This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

UC-NRLF
$B 36 406

RKELEY
RARY
ERSITY OF
LIFORNIA

Mnemosyne.

Eller

Samling af fædrenelandske Minder og Skildringer.

Ved

Jens Möller,
Doctor og Professor i Theologien,
Ridder af Dannebrog.

Andet Bind.

Kjöbenhavn, 1831.
Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.
Trykt i N. G. F. Christensens Enkes Bogtrykkeri
ved J. D. Qvist.

Mnemosyne

Samling af fædrelandske Minder og Skildringer.

af

Jens Møller,
Doctor og Professor i Theologien,
Ridder af Dannebrog.

Andet Bind.

Kjøbenhavn, 1831.
Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.
Trykt i S. L. Christensens Bogtrykkeri,
ved J. D. Qvist.

Fortale.

Jeg kan ikke overgive andet Bind af Mnemosyne til det fædrenelandske Publicum uden den livligste Følelse af Taknemmelighed for den Deeltagelse, første Deel hos somme har været saa lykkelig at finde, hvarom en i vore Dage ualmindelig Afsætning bærer Vidnesbyrd. Denne Deeltagelse skyldes aldeles ikke Recensenters Anbefalinger; thi af de tre Bedømmelser, som ere udkomne paa Dansk, var ikkun een opmuntrende, og denne er endeligen trykt (i Dansk Litt. Tid. for 1819. No. 2 og 3). De to tidligere vare snarere skikkede til at afskrække fra Værkets Læsning end at opmuntre dertil. Den første, af Hr. Doctor Juris Gustav Ludvig Baden, er optagen i Fortalen til 3die Deel af hans Dan=

marks Historie, og af mig besvaret i Dansk Literatur-Tidende No. 37 for 1830. Naar det ikke havde været for at berigtige Facta, havde jeg ikke behøvet at svare paa dette Angreb, der var mere personligt end videnskabeligt, og saa uanstændigt, at det tiltænkte Slag uden mindste Modstand maatte falde tilbage paa Angriberen. Hr. Doctoren har i sin Lidenskabelighed aldeles glemt gamle Holbergs kloge Raad, „at hvo der ved Skrifter tænker at gjøre sin Fiende* Skade, maa gjøre det noget subtilt; thi ellers, istedenfor at skade sin Fiende, skader og prostituerer han sig selv. Havde Sallustii declamatio in Ciceronem været noget mere moderat: skulde maaskee Efterkommerne endnu have havt slemme Tanker om samme berømmelige Mand. Havde Procopius sparet Justiniano mere, skulde maaskee hans Historie, som han prætenderede, være bleven holden for en historia arcana, og samme Keisers Ihukommelse staaet paa den sorte Tavle hos Efterkommerne. Men, efterdi han gjorde

* Som Fiende behandler nemlig Dr. Baden mig stedse, skjøndt jeg aldrig har viist mig saaledes mod ham.

det for plumpt, blev Justinianus den samme, som han var tilforn og Autoris Skrift ikke anseet anderledes end et hæftigt og plumpt Skandskrift." Saaledes vil sikkert Publicum ogsaa dømme om Dr. Badens Angreb paa Mnemosyne og sammes Forfatter, hvilket baade i Grovhed og Usanddruhed langt overgaaer de af Holberg nævnte Skrifter.

Anderledes forstaaer min anden Recensent (Forfatteren til den Bedømmelse, som findes i Maanedsskrift for Literatur 2den Aargang 11te Hæfte) at opnaae sin Hensigt. Ligesom Dr. Baden er den personificerede Uhøflighed, saaledes er han Artigheden selv, og naar Dr. Baden kalder mig en Hykler og Smigrer, frikjender han mig i det mindste for taabelig Smiger (den ikke taabelige kan endda beholde sin Plads), ja Side 434 forsikkrer han endog, at min „varme Følelse for Fædrelandet er uhyklet,“ hvorfor hans Ædelmodighed ogsaa er „mindre tilbøielig til at gaae strængt i Rette“ med mig, naar jeg „antager Tonen af en vis Coqvetteren med Fædrenelandet.“ En-

delig; idet han sætter Mnemosyne i Classe med det i Forgaars udkomne og strax i Fødselen hensovede Tidsskrift Skjold, hvilket i samme Maanedsskrift for Literatur er erklæret for at være under al Critik, gjør han det paa en saa fiin Maade, at han ikke udtaler Navnet af dette Mnemosynes Monster, men siger kun, at min Mnemosyne har givet ham en „naturlig Anledning" til slig Sammenligning (infandum renovare dolorem) og „det er langt fra, at Recensenten ved at antyde Misgreb ved Arbeider (som Skjold), hvormed Mnemosyne har en vis Side tilfælles," (nemlig den sygelige og uforstandige Patriotismus) „vil lede til at antage, at de samme Misgreb paa samme Maade findes her." Den fornuftige Læser spørger: til hvad Ende da Sammenligningen er anstillet? Og jeg for min Deel seer ingen Hensigt, uden den, forud at indtage Læseren imod et Skrift, som ved sin fædrenelandske Tone har stødt Recensentens Kosmopolitisme, og ved nogle i metrisk Form fremsatte Charakteristiker givet ham — som aabenbar er en Dilettant i Æstheti-

ten — Anledning til at drage et historisk Værk ind under sit æsthetiske Bærething, hvilket Publicum ei mindre end jeg har Grund til at beklage, da man ellers kunde have ventet en retfærdig og grundig Bedømmelse af Danmarks første Kæver i Historien, som selv er Medlem af Maanedsskriftets Redaction. En saadan Critik har en anden af Danmarks ypperste Historikere siden leveret i Dansk Literatur-Tidende, og det vil være interessant i flere Henseender at sammenligne denne med Maanedsskriftets. Af hiin har jeg lært meget; af denne ikkun erfaret min Dommers høie Utilfredshed, der aldeles ligner den Reisendes (efter en humoristisk Forfatter) der var misfornøiet med ethvert Huus i en vis By, idet han paastod, at ikke eet eneste havde den tilbørlige Høide; thi det som var to Etagers høit, burde være tre, og det paa tre Etager, burde kun have to. Saaledes da jeg i mine poetiske Charakteristiker havde — efter det Maal, som deels Historien deels min Kundskab til de skildrede Charakterer rakte mig — snart fattet Billedet i Almin-

delighed, snart opfattet enkelte fremstikkende Træk: var det en let Sag for en fornem Recensent, (der ikke giver Grunde for sin Dom) at erklære disse Portraiter for mislykkede. Da han blot behøvede at kræve Almindelighed der, hvor jeg gav det Individuelle, og Individualitet (eller rettere: Specialitet) der, hvor jeg havde opfattet det Almindelige, altsaa blot erindre Magtsproget af sin Horatz: og mutare quadrata rotundis.

Men spørger Nogen, med hvad Ret jeg vover at gjøre Exception imod en unævnt Recensents historiske Dygtighed, svarer jeg ligefrem: alene paa Grund af hans Recension. Enhver Læser, som har havt Taalmodighed til at arbeide sig igjennem denne vældige Strøm af moderne Ord og fornemme Talemaader, veed, at Recensenten ikke har sparet paa Rum, men tillige, at han næsten heelt igjennem declamerer uden at indlade sig paa Berigtigelse af Mnemosynes Indhold. En og anden almindelig Bemærkning, f. Ex. den som S. 442 gjøres, at jeg i Rosenkrandses Biographie har

opliget endeel om hans Bekiendtskaber i England, det gjerne kunde været forbigaaet, saa-dant jeg gyldig (skiøndt man ved en saa stor og lidet bekiendt Mand pleier at ønske fuld-stændig Kundskab om hans Forhold i Alt); men sligt kan man meget vel anmærke uden at være Historiker. Og mærkeligt er det, hvor uheldig Recensenten bliver, saasnart han vil indlade sig i noget specielt. Saaledes havde jeg fortalt, at Biskop Deichmann, da han reiste med Prindsen, havde Leilighed til at see mange europæiske Hoffer. Rec. gjør Ind-vending derimod, paastaaende at Deichmann udenfor Italien ikke havde besøgt nogen Ho-vedstad. Men herved maa det erindres 1) at der den Gang i Italien var og endnu er mange Hovedstæder, og 2) at der i Tydskland var mange Hoffer i Stæder af anden Rang, endelig 3) at Deichmann, foruden disse, havde besøgt de for det offentlige Liv saa vigtige Ho-vedstæder Paris og Haag.

Dog dette er kun Smaating. Langt vig-tigere er det, for at characterisere Recensentens

Erindring imod mig (og i forbi at godtgjøre for den hæiragtede Redaction af Maanedsskriftet hvor uheldigt Valget af Mænnerne Recensent har været) at han, som Side 436 lader de Ord falde: „Som talentfuld og smagfuld biographisk Forfatter er Prof. Møller længst bekjendt" (en Roes, der iøvrigt staaer ligesaa umotiveret som ellers hans Dadel, og følgelig kun kan glæde mig, dersom jeg tør ansee den for en Gjenlyd af Publicums Dom); han — den samme Recensent — søger ved en foreløbig Advarsel at indtage Publicum imod mit blot anmeldte Pantheon, som netop skal bestaae af fædrenelandske Biographier, og hvoraf Recensenten endnu ingen Prøve har seet. Er det da rimeligt, at jeg efter mange Aars Øvelse vil blive en slettere Biograph end jeg for længst har været?

Efter disse Oplysninger seer jeg roligen Fremtidens Dom imøde. Allerede Martial har sagt, at han hellere vilde behage Gjæsterne end Kokkene. Imidlertid skal ingen Forfatter, som han end kan glæde sig ved Publi-

cums Bifald, lukke sit Øre for Recensenternes Domme, de være gunstige eller ugunstige; men Enhver, som mener det vel med sin Videnskab og sig selv, skal prøve dem baade efter Kunstens Regler og efter sin egen Samvittigheds Udsagn; det sidste især, naar Beskyldningerne, som Dr. Badens imod mig, gribe ind i det moralske Gebeet. Dette har jeg ogsaa i nærværende Tilfælde gjort, og først nogen Tid efter fremlagt Resultaterne af slig Prøvelse.

Om den anden Deel af Mnemosyne har jeg kun lidet at tilføie. Jeg har deri begyndt at afbetale paa min Gjeld, Christian IVtes Historie betræffende. Denne Artikel vil blive sluttet i 3die Bind af dette Værk og der ledsaget af et Udvalg af de vigtigere iblandt Kongens talrige egenhændige Breve. Endeel ere allerede her indskudsviis meddeelte, fordi jeg strax behøvede deres Beviiskraft. Til de Materier, som endnu staae tilbage at behandle, hører det meest glimrende Punkt, nemlig Udviklingen af hvad der under denne Konges Regjering gjordes for Religionen, Videnskaberne

og Kunsterne. Naar næste Bind faaer udvik-
let dette og tillige fremlagt de nysnævnte Breve,
vil enhver forstandig Mand være istand til at
fælde en sikker Dom om denne af saa Mange
miskjendte Regent. Mit Skrifts Form (som
jeg villigen erkjender, hverken er den simpleste
eller fordeelagtigste for historiske Arbeider) blev
mig ufravigeligen foreskreven ved det nærmeste
Formaal: „at prøve de mangfoldige, fra flere
Sider fremførte Anker og Beskyldninger imod
denne Regjering.“ Derfor kunde mit Værk
ikke blive en sammenhængende Historie om
Christian VI., ligesaa lidet som Seckendorfs
Commentarius historico-apologeticus de Lutheranismo kunde blive en ordentlig Reformationshistorie. Ligesom denne ædle Mand og
sanddrue Historiker maatte følge den forgefulde
Maimbourg Skridt for Skridt for at bevise
hans Uredelighed imod Luther, saaledes har
jeg ideligen maattet tage Hensyn til Riegels's
Uretfærdighed imod Christian VI. Først efterat
et saadant mysterium iniquitatis er afsløret,
og Sandheden ei blot funden, men tillige be-

viist, kan en Historieskriver — byggende paa hvad der ved Actstykker er godtgjort — forbigaae alle løgnagtige Foregivenheder, og med forholdsmæssig Udførlighed eller Korthed fortælle Begivenhederne efter deres absolute Vigtighed, imedens den, som gransker i et apologetisk Oiemed, maa kortelig omtale eller ganske forbigaae mange Ting, som ere tilstrækkeligen bekjendte og erkjendte i deres sande Skikkelse; men derimod opholde sig længere ved Begivenheder eller Charakteertræk, som trænge til Belysning, skjøndt de i sig selv ere af underordnet Vigtighed.

Jeg har her, ligesom oftere tilforn, vedgaaet at have havt et apologetisk Oiemed med disse mine Forarbeider til Christian VI.tes Historie; men tillige søgt at forebygge den Vildfarelse, (hvilken Skriftets Læsning dog bedst vil afværge): at jeg vilde skrive en Lovtale over denne Konge eller hans Regjering. Man vil tvertimod, i de af mig givne Oplysninger ei alene finde nogle af de gjorte Anker stadfæstede, men endog finde Feil omtalte saavel

hos Regenten som hos hans Ministre, hvilke Ingen tilforn har kjendt. I hvor høit jeg elsker mit Fædreneland og dets gamle ærværdige Kongeslægt, gaaer Sandheden mig dog over Alt, og stedse svæver Historiens dobbelte Lov mig for Øine, som Cicero saa skjønt og fyndigt har udtrykt (de Oratore, L. II. cap. [illegible]): Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde, ne quid veri non audeat? Ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo; ne qua simultatis. Ligesom det vil befrie mig for al suspicio simultatis, at jeg fortæller hidtil ubekjendte smukke Træk af Hierarchen Bluhme, saaledes haaber jeg at undgaae al suspicio gratiæ, idet jeg beretter ogsaa mindre hæderlige Handlinger af Mænd som Grev Schulin, C. A. Pleß, Grev J. L. Holstein, Grev Danneskjold-Samsøe, ja selv af I. Rosenkrands og Kong Christian VI. Saaledes har f. Ex. Ingen før kjendt det mindste til Sammenhængen med Confessionarius Frauens Afsked; Ingen til Kongens Forhør paa

Rosenborg 1785, hvormed den af mig iøvrigt saa høit agtede Grev Fred. Danneskiold-Samsøe fremtræder i et mindre gunstigt Lys. Derpaa kan enhver Historieskriver bedst prøve hos sig selv, om han tilbørligen elsker Sandheden, naar han har Mod til at bekjendtgjøre Kjendsgjerninger, der falde hans Yndlinger til Last. Thi det er Smaating at opfylde Ciceros første Lov: „ikke at fortælle noget Falsk" (den Regel overtrædes med Bevidsthed kun af de allerslettest Forfattere;) herom vilde jeg ikke engang bruge Ordet a u d e r e, naar ikke Cicero havde brugt det; men til at efterkomme den anden Lov: „intet Sandt at fortie," hører der, saa ofte Sandheden kommer i Collision med Historieskriverens Følelser (være sig nu af Venskab, Slægtskab, Fædrenelandskjerlighed, Religionsforvandtskab): Mod d. e. en kraftfuld Villie, som bestemmes alene af Retfærdighedens evige Love, og ikke af Hensyn til timelige Bevæggrunde.

Den Historieskriver, som er sig et saadant Sindelag bevidst, kan meget gjerne vedgaae

at have en apologetisk Tendents, thi Læserne ville snart see, at han kun forsvarer sin Helt, naar denne fortjener det, hvilket jo er det samme som at træde i Sandhedens Tjeneste, og dette er enhver Historikers Kald.

Om de øvrige Artikler har jeg intet at sige. Jeg ønsker kun, at alle maatte befindes saa interessante, som jeg er vis paa at den ene af dem er, nemlig den, som giver authentiske Oplysninger om Danmarks Finantser.

Tillæg har jeg under Trykningen ikke fundet uden 1) en Beretning om den samme Person, der omtales §. 5, nemlig Kong Christian VI.tes (falskeligen) foregivne Datter. I sal. Pastor Paludans Beskrivelse over Møen, 2den Deel S. 360-363 fortælles hendes Historie, overeensstemmende med hvad jeg af Stampes Erklæringer har uddraget; men der tilføies om hendes sidste Fata: Hun boede i et eget Værelse i Tugthuusbygningen i Stege; var meget sparsommelig; laante ud for høie Renter; var meget hoffærdig og døde 1804.

Jo Slotskirken, siger: „Den 28de Jan. blev Prindsesse Anna Sophia Magdalena Frederica [illegible] begravet under det Sang og Ringen, gammel 74 Aar." Heri finder jeg ikke andet Fremmed end [illegible] mærkværdig (thi det er vel kun courtoisie af en [illegible] Stiftig, i hvis Person slig Nysgjerrighed [illegible] foregaaer) som hendes Fødselsaar, der sættes til 1700, altsaa til en Tid, hvor [illegible] Omgang lader sig tænke en fortrolig Omgang imellem Christian VI. og Fyrstinden af Ostfriesland, hvorfor ogsaa Bedragersken i Aaret 1766 foregav at være født 1744 (see denne Bind, Side 64). Dog tør jeg ikke anføre hint Aarstal iblandt de aldeles sikkre Beviser; thi ligesom Bedragersken, da hun var ung, gjorde sig for Commissionen yngre end hun var (fordi det syntes tjenligt for hendes Hensigter og tillige var overeensstemmende med hendes Forfængelighed) saaledes kan hun ogsaa, da hun blev gammel, for at vække Ærbødighed, have gjort sig ældre end hun virkelig var.

Det andet Tillæg angaaer den Side 320 fortalte Anecdote om Holberg. Jeg vidste, at den i det Væsentlige var sand, og uden Tvivl har jeg første Gang hørt den fortælle af Abrah. Kall; men jeg er først senere ved et af vore Blade bleven erindret om, at denne Lærde offentligen har fremsat den. Dette er skeet i Lærde Efterr. for 1793 Side 167. Det siges der, at Holberg paa det Sorøiske Academies Stiftelsesdag fortrød at have skienket sine Godser til Academiet. En Grund dertil — med- bliver Kall — vil jeg dog anføre, og saa utroelig Historien endog synes, vil jeg paatage mig at beviise med de sikkreste Mænds Vidnesbyrd dens Rigtighed. Holberg blev 1747 den 7de Martii optagen i den friherlige Stand, og skienkede samme Dag Academiet sit Baronie. Han nød derfor den Ære at blive inviteret til at bivaane Academiets Indvielse den 26de Julii. Da de academiske Exercitier vare til Ende, have vel nogle Uforstandige (man seer, at Kall taler ironisk) og maaskee endog Holberg selv formeent, at en Gave til Acade-

miet af 1006 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn' vel kunde fortjene, at Giveren med den Ære paa dets Stiftelsesdag at spise ved det Kongelige Taffel; men ved modnere Overveielse indsaae man dog, at da alle de Sexten, som spiste ved Taflet, vare Riddere (o: e. Storkors af Dannebrog, eller endog Riddere af Elephanten), kunde man umuligt udstede en Ludvig Holberg, saa meget endog hans Ære var steget ved i 20 Uger og 2 Dage at have været Baron, den Ære at sidde ved eet Bord med Kongen og sexten Riddere. At Holberg sulten satte sig i sin Kariol og sulten kjørte hjem til Tersløse, var hans bekjendte Egensindighed Skyld i; thi Academiets Overhofmester, Hans Excellence Hr. Greve Henrik af Reuß, havde virkelig havt den Naade for ham, at byde ham til sit eget Tafel, hvor han med de øvrige charakteriserede Personer i saa Fald var blevet — som der staaer i den trykte Beskrivelse — magnifiquement beværtet." Saavidt Abr. Kall.

Tredie Bind vil efter min Beregning udkomme næste Vinter. Det hele Foretagende være fremdeles mine Landsmænds Velvillie anbefalet!

Kjøbenhavn, d. 20de Februar 1831.

J. Møller.

Indhold.

I. Forsøg til en historisk Vurdering af Kong Christian VI. og hans Regjering, grundet paa Actstykker og især paa Kongens egne Breve. Første Afdeling.

§ 1. Indledning. Om Riegels Nidskrift, hvorfor saalænge uigjendrevet. Nærværende Forfatters Kald dertil; hans Kilder og nærmeste Foranledning. Almindelig Dom om Kong Christian VI. Side 3-15.

§ 2. Samtidige Vidner om Chr. VI. Holberg, Langebek og Suhm vidne ikke imod, men snarere for denne Regjering. Iver Rosenkrandses Dom. Side 16-25.

§ 3. Endeel Beskyldninger prøves. Først: om Tendentsen til Tydskhed; hvorvidt denne Anke er gyldig. Foreløbig Skildring af Dronning Sophia Magdalenas Charakteer og Indflydelse. Kongens Standhaftighed i at give Kronprindsen en dansk Opdragelse; deraf Frederik V.tes Popularitet. Christian VI. yndede og forfremmede dansk Literatur, havde Forkjerlighed for Nordmændene og den danske Sø-Etat; tillod ikke, at Bondestanden

trykkes; indbød Slesvigerne og Holstenerne til at studere i Kjøbenhavn; befalede, at Embedsmændene i den dansktalende Deel af Hertugdømmet Slesvig skulde forstaae Dansk. Tænkte endog paa at ansætte danske Biskopper paa Island. Almindelig Bemærkning om Modersmaalets Tilsidesættelse ved den Tids Hoffer. S. 25-37.

§. 4. Forsøg paa at forklare psychologisk det Eiendommelige i Kong Christian VI.tes Charakteer. Hans Temperament, Opdragelse, Tidens religiøse Aand (dog Christian VI.te ingen Hernhuter); hans uheldige Stilling og Erfaringer som Kronprinds; hans ægteskabelige Forbindelse med Sophia Magdalena. Dronningens Forkjerlighed for sine Landsmænd og Foragt for alt Dansk. Hendes Pragt og Ødselhed. Hendes fornemste Yndlinger, hvoriblandt ogsaa vare værdige Mænd, som Grev C. E. Stolberg (der bevægede Dronningen til at afskaffe Hoveriet i Hirschholms Amt) Baron Sölenthal, Grev Lynar og Grev Reuß. (Om Dronningens Brødre og Grev Schulin vil siden blive handlet). S. 37-57.

§ 5. Prøvelse af Beskyldningen om en utilladelig Forstaaelse imellem Kongen og Fyrstinden af Ostfriesland: hvis den var gyldig, da vilde den stemple Kongen til Hykler, og hans Skriftefader Bluhme til en Jesuit, men ingen af Delene er Sandhed. Bluhmes Charakteer: herskesyg, men oprigtig og frimodig. Han foreholder Kongen hans Uvillie imod Enkedronningen som uchristelig. Han var ingen Kobbler; saalidet som Kongen Skjørlevner. Riegels' første (og eneste) Vidne derom ugyldigt. Ligeledes hans andet Beviis, laant af en Bedragerske, der udgav sig for Kongens naturlige Datter. En Kongelig Commissions Dom i den Sag. Et nyt Skin imod Kon-

gen kunde tages af Confessionarius Frauens pludselige Afsættelse 1733. Kongens og Statsraadets Brevvexling i den Anledning. Udvikling af Kongens Uskyldighed, beviist tildeels af Strengheden selv i Frauens Straf. S. 57-78.

§ 6. Christian VI. i Forhold til Almuen: han var ikke folkekjer som hans Søn, men dog en Ven af Bonden. Prøvelse af Beskyldningen for Vornedskabets Gjenindførelse. Kort Udsigt over Hovedforandringerne i den danske Bondes Vilkaar. Frederik IV.des Landmilice var trykkende og dens Ophævelse 1730 et saare populært Skridt. Tyge Rothes Dom om Christian VI.tes Landbolovgivning rigtig, men Suhms feilagtig. Actmæssig Fremstilling af Kongens og Ministrenes Grundsætninger og Planer. Kongen ønsker Landmilicen gjenindført under et andet Navn; Ministrene modsætte sig. Nogle jydske Proprietærer ville have Bondefriheden indskrænket; men Plesserne og J. Rosenkrands stræbe at haandhæve den. Hverken Kongen eller Ministeriet vil taale Livegenskab. S. 79-116.

§ 7. Prøvelse af Beskyldningen, at Christian VI.te begunstigede Aristokratiet. Fastsættelse af Stridspunkten. Almindelig Dom om den Tids Repræsentanter for den danske Adel, Kongens sex fornemste Ministre. Specielle Oplysninger om de to anseeligste, Carl Adolph og Ludvig Pleß. Den første var endnu 1735 i Naade: hans Forhold til Prindsesse Sophie Hedevig; den anden tager sin Afsked alt 1734. Begge give Slip paa Pension. Aristokratiet paa en langt høiere Spidse under Frederik V.te end under Christian VI.te. Dette bevises, iblandt andet, ved Schulins Ophøielse til Minister. S. 116-129.

§ 8. Klagen over Censurens Strenghed bedømt. Bogrevisorerne vare efter Reglen baade milde og frie for Vilkaarlighed. Frimodige Yttringer i den Tids Skrifter upaatalte. Censur-Instruxen selv var bestemt og liberal. Kun ved theologiske Stridsskrifter var Censuren noget strengere. Specielle Rescripter, indeholdende Bogforbud. S. 129-137.

§ 9 og 10 (ved en Trykfeil sammentrukket til een § IX). Prøvelse af den Anke: at Christian VI.tes Politik var altfor eftergivende og frygtsom. Den var ærlig, oprigtig og fredelig. Den sammenlignes med Cardinal Fleury's. Om Hovedvanskelighederne saavel under Rosenkrandses som under Schulins Ministerium. Den Første (ligesom Kongen selv) meest for England; den Sidste meest for Frankerig. Subsidie-Tractater berøve Danmark noget af dets Uafhængighed. Grev Lynars Anskuelse heraf og hans Beretning om Anledningen til, at Kronprinds Frederik vælges af den svenske Bondestand og Geistlighed til Thronfølget i Sverrig. Det danske Cabinets Anskuelse af denne Sag: Schulin stemmer for raske Forholdsregler; men Berkentin raadet til Fred, og J. L. Holstein til at see Tiden an. Historien om det svenske Thronfølgervalg fortalt. Grev Tessins Beretning berigtiget ved Hjelp af danske Archivdocumenter. Kong Christian VI.tes egenhændige Udvikling af sine Prætensioner til Sverrig, og sin Ret til at begynde Krig. Hans Ordrer til Sø- og Land-Etaten. Grev Tessin viser det Ufandsynlige i at vente et heldigt Udfald af Krig. Christian VI.te erkjender det Samme; men søger dog at opnaae nogle Fordele for sit Land. Foreslaaer et Mageskifte af Oldenborg for Holsteen-Kiel.

Almindelig. Dom om Kongens kloge Opførsel i denne Sag. Den gamle Fortælling om Christian VI.tes (qvækeragtige) Rædsel for Krig viist at være ugrundet. S. 137-181.

§ 11. Christian VI.te som Regent i sit Land. Han vil kjende alle Bestyrelsesgrene. Hver Statsminister maa afgive særskilt Betænkning skriftlig; undertiden ogsaa de underordnede Embedsmænd. Han skriver dagligen Breve til de vigtigste af disse. Nedskriver desuden gjerne sine Tanker til eget Brug. Gjør Excerpter af Bøger f. Ex. af Tacitus. Arbeider ogsaa, naar han er paa Reiser. — Chronologisk Oversigt af Christian VI.tes vigtigste Anordninger. Hans Bestræbelser for at forbedre Administrationen i Almindelighed og Rettens Pleie i Særdeleshed. Høieste Ret indtræder i sin glimrende Periode: hvorved? Commissarium til at revidere Danske og Norske Lov. Rescript om at forfatte en ny Soret. Kongens Standhaftighed i at haandhæve de gode (nye) Indretninger. Dispensationer ikkun i to Tilfælde hyppige, 1) ved Udøvelse af Benaadningsretten i Criminaltilfælde, 2) ved Fritagelse for aabenbart Skriftemaal. Kongens Mildhed imod en Majestætsforbryder, Studenten Lange. En anden Majestætsforbryders Historie fra 1734 endnu indhyllet i Mørke. Forsigtighed i at bedømme denne Tids Mangel paa Publicitet. S. 181-215.

§ 12. Overgang til de enkelte Forvaltningsgrene. Om Sø-Etaten. Striden imellem Danneskjold og Benstrup: Danneskjold forskjelligen bedømt, men stedse yndet af Kongen. Hans Fortjenester af vor hele Sø-Etat. Riegels' Beskyldninger berigtigede. Kongen gjør sig Umage

for at udfinde, hvilket Partie i Staten der har Ret; holder selv Forhør paa Rosenborg 1735. Frederik Lütkens Frimodighed misbilliges ikke af Kongen. Dog beholder Danneskiold Ret ved enhver Instants. Ogsaa J. Rosenkrands yttrede, at Benstrup har forseet sig, men raader dog at lade ham tiltale for en ordentlig Admiralitetsret, Kongeligt Commissorium i denne Sag. Christian VI.te retfærdiggjort, skiøndt Benstrup blev dømt for strengt. Grev Danneskiolds følgende Skiæbne. Hans og Fred. Lütkens Charakteer. Christian VI.tes Besøg paa Holmen; hvorledes han med Aandsnærværelse beskiæmmer Danneskiolds Bagvaskere. Midler, hvorved Greven stedse holdt sig i Kongens Naade, skiøndt han tabte Dronningens. Om Videnskabeligheds Indførelse i Sø-Staten under denne Regiering. Bidrag til Admiralerne Rosenpalms og Billes Historie. S. 215-245.

II. Berømte Mænds Biographier.

1. Iver Rosenkrands's Levnet. Anden og sidste Afdeling. S. 249-306.

2. Bidrag til Ludvig Holbergs Levnetsbeskrivelse og Charakteristik.

Forerindring. S. 307-309.

Actstykker og Anecdoter. S. 309-320.

Om Holbergs og de holbergske Skrifters Forhold til Christian VI.tes Tid. S. 321-359.

III. Tillæg til den politisk-historiske Afhandling i første Bind af Mnemosyne, bestaaende af et Brev fra Hs. Excell. Hr. Geheime-Stats og Finantsminister

v. Møsting til Udgiveren, og dennes Erklæring i den Anledning. S. 360-372.

IV. Bidrag til dansk Velgjørenheds Statistik.

A. Minder om den 1 Novbr. 1828 og den 1 August 1829. S. 373-385.

B. Andre Legater til gudeligt eller videnskabeligt Brug fra de sidste Aar. S. 385-390.

C. Fortegnelse over de under Universitetets Administration henlagte Legater og Fonds, efter deres Status den 11 December 1830. S. 391-404.

Trykfeil,

hvoraf de Meningforstyrrende bedes rettede før Læsningen.

Side 26	Linie	19.	forsynede læs: forsørgede
— 49	—	12.	Regjering l. Regning
— 52	—	21.	Hofflang l. Hoffleng
— 64	—	22.	Beskrænkninger l. Erklæringer
— 68	—	13.	Christian VI. l. Christian VII.
— 70	næstsidste Lin.		Statsministeren l. Statsministrene
— 90	Linie	6.	d. 19 Febr. l. 22de Febr.
— 110	—	5.	forestaaede l. foreslaaede
— 127	—	16.	Befaling l. Anbefaling
— 167	—	3	fra neden. ret l. Ret
— 223	—	17	fra oven. Danneskjold l. Benstrup
— 245	—	4.	Rosenpalm l. Rosenkrands
— 267	—	16.	tilbød l. tillod
— 368	—	20.	Satsgjeld l. Statsgjeld

Til

Kong Christian den Sjettes Historie.

Første Afdeling.

Forsøg

til en historisk Vurdering af Kong Christian VI. og hans Regjering, grundet paa Actstykker og især paa Kongens egne Breve.

I.

Det forekommer mig, at jeg har læst i et orientalsk Eventyr om en Yngling, der afslog en Throne, som af en Spaamand var ham lovet, men kun paa det Vilkaar, at han for en lunefuld Qvindes Skyld skulde blive ilde liidt imedens han levede, og for hans egne Dyders Dyd, (hvilke ei passede længere med Tidens Fordringer) blive miskjendt efter hans Død. Denne Digtning passer aldeles paa Danmarks Konge, Christian VI., med Undtagelse af Thronafstaaelsen, hvilken naturligviis maa falde bort. Vist er det, at faa Konger have i Livet smagt saa faa glade Dage, som Danmarks næstsidste Christian, og faa ere, uden egen Brøde, blevne saa uretfærdigen bedømte efter deres Død. Den oven-

anførte Digtning antyder de tvende Uheld (thi saaledes maae vi vel kalde dem) der kunne den retskafne Drot, nemlig først at forenes, uden eget Valg og uden prøvet Tilbøielighed, med en Prindsesse, der som Dronning berøvede ham for en stor Deel sit Folks Kjerlighed; og dernæst efter sin Død at geraade i Opposition med Tidens aldeles forandrede Aand, ja ydermere at blive indført i Historien af tvende Skribenter (Kong Frederik II. af Preussen og vor Landsmand N. D. Riegels), hvoraf den Ene var den nye Tids Fosterfader og den Anden var dens forkjelede Pleiesøn; men begge enige om at bedømme Christian efter en fremmed Maalestok, og begge driftige nok til at skildre ham, ikke efter Naturen, men efter deres Phantasie, den kongelige Maler vel kun i et Miniaturportrait, men som blev udstillet for hele Europa; den danske Skildrer derimod i Legemsstørrelse, men som en fuldkommen Carricatur. Stedet i Frederik II.s "Histoire de mon Tems," som handler om vor Konge og hans Regjering, er nok som bekjendt. Den preussiske Konges Charakteer-Skildring, indskrænker sig til i faa Ord, at anklage ham for Fanatisme.

Ordene lyde saaledes:

"Under Frederik IV.s Regjering havde Danmark taget Slesvig fra Huset Holsteen; under Christian VI.s Regjering vilde man erobre Himmeriges

Rige. Dronning Magdalena fra Bayreuth benyttede sig af Bigotteriet, for at denne hellige Tømme skulde forhindre hendes Mand i at være hende utro; og Kongen, som blev en overdreven luthersk Helt, havde ved sit Exempel henvendt hele Hoffet til Fanatisme."

Denne Skizze er vistnok saare ufuldstændig, og endda i de faa Træk, den leverer, utro; dog er den langt fra at ligne enten i Usandhed eller i Farvernes Sorthed det "Skilderie af Sjette Christian," som Riegels opstillede for det danske Folks Øine i tredie Deel af hans "Smaa historiske Skrifter" (Kbh. 1798. 8vo. 645 Sider). Det hele Værk kan tjene til Beviis paa, hvorledes Historien ikke bør skrives. Men for strax at sætte mine Læsere, som vel ikke alle have læst Riegels's Skandskrift, istand til at gjøre sig en anskuelig Forestilling om hans Maneer, meddele vi her en Prøve (taget af Side 441—443).

"Sjette Christians sexten Regjerings-Aar vare meget sørgelige Tider; naar de veies efter deres Nytte for den hele danske Nation, til at oplyse og forfine samme. Ikke alene Nationens Fædre bleve staaende ved den umærkelige Oplysnings-Grad, de havde betraadt Livets Bane med, de bleve endog gjorte kjede af at stræbe her i Verden; de skulde blot arbeide for at blive kirkegale, gudfrygtige og derfor salige.

Ikke skulde de leve for at blive værdige, som oplyste, vindskibelige, velhavende og dydige Borgere. Disses Børn, vore Fædre, bleve endnu mere dorske, tungsindige og gudfrygtige. De forarbeidede stedse deres Saliggjørelse med Frygt og Bævelse. Ja der fattedes meget lidet i at Præsterne (jo) vare blevne Danmarks uindskrænkede Herrer. Adelen selv troede, at kun under Messeskjorten var (vare) dens Privilegier den vissе. De lærdeste Mænd, som i Hjertet beloe mange usle Præsters Prædiken om det gamle Testamentes Ubegribeligheder, gik dog tvende Gange i Kirke hver Søndag, holdt Bøn hjemme, gik fem Gange til Alters om Aaret, og det, som det værste var, holdt deres 14Aars Børn til at lære det Allerubegribeligste, og som aldrig af sund Fornuft kan fattes, Pontoppidans Catekismus med al dens Bomuld af Bønner, bibelske Historier, Psalmer, hvori dette gudelige Klenodie var indsvøbt. Veredelse til Confirmation, som alt gudeligt, der dengang blev drevet, var ei andet, end at rodfæste Geistlighedens Magt over alle Stænder, og at hindre dem i at undervise deres Børn i andet, end i Kirkevæv, der lukkede Forstanden til for alle andre nyttige Videnskaber. Confirmationens skadelige Følger for Nationen, som skulde handle og leve med de andre Nationer i Europa, ere uberegnelige. End ikke Pavedommets tykke Taage, som

man troede, Luthers Reformation adspredte, gjorde den danske Nation saa dorsk, saa uvidende, som Christians Regiering. Ikke alene, at Christian var sit Riges øverste Bisp, men han var endog dets aandelige Konge; hans Beslutninger vare uforanderlige; thi de vare Himmelsendte. Hans Kirkeinspections-Collegium var hans Cardinals-Collegium, Bisperne hans Cardinaler, Provsterne Erkebispe, og Præsterne de danske geistlige Bispe; Skoleholderne vare Folkets Lærere. Af dette Hierarchie kunde intet Godt udspringe for den menneskelige Foraedling. Menighedens Lærere vare aftakkede Underofficerer, Tjenere, Kudske, Skrædere og Krøblinger, der maatte tjene for 20 Rigsdaler om Aaret, der selv ikke forstode, hvad Børnene opramsede for dem. Nok, at de kunde prygle tilstrækkeligt for hvert Ord Barnet i sit Pensum lukkede ude af den forordnede Catekismus. Bisperne, som vi kalde Præster, bleve af den særeste Vanetroe tilstudsede ved Akademiet, snarere til at tale med Hebraisk, Græsk og Chaldæisk talende Jøder og Kjettere, end til at oplære, overbevise, opmuntre fornuftige Skabninger, til at blive selv handlende og selv dydige. Den fornuftig tænkende Professor i Gudlæren Reuß maatte jo næsten holde sit Collegium over den christelige Sædelære, inden lukte Døre, af Frygt for de Igjenfødte, der bleve drevne af Aanden til at forjage al sund

for at udfinde, hvilket Partie i Staten der har Ret; holder selv Forhør paa Rosenborg 1735. Frederik Lütkens Frimodighed misbilliges ikke af Kongen. Dog beholder Danneskiold Ret ved enhver Instants. Ogsaa J. Rosenkrands yttrede, at Benstrup har forseet sig, men raader dog at lade ham tiltale for en ordentlig Admiralitetsret. Kongeligt Commissorium i denne Sag. Christian VI.te retfærdiggjort, skiøndt Benstrup blev dømt for strengt. Grev Danneskiolds følgende Skiæbne. Hans og Fred. Lütkens Charakteer. Christian VI.tes Besøg paa Holmen; hvorledes han med Aandsnærværelse beskiæmmer Danneskiolds Bagvaskere. Midler, hvorved Greven stedse holdt sig i Kongens Naade, skiøndt han tabte Dronningens. Om Videnskabeligheds Indførelse i Sø-Staten under denne Regjering. Bidrag til Admiralerne Rosenpalms og Billes Historie. S. 215-245.

II. Berømte Mænds Biographier.

1. Iver Rosenkrands's Levnet. Anden og sidste Afdeling. S. 249-306.
2. Bidrag til Ludvig Holbergs Levnetsbeskrivelse og Charakteristik.
   Forerindring. S. 307-309.
   Aedsyttringer og Anecdoter. S. 309-320.
   Om Holbergs og de holbergske Skrifters Forhold til Christian VI.tes Tid. S. 321-359.

III. Tillæg til den politisk-historiske Afhandling i første Bind af Mnemosyne, bestaaende af et Brev fra Hs. Excell. Hr. Geheime-Stats og Finantsminister

v. Møsting til Udgiveren, og dennes Erklæring i den Anledning. S. 360-372.

IV. Bidrag til dansk Velgjørenheds Statistik.

A. Minder om den 1 Novbr. 1828 og den 1 August 1829. S. 373-385.

B. Andre Legater til gudeligt eller videnskabeligt Brug fra de sidste Aar. S. 385-390.

C. Fortegnelse over de under Universitetets Administration henlagte Legater og Fonds, efter deres Status den 11 December 1830. S. 391-404.

Trykfeil,

hvoraf de Meningforstyrrende bedes rettede før Læsningen.

Side 26	Linie	19.	forsynede læs: forsørgede
— 49	—	12.	Regjering l. Regning
— 52	—	21.	Hofflang l. Hoffleng
— 64	—	22.	Bestrænkninger l. Erklæringer
— 68	—	13.	Christian VI. l. Christian VII.
— 70	næstsidste Lin.		Statsministeren l. Statsministrene
— 90	Linie	6.	d. 19 Febr. l. 22de Febr.
— 110	—	5.	forestaaede l. foreslaaede
— 127	—	16.	Befaling l. Anbefaling
— 167	—	3 fra neden.	ret l. Ret
— 223	—	17 fra oven.	Danneskjold l. Benstrup
— 245	—	4.	Rosenpalm l. Rosenkrands
— 267	—	16.	tilbød l. tillod
— 368	—	20.	Satsgjeld l. Statsgjeld

Til

Kong Christian den Sjettes Historie.

Første Afdeling.

Forsøg

til en historisk Vurdering af Kong Christian VI. og hans Regjering, grundet paa Actstykker og især paa Kongens egne Breve.

I.

Det forekommer mig, at jeg har læst i et orientalsk Eventyr om en Yngling, der afslog en Throne, som af en Spaamand var ham lovet, men kun paa det Vilkaar, at han for en lunefuld Kones Skyld skulde blive ilde liidt imedens han levede, og for hans egne Dyders Dyd, (hvilke ei passede længere med Tidens Fordringer) blive miskjendt efter hans Død. Denne Digtning passer aldeles paa Danmarks Konge, Christian VI., med Undtagelse af Thronafstaaelsen, hvilken naturligviis maa falde bort. Vist er det, at faa Konger have i Livet smagt saa faa glade Dage, som Danmarks næstsidste Christian, og faa ere, uden egen Brøde, blevne saa uretfærdigen bedømte efter deres Død. Den oven-

anførte Digtning antyder de tvende Uheld (thi saaledes maae vi vel kalde dem) der ramte den retskafne Drot, nemlig først at foreenes, uden eget Valg og uden prøvet Tilbøielighed, med en Prindsesse, der som Dronning berøvede ham for en stor Deel sit Folks Kjerlighed; og dernæst efter sin Død at geraade i Opposition med Tidens aldeles forandrede Aand, ja ydermere at blive indført i Historien af tvende Skribenter (Kong Frederik II. af Preussen og vor Landsmand R. D. Riegels), hvoraf den Ene var den nye Tids Fosterfader og den Anden var dens forkjelede Pleiesøn; men begge enige om at bedømme Christian efter en fremmed Maalestok, og begge dristige nok til at skildre ham, ikke efter Naturen, men efter deres Phantasie, den kongelige Maler vel kun i et Miniaturportrait, men som blev udstillet for hele Europa; den danske Skildrer derimod i Legemsstørrelse, men som en fuldkommen Carricatur. Stedet i Frederik II.s "Histoire de mon Tems," som handler om vor Konge og hans Regjering, er nok som bekjendt. Den preussiske Konges Charakteerskildring indskrænker sig til i faa Ord, at anklage ham for Fanatisme.

Ordene lyde saaledes:

"Under Frederik IV.s Regjering havde Danmark taget Slesvig fra Huset Holsteen; under Christian VI.s Regjering vilde man erobre Himmeriges

Rige. Dronning Magdalena fra Bayreuth benyttede sig af Bigotteriet, for at denne hellige Tvillinge skulde forhindre hendes Mand i at være hende utro; og Kongen, som blev en overdreven luthersk Helt, havde ved sit Exempel henvendt hele Hoffet til Fanatisme."

Denne Skizze er vistnok saare ufuldstændig, og endda i de faa Træk, den leverer, utro; dog er den langt fra at ligne enten i Usandhed eller i Farvernes Sorthed det "Skilderie af Sjette Christian," som Riegels udstillede for det danske Folks Øine i tredie Deel af hans "Smaa historiske Skrifter" (Kbh. 1798. 8vo. 645 Sider). Det hele Værk kan tjene til Beviis paa, hvorledes Historien ikke bør skrives. Men for strax at sætte mine Læsere, som vel ikke alle have læst Riegels's Skandskrift, istand til at gjøre sig en anskuelig Forestilling om hans Maneer, meddele vi her en Prøve (taget af Side 441—443).

"Sjette Christians sexten Regjerings-Aar vare meget sørgelige Tider; naar de veies efter deres Nytte for den hele danske Nation, til at oplyse og forfine samme. Ikke alene Nationens Fædre bleve staaende ved den umærkelige Oplysnings-Grad, de havde betraadt Livets Bane med, de bleve endog gjorte kjede af at stræbe her i Verden; de skulde blot arbeide for at blive kirkegale, gudfrygtige og derfor salige.

Ikke skulde de leve for at blive nærede, som oplyste, vindskibelige, velhavende og dydige Borgere. Disses Børn, vore Fædre, bleve endnu mere dorske, tungsindige og gudfrygtige. De forarbeidede stedse deres Saliggjørelse med Frygt og Bævelse. Ja der fattedes meget lidet i at Præsterne (jo) vare blevne Danmarks uindskrænkede Herrer. Adelen selv troede, at kun under Messeskjorten var (vare) dens Privilegier den visse. De lærdeste Mænd, som i Hjertet beloe mange usle Præsters Prædiken om det gamle Testamentes Ubegribeligheder, gik dog tvende Gange i Kirke hver Søndag, holdt Bøn hjemme, gik fem Gange til Alters om Aaret, og det, som det værste var, holdt deres 14 Aars Børn til at lære det Allerubegribeligste, og som aldrig af sund Fornuft kan fattes, Pontoppidans Catekismus med al dens Bomuld af Bønner, bibelske Historier, Psalmer, hvori dette gudelige Klenodie var indsvøbt. Veredelse til Confirmation, som alt gudeligt, der dengang blev drevet, var ei andet, end at rodfæste Geistlighedens Magt over alle Stænder, og at hindre dem i at undervise deres Børn i andet, end i Kirkevæv, der lukkede Forstanden til for alle andre nyttige Videnskaber. Confirmationens skadelige Følger for Nationen, som skulde handle og leve med de andre Nationer i Europa, ere uberegnelige. End ikke Pavedommets tykke Taage, som

man troede, Luthers Reformation adspredte, gjorde den danske Nation saa dorsk, saa uvidende, som Christians Regiering. Ikke alene, at Christian var sit Riges øverste Bisp, men han var endog dets aandelige Konge; hans Beslutninger vare uforanderlige; thi de vare Himmelsendte. Hans Kirkeinspections-Collegium var hans Cardinals-Collegium, Bisperne hans Cardinaler, Provsterne Erkebispe, og Præsterne de danske geistlige Bispe; Skoleholderne vare Folkets Lærere. Af dette Hierarchie kunde intet Godt udspringe for den menneskelige Forædling. Menighedens Lærere vare afstakkede Underofficerer, Tjenere, Kudske, Skrædere og Krøblinger, der maatte tjene for 20 Rigsdaler om Aaret, der selv ikke forstode, hvad Børnene opramsede for dem. Nok, at de kunde prygle tilstrækkeligt for hvert Ord Barnet i sit Pensum lukkede ude af den forordnede Catekismus. Bisperne, som vi kalde Præster, bleve af den stereste Vanetroe tilstudsede ved Akademiet, snarere til at tale med Hebraisk, Græsk og Chaldæisk talende Jøder og Kjettere, end til at oplære, overbevise, opmuntre fornuftige Skabninger, til at blive selv handlende og selv dydige. Den fornuftig tænkende Professor i Gudlæren Reuß maatte jo næsten holde sit Collegium over den christelige Sædelære, inden lukte Døre, af Frygt for de Igjenfødte, der bleve drevne af Aanden til at forjage al sund

Fornuft, og ikke af denne at hindres i, at lære Gudsord reent og puurt, og med tilbørlig Frugt. Provsterne vare selv valgte, og Præsterne kunde ikke være oplystere, end disse; ei heller kunde man vente sig af Bisperne mindste Frimodighed, de maatte rette sig efter Cardinals Collegium, hvori Kongen i sin Yndlings og Bempens Bluhmes Person stedse var nærværende."

Enhver, som kjender det mindste til Dannemarks Historie, og især til Oplysningens ustandsede Udbredelse her igjennem hele det 18de Aarhundrede, vil opdage hvor falsk denne Skildring er; og for at afværge blind Tro paa Riegels, behøves kun, at man leverer et saadant Brudstykke, og tilføier Virgils Ord: ex hoc uno disce omnes. At ingen dansk Mand i tre Decennier har paataget sig det Arbeide, at følge Riegels Skridt for Skridt igjennem Sjette Christians Historie, og vise, hvorledes han heelt igjennem har miskjendt, misdømt, ja bagvasket saavel Kongen som hans mange ypperlige Mænd og Statstjenere, kommer vel for en stor Deel af den Overbeviisning hos vore indsigtsfulde Historikere, at et saadant Skidskrift ingen Gjendrivelse fortjener. Jeg har ogsaa længe næret samme Overbeviisning, og derfor indskrænket mig til, leilighedsviis (f. Ex. i Grams og Langebeks Levnetsbeskrivelser)

deels at berigtige enkelte af Riegels forvanskede Kjendsgjerninger, deels at modsige de almindelige Domme, som han har fældet over Christian VI. og hans Tid. Men da Erfaringen har lært mig, at den almindelige Mening endnu er temmelig uretfærdig imod denne Konge, saa at det gamle: calumniare audacter, semper aliquid hæret, ogsaa her er blevet stadfæstet (men hvo forstod vel calumniari-Kunsten bedre end Riegels?); og da det endnu skeer, at enkelte Lærde beraabe sig paa Riegels som en historisk Autoritet: ansaae jeg det for Borgerpligt imod en afdød retfindig, gudfrygtig, arbeidsom, — sa Riegels sige hvad han vil — fædrenelandsksindet Konge, at paatale i et eget Skrift den ham tilføiede Uret, og at fremstille hans Regjering saaledes, som et mangeaarigt og fordomsfrit Studium af Fædrenelandets, og navnligen det 18de Aarhundredes Historie, har lært mig at kjende den. Da det her især gjælder om at oplyse Religionens og den øvrige Culturs, Kunsternes og Videnskabernes Tilstand; og da jeg i mere end tyve Aar har con amore sysslet med Danmarks Culturhistorie, tør jeg vel ansee mig for at være ikke ganske uskikket til dette Foretagende. Den, som kjende mine tidligere, til denne Periode hørende historiske Skrifter, behøver jeg ikke at sige, at jeg foruden alle trykte Hjelpemidler ogsaa har

benyttet de didhørende Manuskripter, især de mange Breve, som findes i vore Archiver, hvorved saa= vel de øvrige Embedsmænd, som især Hr. Justits= raad Hjorthøi i det danske Cancellie og Hr. Ge= heime=Archivar Professor Magnusen have været mig behjelpelige. Endelig har jeg ogsaa, dog med største Forsigtighed og kun paa faa Steder, øst af den tredie Kilde, hvilken ved Gjenstande fra saa seent et Old, ingenlunde bør oversees — Tradi= tionen. At denne er flydt igjennem rene Cana= ler lige fra Christians Dage til mig, som er homo serotinus, kunne de bevidne, som have kjendt mine tvende Hjemmelsmænd, hvilke ere min forhen= værende Rector i Slagelse, sal. Professor Peder Wøldike og vor berømte Historiker, sal. Abra= ham Kall. Deres vennehulde Omgang og læ= rerige Samtaler skylder jeg mangt dybere Blik ind i Christian VI.s Tidsalder. De vare begge fødte under denne Konge; de havde begge som Drenge kjendt Holberg, begge som Mænd levet med Langebek, Luxdorph, Suhm o. saad. Fl. De vare begge Professorsønner og havde i deres Fædres, Dr. Marcus Wøldikes, og Conferents= raad Joh. Christ. Kalls Familiekredse indsam= let troværdige Efterretningen over mange Forhold, der ikke tydeligt ere udtrykte i samtidige Skrifter. Saaledes, for strax at nævne eet Exempel, har

jeg ikke fundet i nogen Bog eller andet Document, hvad sal. Prof. Wøldike har fortalt mig, at det hebraiske Sprog i Christian VI.s Tid kom, tildeels ved Kongens Ærbødighed for Bibelen, til stor Hæder, ja det blev formedelst de theologiske Stridigheder, der saa ofte kom til Collegiernes Bedømmelse, endog anseet som nødvendigt til Statsmændenes Studier, hvorfor ogsaa hans Fader, Professor Marcus Wøldike, der var en ligesaa grundig Orientalist som forresten lærd Theolog, læste private Collegier over det hebraiske Sprog og det Gl. T. for endeel vorne Adelsmænd, som vel i deres Skolegang havde lært Græsk og altsaa kunde læse det N. T. i Grundsproget; men ikke lært Hebraisk, hvilket de derfor i en modnere Alder ansaae det for Pligt at indhente, da de som juridiske Embedsmænd tit opfordredes til at afgive Betænkning i Religionssager, hvilket de ikke troede med frelst Samvittighed at kunne gjøre uden at forstaae den hellige Skrift i Grundsproget. Deraf kom det ogsaa, at Statsmænd som Iver Rosenkrands, Danneskjold-Samsøe, Otto Thott, Luxdorph og Fl. ikke behøvede, naar de skulde afgive Betænkninger i theologiske Anliggender, at gaae efter Theologernes Meninger, ihvorvel de gjerne hørte deres Raad. Men min fornemste Kilde var dog Kongens egenhæn-

dige Breve, af hvilke flere tusinde findes i det Kongl. Geheime-Archiv; endeel ogsaa andensteds, saasom iblandt de Rosenkrandsiske Papirer, der for nærværende Tid er i Hr. Professor Rosenvinges Eie.

Saameget burde jeg forudsende til Oplysning om mine Kilder og den første Grund til dette Værk. Det maa tillades mig at tilføie et Par Ord om den nærmeste Anledning til at den saa længe savnede retfærdige Vurdering af Danmarks Sjette Christian omsider blev til.

Min nu afdøde Ven og Collega, sal. Professor R. Nyerup, der har saa store Fortjenester af den danske Literatur, udgav i Aaret 1828 et Program om Literaturens Tilvext under de tre danske Konger Frederik V., Christian VII og Frederik VI., hvilket skulde tjene til Indledning for et Priisspørgsmaal, der i Anledning af den høie Formælingsfest den 1. Novbr. 1828 blev udsat af Samfundet til den danske Literaturs Fremme. I dette Indbydelsesskrift omtales paa flere Steder Kong Christian VI. og hans Regjering i Udtryk, der efter min Overbeviisning ere i sig selv ligesaa ufortjente som de ved en saadan Fest maatte, om de endog vare grundede, befindes usømmelige.

Først anfører Forfatteren med Samtykke Abildgaards Ord, "at Christian VI.s Regjering var en Tid, da der herskede Mørke i Dannemark" *, og Rahbeks Udsagn om samme Tid — hvilket dog kun er sagt om vor poetiske Literatur — "at den kan lignes ved en Nat, der adskilte Fjerde Frederiks Aften fra Femte Frederiks Morgengry" **. Derefter følger Forfatterens egen haarde Dom (S. 5) saaledes lydende: "Dette aandelige Mørke var en Følge af den hernhutiske Taage, der ovenfra udbredte sig over hele Landet og qvalte hver Gnist af frimodig Yttring i Tale og Skrift. Faa vare de, som ikke lode sig indhylle i denne Taage, og disse bleve dog paa deres Forfatterbane haardt behandlede af det pietistiske Kirkeinspections-Collegium og de bigotte Bogcensorer." Endelig sluttes med følgende Henviisning til tvende historiske Autoriteter: "Riegels i sin Historie om Kong Christian VI. og Høst i Indledning til sin Historie om Frederik V. har begge med stærke Farver skildret Følgerne af, at Tonen i de høiere Kredse og den fra Hoffet, ligesom sædvanligt, afhængende Tidens Smag fordrev Videnskaberne fra Fædrenelandet, hvilket der-

* Abildgaards Tale over Bernstorf S. 8.

** Den danske Digtekunsts Hist. under Fred. V. pag. 1.

imod oversvømmedes af en Vandflod af flaue, af mystisk Tant overstrømmende Prædikener, Psalme- og Bønnebøger."

Ligesom disse Ord, udtalte offentligen og ved en Fædrenelandsfest af en agtet Lærd, dybt bedrøvede mig, saaledes veed jeg, at de have krænket mangen dansk Mand, der føler og erkjender, hvor meget det danske Folk skylder sal. Kong Christian VI. Ved sin Kroning tog han til Valgsprog de meget lovende Ord: Deo et populo, og i sin sextenaarige Regjering lod han visselig ikke nogen Dag forløbe uden ærlig Anstrængelse for at opfylde dette store Løfte. Faa Konger have levet saa lidet for sig og til sin egen Glæde; men faa have tillige i deres hele Digten og Tragten stræbt saa trolig som han: at leve for sin Gud og sit Folk. Det er ikke min Mening, at man skal regne Christian VI. iblandt Danmarks store Konger (dertil manglede han deels naturligt Genie, deels en alsidig Dannelse); men han var i Sandhed en af Danmarks gode Konger; og efterat jeg sine ira et studio har afhørt alle de Vidner om hans Regjering, hvilke jeg har kunnet udfinde, er jeg kommen til samme Overbeviisning, som Klevenfeldt ved Kongens Død udtalte, skjøndt i slette Vers:

"At aldrig Konge før var til i dette Land,
Der bedre meente Gud og Folket end som han."

Læse vi Indskrifterne paa Christian VI.s Monument i Roeskilde Domkirke:

Christianus VI. Rex Daniæ etc.
Pietate in Deum, benefactis in populum,
Constantia in foederibus, severitate in solum
se ipsum,
Semper et ubique seculi decus:

da vil man finde det sidste Udtryk overdrevent, men den øvrige Lovtale langt mere grundet, end deslige Roes plejer at være. Hvorfor den sanddrue Historiker ikke kan istemme: "at Christian VI. altid og allevegne var sit Aarhundredes Pryd," vil eftersøgende Fortælling vise; thi det er ingenlunde min Hensigt at skrive en Lovtale over denne Konge eller hans Regjering. Hos begge erkjender jeg Feil og Mangler; og Sandheden er mig i Historien som i Livet altfor dyrebar, til at jeg skulde fornægte den, eller blot skjule den. Hvorlidet jeg har havt en saadan (min Natur modstridende) panegyrisk Hensigt, — kan sluttes deraf, at de to første Monographier over denne Tids Historie, hvilke jeg udarbeidede, vare Biskop Deichmanns og Dronning Anna Sophias — netop de Personers, imod hvilke Christian VI. meest forsaae sig ved en overdreven Strænghed og ved Afvigelse fra den Retfærdighed, han ellers ikke lettelig fornægtede.

II.

Iblandt de mange Vidner, som i dette Skrift efterhaanden ville fremtræde, stoler jeg fornemmelig paa Actstykkerne fra Kongens egen Hand, dernæst paa Mænd, som Iver Rosenkrands, Gram, Langebek, Suhm, Marcus Wøldike, J. C. Kall, Hersleb, Luxdorph, Harboe, Tyge Rothe og flere Samtidige, hvis Vidnesbyrd ere aflagte deels i trykte Skrifter, deels i fortrolige Breve og endelig stadfæstede ved mundlige Yttringer, som ved en troværdig Tradition ere komne til min Kundskab. Men da min Ven sal. Nyrup* har beraabt sig paa Suhm og Langebek som Mænd, der tilligemed Holberg skulde fremtræde i Skrankerne imod Kong Christian VI., maa jeg strax bemærke, at disse Triumvirer vel paa de af Nyrup citerede Steder ere enige i at vente sig meget Godt for Videnskaberne af Kong Frederik V.; men at Ingen af dem lader noget Ord falde, som kunde gravere hans kongelige Forgjænger. Holberg fortæller den unge Konge**, at Aspecterne i Danmark ere behagelige og roser Kongens Popularitet; Langebek priser Kongen for hans Omhu for Kunster og Videnskaber,

* See Programmet S. 6—7.

** I Dedicationen foran hans Oversættelse af Herodian, Kbh. 1746.

og tilføier* — hvad der snarest kunde anføres for at indeholde en ugunstig Allusion —: "Hvo vilde ikke nu skrive og læse Bøger i det danske Sprog, naar Kongen selv elsker og ærer Sproget?" Suhm endelig dedicerer Kongen (i A. 1749) "De Gamles Krigsskole," og roser ham for hans "overmaade Mildhed, Kjærlighed imod sine Undersaatter og tækkelige Omgang, der har opmuntret ham til at forfatte og fuldføre dette Værk og ile med at nedlægge det for saa naadig en Konges Fødder."

Ville vi endog tage alle disse Steder efter Bogstaven, altsaa i en strængere Betydning, end en forsigtig Hermeneutik pleier at tage Dedicationer og Festtaler: saa kan dog ikke deraf udledes noget Præjudicat imod Christian VI.; thi fordi man lover sig en Sølv- eller Guldalder under Sønnens Regjering, er det ingen Selvfølge, at Faderens var en Kobber- eller Jernalder. Og slig Slutning vilde her være saameget mere urigtig, som vi have de Paagjeldendes bestemte Erklæring, til Gunst for Christian VI. Enhver dannet Mand kjender fra sin Skolegang det fordeelagtige (og sande) Skilderie, som Suhm i sin Historie giver af denne Konges Regjering; men af Langebek haves endog en vidtløftig Lovtale, hvilken blev holdt i det Danske Selskab og

* I sin Tale, holdt i Anledning af Frederik V.s Salving 1747.

fremstillede Videnskabernes Tab ved Christian den Sjettes Død. De af Langebek opregnede Kjendsgjerninger ere tilstrækkelige til at gjendrive dem, som kalde Christians Dage Mørkhedens og Uvidenhedens Tidsalder; men da Tonen deri, som stedse i Lovtaler, er stemt for høit, ville vi hellere beraabe os paa Langebeks private Yttringer; og da er det vist, at han stedse i sine Breve omtaler denne Konges Regjering med den største Høiagtelse. Dette stemmer godt overeens med hvad Suhm beretter om denne sin fortrolige Ven*: "Langebek var ikke meget for Frederik IV. og sagde om ham: den saakaldte store Konge. Derimod var Christian VI. hans Konge. Dennes fortrinlige Lyst for Sø-Etaten, Indretningen af Banken, den Priis han satte paa Lærdom og Ordentlighed, det alvorlige Væsen han indførte, endog hans Bygninger kunde han ikke noksom rose. De duelige og lærde Mænd, som opstode under Frederik V., tilskrev han Christian den Sjettes Tider, da de uden at forstyrres ved Leeg, Comoedier og Andet, kunde studere i Ro, og lægge sig efter Videnskaber; da man troede, at det ei var nok at anvende Formiddagen vel, men da man og brugte Eftermiddagene nyttig."

Ogsaa Holberg lod Christian VI.s Regjering vederfares Ret, skjøndt han unægteligen havde For-

* Suhms samlede Skrifter. 10de Deel S. 64.

kjærlighed for den populære, "Leeg og Comoedier" elskende Frederik V. Vi skulle siden af Holbergs Skrifter anføre flere Steder, som geraade Christian VI.s Regjering til Ære. Thi ogsaa Holberg vidste at sætte Priis paa Grundighed. I Øvrigt er det maaskee værdt at lægge Mærke til, hvorledes de tre danske Historikere, Holberg, Langebek og Riegels udkaarede, og efter deres Individualitet maatte udkaare sig hver en forskjellig Livs og Yndlingskonge iblandt Danmarks tre første Regenter i det 18de Aarhundrede. Riegels, som neppe erkjendte nogen Stand for nyttig i Staten eller Kongens Omsorg værdig uden le tiers état, d. e. Bonde- og Borgerstanden, maatte vælge til sin Helt den folkekjære, sparsommelige, Borgerstanden begunstigende Frederik IV.; Langebek, som erkjendte Vigtigheden af alle Stænder i en velordnet Stat, som saae og kjendte de mange udmærkede Adelsmænd, der styrede Statens vigtigste Embeder i Christian VI.s tidligere Regjeringsaar; som ved Fødselen hørte til den geistlige Stand, og ved sit Livs Studier i det mindste til de Lærdes; Langebek, som selv var en saare gudfrygtig, alvorlig, høist arbeidsom og indgetogen Mand, maatte finde særdeles Behag i Christian VI.s homogene Charakteer; endelig finde vi det ligesaa rimeligt, at Holberg, som ikke var bleven trukken frem efter Fortjeneste under de to foregaaende

Konger og som havde maatte savne Skuepladsen under Christian VI., skjenkede sit Hjerte til den venlige, populære Fænte Frederik, der paa ny aabnede Thalias Tempel, der gjerne saae Holbergs Comoedier opføres, der aflokkede hans Muse endnu nogle liblige Børn, skjøndt de fagtens bære visse Tegn paa at de ere avlede i Faderens Alderdom. Men saa naturligt vi finde dette Valgforvandtskab, saa lidet kan Historiens objective Fremstilling bestemmes ved slige subjective Domme. Historieskriveren skal bedømme en Regent efter det statsborgerlige ethiske Ideal, hvilket ikke er andet end Indbegrebet af samtlige en Regents Pligter. Da disse ere saa mangfoldige, og da en sikker Dom om Fortjenstligheden af deres Opfyldelse tillige forudsætter en Kundskab om Regentens Grundsætninger, Synsmaader, Vaner og Tilbøieligheder, indvortes og udvortes Hjelpemidler eller Hindringer, hvilken den samtidige Chronikskriver sjelden kan komme i Besiddelse af, sømmer det sig dobbelt for ham at vise den største Beskedenhed og Forsigtighed. Men den følgende Tids Historieskriver, som lidt efter lidt faaer Adgang til de Afdødes Breve og de øvrige Kilder, maa vogte sig for at lægge sine egne Yndlingsmeninger eller sin Tids Maximer til Grund for en historisk Dom om de for længst hedengangne Styrere og andre mærkværdige Mænd.

Sammenligne vi Christian VI. som Regent og Menneske med hans Fader og Søn: da staaer han unægteligen i nogle faa Henseender tilbage for dem begge, især for sin Fader; men paa den anden Side overgaaer han dem ogsaa i adskillige Fuldkommenheder, og det saavel i nogle almindelige Dyder f. E. Afholdenhed fra Vellyst, Arbeidsomhed (hvilket dog kun gjelder i Sammenligning med Frederik V.), som i nogle specielle, der nærmest vedkomme en Konge, saasom i en viis og omfattende Lovgivning; i Bestræbelse for at lære at kjende alle sine Embedsmænd, og at fremme især de grundige Videnskaber og de nyttige Haandteringer i Staten.

Med Rette har Langebek i sin Sørgetale over Christian VI. — der desværre ikke har Stilen, skjøndt ingenlunde Veltalenheden af en Lovtale, og maaskee af denne Grund er bleven altfor lidet agtet — udhævet *Aarvaagenhed* og *Arbeidsomhed* som Hovedtræk i denne Konges Charakteer. De samtlige Dyder han tillægger Kongen ere Cardinaldyderne: *Gudsfrygt*, *Fromhed* (eller som han selv forklarer det: *Eiegodhed*), *Viisdom*, *Retfærdighed* og *Fredsommelighed*; og de deraf flydende: Kydskhed og Afholdenhed, Ægtekjerlighed, Sagtmodighed, Betænksomhed og Samvittighedsømhed, Ædelmodighed og Oprigtighed; endelig — thi dermed slutter han — *Aarvaagenhed*.

og stor Arbeidsomhed*." Det er kun faa af disse Dyder, som Riegels udtrykkeligen har afskridt Kongen; og hvor han undertiden har forsøgt det, f. Ex. ved Kydskhed og Afholdenhed, mangler det ham paa tilstrækkeligt Beviis. Alligevel har Riegels nedsat Kongen saare dybt, og mener endda at være conseqvent. Sagen er, at Riegels havde en fra Langebeks høist forskjellig Maalestok for Regentdyder, saa at han gjerne kunde lade Christian VI. beholde en Deel af dem, han virkeligen besad, f. Ex. Gudsfrygt, Sagtmodighed, Samvittighedsømhed, og dog skildre ham som en slet Konge; thi hine Egenskaber ansaae Riegels ikke for kongelige Dyder. Men da Langebek i sin Lovtale unægteligen er falden i Panegyrikernes sædvanlige Feil at overdrive sin Helts Dyder: saa tillægge vi ikke denne hans Skildring samme historiske Gyldighed som enten hans tilfældige, fortrolige Yttringer, eller som Suhms Antegnelser hist og her i hans Smaaskrifter.

Nogle faa Træk til en sammenlignende Charakteristik af Frederik IV. og Christian VI. har Suhm draget; de ere sande, skjøndt ikke tilstrækkelige til at fuldende et Portræt, som man vil skjønne**: "Frederik var sparsom, Christian blev ødsel; Frederik

* See Sørgetalen Side 34.

** Samlede Skrifter. 14de Deel, S. 247.

var vellystig, Christian paatog sig megen Alvorlighed, Frederik beskyttede Almuen, Christian de Store; Frederik var orthodox, og meente, at der vare ligegyldige Ting; Christian blev devot og ansaae hver Fornøielse og Tidsfordriv for Synd." Dertil ville vi endnu føie eet Træk, som Suhm strax efter meddeler og til hvilket vi allerede have sigtet, idet vi roste Christian VI. for den store Dyd Arbeidsomhed: "Christian VI." — hedder det loc. cit. S. 249 — "var meget flittig i at skrive til sine Ministre (Suhm kunde have tilføiet: og øvrige anseelige Embedsmænd, især Admiraler og Generaler); der gik næsten ingen Dag forbi, at han jo skrev til Ludvig Holstein, til Grev Danneskjold o. s. v. Skade, at de store Herrer opdrages saa slet, at de ei skrive godt i noget Sprog, og gemeenligen slettest i deres eget. Siden Christians Død have vi i at skrive Breve ingen flittigere Konge havt." Efterat have hørt disse uvillige Vidner, ville vi lade en af Christian VI.s ædle Ministre fremtræde. Iver Rosenkrands taler ofte i sine mig af Hr. Professor Rosenvinge laante Breve om Christian VI.s Dyder og gode Egenskaber. Af disse Yttringer tillader den historiske Kritik os ikke at lægge megen Vægt paa saadanne, som gjøres i officielle Meddelelser, eller overhovedet til Fremmede; men derimod vel at høre den retskafne Ministers Vidnes-

byrd, aflagte i fortrolige Breve til gode Venner. Til første Classe hører følgende Skildring, som jeg tager af et fransk Brev til den polske Statsminister, Marquis de Fleury, dat. den 19de Decbr. 1730 *. Efterat Rosenkrands har underrettet Marquien om sin Forfremmelse til Statsminister, vedbliver han: "Det er mig en meget stor Opmuntring, at jeg har den Lykke at tjene en Fyrste, som — alt lavt Smigrerie tilsidesat — har alle de gode Egenskaber, der danne store Konger, da han er retfærdig, retskaffen (droit), standhaftig og god, opmærksom paa at lade Fortjenesten vederfares Ret og tilbøielig til at tilgive Feil, hvilke han bemærker med en ligesaa stor Skarpsindighed." — Til anden Classe hører Udsagn som følgende, der forekommer i et fortroligt Brev til den danske Minister Sehestedt i Paris, som var en Ven og Frænde af J. Rosenkrands (dat. den 28de Novbr. 1730): "Der har visseligen aldrig været i Verden en retfærdigere eller bedre Fyrste end Kongen, og vi have kun at ønske perennitatem (Varighed) af hans Tænkemaade og hans Liv. Bønderne besynge hans Roes, og jeg sender Dem herhos en Prøve deraf. Denne Vise ligner temmelig Molieres "Si le Roi m'avoit donné" etc. Tankerne deri ere bedre end Rimene."

* Skjøndt disse Udsagn ere allerede benyttede i Rosenkrandses Biographie, turde de dog ikke her forbigaaes.

Dette er skrevet i Begyndelsen af Kongens Regjering; men jeg twivler ingenlunde paa, at uagtet Iver Rosenkrands selv (ved sin uventede Afskedigelse 1740) ligesaa vel som Langebek fik personlig Anledning til at beklage Foranderligheden af Kongens Gunst, vilde han dog ligesom Langebek, dersom han senere var bleven foranlediget til at aflægge sit Vidnesbyrd, have bekræftet, at Christian VI., bedømt efter det hele Resultat af hans Liv og Regjering, var en god og retfærdig Fyrste. Dette er en stor Roes; men da Godheden har mange Grader, og da Retfærdigheden, denne guddommelige Dyd, kun ved en vis Approximation kan opnaaes af menneskelige Regenter, maae vi nøiere betragte disse Grader, og til den Ende prøve de Bebreidelser og Klager, der af Forskjellige ere fremførte deels mod Kongens Charakteer, deels mod hans Regjering.

III.

Man har sagt: Christian VI. var en tydsk Konge, og staaer allerede derfor langt tilbage for hans Fader og Søn, de ægte danske Frederikker.

Det er umiskjendeligt, at hele Christians Regjering fik (men jeg troer: imod Kongens Villie) en Tendents til Tydskhed, som vel oftere spores

under de oldenborgske Konger, men sjeldent naaede den Høide som under Dronning Sophia Magdalenas Beskyttelse. Ligesom Danmark ei i nyere Tider har havt en Dronning, der var mindre elsket af Folket, saaledes har der maaskee aldrig siddet en Regentinde paa Thronen, der mere skadede sin kongelige Gemal. Stolt og kold, herskesyg og ødsel, hidkommen fra et fattigt Land, dog opblæst, uden qvindeligt Gemyt, dog skinsyg, var hun ret skikket til at forbittre Kongen Livet og at gjøre ham ilde liidt af sine Undersaatter*. Vel synes hun at have vogtet sig for i Kongens Nærværelse at udgyde sit Hjertes hele Foragt for hvad der var Dansk; dog kunde hendes Grundsætninger, Domme og Tilbøieligheder umueligen undgaae hans iagttagende Blik. Hvert Aar indkaldte hun jo ikke alene Adskillige af sine fattige Landsmænd og Slægtninge, der her bleve rigeligen forsynede, men ogsaa en Mængde andre tydske Adelsmænd, til hvilke Kongen maatte skaffe Embeder eller Pensioner; ei alene lod hun haant om at lære det danske Sprog, men hun taalte det ikke engang i sin Omgivning. Endog ved store

* Det heder i Skriftet: "Danmarks Tilstand for 60 Aar siden, sammenlignet med den nuværende." Af Jac. Mandix. Kbh. 1830. S. 66: "I Christian VI.s Tid var det Skik, naar Kongen var paa Slottet, at gaae ad Slotspladsen med Hatten i Haanden."

Nationalfester, naar f. Ex. Stiftelser indviedes efter hendes Forslag eller sigtende til at ære hendes Yndlinger, maatte Landets Sprog ikke høres, skjøndt det dog var Landets Formue, der til Festen anvendtes. Saaledes blev f. Ex. Valløe adelige Frøkenkloster indviet ved tydske Sange af Clitäu! Ja, Suhm fortæller endog, at hendes Had til det Danske gik saa vidt, at hun spottende kaldte sin Søn, Kronprindsen, "den Dänischen Prinzen," fordi han gjerne talte sine Fædres og sit Lands Sprog, det Danske, som rigtignok ikke var hans Moders Maal. Men selv denne Omstændighed, der saa meget falder Dronningen til Last, kan betragtes, ja — saavidt jeg skjønner — bør den betragtes fra en anden Side, hvorfra der tilflyder Kongen megen Roes. At Frederik V. siden blev den folkekjære Konge, som han blev, skyldes dog for en stor Deel hans Faders Foranstaltninger. Det er først bleven anmærket af Historieskriveren D'Israeli og siden af en skarpsindig engelsk Kritiker * bleven erkjendt som et gyldigt Beviis for Kong Jakob den I.s Fortjeneste som Souverain og Fader, at denne Monarchs tre Børn, Henrik, Carl og Elisabeth, vare nogle af de meest populære kongelige Personer, England har eiet. Med samme Ret tilskriver jeg Christian VI. en god Deel af Frederik V.s Popularitet.

* Vid. Quarterly Review, July 1829. pag. 81.

Derimod har Bedstefaderen ingen Deel deri; thi da Kong Frederik IV. ordnede sin syvaarige Sønnesøns første Hofstat (den 31te Marts 1830), kom den til at bestaae, vistnok af skikkelige Mænd, men af lutter Tydskere, saa at man søger forgjeves om et danskt Navn deriblandt *. At Sophia Magdalena efter sin Svigerfaders Død har søgt at bevare en fuldstændig tydsk Omgivning for sin Søn, kan ikke omtvivles. Det maa da være alene Christian VI.s rigtige Erkjendelse, som vi skylde den Forandring, ved hvilken vi nogle Aar efter see Kronprindsen forsynet med indsigtsfulde danske Mænd til Lærere og Opdragere: Iver Rosenkrands — hvem vi ansee for et Mønster paa en oplyst, lærd, veltænkende, ridderligsindet, patriotisk Adelsmand — blev Prindsens Gouverneur, og Joh. Christ. Kall, som ei blot var en stor Orientalist, men en i hver Henseende dannet Mand, blev hans fornemste Lærer. Af disse Mænd opdroges Frederik V. til at vorde den venlige, belevne, folkekjære Konge, som han siden blev. Af dem og lignende Mænd erholdt han de

* Baron Sølenthal blev Kronprindsens Hofmester, Frederik Lütkens, en Søn af den brave tydske Hofpræst, blev hans Informator, og Baron v. Hertzberg hans Kammerjunker. See Høiers "Glorwürdigstes Leben König Friedrich des Vierten." 2ter Theil S. 222. Tondern 1829.

skjønne Kundskaber, hvormed han f. Ex. overraskede Gram, da denne Lærde en Dag paa Bibliotheket førte den unge Prinds dybt ind i en videnskabelig Samtale, hvilken Dag Gram erklærede for den lykkeligste i sit Liv *. Saaledes kan man sige, at Frederik V.s Folke-Yndest skyldes for en stor Deel Christian VI., ligesom denne Konges Mangel paa Popularitet deels har sin Grund i hans forknyttede og antinationale Opdragelse, deels i nogle andre Omstændigheder, hvilke her passende kunne omtales i Forbindelse med den begyndte Materie.

Først maae dog nogle Kjendsgjerninger angives, hvilke vise, at Christian VI., skjøndt han sædvanligen talte Tydsk (og dette deels af Nødvendighed; thi Dronningen og hendes hele Hof forstod ikke Dansk; deels af gammel Vedtægt, som jo endog under den erkedanske Konge, Frederik IV., blev fulgt), og skjøndt hans Breve ere skrevne enten paa Tydsk eller Fransk **, dog ingenlunde var ligegyldig for det

* Efter et Brev af Gram. See hans Levnet af J. Møller. S. 120.

** Af Resolutioner har jeg seet flere forfattede paa Dansk og nedskrevne egenhændigen af Kongen, men rigtignok med en urigtig Orthographie, f. Ex. følgende: "Angaaende almuen i Sognedal udi Trundhiem Stift deres Ansøgning bifallis Kammeret og Stiftbefalingsmannen betenckning."

danske Sprog. Jeg veed af flere Langebeks Breve (hvad ogsaa sees af hans Sørgetale S. 18), at Christian VI. lod sig forelæse "Danske Magazin," hver Gang et Hæfte deraf udkom, ligesaa han ogsaa siden talede med Forfatteren om dets Indhold. Det samme var Tilfældet med andre danske Bøger. Fremdeles veed jeg af Forhandlingerne ved vort Videnskabers Selskabs Stiftelse, at da der vare forskjellige Meninger om, enten dets Skrifter skulde forfattes paa Latin, eller paa Dansk, seirede det Danske Sprog derved, at Grev Holstein, sikkert efter Kongens Ønske, lagde sin afgjørende Stemme i dets Vægtskaal. For det tredie er det bekjendt, at saasnart Kongen af Holstein erfarede, at Langebek arbeidede paa at fuldende den af Rostgaard begyndte Danske Ordbog, men trængte til Understøttelse, anviste Kongen (1745) Langebek derfor eet Aar af Rostgaards Pension eller 600 Rdlr., og det var ikke Kongens Skyld, at Holstein oeconomiserede og bød Langebek kun 300 Rdlr. for det tilbagestaaende Arbeide*. Endvidere bør det komme i Betragtning som Beviis paa, at Kongen i sit Hjerte var nordisk (ikke udelukkende tydsk) sindet, at, for-

* See Molbechs Udsigt over de danske Ordbogsarbeider i det 17de og 18de Aarhund. i "Ny Danske Magazin" V. Bd. 4. H. Side 281 (eller Side 41 i de separate Aftryk).

saavidt nogen Forskjel kan bemærkes i hans Følelser for visse Afdelinger eller Classer af de ham undergivne Folkeslag, synes han at have sat Nordmændene over Holstenerne saavelsom over de Danske, og af Danmarks tvende militaire Etater er det vist, at han elskede Sø-Etaten høiere end Land-Etaten; men uden her at indlade os paa det uvedkommende Spørgsmaal: hvilken der er vigtigst for Landets Forsvar? og uden at fornægte det retfærdige Princip: at Kongen bør vise begge Etater ligemegen Agtelse, tage vi Tingen, som Historien viser os den; og gjør blot den, ingenlunde nye, Bemærkning: at den danske Sø-Etat altid har været Nationalaandens Palladium, ligesom Folkets Stolthed, imedens Landarmeen, der lige indtil Christian VII.s Tid blev commanderet paa Tydsk, kun altfor ofte var i Opposition med Folkets Aand og dets Interesse. Det var Frederik den Sjette forbeholdt at skabe en ægte dansk Hær; men en dansk Flaade, saa stor og skjøn og vel udrustet, som aldrig nogensinde tilforn, skabte Christian den Sjette*. Men hvis den raske, tro-

* I et Forhør, som Kong Christian VI. selv holdt paa Rosenborg i Aaret 1735 over Flaadens Tilstand, sagde den bekjendte Frederik Lütken, dengang Søcapitain: "Jeg har seet hvad det er for Skibe (nemlig som Commandeur Benstrup havde bygget), og er fuldkommen persuaderet og convinceret, at der aldrig var saadanne

skyldige og gudfrygtige Sømand var Kongens Øiesteen, da laae dog hele Almuens Vel og Lyksalighed ham paa Hjertet. Foreløbigen henvise vi til Tyge Rothe, som siger: "Christian VI.s Hjertelaug til Bondestanden var som hans herlige Faders; og i Alt var det hans gudfrygtige Sjels varme Ønske, at der maatte handles forstandeligen med de Ringe. Vi kjende ham vißeligen ei tilfulde, naar det er skjult for os, hvor meget han havde grundet paa at lyksaliggjøre sit Folk" *. Dog — herom Mere siden.

Nær beslægtet hermed er Kongens Bestræbelse for at hæve alle danske Institutioner, der kunde geraade Folket til Gavn og Ære. Men da der siden vil findes en beqvemmere Leilighed til at tale herom, vil jeg blot paa dette Sted — hvor Talen er om den overhaandtagende Tydskhed — nævne det Kongl. Patent af 1ste April 1743, hvori Kongen paa den hjerteligste og for de danske Lærde ærefuldeste Maade indbyder den studerende Ungdom i Hertugdømmene Slesvig og Holsteen, Herskabet Pinneberg, Grevskabet Rantzau og Staden Altona, til

Skibe i Riget, som der er nu." (Af et Manuscript, som siden fuldstændig vil blive benyttet.)

* See Dansk Agerdyrkers Kaar og borgerlige Rettigheder. 1 Deel S. 202.

at besøge Kjøbenhavns Universitet, hvor de vilde finde ligesaa god en Veiledning, som ved de tydske. (Man vil erindre, at Kiel dengang endnu ikke hørte til Danmark.) Men det meest afgjørende Beviis paa Kongens Interesse for Modersmaalets Haandhævelse indenfor dets gamle Enemærker, er den Række af Anordninger, hvormed Hr. Etatsraad Prof. Werlauff i sin Priisskrift om det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig har gjort Publicum bekjendt*. De ere kun lidet kjendte, fordi de aldrig bleve ret udførte; men de afgive, som min ærede Collega bemærker, et vigtigt "Bidrag til en endnu ikke efter Fortjeneste paaskjønnet Konges Regjeringshistorie." Som bekjendt blev der i mange Sogne af Hertugdømmet Slesvig i Kirkerne prædiket og i Skolerne catechiseret paa Tydsk, skjøndt hele Almuen talede Dansk, og de Fleste intet andet Sprog forstode. Dette gjælder især om den forhenværende Gottorpske Deel, hvor den sidst afdøde Hertug Frederik IV. endog havde foresat sig, aldeles at fortrænge det danske

* Jfr. Dänische Bibliothek VII. Theil S. 432. For at Holsteenerne ikke skulde afskrækkes ved vor strænge examen artium, blev det bestemt ved Patent af 22de Juni 1743, "at de tydske Studiosi, som maatte beslutte at frequentere bemeldte Academie, skulle befries for den ellers ved Tiltrædelsen sustinerende examine." See Werlauffs Priisskrift om det danske Sprog S. 125 i Noten.

Sprog af alle Kirker og Skoler; og da ingen Præst ansattes uden at være dannet i Tydskland, var det sandsynligviis skeet, naar ikke Kong Frederik IV. havde erobret og indlemmet det hele Hertugdømme i det danske Monarchie. Imidlertid blev det ved den gamle Slendrian, indtil Christian VI. i Aaret 1739 henvendte sin Opmærksomhed paa denne Misbrug og traf Forholdsregler til dens Afhjelpning. Det første Rescript er dateret den 10de Juli 1739 og stilet til Kirke-Visitatorerne i Haderslev, Apenrade, Lugum Kloster, Tøndern, Gottorp og Flensborg, hvilke det paalægges at undersøge ved ethvert enkelt Sogn i deres Districter, om og hvorvidt Indvaanerne vare det tydske Sprog mægtige, samt indberette i hvilket Sprog, enten det danske eller tydske, Underviisningen i Kirke og Skole blev given, og endelig forklare for hvorvidt i de dansktalende Sogne Kirke- og Skolelærerne vare istand til, i fornøden Fald at forrette deres Embede i det danske Sprog. Dette Rescript fremkaldte endeel oplysende Indberetninger, og efterat disse vare gjennemgaaede, faldt i Conseilet den 26de Octbr. 1739 følgende Resolution: „Da Hs. Kongl. Majestæts allernaadigste Intention gaaer derhen, igjen lidt efter lidt at introducere i Hertugdømmet Slesvig det i temmelig Aftagende komne danske Sprog, saa skulde rescriberes desangaaende til samtlige Kirkevisitatores i bemeldte

Hertugdømme. Et saadant Rescript afgik da og saa under 9de Novbr. 1739 (trykt hos Werlauff S. 117—118), hvori det blandt andet paalægges General-Superintendenten i Slesvig tilligemed de øvrige Examinatorer at see paa i Fremtiden at de Candidater, som i Fremtiden vilde befordres i Hertugdømmet Slesvig, skulde tilligemed det tydske lægge sig efter det danske Sprog og derved sættes istand til at forestaae deres tilkommende Embedsforretninger saavel i det ene som andet Sprog.

Foruden dette almindelige Rescript vise adskillige specielle, at Kongen ved forefaldende Vacance ikke forglemte at minde Kirkevisitatorerne om deres Pligt at foreslaae saadanne Candidater, som havde Færdighed i begge Sprog.

Jeg veed ikke, om jeg hermed tør bringe i Forbindelse den Idee, som Kongen engang havde, at anbringe udmærkede danske Mænd som Biskopper paa Island, da Grunden hertil, i det mindste nærmest, maa søges i hans Bestræbelse for at faae alle Bispestole beklædte med ret dygtige Mænd (og saadanne kunde naturligviis snarere findes iblandt de talrige danske, end blandt de faa islandske Theologer). Jeg har nemlig i det danske Cancellies Brevbog fundet en kongelig Skrivelse dat. den 7de Jan. 1741 til General-Kirkeinspections-Collegium i Anledning af Bispe-Embedets Vacance i Holums Stift

efter Mag. Steen Johnsens Død, med Ordre at foreslaae en retskaffen og gudfrygtig Mand til Successor, "uden at man havde nødig at binde sig til Islænderne selv, da Vi ere af de allernaadigste Tanker, at saadan en Mand kunde gives en Tolk saalænge indtil han selv kunde lære Landets Maal." Forslaget vidner om Konges Omsorg for det fjerne Land; men vi holde for, at det kun undtagelsesviis fortjente at følges, ligesom det da heller ikke af den danske Regjering er bleven optaget.

Da Kongen saaledes var sig bevidst, at han elskede sit Folk og sit Land, faldt det ham neppe ind, at Fremtiden vilde tage ham det ilde op, at han dagligen talede tydsk med sin Omgivning og i sine Breve benyttede det tydske eller franske Sprog. Ogsaa i denne Henseende maae vi vogte os for at blive ubillige mod Fortiden. Idet vi med Rette beundre de Regenter, som vare forud for deres Tid og skjenkede Landssproget tilbørlig Opmærksomhed, som Kong Hans og Christian IV. i Danmark, Gustav Adolph i Sverrig o. s. Fl., maae vi dog erindre, at langt ned i det 18de Aarhundrede vedblev man ved de fleste Hoffer at tale et fremmed Sprog. Næsten ved alle tydske Hoffer taledes jo Fransk; og selv Frederik II. af Preussen lod haant om tydsk Sprog og tydsk Literatur, hvilket Christian VI. ingenlunde gjorde om den Danske.

Maaskee var Keiserinde Maria Theresia den første Regentinde, som lærte Verden, i hvor høi Grad Brugen af Folkesproget kan vinde Undersaatternes Kjerlighed*. Naar hun tiltalede sine Østerrigere i deres eiendommelige Dialekt, var intet Offer saa stort, at de jo ydede hende det. Men dette var en Lærdom, som Sophie Magdalene hverken vilde fatte eller gjøre sig Umage for at anvende. Det var forbeholdt Frederik V.s venhulde Louise at anvende den, og derved erobre alle danske Hjerter.

IV.

Hos Christian VI. forenede sig et uheldigt Gemalindevalg med adskillige andre Omstændigheder, for at tilveiebringe en fra de øvrige Oldenborgske Kongers saa afvigende Charakteer, som Christians unægteligen er: alvorlig, tilbageholden, strængascetisk og nægtende sig Livets Forlystelser og uskyldige Nydelser, indsluttet i sig selv; dog til samme Tid oprigtig og lærvillig, retfærdig, snare modta-

* Jeg har læst, at hun engang, da hendes Svigerdatter, Leopolds Gemalinde, var bleven forløst med en Søn, selv fra sin Loge paa Comoedien fortalte Publicum dette, og i den ægte hjertelige østerrigske Mundart.

gelig for Livets høieste Glæder, dem som Religion, Videnskab og Kunst skjenker Mennesket. Da endnu ingen Psycholog har forklaret denne Kongens mærkværdige Charakteer, vil jeg forsøge at angive de historisk-fundne Bestanddele, som synes at have sammenstemmet til at danne en saadan Personlighed. Jeg troer med Grund at kunne angive følgende fem Momenter som de vigtigste: 1) det medfødte Temperament; 2) den ham som Kronprinds, især af hans Moder, givne Opdragelse; 3) Tidens pietistiske Aand; 4) adskillige uheldige Stillinger, hvori Prindsens Ungdom kom; 5) den ægteskabelige Forbindelse med Sophie Magdalene. Jeg vil tilføie nogle Bemærkninger om ethvert Moment, dog saaledes, at jeg paa eengang omtaler de tvende førstnævnte.

1. og 2. Christian røbede fra Barndommen meget Hang til Melancholie. Om dette hans melancholske Temperament var en Følge af Frederik IV.s Kulde for hans Dronning, som Riegels vil*), overlades Physiologerne at afgjøre. Saameget er vist,

*) Riegels ræsonnerer over Naturens Hemmeligheder med samme Letsindighed og samme Selvtillid som over Historiens Phænomener. Man høre ham (S. 11): "Etiqvette havde ligesaa meget Skyld i Christians Fødsel (Riegels mener: hans Undfangelse), om ikke større, end sand oprigtig Elskov (?) . . . . ." "Christian ei af den naturlige Elskov fremkaldt til at imodtage et Liv,

at den lille Prinds viste tidligen en stor Alvorlighed og Lyst til stillesiddende Spøler, hvortil han vel ogsaa af hans Moder og hendes Overhofmesterinde Abel Cathrine Buchwald altfor meget blev vænt. Som de fleste Prindser den Tid, blev han meest holdt i Stuen, istedenfor at man burde søgt at give hans Temperament en anden Retning; Vædskerne en friskere Blanding, deels ved megen Bevægelse i den frie Luft, deels ved passende Næringsmidler. Hertil kom endnu, om vi ellers (som jeg formoder) heri kunne troe Riegels, en høist usund og uhensigtsmæssig Paaklædning. "Stram var han klædt, mange Trøier havde han under sin stivskjødede Kjortel; snævre Skoe havde han paa Benene, der hindrede ham i at gaae; stærkt vare hans Strømpebaand bundne; snævre hans Buxer, og stærk var han tilsnøret om Halsen, saa at der var nok i Paaklædningen, som kunde hindre hans Blods naturlige Omløb. Hertil kom at Bryst og Hoved vare ganske tildækkede, hiint med mange Veste, dette med en stor Allonge-Paryk." Imidlertid er mangen Prinds med samme Paaklædning og Levemaade siden bleven en rask Yngling og Helt. Men Christian blev fremdeles holdt meget indgetogen og stille. Saavel hans Overhofmester, Gehei-

ei uddannet under en saadan glad Moderhjerte, saae Dagens Lys den 30te Novbr. 1699."

mernad Johan Georg Holsteen, som hans Lærer Joh. Wilh. Schrøder, vare Mænd af en sat Alder, og som, glade ved at holde Kronprindsen til Studeringer, i hvilke han siges at have gjort god Fremgang, forglemte Ungdommens Trang til at omgaaes med jevnaldrende Legecammerader. Efterat Christian var bleven voxen, undlod Kong Frederik IV. at lade ham reise udenlands, hvorved han tabte den Menneskekundskab og den Belevenhed, som i denne Skole pleier at erhverves. Da Frederik selv elskede Udenlandsreiser, er det rimeligt nok, hvad Riegels formoder, at Kronprinds Christian maatte blive hjemme, fordi hans Moder ikke kunde afsee ham, og hun stedse befrygtede, at nogen Fare skulde tilstøde ham, naar han var ude af hendes Diesyn. Saaledes fik Christian VI. ikke ved Omgang med Fremmede indhentet Noget af det Meget, der ved hans Underviisning blev forsømt. Suhms ovenanførte Klage om en forsømt Opdragelse maae vi nemlig indtil en vis Grad underskrive, thi Kong Christian VI.s Breve og øvrige Udarbeidelser, være sig paa Tydsk, Fransk eller Dansk, ere saare ucorrecte, især i de to sidste Sprog, thi det Tydske er saa godt som de Fornemme dengang skreve det. Dette er Grunden hvorfor jeg i nærværende Skrift i Almindelighed leverer Kongens Breve, ikke i den franske eller tydske

Original, men i en dansk Oversættelse. Naar man seer, hvor godt de da som oftest tage sig ud i denne, ledes man til samme Jagttagelse, som man oftere gjør i Livet, at Aandsdannelse og Tænksomhed, ihvor meget den befordres ved grammatiske Studier, dog ikke knyttes udelukkende dertil. Kong Ludvig XIV. af Frankrig skrev Fransk*, og Kong Frederik II. af Preussen Tydsk omtrent ligesaa ucorrect som vor Christian VI., og hvilken Fiinhed besad dog ikke den Første baade i Aand og Væsen! Hvilken Genialitet fandtes ikke hos den Anden! Hvorvidt Kong Christian VI. bragte det i de lærde Studier, navnligen i det latinske Sprog, kan jeg

* Dette bekræftes af Mémoires fra alle Partier. Vi nævne kun eet af de nyeste Værker, hvori vi fandt det gjentaget, nemlig "Mémoires par Mr. Fleury de Chaboulon. Londres 1820. Tom. II. pag. 122: "Charlemagne pouvait à peine signer son nom; Louis XIV, quoique né sur le trône, ne connaissait point les régles de la Grammaire; et Charlemagne et Louis n'en furent pas moins de grands rois." Hvorledes den med Christian VI. samtidige svenske Konge Frederik skrev Fransk, viser f. Ex. denne Prøve af et Brev til Grev Tessin: "Jespere que vous maccorderay ma demende que je fais conjontement avec les Estat. (See Handlingar rørande Skandinaviens Historie. 9. Deel S. 303.) Ogsaa Napoleon skrev ucorrect.

ikke ganske nøiagtig bestemme, dog kom han langt ud over de første Grunde, skjøndt det var Frederik IV.s faste Troe, at ikkun Præster behøvede at forstaae Latin og at være lærde*. Det skyldes derfor enten Schrøders Iver eller Christian VI.s Førvillighed, eller begge tilsammen, at Kongen bragte det saavidt i det latinske Sprog, at han endog forstod Vers. Dette Factum veed jeg af et Brev fra Kongen til Schulin, hvori han spørger ham, paa hvem Allusionerne stiklede i et latinsk Vers, som han havde læst i Dagsavisen, og som han fuldkommen forstod; kun vidste han ikke om det stiklede paa Løvenørn. At Kongen ogsaa har været øvet i at skrive Latin, kan sluttes af en aldeles correct Afskrift (med hans egen Haand) af et langt latinsk Brev fra en vis Wolfgang Petersen Liebe i Kjøbenhavn til Præsten Erhardt Neumeister i Hamborg**. Den store Lighed imellem Kongens og hans Lærers, Schrøders, Haandskrift, viser, at Denne selv har lært Kronprindsen at skrive.

3. Det vigtigste Moment i ethvert Menneskes Opdragelse er Religionsunderviisningen. Bli-

* Suhm fortæller, at da Talen engang var, om en Adelsmand (Danneskjold), der havde et stort Bibliothek, sagde Kong Frederik IV.: "Hvad vil Danneskjold med det? han vil dog aldrig være Præst?"

** I Geh. Archivet Nr. 411. Lit. C.

der denne enten forsømt eller misbrugt paa en urigtig Maade, spører man sædvanligen hele Livet igjennem skadelige Følger deraf. Christian VI:s gudfrygtige Moder viste, som næsten alle Mødre paa den Tid, megen Omhu for at faae sin Søn tidligen bibragt den christelige Religions Lærdomme. Saa agtværdig denne Omhu er, lader det sig dog befrygte, at hun baade dermed har begyndt for tidligen, og at hun stedse har overdrevet sin Iver for at danne ham til Gudfrygtighed. Er dette saa, da maae vi dobbelt paaskjønne, at Christian VI. vedblev hele sit Liv oprigtigen at elske Christendommen; thi mangen Prinds er, ligesom Preussens Frederik II., bleven Religionen fiendsk, just fordi man vilde paanøde Barnet Begreber og Følelser, det endnu ikke kunde have, og afnøde det til Øvelser, som vare dets Alder imod. Da Christian blev voxen, lærte han at kjende Theologer som Lütkens, Pontoppidan, Bluhme, Reuss, der vare Pietismen hengivne; han gjorde nøie Bekjendtskab med den religiøse Enthusiast Grev Zinzendorf, og endelig saae han i Tydskland de herlige Virkninger af den Aand, som Spener, Francke og deres Disciple havde bragt ind i Kirken og Theologien. Alt dette gjorde ham — vel ikke til en Pietist, thi det var han ikke i Ordets strenge Betydning — men dog til en ivrig kirkelig Reformator, og

om man saa vil, til en theologisk Konge. Dette er noget ganske Andet, end at kalde Kongen en Hernhuter, som han ikke med Rette kan kaldes. Han yndede den ægte Lutherdom, hvilken ikke er forskjellig fra Speners evangeliske, virksomme, paa Kjerlighedsgjerninger rige Christendom; men det er ganske urigtigt, naar man anseer Kongen som Ophavsmand eller Beskytter af de pietistiske og andre skismatiske Forsamlinger i Landet. Disse modsatte han sig meget mere, og de vilde under enhver anden Regent dengang have fundet Sted. Thi Pietismen — som jeg har sagt ved en anden Leilighed * — udbredte sig her af samme naturlige Grund, formedelst hvilken længere ned i Aarhundredet voltairisk Philosophie, engelsk Deisme og tydsk Naturalisme her fandt saa mange Venner — fordi Danmark fulgte Skridt for Skridt Omveltningerne i Europas Cultur og de herskende Ansyn i Philosophie, Theologie o. s. v. Men imedens vi paastaae, at Tidens Aand er mægtigere end en Konges Maximer eller Exempel, er det ikke vor Mening at nægte, hvad Historien har lært os, at Tidsaandens Erobringer gaae raskere, ja ligesom Slag i Slag, naar den understøttes af de Mægtiges Bifald. Som Exempel paa det sidste kan Christian VIs. Regjering tjene, og til Beviis for den første Paastand, Frederik V.s Regimente;

* Dansk Lit.-Tidende for 1829 Side 38.

thi nagtet denne Konge aldeles ikke begünstigede Fritænkeriet, tog det dog stærkt Overhaand ved hans Hof; og der var en paatrængende udvortes, om just ingen indvortes, Anledning for Klopstock til at skrive de tre bekjendte Bønner, hvilke han udtrykkeligen bestemte til Brug for Kong Frederik V.*. Alligevel var Frederik V. ligesaalidet Naturalist som Christian VI. var Hernhuter.

Dog er det vist, at den pietistiske Tidsaand yttrede en betydelig Indflydelse paa Christian VI.; og da nu en af de mildere Pietister, Prof. Reuß, blev hans Hofpræst, og en af de strængere Pietister, Bluhme, blev hans Skriftefader, fulgte han maaskee dennes Raad i adskillige Ting, hvor man kunde ønske, at han hellere havde fulgt sin egen

* De tre Bønner af en Fritænker, en Christen og en god Konge, ere baade særskilt aftrykte 1753 og optagne i Cramers Klopstock. 3ter Theil S. 406 fg. Digteren har sat sig ind i en Fritænkers Stemning — saaledes som han fandt denne hyppig ved Frederik V.s Hof — og udtrykt i rørende Bønner, hvor lykkelig han blev, da han beseirede sine Tvivl og blev overbeviist om den christelige Religions Guddommelighed. Om Klopstocks Frygt for, at Kongen selv skulde henfalde til Naturalisme, see Cramer loc. cit. 3. Th. S. 442., og Klopstocks Leben von H. Döring. Weimar 1825. S. 143.

Forstand eller deels af ham ogsaa høit agtede Sjellands Biskop, Hersleb; men det er atter en falsk Forestilling om Christian VI. (hvilket vi siden skulle bevise), naar man troer, at han var kun et Redskab i sin Sjelesørgers Hænder. Han modsagde ofte Bisperne, han tænkte selv, skrev selv og anordnede intet uden foregaaende Prøvelse.

4. Men ligesom Tidens strenge religiøse Grundsætninger førte Kong Christian til Afholdenhed fra verdslige Glæder og paa en vis Maade til et asketisk Liv, saaledes var han allerede ved sin tidligere Ungdoms Forhold og enkelte sørgelige Erfaringer bleven ledet til Taushed, Tilbageholdenhed og en vis Frygtagtighed for at fremtræde offentligen. Han var en Yngling paa 17 Aar, da Peter Czar opholdt sig en Tidlang i Kjøbenhavn. Han havde seet, med hvilken tilsyneladende Venlighed Czaren omgikkes hans Fader; og kort efter erfarede han, hvilke Rænker Czaren dengang opspandt mod Danmark, og hvorledes han kort efter underhandlede med Danmarks og Ruslands fælleds Fjende, Kongen af Sverrig, paa sin danske Allieredes Bekostning.

Fremdeles oplevede han, at hans Liv, i det mindste hans Frihed, flere Gange svævede i Fare, især da den dristige Eventyrer Norcroß havde lovet at bortføre den danske Kronprinds, hvilket paa lidet nær

var lykkets ham. Endelig havde han i mange Aar været Vidne til det Doppeltægteskab, hvori hans Fader levede, og hvis Beskaffenhed den unge Prinds maatte skjule for sin Moder. Riegels selv kan ei andet, end rose Kronprindsen for den gode Conduite, han ved denne Leilighed viste. "Under saa indviklede Hofstillinger — bemærker han Side 16 med Grund — var det høiligen at beundre, at Prinds Christian bevarede sin Dyd og sin Retskaffenhed; at han ikke i høieste Grad lærte Falskhed. Ja, Historien vil endog vise os, at Christian havde et fredeligt Hjerte til Anna Sophia (Frederik IV.s anden Gemalinde) og havde af sig selv (d. e. hvis han havde raadet sig selv, eller fulgt sin egen Villie) gierne viist sig erkjendtlig imod hende for den megen Omhed og Oprigtighed, hun viste imod hans saa ofte syge Fader." Men saa megen Roes Christian fortjener for den sønlige Hengivenhed og Lydighed, han vedblev at vise sin Fader, og for den Artighed, hvormed han omgikkes Anna Sophia, saalænge hans Fader levede (siden forandrede han Opførsel), saa havde dog den Tvang, han derved maatte lægge paa sine Følelser imod sin elskte Moder, en uheldig Indflydelse paa hans Charakteer. Denne blev derved mindre aaben og mindre tilbøielig til Meddelelse.

5. Imidlertid vilde alle disse ugunstige Omstændigheder med Tiden have tabt i det mindste endeel af deres Indflydelse, ja maaskee endog ganske være blevne beseirede, dersom Christian havde været saa lykkelig, som f. Ex. enten hans Søn, Frederik V., eller som Preussens Konge i vore Dage — en Regent, der i Tilbageholdenhed ligner Christian VI. — at finde til Gemalinde en vennehuld, og folkekjer Louise. Ved en saadan Dronnings Haand, og oplivet af hende efter Dagens besværlige Arbeide, vilde han, uagtet sin Alvorlighed, baade selv have kunnet glæde sig ved Livet og have vundet Folkets Kjerlighed. Thi dets Agtelse og Ærefrygt besad han. Men hvor lidet Christian hos sin Gemalinde fandt den Sindsopmuntring, den Fortrolighed og Deeltagelse, som han saa vel fortjente og saa høiligen trængte til, derom er hos de Samtidige kun een Stemme, saa vi troe, at Riegels her lidet eller intet har overdrevet Sagen, naar han siger med slet valgte Ord (Side 318): "Ikke øm Fortrolighed, ikke vennehuld Fornuft (?), ikke daglig med ny Ynde forskjønnede Favnetag (?) kunde han som Lægemidler imod hans Sjels og Legemes Smerter søge hos sin uopdragne, herskesyge, lunefulde og ene til Pragt hengivne Gemalinde, hvis tiltagende galdefulde Fruentimmersygdom gjorde ham endnu mere kold for hende, og hende derimod mere skindsyg

(skinsyg), mistænkelig (mistænksom) og bitter, saa at Christian var tilfulde ulykkelig hjemme." Og saa deri troe vi Riegels (thi vi finde det stadfæstet i samtidige private Breve), at Bedrøvelsen over Christian VI.s Død ikke var stor i Landet; men Glæden over Frederik V.s Thronbestigelse var saa at sige een Jubel. Vi bemærke kun, at imedens den sidste Følelse ligemeget skyldtes den unge Konge og hans elskværdige Dronning, maa derimod Kulden ved den redelige, flittige og samvittighedsfulde Christians Bortgang alene sættes paa hans uelskværdige Dronnings Regjering. Thi hele Folket vidste, at det især var hendes Stolthed og Hofmod, som bortskræmmede de ringere Stænder fra Kongens Gaard, og fra Kongens Audientsgemak; at det var hendes herskesyge Aand, der ønskede gjenindført adskillige Misbrug; at det var hendes Forkjerlighed for "tydsk Hofsleng," som Riegels kalder det, der efterhaanden fortrængte adskillige kyndige og fortjente danske Adelsmænd ei alene fra Hofcharger, men endog fra Minister- og Præsidentposterne; at det var hendes Ødselhed, som tømte Rigets Skatkamre *, og hendes Pragtsyge, som bevægede Kon-

* Suhm fortæller (Saml. Skrifter 14. Deel S. 240), at Kong Christian VI. lod Kammerpræsidenten give dobbelte Regninger over Alting, hvoraf den ene (som var falsk og overdreven) blev lagt paa Chatollet, men den

gen til at opføre de mange nye, deels overflødige, deels uforholdsmæssig kostbare Slotte. Saalænge Danmark ei havde et Versailles, et Port Royal, et Tuileries, kunde hendes Forfængelighed ei mættes. Derfor maatte Frederik IV.s nys opførte Residentsslot i Kjøbenhavn nedrives og give Plads for det prægtige Christiansborg; derfor maatte Hirschholm opbygges med lignende Pragt og Ødselhed, uagtet Kongen alt havde de herlige Lystslotte Frederiksborg, Fredensborg, Frederiksberg og flere; ja blot for at føie Dronningens Lune, maatte Hirschholm opføres midt i en Sump, hvor det efter faa Decenniers Forløb blev nødvendigt, som vi have oplevet, at nedrive det igjen. Denne Ødselhed falder naturligviis ogsaa for en Deel Kongen til Last, da han jo kunde og burde have sat Grændser for Dronningens umættelige Ønsker. Dette er ogsaa af alle vore Historieskrivere bleven anført som en Feil ved denne Konges Regjering *. Endelig har man og:

rigtige i en hemmelig Skuffe, hvortil kun Kongen havde Nøglen. Naar nu Dronningen efter Sædvane gjennemsaae de paa Chatollet liggende Papirer og fandt, at der var ingen Penge i nogen Kasse, kunde hun ei efter Sædvane forlange flere Penge.

* Rigtignok meget løseligen i de tidligere Udgaver af Suhms Danmarks Historie. Endnu i den tredie Udgave (1790) hedder det blot (S. 156): "Imod Slutningen kom Kon:

saa bebreidet Dronningen, at hun undertiden forledte den ellers saa retfærdige Konge til disse vilkaarlige Handlinger, saasom (efter Riegels) at landsforvise en kjøbenhavnsk Borger, fordi han havde sagt, at Dronningen ei kunde nøies med et mindre Slot end Christiansborg, da alle Borgerhuse i Bayreuth vare saadanne; og med Grund kan det an-

gen i nogen Gjeld, og efterlod sig en Skyld af nogle Millioner Rigsdaler." Derimod lyder Stedet frimodigere i Kjerulfs Udgave af 1802 saaledes: "Uagtet de store Summer, Kongen, meest for at føie sin Dronning, opoffrede paa det prægtige Christiansborg og det kostbare Hirschholm, vilde han dog neppe, efterat have modtaget Statkammeret i saa god en Tilstand, og efter 16 Aars fredelige og lykkelige Regjering kunde have efterladt sig en Gjeld af over to Millioner, hvis en god Statshuusholdning var under ham som under hans Fader bleven anseet for Pligt og Ære." Det maa herved erindres, at dette Sted var et af dem i Suhms Historie, som den Guldbergske Censur forvanskede. Det lød i Suhms Haandskrift saaledes: "Imod Slutningen bleve Financerne ei vel forvaltede, hvorover han ogsaa efterlod sig en Gjeld af 6 Millioner Rigsdaler." (See Suhms samlede Skrifter 16. Deel S. 355.) Hvorfor sal. Professor Kjerulff, som maa have kjendt denne af Nyerup 1799 bekjendtgjorte Variant, ikke optog det dog vist rigtige Datum, af 6 Millioner Gjeld, veed jeg ikke at forklare.

tages, at det især var Dronningen, der understøttede den herskesyge Hofpræst Bluhme. Men idet Historiens Lov og Kjerlighed til Sandhed byder os intet Skjul at lægge paa denne Dronnings store Feil, tilsøie vi med Fornøielse, at Danmark dog ogsaa skylder hende noget Godt, hvorved jeg ikke saa meget tænker paa de tilfældige gode Følger af hendes Pragtlyst, hvorved de skjønne Kunster — som vi siden skulle see — kom til at blomstre i Danmark; som paa det skjønne Exempel, hun allerførst gav i vort Fædreland paa Hoveriets Afskaffelse og Arvefæsteres Indførelse paa det hende tilhørende Hirschholms Amt, rigtignok efter Raad og Tilskyndelse af hendes Overhofmester, Grev Christian Günther Stolberg*, en ædel Mand og værdig Fader til de i vore Dage saa berømte Skribenter, Greverne Christian og Frederik Leopold Stolberg. Men Dronningen fortjener dog Roes, fordi hun yndede og iværksatte det menneskekjerlige Forslag. Ei heller maae vi udstrække Riegels Yndlingsord: "tydsk Hofslang," til hele Dronningens tydske Omgivning; thi ligesom nysnævnte

* "Dronning Sophia Magdalena havde allerede i Aaret 1761, efter Grev Stolbergs Raad, givet sine Fæstebønder paa Hirschholms Amt, Eiendom til deres Fæstesteder." Jac. Mandix: "Danmarks Tilstand for 60 Aar siden." Side 3.

Grev Stolberg og Baron Sølenthal vare saare agtværdige Mænd, saaledes var ogsaa Dronningens Moder, Markgrevinden af Bayreuth (som døde 1737), en forstandig og klog Kone, der ydermere elskede dansk Sprog og dansk Literatur, hvilket Wadskjær roser hende for i det Vers, han skrev i Anledning af hendes Død*, og Dr. Reuß i sin latinske Sørgetale. Hun havde gjort en Begyndelse med at samle et Bibliothek af danske Bøger, og var en stor Beskytterinde af det norske Folk, hvis Hengivenhed for Kongehuset hun med Taarer havde været Vidne til. Synderligt nok, at hun og Kongen i Forening ei vare istand til at stemme Dronningen til gunstigere Forestillinger om den nordiske Aand og dens Værker. Endelig bør det erindres, at iblandt de under Christian VI. indkaldte Tydskere vare mange agtværdige og for Staten nyttige Mænd, uagtet disse, enten paa Grund af deres Alder, eller af Fordom imod den danske Literatur, aldrig bleve fortrolige med det danske Sprog eller den danske National-Charakteer. Jeg vil nævne nogle Exempler, iblandt hvilke de to første endog ere Mænd af første Rang og af de meest afgjorte Fortjenester. Johan Hartvig Ernst Bernstorf blev allerede i Aaret 1732 indført ved det danske Hof og kort efter,

* Wadskjærs Biographie i O. Wolfs Journal for Politik. 3die Bind for 1816. S. 197.

skjøndt kun 20 Aar gammel, sendt som dansk Gesandt til det sachsiske Hof. Han steg fremdeles rask fra Trin til Trin og blev allerede i Christian VI.s Dødsaar Ridder af Dannebrog. Han hørte dog ikke egentligen til Dronningens fortrolige Kreds; men var bleven trukket frem af sine Slægtninge, de tvende mægtige Plesser. Under Frederik V. blev han foretrukken sin Medbeiler til den ledige Plads i Statsministeriet, Grev Lynar, tildeels paa den Grund, at Lynar hørte til Enkedronningens Parti, hvilket Grev Adam Gottlob Moltke arbeidede paa at svække*. Grev Lynar var en af de allerførste tydske Adelsmænd, som speculerede paa Ansættelse hos Christian VI.; thi allerede 1730 viste han sig her ved Hoffet; og allerede 1734 havde han, endog uden fast Ansættelse, en aarlig Gage af 4000 Rdlr. Det var altsaa en ganske rigtig Speculation af

* I Grev Lynars Biographie, S. 164, siges, at Enkedronningen Sophia Magdalena gjerne vilde havt ham til Statsminister i Grev Schulins Sted, for i ham at have en Raadgiver og Støtte; "men Bernstorf blev ham foretrukken" (siger Grev Lynar; og jeg beder Læserne erindre at Lynar var Bernstorfs Rival), "forbi Bernstorf ved mange Leiligheder tjente Grev N. N. (Moltke?), hvor det kom an paa at opfinde og udpynte glimrende Projecter, med hvilke man fordrev den gode Kong Frederik V. Tiden."

hans Plejefader, Grev Henrik XXIV. Reuß; at sende saavel denne unge Greve, som sin egen Søn til det danske Hof, hvilket — som Dr. Büsching siger* — den Gang havde megen Tillokkelse for "unge tydske Standspersoner." Begge de fra Reuß hidsendte unge Herrer fik snart Kammerherre-Nøglen, og betydelige Embeder; men Grev Lynar var ogsaa en særdeles duelig Mand, og Grev Reuß ingenlunde uduelig. En tredie tydsk Adelsmand, som gjaldt meget hos Dronningen og igjennem hende ogsaa hos Kongen, var den ovennævnte Baron Georg Wilhelm von Sølenthal, som i nogen Tid endog var Hofmester hos Kronprindsen (Frederik V.), og som uden Tvivl fra Begyndelsen af var udseet af Dronningen til at være hans Gouverneur, naar ikke Kongens den Gang bestemte Villie og Forkjerlighed for Iver Rosenkrands havde tilvendt den danske Adelsmand hiin vigtige Post. Sølenthal blev siden Administrator af Grevskabet Ranzau, Ridder af Elephanten m. m. og var uden Tvivl en høist agtværdig Mand. Han var en Ungdomsven af Grev Zinzendorf og en Bekjender af de strængeste (pietistiske) Grundsætninger i Religionen;

* Beyträge zur Lebensgesch. 4ter Bd. S. 80. Om Grev Henrik XXIV. selv see samme Værk 2ter Theil. Ogsaa i Kieler Blätter (1819. 2ter Bd. S. 183) kaldes han en from og viis Regent.

men saa langtfra at være en Hykler eller Modetheolog; at han i aldeles forandrede Tider, nemlig ved Frederik V.s Hof, blev sine gamle Meninger tro. "Det Kjøbenhavnske Hof" — siger Büsching i Grev Lynars Levnet S. 184 — "var i hine Tider en Prøvesteen for Gemytterne. Under Christian VI.s Regjering behøvede man ikke at skamme sig ved sit christelige Sindelag; thi Kongen havde det selv og agtede dem høit, hos hvilke han troede at finde det, men man geraadede i Fare for at blive en Christen med Læberne (in die Gefahr des Mundchristenthums). Da Kong. Frederik V. tiltraadte Regjeringen, bleve mange Menneskers Hjerter aabenbarede; Adskillige bleve nu erkjendte for Hyklere; men Andre, som vare Personer af fornem Stand, vilde ved letsindig Livlighed behage den unge Konge og hans nye Hofmænd; og de snublede ei lidet. Iblandt de Sidste var ogsaa Grev Lynar; men han besindede sig snart, og vandrede med fastere Skridt paa den christelige Retskaffenheds Bane. Han omgikkes gjerne med christelig-sindede Personer; men Religionsspotterne affærdigede han med Forstand, Vittighed og Religion, saa at de maatte skamme sig. Baron Sølenthal derimod var det formedelst hans Temperament lettere at bestaae fast og ubevægelig i det gudelige Sindelag."

Dette Dr. Büschings gunstige Vidnesbyrd om Christian VI.s oprigtige Gudsfrygt er af megen Vægt, fordi han baade som en øvet og samtidig Jagttager (der havde mange Forbindelser i Danmark) var nøie underrettet, og tillige besad Frimodighed nok til at fælde en ugunstig Dom om kronede Hoveder, naar han kun var overbeviist om deres Feil, hvorpaa han gav et mærkværdigt Beviis i sin Charakteristik af Preussens Konge, Frederik den Anden.

V.

Desto usandsynligere er den Beskyldning som Riegels fremfører nærmest imod Bluhme, men som, hvis den var sand, ligesaa meget vilde falde Kongen til Last, at bemeldte Hofpræst skal have begunstiget en Kjerlighedsforstaaelse imellem Kongen og Dronningens Søster, Fyrstinden af Østfriesland. Jeg anseer Alt, hvad Riegels derom fortæller, for blotte Byerygter, ligesaa blottede for historisk Hjemmel, som for psychologisk Sandsynlighed. Imidlertid fortjener dette Foregivende (skjøndt efter mine Tanker opdigtet) nøiagtigen at prøves, for at ikke en uforskyldt Plet skal hvile paa Kongens Charakteer. Den vilde nemlig just paa dette alvorlige Ansigt være vederstyggelig; thi den vilde stemple

Christian VI. til Hykler, som han visselig ikke var, imedens den Skik at holde Maitresser hos andre Konger, som en Henrik IV. eller Christian IV. var, maa paatales som en Uskik og som Beviis paa menneskelig Syndighed endog hos de største Mænd; men iøvrigt ikke tilintetgjør vor Høiagtelse for deres Charakteer; thi de fordrede ikke at ansees som Mønstre paa Kydskhed og ægteskabelig Troskab *. Dette fordrede derimod Christian VI.; og jeg troer med Rette. Men inden jeg fremfører mine Retfærdiggjørelsesgrunde, maae vi høre Anklagen og undersøge dens Anledning.

S. 319 siger Riegels: "Det kostede Christian næsten sin hele Sjeleroe af og til at veder-

* "Kong Christian IV. vedgik, som bekjendt, sine Kjerlighedsforbindelser" (jevnfør amores Christiani IV. i Suhms Nye Saml. 1. Bd. S. 97—142), og ifølge Benoist (Histoire de l'edict de Nantes), sagde Henrik IV., i Anledning af et Rygte om hans forventede Overgang til Catholicismen, til de ved en offentlig Audients forsamlede Reformeerte, "at dersom de hørte, han havde begaaet en Løsagtigheds-Synd, da vilde han ei formene dem at troe det, thi i denne Henseende erkjendte han sin store Skrøbelighed; men naar Nogen sagde, han var bleven Catholik, maatte de aldrig troe en saadan Umuelighed." — Iøvrigt gik dog denne Umuelighed siden i Opfyldelse.

qvæge sig i den fornuftige og vittige Fyrstindes Omgang;" og S. 272—273: "Hvorledes kunde det glæde Sjette Christian, at han med sin Ven Bluhme besatte geistlige Embeder, udgav med ham Forordninger imod Synderne, kort, viste sig som en sær gudfrygtig Konge? Mon det ikke mere stemte det menneskelige Hjerte til Fryd, at Christian kunde betroe Bluhme, hvad han skulde sige til Fyrstinden, hvorledes de skulde tales ved og bringe hinanden smaae Billetter *. Tingsvidner kunde (kunne) ikke føres til Beviser paa slige Fortællinger og Rygter; men ganske ugrundede ere de ikke, naar man haver dem fra Sjette Christians Livtjener, Horstmann, der tilvisse har underrettet om Kongens Kjerlighedsspil. Han og flere kunde fortælle, med hvilken sær Brantenhed Sophia Magdalena behandlede sin Mand, at hun næsten mishandlede ham, fordi han viste sig mildere og muntrere imod Fyrstinden end imod Dronningen, just fordi denne aldrig kunde see ham uden at fordre Penge, Embeder eller Æresbeviisninger af ham til sine Creaturer, og naar hun end var erkjendtlig derfor, ikke lod af at være kold og bydende. Derimod i Fyrstindens spillende, længselsfulde, vansmægtende Øine fandt Christian

* Bringe hinanden? Riegels mener vel: tilskrive hinanden? Men han er aldrig correct, end ikke i sine Digtninger.

den Trøst, den Glæde, Purpuret og Hofsmigerierne ikke kunde forskaffe ham. Dronningen og Folket maatte aldrig vide andet, end at han var Dyden og Helligheden selv," o. s. v.

Heri finde vi Christian VI. skildret som en Hykler, der under Fromheds og Kydskheds Maske levede i Skjørlevnet med sin Svigerinde, og som liig en Ludvig XIV. brugte sin Skriftefader til at føde Synden den ene Dag, og give sig Afllad for den Dagen efter. Men Christian VI. var ingen Papist, der troede paa Afllads Gyldighed, og Johannes Bartholomæus Bluhme var ingen Jesuit, der nærede Kongens Lidenskaber, for ved disse at kunne beherske ham. Han var en nidkjær Pietist, saaledes som Tydskland i hans Ungdom opfostrede Kirkens dygtigste Tjenere. Han blev valgt af Kjenderen Frederik IV. til Hofpræst (1728), ifær paa Grund af den ham saa gunstige offentlige Stemme, som Kongen om ham erfarede i Rendsborg. Et mere anbefalende Testimonium end det, den agtværdige Dr. Fecht gav Ynglingen Bluhme, lader sig neppe tænke. Han kalder ham juvenem supra quam dici potest, pium, diligentem, modestum *. Vel sandt, at hans modestia siden ved Hoffet gav Plads for Ærgjærrighed; men deraf

* See Zwergius Sjællandske Clerisie. Side 801.

følger ikke, at hans pietas forvandledes til en saadan Ugudelighed, som Riegels beskylder ham for. Jeg har i private Breve fra Samtidige læst Stiklerier paa Bluhmes Herskesyge og overdrevne Strænghed; men jeg har aldrig fundet mindste Ytring om, at han var enten selv en Mand af slappe Grundsætninger, eller en Skriftefader, som bar over med sine fornemme Skriftebørns Skjødesynder. Den fine Jagttager Gram, den alvorlige Langebek, den vittige Holberg, vilde visselig ikke have tagt Dølgsmaal paa et saa grovt Hyklerie, hvis det havde fundet Sted. Men den bedste Retfærdiggjørelse for Bluhme har jeg fundet i et Brev fra Kongen til Zinzendorf (af 25de Januar 1735), hvori han forlanger Grevens Mening, om han (Kongen) havde været for haard imod Enkedronning Anna Sophia *. Kongen holdt for, at han ikke engang havde været streng nok; men Bluhme — skriver Kongen — "redet mir ins Gewissen," at man ikke maatte bestandig bevare sin Vrede; hun havde dog været formælet med min Hr. Fader ved præstelig Copulation; hun var at ansee som min Stifmoder; det var til sin Tid rigtigt, at jeg

* Det er af mig meddeelt i denne Dronnings Biographie, i det Skandinaviske Literaturselskabs Skrifter, 23de Bd. (som snart udkommer). Kortelig havde jeg omtalt det i Dansk Lit.-Tidende Nr. 1 for 1830.

havde ladet Retfærdighed gaae for Naade; men nu kunde jeg vel lade hende vederfares nogle Tegn paa min Naade, saasom at lade spørge til hende, og deslige." Den Skriftefader, der uopfordret fører et saadant Sprog, til Fordeel for en forviist og forladt Dame, imod twende Rigers Beherskere, der ved saa mangen anden ædel Daad havde bragt sin Samvittighed til Taushed netop i denne ene Sag, en slig Skriftefader kan vel have mangen Feil, han kan være stolt og herskesyg; men et slet Menneske eller en ugudelig Præst var han i Sandhed ikke. Saaledes staaer Bluhme noksom frikjendt for Riegels's Beskyldning om Deeltagelse. Ligesaa tydeligt fremgaaer vel ikke heraf Kongens Uskyldighed. Dog er der ogsaa Meget, som taler for den. Hvis der havde bestaaet en Elskovsforbindelse imellem ham og hans Svigerinde, lader det sig neppe tænke, at den vilde bleven skjult for Publicum, og i de mange hundrede Breve, jeg fra den Tid har læst, vexlede imellem de berømteste Mænd, og hvor Hoffet tit nok omtales, vilde dog vel en eller anden Allusion dertil være undsluppen Brevskriverne; men dette har aldrig været Tilfældet. Fremdeles vilde Riegels, der saa omhyggeligen har efterspooret Alt, hvad der kunde gravere Kongen, og hvis Fader godt havde kjendt den Tids Forhold, i saa Fald have flere Vidner imod Kon-

gen, end den eneste Lakei, Horstmann, om vi ville lade dette Vidne gjelde; men Ingen uden Riegels kjender noget til Horstmann. Og hvad udsiger dette Vidne? Aldeles intet, som falder de Paagjældende til Last. 1) Blot at Dronningen var vranten, naar Kongen havde besøgt Fyrstinden; og at hun blev skinsyg, naar Kongen var muntrere i den vittige Fyrstindes Selskab, end i Dronningens. I Sandhed, der er dog et uhyre Spring fra denne Kiendsgierning til — jeg vil ikke sige: et Beviis for — men blot til Mistanke om en utilbørlig Elskov. Eller tør maaskee en gift Mand ikke besøge sin Svigerinde og finde Behag i hendes Selskab, uden at mistænkes for Utroskab! Eller skal en Lakeis Udsagn om en uelskværdig Gemalindes Vrantenhed og Skinsyge være Beviis imod den forresten umistænkte Gemals Troskab? Og skal et heelt Livs Afholdenhed og alvorlige Stræben for at blive Dyden tro intet gjælde imod en saa løs Mistanke? Gode Himmel! hvorledes skulle vi betrygge os et godt Eftermæle, hvis saadanne Gisninger skulle være tilstrækkelige til at kaste Skygge derpaa!

Det andet Beviis, som Riegels paa et følgende Sted søger at gjøre gjældende imod Christian VI., er det Foregivende, som et løsagtigt Fruentimmer, understøttet af en norsk Student,

Kirchhof*, i Aaret 1766 og siden oftere fremførte i Kjøbenhavn: at hun var en Datter af Kong Christian VI. og Fyrstinden af Ostfriesland. Da hun dristigen beraabte sig saavel paa sit Ansigts Lighed med den afdøde Konges**, som paa endeel hemmelige Documenter, hvilke dog aldrig fremførtes, blev i Aaret 1770 en Commission nedsat, bestaaende af Statsminister Over-Kammerherre Reventlov, Høiesterets-Assessor Stephan H. Cortzen*** og den berømte Jurist, Henrik Stampe. Commissionen, hvis Indberetning til Kong Christian VII. er optaget iblandt Stampes Erklæringer (6te Deel, Side 214—240), gjorde sig al mulig Umage for at udfinde Sandheden; men kom til den Overbeviisning, som uden mindste Tvivl er fremsat af disse saa kyndige og agtværdige Mænd: "at bemeldte Qvinde, som kaldte sig Anna Sophia Magdalena Friderica Ulrica, og som foregav at være født af Fyrstinden omtrent 1744 og derefter opdragen deels i et Skovhuus ved Fredensborg, deels i den afdøde Grevinde Schacks

* I Stampes Betænkninger (VI. Deel, S. 215 følg.) kaldes han slethen Henrich Kirchov.

** Efter Riegels; men derom taler Commissionen ikke.

*** Riegels nævner istedenfor disse to Mænd Over-Kammerherre v. d. Lühe.

Huus, var en Løgnerske og Bedragerske, som havde været offentlig Skjøge i Amsterdam og senere for den veneriske Sygdom tagen i Cuur i Oldenborg*; at hun og Kirchov — hvem hun kaldte sin Hofmester — levede med hinanden som Mand og Kone; at hun for Commissionen ikke havde fremført det mindste, som kunde tjene til at bestyrke, eller blot give et Slags Formodning om hendes i sig selv urimelige Foregivende; at Alt, hvad hun havde fremført, befandtes at være lutter Urimeligheder, Modsigelser, Løgn og Usandfærdighed; at hun stedse for Commissionen havde søgt alle muelige Udflugter for, saavidt gjørligt, at hindre Sandheden og Sagens rette Sammenhæng for at fremskinne." Paa Grund heraf var Cancelliet enigt med Commissionen om, at hun havde fortjent som en Løgnerske og Bedragerske at kagstryges og brændemærkes; men indstillede dog — hvad Hs. Majestæt ogsaa resolverede — at hun skulde benaades med en mildere Straf, nemlig at hensættes i Møens Tugthuus paa Livstid, hvilket og skede i Juni Maaned 1770**.

* Lægernes Attest derfra udsiger: "at hun der laae syg af en liderlig Sygdom, og hendes hele Legeme var angrebet af lues venerea." (Stampes Erklær. 6te Deel, S. 225.)

** Det tilføies i Stampes Erklæringer S. 239, at hun blev, ifølge Kongelig Befaling af 6te August 1783, fri-

Enhver sandhedskjerlig Læser vil, efterat have gjennemgaaet Commissionens Forhandlinger, uden Forbeholdenhed underskrive dens Dom. Men Riegels, som commenterer derover i en Note paa sex Sider (284—300), viser ogsaa i denne Sag, som han har kjendt temmelig nøie, skjøndt Commissionens Betænkning den Gang endnu ikke var trykt (det blev den først 1807), en saadan Ligegyldighed for Sandheden og en saadan Lyst til at sværte Kong Christian VI., at han først (Side 296) dømmer, som enhver fordomsfri Læser maa: at Commissionen fortjener Tiltro, da Stampe vist ærligen vilde have lagt det for Dagen, "hvis dette Eventyr havde indeholdt noget Troværdigt;" og siden (S. 298) søger at gjøre Commissionsdommen latterlig og ved satiriske Anmærkninger opvække Mistanke imod dens Retfærdighed. Saaledes lyder hans ligesaa bittre som ubillige Commentar: "For at berolige alle troe Undersaatter, at de ikke mere skal pønse paa dette Eventyr med denne formeente Prindsesse, da maae de vide, at

taget for Arbeide, men skulde dog fremdeles forblive i Tugthuset, hvor hun fra 1ste Januar 1783 skulde nyde 100 Rdlr. aarlig til bedre Pleie. Riegels afviger ogsaa her, idet han lader hende erholde i Aaret 1783 40 Rdlr. til aarlig Underholdning, og ved Rescript af 8te August 1792 et Tillæg af 60 Rdlr.

hun er en Bedragerske, fordi en kongelig Commis-sion har dømt hende til at være det; fordi hun ei havde Documenter at nedlægge i Retten; fordi hun ei kunde bevise, hvorledes hun var kommen til at ligne Sjette Christian; for det andet er hun en Bedragerske, fordi hun som saadan * blev arre-steret og hemmelig bortført af Politiet, og disse uretfærdige Handlinger kan ingen (intet) Politie-gjøre; for det tredie er hun en Bedragerske, fordi hun sidder som saadan en paa et Tugthuus, og her kan dog ingen Uskyldig komme ind, og hvor-dan det endnu er, saa er der jo endnu tyve Aars Hævd paa hendes Forbrydelse, ukjæret af hende til Tinge. Hun er efter en usvækket Commissions-dom en Fange paa Møens Tugthuus, og en gal, svigagtig og løgnefuld Prindsesse. Foruden disse juridiske og diplomatiske Beviser for dette usle Paa-funds Ugrund, kunde endnu anføres nogle andre moralske."

Af denne bittre Ironie fremlyser den Mening: at Commissionsdommen skal have været uretfærdig, og at Regjeringen har handlet vilkaarligen i at straffe den eventyrlige Qvinde. Men skal da en vis, tit tilfældig Ansigts-Liighed med en Konge

* Det maae være en Trykfeil, at det hedder: som saa da.

være tilstrækkelig Grund til at bevise kongeligt Blod, og at reclamere derpaa grundede Rettigheder? Skal Historieskriveren ikke ligesaavel som Statsborgeren agte en "usvækket Commissionsdom," naar denne er affattet af sagkyndige og redelige Mænd? Og hvad skulde have bevæget Reventlov, Cortzen og Stampe til at afvige fra Sandhed og Ret? Det maatte dog vel være en saare betydelig politisk Betragtning, der skulde være istand til, om ellers noget, at bøie Danmarks første Embedsmænd og Jurister af fra Rettens Vei; men fandt nogen saadan Sted? Det var i Sandhed Kong Christian VI. som Familiechef kun lidet magtpaaliggende, om der fandtes een uægte Descendent af det oldenborgske Huus mere eller mindre; thi ved Danmarks Kongelov ere alle uægte Børn af det regjerende Dynastie udelukkede fra Successionen; men det var ham som Regent saare magtpaaliggende, at Enhver i Landet skeete sin Ret, hvilket ogsaa her fandt Sted.

Saaledes troer jeg — vel ikke at have beviist Beskyldningens Umulighed (thi Sagens Beskaffenhed og Tidens Afstand tillader ikke at tænke paa dette Slags Beviisførelse); men dog at have svækket de Grunde, hvorpaa Riegels har bygget Beskyldningen; og dette er tilstrækkeligt til at lade Klagen falde, saasom ingen retsindig Historieskriver

lægger Vægt paa løse Rygter, især naar de mangle
Sandsynlighed. Ogsaa paa Foregivendets
Usandsynlighed lægger Commissionen — uagtet
den slet ikke behøvede dette Slags Grunde, da den
kunde slethen holde sig til det juridiske facta non
præsumuntur, sed probanda sunt — dog tilbørlig
Vægt, idet den bemærker (Side 224): "Qvinden
skal være født for 28 à 30 Aar siden, og være en
naturlig Datter af en Konge, som er død for
26 Aar siden, efter at han i lang Tid havde været
svagelig og havt slet Helbred, og hvis hele Re-
gjering og Vandel havde været kjendt af
Dyd og Gudsfrygt; og af en Prindsesse, som,
i den Tid hun i hendes Enkestand opholdt sig her
i Landet, søgte hendes fornemste og næsten eneste
Fornøielse og Tidsfordriv i gudelige Betragtninger
og Gudsfrygtigheds Øvelser." Men Commissionen
gjør os tillige bekjendte med et Factum, som jeg
ovenfor kun ved Argumenter af de Samtidiges
Taushed i deres Breve har kunnet give en vis
Sandsynlighed, naar den siger, med Hensyn til
Bedragerskens Digt om at være opdragen i Grev-
inde Schacks Huus, (S. 227): "Man har aldrig
paa den Tid hørt snakke om, at der i Grevinde
Schacks Huus skulde være et saadant forduldt
Fruentimmer (ja, Grevindens gamle Huusclient,
Klokker Kaaber, vidnede endog, at et saadant

Fruentimmer aldrig var opfødt i Greveindens Huus, da han tillige kunde opregne alle de Fruekener, som der vare opdragne), ligesom der og aldrig — tilføiede Commissarierne — saavidt vi have kunnet bringe i Erfaring, er blandt Folk bleven mumlet og snakket om, at der skulde være et Barn til af de tilforn ommeldte høie Forældre, førend dette uforskammede Qvindemenneske for nogle Aar siden driste de sig til at give sig ud for en saadan." Ifølge dette Udsagn fristes vi til at ansee Riegels Snak om Horstmanns Udsagn og Formodninger for aldeles ugrundet, ja maaskee af ham selv opdigtet.

Men inden vi forlade denne ved senere Mistanker og Beskyldninger vigtigvordne Digtning, ansee vi det for Pligt at meddele med Historieskriverens Upartiskhed et hidtil ukjendt Actstykke, som er fundet blandt de Rosenkrandsiske Papirer, og som Kongens Uvenner ei ville undlade at bringe i Forbindelse med nærværende Sag. Det angaaer Confessionarius Frauens pludselige Afskedigelse i Unaade, hvis Grund hidindtil var ubekjendt, men som bliver os aabenbaret ved følgende Brev fra Kongen til Statsministeren. Originalen er tydsk; men lyder saaledes i en tro Oversættelse:

A

Frederiksberg, d. 16. Decbr. 1733.

Messieurs!

Confessionarius Frauen har forgangen Søndag holdt en saa utilbørlig Prædiken, at vi ikke mere kunne eller ville høre ham uden vor despect. Det synes, han vil opkaste sig til Martyr; men imellem ham og Johanni, og imellem os og Herodes er, Gud skee Lov! en stor Forskjel. Han har sagt, at Johannes aldrig var større end i Fængselet; han havde tydeligen sagt Herodes Sandheden og derover tabt alt; de Statskloge (die politici) ville vel have, at man skal oversee store Herrers Feil; men saaledes havde Johannes ikke gjort, og i denne Politik kunde han ikke godt finde sig; han var af den Mening, at offentlige Forargelser ogsaa maatte straffes offentligen; alt dette har han sagt, saavidt vi kunne erindre, og endnu meget mere, som vi just ikke besinde os paa. Han har holdt denne Prædiken, efterat vi nyligen tre Søndage efter hinanden har ladet ham paa Fredensborg advare ved Marschal Gramm om at han skulde afholde sig fra al Skjelden og Smelden, hvorom han ikke har brudt sig; og da vi havde igjen permitteret ham at prædike for os, dog med den expresse condition, at han skulde afholde sig fra alle

fornærmelige Taler (sich aller anzüglichen Reden enthalten), har han dog atter gjort det saa grovt, ikke alene i denne anførte Prædiken; men i den allerførste Prædiken, som han igjen holdt for os, tog han Sproget Galat. 4, V. 16. til sin Indgang. Da det nu af alt dette fremlyser klart nok, at Manden ikke ved al vor Godhed og Taalmodighed vil lade sig bringe tilrette, og være Øvrigheden lydig efter Guds Befaling, hvorfra Ingen er befriet efter Skriftens egne Ord, da det hedder: Enhver være Øvrigheden underdanig — herfra er ingen sort Kjortel undtagen —: saa ville vi, at vort Conseill skal lade ham komme for sig og tilkjendegive ham vort Mishag, og hvorledes vor alvorlige Befaling gaaer ud paa, at han herefter ikke mere skal prædike, da han dog kun vilde prædike imod sin Øvrighed. 1000 Rdlr. pension ville vi endnu af Naade lade ham beholde; men han skal dermed begive sig paa Landet og tilbringe sin Tid i Rolighed. Vi havde vel ladet ham sige ved Marschal Gramm, at vi ikke mere vilde beholde ham til vor Skriftefader, men imidlertid lade ham beholde alt hvad han havde, indtil han andensteds kunde blive forsørget, hvorefter han strax udbad sig, at han ikke maatte gjøres til Biskop, men igjen til Præst paa Jægerspriis, hvorpaa vi ogsaa strax vare betænkt;

men efterat vi have seet hans Opførsel og hans Myndighed imod den ham af Gud satte Øvrighed, saa kunne vi med god Samvittighed ikke betroe ham noget Lære-Embede, men forbyde ham al Læren og Prædiken. Han vilde gjøre vel i, jo før jo heller at begive sig ud af Byen. Dette er Hovedsagen, som vort Conseill skal i vort Navn sige Præsten Frauen, og derefter skriftligen aflægge sin raport til os. Vi forblive, Messieurs etc."

Dagen efter (d. 17de Dec. 1733) var Statsraadet forsamlet, og opsatte til Hs. Majestæt følgende Skrivelse, hvortil jeg har et med Iver Rosenkrands's Haand affattet Udkast. Skrivelsen er paa Tydsk; men Oversættelsen lyder saaledes:

Allernaadigste Konge!

Saasnart Deres Majestæts allernaadigste Rescript af Gaarsdato var kommen os til Hænde paa det Geheime Raads Stue, have vi strax ladet Hr. Frauen kalde til os, og betydet samme contenta deraf i dets hele Længde. Vi have derved ingen Forandring kunnet mærke hos ham, og efterat han i Rolighed (Gelassenheit) havde anhørt Alt, har han anmodet os om, allerunderdanigst at takke Deres Majestæt for den hidindtil nydte Naade; men hvormed han skulde have forbrudt sit Lære-

Embede, vidste han ikke; og om det ikke snarere vilde være Deres Majestæt end hans ringe Person skadeligt, hvis dette skedte uden foregaaende Dom og Ret. Deres Majestæt maatte endnu forbeholde ham den tilforn lovede Naade og unde ham igjen sit forhen havte Præstekald ved Jægerspriis tilligemed Pensionen af 1000 Rdlr., som Allerhøiestsamme i Naade havde tilstaaet ham. Ogsaa var det ham umuligt, midt om Vinteren at flytte med Sine fra Byen. Vi vide intet videre at tilføie dette; men maa i dybeste Underdanighed overlade Alt til Deres Majestæts egen naadigste Foranstaltning."

Ei alene de Faa, der som Riegels allevegne finde Stof til Mistanke og Beskyldninger imod de Store og Mægtige, ville benytte denne Begivenhed til Beviis for Bedragerskens Paastand — om en utilladelig Forstaaelse imellem Kongen og Fyrstinden — men ogsaa mere sindige Læsere kunde det falde ind, her at anvende den franske Sentenz: qui s'excuse, s'accuse, og i Kongens Protest imod "at ligne Herodes," finde en uvitterlig Tilstaaelse om egen Brøst. Det er Enhver bekjendt af den bibelske Historie, at Johannes den Døber blev kastet i Fængsel, fordi han irettesatte Herodes for den utugtige Omgang, hvori han levede med sin Svigerinde (sin end levende Broders Hustru). Den evangeliske Text herom hører til tredie Advents-

Søndag, hvilken falder midt i December; og det var ved at afhandle denne Text maaskee paa en upassende Maade, at den ubetænksomme Confessionarius tildrog sig Kongens høieste Unaade. Men mig synes, at dette Factum tilstrækkeligen lader sig forklare uden at antage hos Kongen Bevidsthed om egen Brøde; ja der er endog noget i Kongens Brev, som for Psychologen antyder hans Uskyldighed. Kong Christian VI. holdt, ligesom hans Fader og Farfader, meget strængt over den Aar 1660 erhvervede absolute Kongemagt. Hvad der i Undersaatternes Ytringer syntes at gjøre Indgreb deri, straffedes øieblikkeligen og alvorligt. Nu er der ingen Post i Staten, hvor det er vanskeligere at forene samvittighedsfuld Frimodighed med skyldig Ærbødighed for den kongelige Majestæt, end netop Confessionarii-Embedet. Den ærlige Nordmand, Johannes Frauen, synes ei at have manglet apostolisk Frimodighed, men desmere at have været blottet for den ved Hoffet saa fornødne Klogskab. Om den Prædiken, der skilte ham ved sit Embede, ville vi ikke dømme, da vi kun kjende den af Kongens Udtog; og Kongen uden Tvivl deri har lagt noget Fornærmeligt, hvorpaa Frauen — ogsaa ifølge den Rolighed, han viste i Conseillet — ikke har tænkt; men det kunne vi med Bestemthed sige, at det var ei alene indiscret, men ligefrem fornær-

meligt imod Kongen, at vælge til sin Indgang i den første Prædiken, efter at han tidligere var bleven irettesat. Galat. 4, 16: "Er jeg da nu bleven Eders Fjende, fordi jeg siger Eder Sandhed?" thi det var det samme, som at anklage Kongen for — hvad Ingen med Rette kunde sige ham paa — ikke at ville høre Evangeliets Sandhed. Der var heller ingen opgiven Text, hvorpaa Frauen kunde beraabe sig, saaledes som ved Døberens Historie paa tredie Advent-Søndag. Følgelig kunde Christian VI. vistnok finde sig beføiet til at give ham Afsked, efterat han forgjæves havde ladet ham advare, uden at Kongen behøvede at føle sig skyldig i en (først senere opdigtet) herodisk Omgang med sin Svigerinde. Men dersom Nogen skulde formene, at, uagtet Rygterne herom først udbredtes i Kjøbenhavn i Aarene 1767—1770, og uagtet den Bedragerske, som gav Anledning dertil, vilde have den utilladelige Omgang imellem Kongen og Fyrstinden henlagt til Aarene 1742—1744 (men Frauen blev entlediget allerede 1733) — Kong Christian VI. dog ikke skulde være tilstrækkeligen befriet for Mistanke, da det maa indrømmes, at Forstaaelsen imellem de høie Personer kunde tænkes at være tidligere begyndt, og at Frauen allerede 1733 kan have hørt Nogen mumle derom: da ville vi ingenlunde benægte slig Mulighed; men bemærke, at

Kongen, hvis han saaledes forstod Hofpræstens Skildring af Herodes Skjørlevnet, og dog tillige følede sig uskyldig — som vi troe, han var — havde dobbelt Grund til at harmes paa sin Sjelesørger. Hvis Frauen havde hørt deslige for Kongens Ære fornærmelige Rygter, og hans Samvittighed drev ham til at tale med Kongen derom, da burde han i Løndom og Fortrolighed have meddeelt Kongen sin Frygt, og — hvis fornødent gjordes — sine Raad; men ikke tillade sig i en offentlig Tale at bruge Stikkerier, hvilke altid ere usømmelige, endog naar de stiles til det ringeste Individ, endsige imod det høieste i Menigheden. Hvis vi fatte Opgaven i dette Lys, da har Frauen efterlignet berømte Zeloter f. Ex. en Knox, uden at betænke, hvor forskjellig Stillingen var: den Enes lige overfor Maria Stuarts fordærvede Hof; den Andens: ved Kong Christian VI.s, som var det sædeligste i hele Europa. Det eneste, der i den kongelige Resolution turde forekomme os for haardt, er at Frauen ikke maatte — som han saa gjerne ønskede, og som gjør hans Charakteer saa megen Ære — træde tilbage til et Landsbyekald; men dette er tillige det Moment, som overbeviser mig fuldstændigst om Kongens Uskyldighed. Enhver, som erkjender denne Monarch for en redelig og gudfrygtig Mand, maa tilstaae, at han ikke,

uden at være sig sin Uskyldighed bevidst imod den formeentlige Allusion, kunde bruge i sit Brev de Ord: "saa kunne vi med god Samvittighed ikke betroe ham noget Lære-Embede, men forbyde ham al Læren og Prædiken." Havde Kongen været skyldig, da vilde han uden Tvivl, med sin Scrupulositet, ved hiin Prædiken vel være bleven foruroliget i sin Samvittighed, maaskee ogsaa være bleven i Øieblikket vred paa den ubeleilige Johannes, men han vilde i Sandhed ikke, ved at straffe ham for hans i saa Fald ei ugrundede Frimodighed, have paadraget sig for Guds Øine en vis Lighed med Herodes, imellem hvem og sig han med Rette siger: "at der Gudskeelov var en stor Forskjel." Saaledes tjener Kongens Strænghed i dette Tilfælde netop til at frikjende ham for den ham af slette Mennesker paadigtede Løsagtighed *.

---

* Da Læserne have gjort et ikke uinteressant Bekjendtskab med Confess. Joh. Frauen, ville vi af hans Levnet (see Zwergius's Sjæll. Clerisie, S. 814—815) meddele Hovedmomenterne: Han var født i Trondhjem 1688. Hans Fader var den tydske Chirurgus Christian Frauen, som foretog Dissectionen af Griffenfelds døde Legeme. Sønnen blev Student 1706, reiste som Candidat udenlands og opholdt sig nogen Tid i Halle (just da den

VI.

I at oplyse Kongens Forhold til Dronningen have vi fundet Leilighed til at frikjende Christian VI. for nogle ham uretteligen tillagte Feil, imedens vi maatte indrømme, saavel at Dronningen forledte ham til Ødselhed, som og at han ved hendes Indflydelse blev mindre venlig, mindre populær og mindre omgjængelig, end han ellers vilde have været. Det er og i disse Henseender han taber, naar han sammenlignes med Frederik V.; og naar man dertil indskrænker Langebeks, Suhms og Hol-

første kraftige Religionsiver flammede op her i Franckes Skole), blev 1720 kaldet af Prindsesse Sophie Hedevig til Sognepræst i Gierløv ved Jægerspriis. Aar 1731 kaldte Christian VI. ham til sin Confessionarius (vistnok med Hensyn til Mandens skjønne Gaver og strængreligiøse Charakteer). Entlediget 1733, maatte han imod sin Villie privatisere indtil sin Død. Først boede han nogen Tid i Helsingøer, og da han forstod Kongens Ordre, som om han aldrig mere maatte komme til Kjøbenhavn, skrev han til Kongen, da hans Broder, Justitsraad og Toldinspecteur Marcus Frauen, døde her i Byen, og bad om Tilladelse til at følge ham til Jorden i dette laconiske Brev: "Allernaadigste Konge, tillad en Synder at følge en Tolder." Kongen lod ham vide, at det stod ham frit for at komme, og være hvor han vilde, kun ikke til Hove. Han døde 1736.

bergs af Nyerup paaberaabte Vidnesbyrd, er det saa langt fra, at jeg modsiger disse, at jeg endog vil forøge dem med et interessant Sted, som findes i et af Holbergs Breve. Han skriver kort efter Christian VI.s Død saaledes til en fraværende Ven: "Du skriver, at en reisende Person, som nyligen kom fra Kjøbenhavn, haver fortalt, at han for Slotsporten ikke saae de sædvanlige Livgarder til Hest, endskjøndt det høie Herskab var hjemme. Du forlanger af mig at vide Aarsagen dertil; den er den samme, som til adskillige andre Ting af lige Natur, hvorved Hs. Majestæt lader see Ømhed imod sine Undersaatter, og tilligemed viser, at han grunder det Kongl. Huses Styrke og Sikkerhed paa sit Folks Kjerlighed, som han ogsaa fuldkommelig haver vundet. Naar du engang kommer hid til Staden, skal jeg vise dig en heel Liste paa deslige glimrende Handlinger, saa at du med mig skal tilstaae, at vi leve under et Herskab, hvilket vi maa ansee som Himmelens store Gave, og hvad vor regjerende Dronning angaaer, da haaber jeg, at din Frue ved sin Hjemkomst haver fortalt dig saameget derom, som du af Glæde kan taale at bære. Du maa derfor ikke forundre dig over at høre, at jeg nu paa min gammel Alder iblandt kommer til Hove. Det skeer ikke af nogen Forfængelighed; thi jeg finder intet behageligere Sted

for en Philosoph end her, hvor man kan bivaane en hai Forsamling uden Maske, uden Sminke, uden afpassede Skridt, og uden paa Skruer satte Ord, saa at man udi et kongeligt Hof seer den naturlige Stands Simplicitet."

Jeg har allerede i Dansk Literaturtidende (Nr. 3 for 1829) da jeg anmeldte Professor Nyerup's Program, indrømmet det store Fortrin, som Holberg tillægger Frederik V.s Regjering, nemlig: at det stive Hofceremoniel, som under Christian VI. var bleven indført, da faldt bort; og med det den Skillevæg, som tilforn afsondrede Kongen fra Folket. Frederik og hans Dronning have gavnet baade Kongehuset og Nationen ubeskriveligt ved den Mildhed, Humanitet og hjertelige Omgang med deres Undersaatter, som var dem begge egen og naturlig. Derved oplivedes paa ny den af Sophie Magdalene næsten udslukte Kjerlighed til den kongelige Familie; et Sindelag, som for det danske Folk er fast uundværligt til dets Velbefindende; og som forvandler det uindskrænkede Monarchie til det skjønne Billede, hvilket Danmark nu i 80 Aar har fremviist, af en sand patriarchalsk Forfatning, hvor Kongen som Folkets Fader byder over villige og hengivne Børn.

Men ihvor høit vi med Rette agte denne Ædelsteen i Femte Frederiks Kongesmykke, tør vi dog

derover ikke forglemme de Perler i hans kongelige Faders Diadem, hvilke straalede i en ligesaa reen Glands, og af hvilke tvende ikke i samme Grad prydede Frederik V.s Regjering, jeg mener Christian VI.s Arbeidsomhed og hans omfattende vise Lovgivning. Men begge disse ere af saa stort Omfang, at vi maae forbeholde os nedenfor at omtale udførligere Frugterne deraf for Folk og Rige. Her ville vi endnu — quasi in limine — prøve de øvrige Bebreidelser, der ere blevne fremførte imod Christian VI.s Regjering, ogsaa af Andre end Riegels.

1. Det er næsten bleven til en udenad lært Formel at sige: Christian VI. gjenindførte det af hans Fader afskaffede Vornedskab, og gjorde sig derved slet fortjent af hele Fædnelandet, og især af den saa vigtige Bondestand. Vi ville ikke rose Christian VI.s hidhørende Forordninger, men efterat vi have sammenlignet disse deels med de tidligere og sildigere Anordninger, deels med Landets daværende Tilstand, og efterat vi endelig have læst en Mængde af de skriftlige Forhandlinger imellem Kongen og hans Ministre i denne vigtige Sag, er vor Velvodighed for Kongens Regjering aldeles ikke bleven formindsket ved hans Landbo- og Udskrivnings-Lovgivning, og vor Høiagtelse for hans Ministre, nauvligen for de tvende Plesser og

J. Rosenkrands, er bleven foræget; thi disse Mænd vise sig som de varmeste Forsvarere af Bondestanden og glemme aldeles deres egen Interesse. Først efterat jeg havde fuldendt mine hidhørende Undersøgelser, mindedes jeg Tyge Rothes Skildring af vort Landvæsens System som det var 1783; og hvor glædedes jeg ved at finde denne med Fædrelandets Historie saa fortrinlige Tænker at være enig med mig. Men inden jeg meddeler hans Dom over Christian VI.s hidhørende Foranstaltninger, vil jeg forudsende mine egne Bemærkninger, hvilke ere et Resultat ei blot af Læsning, men ogsaa af Samtaler om denne Sag med nogle af vore berømteste Jurister.

Først bemærke vi, at det er urigtigt, naar man siger, at Christian VI. gjenindførte Vornedskabet; han knyttede ei engang Stavnsbaandet (hvilket allerede er noget, skjøndt ikke meget, forskjelligt fra Vornedskabet) saaledes, som dette i ældre og nyere Tider var knyttet; men han bestemte rigtignok en temmelig lang Række af Hæftelsesaar for enhver Værnepligtig, og ved at befale, at Ingen uden Proprietairens Pas, Afsked eller Følgeseddel maa begive sig fra det Gods, hvor han lovlig boer eller tjener, samt ved nogle andre Bestemmelser, som vi siden skulle omtale, gjorde han den værnepligtige Bonde afhængig af Jorddrottens Vilkaarlighed.

Men hvo som troer, at dette for Bonden saa trykkende Forhold ikke fandt Sted under Frederik IV., tager meget Feil. Hoved-Ulykken for den danske Bonde var, at han næsten ingensteds havde Eiendom. I Jylland, hvor der i den senere Middelalder fandtes de fleste Selveiere, var deres Antal betydeligen formindsket efter deres Deeltagelse i Opstanden mod Christian III. under Skipper Clement. De 2000 Bønder, som faldt i Slaget ved Aalborg, vare uden Tvivl for største Delen frie Mænd, der fægtede for Christian II.; hvis Love, ogsaa hvad Bondefriheden angaaer, vare saa gavnlige og hæderlige for Bondestanden, at dennes Hengivenhed for ham deraf let lader sig forklare*. Fra denne Tid af var Bøndernes Vilkaar i Jylland og Fyen ikke stort bedre end i Sjælland og

* Om Vornedskabet hedder det i Christian II.s Geistl. Lov, Cap. II.: "Slig ond uchristelig Sædvane, som hidindtil i Sjælland, Falster, Lolland og Møen været haver med stakkels Bønder og christne Mennesker at sælge og bortgive, ligesom andre uskjellige Creature, og ei skal efter denne Dag ydermere skee. Men naar deres Husbond eller Herskab farer uredeligen med dennem og gjør dennem Ulov og Uret, da maa de flytte af det Gods, de paasidde, og ind paa Andres Gods, som Bønder gjør i Skaane, Fyen og Jylland."

paa Smaa-Øerne, hvor Vornedskabet herskede *, hvilket beviser, at Vornedskabet ikke var den eneste Grund til Bondens Ufrihed. Saalænge Hoveriet var ubestemt, og Fæstebønderne, om end ikke vornede, dog i Eet og Alt afhængige af Herremanden, kunde Bondens Tilstand ikke væsentligen forbedres. De tre store Forbedringer, som vi have været saa lykkelige at opleve i Bondestandens Forfatning, men som det vist ikke stod i Frederik IV.s eller Christian VI.s Magt at indføre (fordi den almindelige Oplysning den Gang endnu ikke var stor nok, og fordi de mægtige Adelsmænd endnu ikke indsaae Mueligheden af at iværksætte slig Forandring uden Brud paa andre Rettigheder og uden uopretteligt Tab for Ejeren), vare: 1) at gjøre alt Stavnsbaand overflødigt ved at fundere Udskrivningen til Militairtjeneste ikke paa Hartkornet, men paa Folkemængden; følgelig fritage Jorddrotterne for Forpligtelse til at stille Soldater og Matroser, men da ogsaa betage dem, tilligemed hiin Forpligtelse, al Ret og Anledning til at tvinge Almuen til at blive paa deres Godser. 2) at aabne Bønderne igjen Adgang til at eie og frit benytte Jordegods, være sig som egentlige Selveiere, eller som Arvefæstere. 3) at formilde Fæstebøndernes Vilkaar,

* See Rosenvinges danske Lovhistorie. 2den Deel, S. 165.

og især ved S[obscured]e bestemme deres Forpligtelser imod Husbonden saavel i Almindelighed, som især hvad Hoveriet angaaer. Om den første Punkt, som her fornemmelig kommer i Betragtning, laane vi nogle Bemærkninger af Indledningen til den nyeste hidhørende Lovgivning. Forend Forordningen af 20de Juni 1788 udkom, hvilede det hele Udskrivningsvæsen paa den Grundsætning, at Eierne af det til Soldaterhold ansatte Hartkorn vare pligtige at skaffe de Karle, som ifølge deres Hartkorn fordredes; eller at fremstille samtlige paa saadant Hartkorn boende Værnepligtige, for at Sessionen deriblandt kunde vælge. Om Nogen var værnepligtig, beroede dengang paa, om han fra Fødselsaarene af (først bestemt til det 14de Aar, senere ved Placaten af 12te October 1742 til det 9de, og ved Forordningen af 13de April 1764 til det 4de Aar) tog Ophold paa saadant til Soldaterlevering ansat Hartkorn og derved blev Proprietairens Raadighed til at præsentere ham undergiven. Forordningen af 20de Juni 1788 fritog Hovedgaardseierne for at levere Folk til Krigstjenesten, og bestemte, at denne skulde fordres umiddelbart som en almindelig og personlig Pligt imod Kongen og Fædrelandet, samt at Mandskabet skulde udtages til Krigstjenesten i Forhold til Districternes

Folkemængde, uden Hensyn til Hartkornet, og indføres i Reserverullerne fra Fødselen af*.

Dersom det havde været muligt for Frederik IV. at ordne Udskrivningsvæsenet paa denne Maade, og dersom hans Søn havde forefundet det saaledes, vilde han vist ingen Forandring dermed have foretaget. Men det var ingenlunde Tilfældet. Der herskede almindelig Misfornøielse med den af Frederik IV. oprettede Landmilice; og Christian VI. kunde ikke begynde sin Regjering med en mere populair Foranstaltning, end med denne Milices Afskaffelse. Vi have erfaret af et Brev fra Iver Rosenkrands, hvorledes hele Landet istemmede Kongens Roes for denne hans første Anordning.

Da Riegels ogsaa om denne vigtige Sag taler skjevt og forvirret, ville vi vælge paalideligere Veiledere, idet vi korteligen skulle gjøre Regnskab for de Feil, som Christian VI. i dette Stykke uimodsigeligen begik. Vi følge Hr. Conferentsraad Jacob Mandix's Haandbog i den danske Landvæsensret**, sammenført med de udgangne Anordninger og sal. Etatsraad Hurtigkarls Lærebog i

* See Collegialtidende Nr. 21 for 1829.

** Haandbog i den danske Landvæsensret. Anden Udgave 1ste Bind, Side 67—94.

den private Ret *. Christian VI. var nylig kommen til Regjeringen og endnu uøvet i at betragte Lovgivningens Følger fra flere Sider, da han med sine Ministre gjorde Udkast til adskillige vigtige Forordninger, først den saare populaire af 30te Oct. 1730, hvorved Landmilitsen ophævedes i Danmark, og dernæst den derved foranledigede, men saare upopulaire af 5te Marts 1731, om at holde det unge Mandskab ved Jordegodset i Danmark (ved hvilken, samt ved Rescript af 6te Febr. og 20de Nov. 1739, Forordn. af 30te Juni 1741, 1ste Juli 1746, den nye Indskrænkning blev paalagt Landalmuen over hele Riget, da Vornedskabet dog kun havde gjeldt Bønderne i Sjælland, Møen, Falster og Lolland). Lovconcipisterne anklages sædvanligen for at have havt egennyttige Hensigter. Egennytte var ellers ikke Plessernes eller Iver Rosenkrands's Feil. Snarere kunde Følelsen af Adelens Prærogativer i Henseende til Ære og Indflydelse have virket for stærkt paa dem. Men hvorom Alting er, jeg har læst disse Mænds Forslag; og det var i Sandhed umuligt for mig, altsaa vel ogsaa for Kongen, deraf at udlede noget Egennyttigt. Motiverne til begge Anordningerne lyde smukt. Som Grund til Forordningen af 30te Oct. 1730 an-

* Den danske og norske private Rets første Grunde. Første Deel, Side 396—404.

gives: at Erfaring nøisom havde viist, at adskillige Misbrug havde indsneget sig ved den af Kong Frederik IV. oprettede Landmilice, hvorved denne Indretning var bleven Landet i Almindelighed og det unge Mandskab i Særdeleshed til en stor og snart utaalelig Byrde. Da nu Riget var velsignet med Fred, saa vilde Kongen soulagere sine Undersaatter, og afskaffe Landmilicen. Kort derefter (den 5te Jan. 1731) udkom et Patent, som indeholdt General-Pardon for det fra Landmilicen i Danmark og Norge undvigte Mandskab, samt Tilladelse, at samme maatte nedsætte sig hvor de vilde i Kongens Riger og Lande, i Kiøbstæderne som paa Landet, uden Nogens videre Tiltale enten for Desertion eller Værneds- eller Jsbestavns-Rettighed. Dette lød endnu populairt og lod ikke befrygte en saadan Forordning, som den der to Maaneder efter bekiendtgjordes. Dog ogsaa denne indledes paa en Maade, der Ingen kunde støde. Forordningen af 5te Marts 1731 angiver nemlig som Anledning den Hensigt, at holde det unge Mandskab ved Jordegodset i Danmark, saasom samme ved Forordningen af 30te Oct. 1730 har troet sig sat i saadan Frihed, at de kunde flytte fra et Gods til et andet, sætte sig ned i Kiøbstæderne, ja endog reise reent ud af Landet. For at forebygge dette, befales, at Ingen af Bonde-

standen man uden kongelig speciel Tilladelse af de kongelige Lande undvige, under Straf at ansees som Fredløs, og tabe hvad Arv ham her kan tilfalde. Men hvis Nogen uden Proprietairens Pas, Afskeed eller Følgeseddel samt Skudsmaal efter Forordningen af 19de Febr. 1701 begiver sig fra det Gods, hvor han lovlig boer eller tjener, skal han, efterat paa ham som en Rømningsmand er taget Dom, paagribes og til Godset hjemføres. Dog skulde det være dem tilladt at træde i Kongens Krigstjeneste til Lands og Vands. Endelig blev det Proprietairerne tilladt, at naar en Bondekarl havde tjent for Karl i otte Aar, og dog ikke var dygtig eller af Vilkaar, at han kunde paatage sig en Gaard eller Gaardspart, og samme forsvarligen dyrke og vedligeholde, da maatte det staae dem frit for, at lade saadan en Karl indrullere i Krigstjenesten til Lands eller Vands. Dog skulde saadan Karlens Brøst for Øvrigheden beviislig gjøres." Af disse Lovbestemmelser, som sammenblandede de to meget forskjellige Rettigheder: at forlade Fødestavn og at flygte ud af Riget; og som for at hindre begge Dele, traf Forholdsregler, der vare ligesaa fordeelagtige for Proprietairerne som skadelige for Bondestanden, vil man være tilbøielig til den Slutning, at de Ministre, som forelagde Kongen dem, uden Tvivl vare Godseiere;

og da det forholder sig saaledes, bygget man der: paa en Klage over Plesserne og Rosenkrantz, som jeg dog haaber at see dem frikjendte for.

Herved maa det for det Første ei oversees, at allerede Kong Frederik IV. havde seet sig nødt til at gjøre nogle Indskrænkninger i den Frihed, han havde skaffet Bonden. Maaskee tør det endog paastaaes, at Forordn. af 22de Febr. 1701 indeholdt Spiren til sin egen Undergang; forbi Lægdsvæsenet var deri ordnet paa en meget ufuldkommen Maade. Thi da det deri var fastsat, at af hver 20 Tønder Ager og Engs-Hartkorn skulde udskrives en Karl, som skulde indføres i Rullen og i samme blive staaende i 6 Aar, og det var tilladt Jorddrotterne selv at indrette disse Lægde paa deres Godser, ligesom det var dem paalagt at præsentere Bonderkarlene, der skulde udskrives til Soldater, gav dette naturligviis Anledning til at Proprietairerne tiltoge sig den Ret, at holde Karlene ved deres Gods, og skjøndt det uden Tvivl maa indrømmes, hvad Hr. Conferents-raad Mandix yttrer i sin Landvæsensret (1ste Deel, Side 86), at Jordegodseieren ikke var berettiget til at nægte nogen Karl, som ei var indrulleret, Pas, naar han kun ikke vilde begive sig ud af Landet, skjønner dog Enhver, som kjender de menneskelige Indretninger og især Forholdet imellem den Tids mægtige Herremand og den fattige Bonde-

karl, at slig Paaneggelse dagligen fandt Sted, og at Bondekarlen sielden eller aldrig vovede at gjøre sin Ret gjeldende; men enten blev han paa Sol-set, eller, som Tilfældet hyppigt var i Jylland, han flygtede bort uden Jorddrottens Pas. Det er rimeligt, at man i Begyndelsen af Christian den Sjettes Regjering tog deraf Anledning til at forestille Kongen, hvorlunde Armeen snart vilde savne Soldater, Flaaden Matroser og Jorden Arme til Opdyrkning, dersom Bonden fremdeles fik Tilladelse til at reise hvorhen han vilde. Men istedenfor at indskrænke Bondens Reiselyst til Fædrenelandets Grændser, og derved sørge for Værnepligtens Opfyldelse, beholdt man det gamle System af visse Hæftelsesaar, hvis skadelige Følger først ophævedes under Kong Christian VII. (ved Forordn. af 20de Juni 1788). Dog maa det herved erindres, at Kong Christian VI. ingenlunde bandt den Værnepligtige til Fødestavnen for hele hans Levetid, men kun fra det 14de Aar af indtil han havde udtjent som Soldat. Ogsaa her har man tit anstillet en urigtig Sammenligning imellem Christians og hans Søns Regjering; thi Forordningen af 4de Febr. 1733 er Mildheden selv, naar den sammenlignes med Frederik V.s Forordning af 13de April 1764. Tyge Rothe har allerede i sit ovennævnte Værk antydet dette, naar han siger: "Fra da af

(d. e. Christian VI.s Tid): indtil vore Dage vise Tingene sig væsentligen i samme Form; kun mere eller mindre som Skygge i det, vi see for os, gjør Forskjellen. Endog 1733 ved Forordningen af 4de Febr. bandtes Ingen til Ploven og til Reserverullen, før han havde fyldt 14 Aar og valgt sig en Haandtering; men derefter bandtes han ved fjerde Aars Skiftning, det er, før han kan skjelne imellem høire og venstre: endog ved den omtalte Forordning af 1733, kunde Landsoldaten fare af, naar han havde udtjent, — men hvad nu?" *. Men at Rothe har betragtet hele Christian VI.s Landbolovgivning i samme Lys, som jeg, vise hans foregaaende Betragtninger, hvoraf vi udtegne Følgende: "Landmilicen ophæves ved Forordningen af 1730, og derved viser Kongen sit til at mene vel om Alle villige Hjerte: han haaber, at Enhver af Folket ved at føle sin Lykke skulde blive des nidkjærere til at værne om det veldædige Fædreland. Men det viste sig da, som det viser sig ved saa mangen anden Leilighed, at de bedstmeente Anordninger blive frugtesløse, ja vel ofte skadelige, naar ikke foregaaende Indretning har beredt Stat og Folk til at modtage det sig visende virkelige Gode. Kongens ærværdige Anlæg mislingede, det see vi

* Vort Landvæsens System, som det var 1783. Første Deel, Side 207.

Men hvo som troer, at dette for Bonden saa trykkende Forhold ikke fandt Sted under Frederik IV., tager meget Feil. Hoved-Ulykken for den danske Bonde var, at han næsten ingensteds havde Eiendom. I Jylland, hvor der i den senere Middelalder fandtes de fleste Selveiere, var deres Antal betydeligen formindsket efter deres Deeltagelse i Opstanden mod Christian III. under Skipper Clement. De 2000 Bønder, som faldt i Slaget ved Aalborg, vare uden Tvivl for største Delen frie Mænd, der fægtede for Christian II., hvis Love, ogsaa hvad Bondefriheden angaaer, vare saa gavnlige og hæderlige for Bondestanden, at dennes Hengivenhed for ham deraf let lader sig forklare*. Fra denne Tid af var Bøndernes Vilkaar i Jylland og Fyen ikke stort bedre end i Sjælland og

* Om Vornedskabet hedder det i Christian II.s Geistl. Lov, Cap. II.: "Slig ond uchristelig Sædvane, som hidindtil i Sjælland, Falster, Lolland og Møen været haver med stakkels Bønder og christne Mennesker at sælge og bortgive, ligesom andre uskjellige Creature, og ei skal efter denne Dag ydermere skee. Men naar deres Husbond eller Herskab farer uredeligen med dennem og gjør dennem Ulov og Uret, da maa de flytte af det Gods, de paasidde, og ind paa Andres Gods, som Bønder gjør i Skaane, Fyen og Jylland."

paa Smaa-Øerne, hvor Vornedskabet herskede*, hvilket beviser, at Vornedskabet ikke var den eneste Grund til Bondens Ufrihed. Saalænge Hoveriet var ubestemt, og Fæstebønderne, om end ikke Vornede, dog i Eet og Alt afhængige af Herremanden, kunde Bondens Tilstand ikke væsentligen forbedres. De tre første Forbedringer, som vi have været saa lykkelige at opleve i Bondestandens Forfatning, men som det vist ikke stod i Frederik IV.s eller Christian VI.s Magt at indføre (fordi den almindelige Oplysning den Gang endnu ikke var stor nok, og fordi de mægtige Adelsmænd endnu ikke indsaae Muligheden af at iværksætte slig Forandring uden Brud paa andre Rettigheder og uden uopretteligt Tab for Adelen), vare: 1) at gjøre alt Stavnsbaand overflødigt ved at fundere Udskrivningen til Militairtjeneste ikke paa Hartkornet, men paa Folkemængden; følgelig fritage Jorddrotterne for Forpligtelse til at stille Soldater og Matroser, men da ogsaa betage dem, tilligemed hiin Forpligtelse, al Ret og Anledning til at tvinge Almuen til at blive paa deres Godser. 2) at aabne Bønderne igjen Adgang til at eie og frit bruge Jordegods, være sig som egentlige Selveiere, eller som Arvefæstere. 3) at formilde Fæstebøndernes Vilkaar,

* See Rosenvinges danske Lovhistorie. 2den Deel, S. 165.

og især ved Love bestemme deres Forpligtelser imod Husbonden saavel i Almindelighed, som især hvad Hoveriet angaaer. Om den første Punkt, som her fornemmelig kommer i Betragtning, laane vi nogle Bemærkninger af Indledningen til den nyeste hidhørende Lovgivning. Forend Forordningen af 20de Juni 1788 udkom, hvilede det hele Udskrivningsvæsen paa den Grundsætning, at Eierne af det til Soldaterhold ansatte Hartkorn vare pligtige at skaffe de Karle, som ifølge deres Hartkorn fordredes, eller at fremstille samtlige paa saadant Hartkorn værende Værnepligtige, for at Sessionen derblandt kunde vælge. Om Nogen var værnepligtig, beroede dengang paa, om han fra Christelsesaarene af (først bestemt til det 14de Aar, siden ved Placaten af 12te October 1742 til det 9de, og ved Forordningen af 13de April 1764 til det 4de Aar) tog Ophold paa saadant til Soldaterlevering ansat Hartkorn, og derved blev Proprietairens Raadighed til at præsentere ham undergiven. Forordningen af 20de Juni 1788 fritog Hovedgaardseierne for at levere Folk til Krigstjenesten, og bestemte, at denne skulde fordres umiddelbart som en almindelig og personlig Pligt imod Kongen og Fædrelandet, samt at Mandskabet skulde udtages til Krigstjenesten i Forhold til Districternes

Folkemængde, uden Hensyn til Hartkornet, og indføres i Reserverullerne fra Fødselen af*.

Dersom det havde været muligt for Frederik IV. at ordne Udskrivningsvæsenet paa denne Maade, og dersom hans Søn havde forefundet det saaledes, vilde han vist ingen Forandring dermed have foretaget. Men det var ingenlunde Tilfældet. Der herskede almindelig Misfornøielse med den af Frederik IV. oprettede Landmilice; og Christian VI. kunde ikke begynde sin Regjering med en mere populair Foranstaltning, end med denne Milices Afskaffelse. Vi have erfaret af et Brev fra Iver Rosenkrands, hvorledes hele Landet istemmede Kongens Roes for denne hans første Anordning.

Da Riegels ogsaa om denne vigtige Sag taler skjevt og forvirret, ville vi vælge paalideligere Veiledere, idet vi korteligen skulle gjøre Regnskab for de Feil, som Christian VI. i dette Stykke uvægerligen begik. Vi følge Hr. Conferentsraad Jacob Mandix's Haandbog i den danske Landvæsensret **, sammenført med de udgangne Anordninger og sal. Etatsraad Hurtigkarls Lærebog i

* See Collegialtidende Nr. 21 for 1829.

** Haandbog i den danske Landvæsensret. Anden Udgave 1ste Bind, Side 67—94.

den private Ret *. Christian VI. var nylig kommen til Regjeringen og endnu uøvet i at betragte Lovgivningens Følger fra flere Sider, da han med sine Ministre gjorde Udkast til adskillige vigtige Forordninger, først den saare populaire af 30te Oct. 1730, hvorved Landmilitzen ophævedes i Danmark, og dernæst den derved foranledigede, men saare upopulaire af 5te Marts 1731, om at holde det unge Mandskab ved Jordegodset i Danmark (ved hvilken, samt ved Rescript af 6te Febr. og 20de Nov. 1739, Forordn. af 30te Juni 1741, 1ste Juli 1746, den nye Indskrænkning blev paalagt Landalmuen over hele Riget, da Vornedskabet dog kun havde gjeldt Bønderne i Sjelland, Møen, Falster og Lolland). Lovconcipisterne anklages sædvanligen for at have havt egennyttige Hensigter. Egennytte var ellers ikke Plessernes eller Iver Rosenkrands's Feil. Snarere kunde Følelsen af Adelens Prærogativer i Henseende til Ære og Indflydelse have virket for stærkt paa dem. Men hvorom Alting er, jeg har læst disse Mænds Forslag; og det var i Sandhed umueligt for mig, altsaa vel ogsaa for Kongen, deraf at udlede noget Egennyttigt. Motiverne til begge Anordningerne lyde smukt. Som Grund til Forordningen af 30te Oct. 1730 an-

* Den danske og norske private Rets første Grunde. Første Deel, Side 396—404.

gives: at Erfaring nøksom havde viist, at adskillige Misbrug havde indsneget sig ved den af Kong Frederik IV. oprettede Landmilice, hvorved denne Indretning var bleven Landet i Almindelighed og det unge Mandskab i Særdeleshed til en stor og snart utaalelig Byrde. Da nu Riget var velsignet med Fred, saa vilde Kongen soulagere sine Undersaatter, og afskaffe Landmilicen. Kort derefter (den 5te Jan. 1731) udkom et Patent, som indeholdt General-Pardon for det fra Landmilicen i Danmark og Norge undvigte Mandskab, samt Tilladelse, at samme maatte nedsætte sig hvor de vilde i Kongens Riger og Lande, i Kjøbstæderne som paa Landet, uden Nogens videre Tiltale enten for Desertion eller Værneds- eller Fødestavns-Rettighed. Dette lød endnu populairt og lod ikke befrygte en saadan Forordning, som den der to Maaneder efter bekjendtgjordes. Dog ogsaa denne indledes paa en Maade, der Ingen kunde støde. Forordningen af 5te Marts 1731 angiver nemlig som Anledning den Hensigt, at holde det unge Mandskab ved Jordegodset i Danmark, saasom samme ved Forordningen af 30te Oct. 1730 har troet sig sat i saadan Frihed, at de kunde flytte fra et Gods til et andet, sætte sig ned i Kjøbstæderne, ja endog reise reent ud af Landet. For at forebygge dette, befales, at Ingen af Bonde-

standen man uden kongelig speciel Tilladelse af de kongelige Lande undvige, under Straf at ansees som Fredløs, og tabe hvad Arv ham her kan tilfalde. Men hvis Nogen uden Proprietairens Pas, Afsked eller Følgeseddel samt Skudsmaal efter Forordningen af 19de Febr. 1701 begiver sig fra det Gods, hvor han lovlig boer eller tjener, skal han, efterat paa ham som en Rømningsmand er taget Dom, paagribes og til Godset hjemføres. Dog skulde det være dem tilladt at træde i Kongens Krigstjeneste til Lands og Vands. Endelig blev det Proprietairerne tilladt, at naar en Bondekarl havde tjent for Karl i otte Aar, og dog ikke var dygtig eller af Vilkaar, at han kunde paatage sig en Gaard eller Gaardspart, og samme forsvarligen dyrke og vedligeholde, da maatte det staae dem frit for, at lade saadan en Karl indrullere i Krigstjenesten til Lands eller Vands. Dog skulde saadan Karlens Brøst for Øvrigheden beviislig gjøres." Af disse Lovbestemmelser, som sammenblandede de to meget forskjellige Rettigheder: at forlade Fødestavn og at flygte ud af Riget; og som for at hindre begge Dele, traf Forholdsregler, der vare ligesaa fordeelagtige for Proprietairerne som skadelige for Bondestanden, vil man være tilbøielig til den Slutning, at de Ministre, som forelagde Kongen dem, uden Tvivl vare Godseiere;

og da det forholder sig saaledes, bygget man dem paa en Klage over Plesserne og Rosenkrands, som jeg dog haaber at see dem frikjendte for.

Herved maa det for det Første ei oversees, at allerede Kong Frederik IV. havde seet sig nødt til at gjøre nogle Indskrænkninger i den Frihed, han havde skaffet Bonden. Maaskee tør det endog paastaaes, at Forordn. af 22de Febr. 1701 indeholdt Spiren til sin egen Undergang; fordi Lægdsvæsenet var deri ordnet paa en meget ufuldkommen Maade. Thi da det deri var fastsat, at af hver 20 Tønder Ager- og Engs-Hartkorn skulde udskrives en Karl, som skulde indføres i Rullen og i samme blive staaende i 6 Aar, og det var tilladt Jorddrotterne selv at indrette disse Lægde paa deres Godser, ligesom det var dem paalagt at præsentere Bønderkarlene, der skulde udskrives til Soldater, gav dette naturligviis Anledning til at Proprietairerne tiltoge sig den Ret, at holde Karlene ved deres Gods, og skjøndt det uden Tvivl maa indrømmes, hvad Hr. Conferentsraad Mandix yttrer i sin Landvæsensret (1ste Deel, Side 86), at Jordegodseieren ikke var berettiget til at nægte nogen Karl, som ei var indrulleret, Pas, naar han kun ikke vilde begive sig ud af Landet, skjønner dog Enhver, som kjender de menneskelige Indretninger og især Forholdet imellem den Tids mægtige Herremand og den fattige Bonde-

karl, at slig Pasnægtelse dagligen fandt Sted, og at Bondekarlen sielden eller aldrig vovede at gjøre sin Ret gjeldende; men enten blev han paa Godset, eller, som Tilfældet hyppigt var i Jylland, han flygtede bort uden Jorddrottens Pas. Det er rimeligt, at man i Begyndelsen af Christian den Sjettes Regjering tog deraf Anledning til at forestille Kongen, hvorlunde Armeen snart vilde savne Soldater, Flaaden Matroser og Jorden Arme til Opdyrkning, dersom Bonden fremdeles fik Tilladelse til at reise hvorhen han vilde. Men istedenfor at indskrænke Bondens Reiselyst til Fædrenelandets Grændser, og derved sørge for Værnepligtens Opholdelse, beholdt man det gamle System af visse Hæftelsesaar, hvis skadelige Følger først ophævedes under Kong Christian VII. (ved Forordn. af 20de Juni 1788). Dog maa det herved erindres, at Kong Christian VI. ingenlunde bandt den Værnepligtige til Fødestavnen for hele hans Levetid, men kun fra det 14de Aar af indtil han havde udtjent som Soldat. Ogsaa her har man tit anstillet en urigtig Sammenligning imellem Christians og hans Søns Regjering; thi Forordningen af 4de Febr. 1733 er Mildheden selv, naar den sammenlignes med Frederik V.s Forordning af 13de April 1764. Tyge Rothe har allerede i sit ovennævnte Værk antydet dette, naar han siger: "Fra da af

(d. e. Christian VI.s Tid) indtil vore Dage viste Tingene sig væsentligen i samme Form; kun mere eller mindre som Skygge i det, vi see for os, gjør Forskjellen. Endog 1733 ved Forordningen af 4de Febr. bandtes Ingen til Ploven og til Reserverullen, før han havde fyldt 14 Aar og valgt sig en Haandtering; men derefter bandtes han ved fjerde Aars [illegible], det er, før han kan skjelne imellem høire og venstre: endog ved den omtalte Forordning af 1733, kunde Landsoldaten fare af, naar han havde udtjent, — men hvad nu?" *. Men at Rothe har betragtet hele Christian VI.s Landbolovgivning i samme Lys, som jeg, vise hans foregaaende Betragtninger, hvoraf vi udtogne Følgende: "Landmilicen ophævedes ved Forordningen af 1730, og derved viser Kongen sit til at være vel om Alle villige Hjerte: han haaber, at Enhver af Folket ved at føle sin Lykke skulde blive des nidkjærere til at værne om det veldædige Fædreland. Men det viste sig da, som det viser sig ved saa mangen anden Leilighed, at de bedstmeente Anordninger blive frugtesløse, ja vel ofte skadelige, naar ikke foregaaende Indretning har beredt Stat og Folk til at modtage det sig visende virkelige Gode. Kongens ærværdige Anlæg mislingede, det see vi

* Vort Landvæsens System, som det var 1783. Første Deel, Side 207.

tydeligen; men det skal være langt fra, at vi ville søge Aarsagen dertil i Folkets Vanart . . . . men Indretningerne, hvorunder Menneskene havde maattet bøie sig mange Aldre igjennem, de kunne gjøre os ubeqvemme til at nyde en os tilbudt Velgjerning . . . . Dette passer paa Bønderne, som Lingene tage, da Christian VI. gav sin, ikke efter Udtrykket, men efter Virkelighed landsfaderlige Forordning".*.

Saaledes skrev den Frihed elskende, men tillige billige og sandhedskjerlige Tyge Rothe, i Aaret 1784. Wiegels synes ikke at have kjendt Rothes Fremstilling; thi han tager ikke Hensyn dertil; men dømmer her, som sædvanlige, ubilligt og uden Indsigt. Men fuldkommen Oplysning give ogsaa her først Archiverne. Det ældste hidhørende Actstykke, som deri findes, er følgende Brev fra Kongen til Statsraadet, dateret

Frederiksberg, d. 18. Jan. 1732.

(Originalen tydsk.)

Messieurs!

"Af vedlagte Forestilling fra Land-Etat-General-Commissariatet vil De tilligemed mere, erfare, hvad for Despyter der opstaae imellem Proprietairerne

* Loc. cit. pag. 203—204.

og mine Officerer. Da jeg nu ikke gjerne vil trække noget af Partierne for nær, og min Interesse tillige fordrer, at saavel Undersaatterne conserveres, som ogsaa at min Armee kan blive forsynet med gode dygtige danske Svende (Knechten), saa har jeg til ydermere Vished villet vide Eders samtlige skriftlige sentiment derom, førend jeg desangaaende tildeler General-Commissariatet min Resolution og Villiesmeening; thi Alt kommer an paa Explicationen af min Ordre af 15de Dec. forrige Aar. Jeg er etc."

Denne Befaling fremkaldte nye Discussioner.

At Kong Christian VI.s Ministre ved de nye Anordninger om Værnepligten og didhørende Gjenstande ikke handlede egennyttigen (d. e. i den Hensigt at begunstige Jorddrotterne paa Bøndernes Bekostning) overtydes man om ved at læse saavel de enkelte Ministres Forestillinger derom til Kongen, som hele Conseillets Deliberationer. Mærkelig herblandt er den Betænkning, som Conseillet afgav under den 26de August 1732 * over en Memorial, som nogle unævnte Proprietairer havde indgivet

* See det danske Cancellies Brevbog for 1732 under Nr. 88, pag. 83—90. Folio. Professor Rosenvinge eier det Brev, hvormed Kongen sendte Forslaget til sit Conseils Betænkning. Og paa Kongens Brev har J. Rosenkrands tegnet:

til Kongen, hvori de besværede sig over Landmilicens Ophævelse, og forlangte en ny Provincialmilice indført. Vi ville meddele nogle interessante Uddrag af Raadets Erklæring:

Denne begynder med den Bemærkning, at enhver fornuftig og velsindet Undersaat ansaae det for den største Velgjerning, at Kongen havde ophævet "den af hans Fader 1701 indrettede Landmilice og derved reddet det hele Land fra en almindelig Plage og næsten fra sin Ruin og Fordærvelse; thi det er Enhver bekjendt, at Landmilicen har forvoldet, at mange tusinde Mennesker af Frygt for de dermed fulgte Trængsler ere bortrømte og have nedsat sig i de angrændsende Provindser og Lande, og at endeel for at undgaae dette Aag, har mutileret deres Hænder og Fødder, hvorover da Landet paa mange Steder er blevet blottet for Mandskab, og Jordegodset, hvorudi dog Deres Majestæts faste og bedste Revenuer bestaae, langt forfalden under sin rette og naturlige Priis og Værdie" o. s. v.

"Den 26de August er ifølge denne Befaling Conseillets allerunderdanigste Betænkning skriftlig Deres Majestæt bleven indsendt med Forslag, hvorledes Bønderkarlene kunde holdes ved Godserne, uden at skride til en nye Landmilices Indrettelse, som Conseillet ikke haver kunnet tilraade."

Derefter gjendriver Conseillet stykkeviis Proprietærernes Klager. „De foregive for det første, at de nu ei have nogen Hold og Tvang paa deres Mandskab, og at de derfor, naar de deres Tjeneste lovligen have opsagt, ei allene gaae fra Godset, men endog paa mange Steder ud af Landet; og dette tilskrive de Landmilicens Ophævelse, da dog dens Stiftelse dertil har givet den eneste Aarsag og Anledning. Thi dette er jo soleklart og enhver bekjendt, at Landmilicen har dreven det unge Mandskab ud af Landet, og hvad skulde nu bevæge nogen Mand, da han derfra er bleven befriet, at undvige fra sin Fødestavn og søge sit Brød hos Fremmede, hvor det er saa tungt at finde, uden det maatte være for at fare med Fordeel paa fremmede Skibe, naar ei i Landet kunde findes Hyre, hvorfra dog en stor Deel af medfød Kjerlighed igjen indfinder sig i deres Fædreland o. s. v."

„For det 2det klage Supplicanterne over, at de ikke nu kunne faae deres Gaarde bortfæstede, uden de ville tilstaae Mandskabet, store og for de fleste Proprietairer utaalelige Conditioner, hvorover da deres Gaarde tildeels maae ligge øde; og dette tilskrives ligeledes Landmilicens Ophævelse, da dog saadant deres Foregivende aldeles er stridigt imod Sandhed og i sig selv umueligt; thi udi Landmilicens Tid maatte nødvendigen Folket være rarere

end nu, da ikke Mandskabet af Frygt for dens Tvang sniger sig ud af Landet, ei heller Forældrene af samme Aarsag bortsende deres unge Børn til andre Steder, og desforuden enhver proprietarius nu ikke behøver at frygte for, at nogen Officeer borttager fra ham den bedste og til en Gaard tjenligste Karl, naar ikkun hans Statur og Ansigt staaer ham an, og var da Folket den Tid, Landmilicen bestod, i sig selv rarere, saa maatte jo deraf følge, at en proprietarius maatte tilstaae dem bedre Conditioner end nu, da alle disse ved Landmilicen foraarsagede Besværligheder ere ophævede, og Mandskabet ingen Aarsag haver til længere at frygte derfor. Hele Sagen bestaaer derudi, at endeel Proprietairer bebyrde deres Bønder med altfor stærkt Arbeide, Hoverie og anden haard Omgang. Og da nu Mandskabet derved afskrækkes fra at paatage sig en Gaard paa deres Gods, saa er det naturligt, at de søge hen paa de Steder, hvor de kunne bekomme bedre Vilkaar, og dette er det, som Supplicanterne søge at hindre ved den af dennem proponerede Landmilice, paa det de samme, ligesom tilforn skeet er, kunde misbruge, og derved tvertimod Loven og Forordningerne true den uvittige Bondekarl at blive ved Godset og antage en øde

Gaard, saafremt han ellers ikke vil være Soldat." „Conseillet kan derfor efter de anførte fornuftige Aarsager ingenlunde tilraade Deres Kongl. Maj. at entrere i Supplicanternes Forslag om en ny Land- eller af dem saakaldet Provincial-Milits Indrettelse; thi det sidste Onde vilde da ufeilbarligen blive værre end det første, eftersom aleneste Rygtet om saadant et Forehavende vilde drive en stor Deel Folk af Landet, og endnu Flere vilde, førend man med denne nye Indrettelse blev færdig, bortrømme, foruden at ogsaa jevnligen og Tid efter anden, ligesom tilforn i Landmilicens Tid skete, Mange vilde snige sig ud af Landet, Alt af den Frygt, at bemeldte Milice igjen skulde komme paa den forrige Fod." Endelig anføres ogsaa den Grund, at derved vilde al indenlandsk Hverving ophøre, og de gevorbne Tropper komme til at bestaae af idel Fremmede, paa hvilke liden eller ingen Regning kan gjøres, naar der skal marscheres mod Fienden ud af Landet. „Men som dog dette ikke staaer til at nægte, at Mange flytte fra Hoveriegodserne til Universitets-, Hospitals-, Communitets- og andet hoveriefrit Gods, hvorover dette sidste i Fæste og andet finder en mærkelig Interesse, da derimod en fattig Proprietair faaer mange øde Jorder og Gaarde, og det derfor vel var at ønske, at der kunde udfindes et

Middel til at holde Mandskabet ved Godset, saa finder Conseillet dertil ei noget bedre, billigere og saavel for Proprietairerne som Bonden taaleligere Expedient at foreslaae, end at Deres Kongl. Maj. lod udgaae en Forordning af den ohngefehrlige Indhold *: „At eftersom Deres Kongl. Maj. af særdeles faderlig Omhu for Deres Undersaatters Gavn og Bedste har ophævet den af Deres Høisalige Hr. Fader indrettede Landmilice, men Fornødenheden dog udkræver, at Mandskabet bliver holdt i Landet m. m. saa anordnes, at enhver Proprietær over alt Mandskab fra 14 til 40 Aar, som paa hans Gods findes, skal holde rigtige Ruller, hvilke han aarligen haver at indlevere til Amtstuerne, og skal hver Bondekarl, som i Rullen anført er, være forbunden at blive paa Godset, og under Straf at ansees som en Rømningsmand, ei derfra at undvige, saalænge hans Proprietær sammesteds kan forskaffe ham Underholdning, Tjeneste og en Gaard, naar han er istand samme at fæste, saa og hannem ikke med utilbørlig Haardhed og imod Loven medhandler eller bebyrder; thi skulde nogen Proprietær dette Ovenskrevne ikke kunne efterleve, eller han derimod maatte handle, da maa han ikke nægte Bonde-

* Jeg har i det Følgende noget sammentrængt Indholdet, uden dog at udelade noget af Materien.

karlen fit Pas og Skudsmaal, naar han sin Tjeneste til rette Faredag efter Loven og Forordninger har opsagt (derefter paalægges det Øvrigheden at forhjelpe den Bondekarl, som maatte fornærmes, til sin Ret.) Saa skal og enhver Proprietair være pligtig at meddele enhver Bondekarl, som godvillig har ladet sig hverve til Deres Majestæts Krigstjeneste til Lands eller Vands, sit Pas og Skudsmaal, naar han sin Tjeneste efter Forordningen af 15de December 1730 har opsagt, og i det øvrige skal det forblive ved bemeldte og den om at holde det unge Mandskab ved Jordegodset den 5 Marts 1731 udgangne Forordning, forsaavidt samme ei ved dette Deres Majestæts aabne Brev er bleven forandret." — „Paa samme Maade kunde Deres Maj. 1. tilforladelig vide, hvad Antal ungt Mandskab De har i Landet, og hvormeget De deraf i Medhold til Deres gevorbne Armees Forøgelse kunde udskrive. 2. Kunde Indenlands-Hvervingen for Flaaden og Armeen til begges sikkre Recrutering herefter som tilforn tillades og continueres. 3. Kunde hverken Proprietairerne eller Bønderne med Føie besvære sig herover; thi de Første kunne ikke med nogen Skjel prætendere, at have flere Folk paa deres Gods, end de der kunne skaffe Gaard og Tjeneste; og de Sidste bleve ei videre bundne end den na-

turlige Billighed med sig fører, efterdi en Bondekarl i Henhold til bemeldte Forordning kan med Lands Lov og Ret, naar han vil, éntledige sig fra en uchristelig haard Huusbond, og desforuden har den Frihed at lade sig inroullere til Lands eller Vands, og siden videre at søge sin Lykke, naar Bondestanden ham ei længere anstaaer."

Jeg haaber, at alle Læsere ville dele min Glæde over dette vigtige Actstykke, da de os i Forveien saa dyrebare Mænd, de ædle Ministre, Iver Rosenkrands og begge Plesserne, nu staae aldeles retfærdiggjorte for den Mistanke: at have af private Hensyn ladet sig forlede til at opoffre Bøndernes Frihed og Velfærd. Vi see dem tvertimod ogsaa i denne Sag (som ellers altid) at raade Kongen hvad de ansaae for at være hele Staten tjenligst, uden at tænke paa, om deres jorddrotlige Indkomster derved vilde forøges eller formindskes. Vore Dages øvede Lovconcipister ville uden Tvivl snart opdage Mangler i Forslaget, og især savne Cauteler imod de Mægtiges Chicaner; men enhver Patriot vil ligesaa snart opdage det fædrelandske Sind, som deri ligger tydeligt for Dagen. Et lykkeligt Tilfælde har opbevaret os Kongens egne Bemærkninger om og imod Statsraadets Betænkning; og ved den mig gunstigen forundte Adgang til Archiverne er jeg

sat istand til at meddele Publicum ogsaa dette vigtige Actstykke,* hvoraf man deels vil see, at det var en jydsk Herremand, Marsvin, som var første Ophavsmand til de nye Indretninger, deels erfare, hvorvidt disse grundede sig i Kongens eiendommelige Ansyn af Sagen, endelig ogsaa faae et overtydende Beviis paa, hvor sundt Kongen ræsonnerer, og i hvor høi en Grad han stundum dissenterede fra sit udmærket-duelige Ministerium. Mærkeligt er det, at Christian VI. anede Gavnligheden af en Indretning, som den vi i vore Dage under Frederik VI. have oplevet, nemlig af et Landeværn eller Reserve; men uheldigviis holdt Alle fast paa den gamle Idee, at knytte Værnepligten til Hartkornet, og gjøre Proprietærerne ansvarlige for et vist Antal Recruter. Den, som elsker historiske Paralleler vil ikke lade det ubemærket, at det under Christian VI., ligesom senere under Christian VII., var jydske Proprietærer, som arbeidede imod Bøndernes Frihed. Dog ville vi tillige erindre, at der sikkert 1732 ligesom 1790 vare velsindede, men kortsynede Mænd iblandt Bonde-Frihedens Modstandere, ligesaa vist som det er, at Christian VI. selv fremtræder i dette Skrift som en god og retsindig Landsfader,

* Af Nr. 409 i Geheime-Archivet.

(der ogsaa paa det bestemteste forkaster Livegenskabets Gjenindførelse) og alligevel udtaler de Principer, som gik over i de paafølgende Love om Værnepligten, hvilke man pleier at tillægge et nyt Vornedskabs Indførelse. Saa vanskeligt er det at overskue de almindelige Principers saavel tilfældige som nødvendige Følger. Man tilgive mig denne Indledning til et Actstykke, hvilket jeg anseer som en Prydelse for mit Værk. Saaledes lyder det i dansk Oversættelse:

Fredensborg d. September 1732.

„Conseillets sentiment om Papiret,* vedkommende en Provindsial-Milices Indretning have Vi rigtigen bekommet. Vi ere forvissede om, at samme er udflydt af Troskab og Kjerlighed til vor Tjeneste, og saaledes, som De efter Deres bedste Vidende og Samvittighed have indseet og erkjendt Sagen."

„Men efterdi Vi denne Gang er af andre Tanker end vort Conseil, saa have Vi anseet det for nødigt at svare paa følgende Maade derpaa. Skulde Conseillet finde noget at erindre eller forbedre paa dette vort Sentiment, saa tillade Vi Dem saare gjerne at gjøre det."

* De jydske Proprietærers Memorial.

„Det er vist, og kan af intet fornuftigt Menneske nægtes, at Landmilicen paa den forrige Fod var skadelig; men en Sag, som formedelst visse Omstændigheder er bleven ond, kan blive god, naar man tager det bort, som har gjort den ond."

„Dette vil vise sig, naar en ny saakaldet Landmilice bliver oprettet paa en anden og bedre Fod; ikke som den forrige var; saa kan den være nyttig for Landet."

„Vi have afskaffet den forrige Landmilice; altsaa er det let at indsee, at Vi ikke igjen ville oprette en saadan som den forrige var."

1. „Landmilicen var tilforn altfor stærk og nombreuse; derfor skal nu kun een Karl gaae, naar forhen to maatte gaae. Tilforn gik af 32 Tønder Hartkorn en Karl; men nu skal kun en Karl gaae af 64 Tønder Hartkorn. Ei heller maa der sees saa meget paa Udseendet; naar kun en Karl har sunde Lemmer, og ikke er altfor defigureret i Ansigtet, saa skal han antages og saa skulle Proprietærerne have Lov til at tage hvilken Karl de vil ud af Regimenterne, for at give ham en Gaard imod at stille en anden rørig Karl isteden."

2. „Denne nye Landmilice, eller Landeværn skal komme sammen, saalidet som mueligt, og

naar de samles, skal det altid være saaledes, at de komme hjem igjen om Aftenen, saa at de ingenlunde forhindres i deres Arbeide paa Landet."

3. „Det kan bevises, at mange Folk ere løbne ud af Landet ogsaa efterat Landmilicen er afskaffet; og Vi vide ikke, hvilket der er bedst, enten at Folk gjøre sig Skade paa deres Lemmer for ikke at blive Soldater, eller at de med sunde Lemmer løbe ud af Landet, da der dog ingen Landmilice er; det ene er vel ligesaa slemt som det andet. At Folk løbe stærkt ud af Landet, kan iblandt andet ogsaa erfares deraf, at en vis Proprietær ved Navn Marsvin fra Jylland allerede forrige Vinter har beklaget sig derover for Os — som Conseillet nok veed — at han ikke kunde holde sine Folk paa sit Gods, hvorfor han har proponeret Livegenskabet, men dette skal aldrig blive tilstaaet. Denne* har først bragt os paa Tanken om en Landmilice; og dertil er dette Papir kommet, hvilket Vi ikke vide, hvorfra det er, men Geheimeraad Rosenkrands har overgivet os det."

* I Originalen staaer tydelig Dieser, hvilket da maa forstaaes: Denne Mand. Men maaskee er det — som Sammenhængen tilraader at antage — en Skrivfeil for Dieses; altsaa at oversætte Dette.

J. M.

4. „Officeernes Excesser ved den forrige Landmilice kunne for Fremtiden let forebygges. Naar det betydes Officeerne i vort Navn, at hvo som begaaer Excesser, skal uden al Naade casseres, saa tør de ikke vove det."*

5. „De geworbne Regimenter bekomme kun faa, ja næsten slet ingen Folk fra Landet, som kan bevises af Listerne; altsaa kan Oprettelsen af en ny Landmilice ikke skade dem. Hvervingen indenlands falder dem noget vanskelig, fordi de næsten om enhver Karl maae føre Proces med Proprietærerne, hvilket koster dem meget, og meget decouragerer Officeerne. Hvad Udskrivningen af Matroser angaaer, da tages dertil Ingen uden de fra Søkysterne, hvilke ikke due til Soldater."

6. I de fleste Lande findes Landmilice og den ansees der ikke for skadelig, men for nyttig, saasom i Sverrig, Norge, det Lüneborgske og andre Lande; altsaa er ikke Tingen selv skadelig, men kun Maaden, hvorpaa den har været indrettet."

7. „Hvis Vi skulle faae Krig — som Gud i Naade bevare os for — eller komme til at sende

* De følgende Tiders Erfaring viste, at den gode Lovgiver, som ventede saa meget af sit velmeente Kongebud, skuffedes i sit Haab; thi visselig vovede de det.

J. M.

Auxiliær-Tropper til vore Allierede, hvorfra skulde Vi da tage de fornødne Folk? Vi have jo ikke engang nok til ret at besætte vore Fæstninger. At indstikke de raae Bonderkarle i de gevorbne Regimenter, var at fordærve den ene med den anden; thi i en Hast lærer man ikke saadanne Folk at omgaaes med Gevær. At lade Regimenter komme fra Norge gaaer ikke an; thi der er ikke mere end et Par Regimenter at undvære, naar Landet ikke skal gives til Priis for vore gode Venner og Naboer; vi have ikke mere end to gevorbne Regimenter i Norge; Resten er lutter Nationale. Trækker man de to gevorbene Regimenter herned, saa maae de Nationale igjen gjøre Tjeneste, og saa staae mange Gaarde deroppe øde. Ogsaa lader en Transport sig ikke iværksætte uden stor Incommoditet, thi Fragten af Skibene koster saare meget, og Handelen bliver derover forsømt. Tilmed kan en saadan Transport findes fornøden paa en Aarstid, da enten intet Skib er at faae, fordi de alle ere i Søen, eller fordi Vinden er contrær, eller fordi der er Iis eller fiendtlige Flaader i Søen. Nordmændene døe ogsaa meget, naar de komme herned, saa at neppe Halvparten kommer op igjen."

„Altsaa bliver det vel, efter vore Tanker det bedste, om en Slags Landmilice igjen kunde op-

rettes her i Danmark, men som ikke havde nødig at føre det odieuse Navn af Landmilice, men maatte have et andet Navn, saasom Landeværn eller Reserve. Denne kunde i alle Stykker indrettes ganske anderledes og meget bedre end forhen, saa at den ikke var Landet til Skade, men til Gavn. Vi have intet andet end vort Lands Bedste for Øie, og forlade gjerne vore første sentiments, naar vi indsee en Sag bedre. — Naar Vi modtage vort Conseils skriftlige Besvarelse heraf, ville vi tilføie Vedkommende videre Befaling; thi en saadan Sag maa vel overlægges og holdes hemmelig."

Conseillet foretog derefter Sagen paa ny og opsatte den 12 September 1732 en Betænkning over Kongens Sentiments, hvilken vel ikke findes hverken i det Geheime-Archiv eller i det danske Cancellies Tegnelser, men dog lykkeligviis er kommen mig til Hænde iblandt de mange vigtige Rosenkrandsiske Papirer, hvis Brug jeg skylder Professor Rosenvinges Godhed. Det er en tydsk Concept paa 10 Foliosider, nedskrevet med Iver Rosenkrands's egen Haand og paa et Par Steder forøget med Tillæg af Over-Kammerherre Pless. Det væsentligste Indhold er følgende: Vel var det ubehageligt for Ministrene at gjøre videre Indvendinger imod en Sag som Hs. Majestæt var saa

affectioneret for; men deres Eed og Pligt tillod dem ikke at afvige fra deres Mening, eller at tilraade en ny Landmilices Indretning. Det indrømmes, at Indretningen vilde blive taaleligere end tilforn ved de af Kongen forestaaede Forbedringer; men fordi et Aag noget lettes, ophører det ikke at være et Aag. Saaledes vilde ogsaa Landmilicen, under hvilket Navn den end gjenindførtes, trykke Landet. Det vilde falde svært nok at udrede en Landsoldat af hver 64 Tdr. Hartkorn, saa stor var Folkemanglen. „Men at denne Mangel paa Mandskab ikke maa tilskrives Recrutering i Almindelighed, men den forhen indførte Landmilice, vil Deres Maj. formodentlig selv skjønne, naar De vil allernaadigst considerere, at Landet ved det første etablissement af Landmilicen var saa befolket, at af 20 Tdr. Hartkorn een Soldat uden stor Vanskelighed kunde udskrives, imedens det siden faldt tungt at stille een af 30 Tdr., saa at det tilsidst blev umuligt at besætte Lægderne. I den Grad drev Frygten for at indrulleres Folk ud af Landet. Dette vil atter skee, saasnart en Landmilice indføres. En saadan maa bekjendtgjøres ved Forordninger og Placater; men inden disse kunne fuldbyrdes, vil det unge Mandskab for en Deel være flygtet (sich aus dem Staube gemacht haben), ligesom ogsaa den hele Bondestand

ved en saadan Anordning ville komme i Vilderede (wird irre gemacht) og i høieste Grad blive trøstesløs (disconsoliret); Forældrene, uvisse om deres Sønner skulle tages fra dem, ville tabe Mod og Lyst til at lægge noget op for dem; Sønnerne selv, naar de blive indrullerede, forfalde til et vildt Liv; thi Erfaringen har lært, at ikke hver tiende Landsoldat, naar han først i nogle Aar har baaret Geværet, er skikket til at blive en dygtig Bonde. Saaledes fordærves ved en Landmilice i Bund og Grund Bøndernes Race, af hvis Flid og Arbeide dog det hele Lands Vel dependerer."

„At Bønderkarlene begive sig fra et Sted til et andet,* er ingen Effect af Landmilicens Afskaffelse; thi saadant stod dem frit som ogsaa i den Tid Militen bestod. Naar Karlen kun lovligen opsagde sin Tjeneste, kunde hans Herre ikke med nogen Ret nægte ham sit Pas. Han kunde ogsaa frit begive sig ud af Landet; og Erfaringen har viist, at man troligen har benyttet sig af denne Frihed. Jyden vil søge sit Brød, hvor han haaber at finde det, og det kan ikke nægtes ham,

* Derover klagede de jydske Herremænd især. Ministrene disputere nu ex concessis. Man ønsker, at de havde viist Savnligheden af denne Frihed, istedetfor at tænke paa Midler til dens Indskrænkning.

J. M.

med mindre han skal gjøres til Livegen*., Men Forskjellen er denne: saalænge han ikke havde Landmilicens Tvang at frygte for, vendte han tilbage med det, han havde erhvervet; men saalænge denne Plage varede, blev han borte; og hvis denne Tvang paa ny skulde paalægges Landet, er dette vissselig atter at befrygte. Marsvin og de fleste ubekjendte Supplicanter ville ei kunne bevise, at deres Karle ere gangne ud af Landet; men at de for at undgaae haarde Herrer og et utaaleligt Hoverie** have begivet sig fra deres Godser andensteds hen i Landet, hvor de haabede at faae det bedre, er troeligt; og denne Frihed kan ikke betages Jyderne, men vel indskrænkes efter Angivelse af de Deres Majestæt af os allerunderdanigst foreslaaede Rulker, hvis disse allernaadigst billiges."

„I magre og dog befolkede Lande (som Norge og Sverrig, i hvilke den hele oeconomiske état er indrettet derefter, og hvor ingen hvervede Ar-

* Som den jydske Bonde aldrig var, og hvorpaa Kongen ligesaa lidet tænkte som Ministrene. Derimod var dette nok Maalet, som Marsvin og Consorter sigtede til.

J. M.

** I Originalen er intet distingveret. Hvad der i Trykken er udmærket, kommer fra Oversætteren.

J. M.

meer tillige underholdes *) hvor Almuen ikke kan ernære sig af Agerdyrkning, der kunne Landmilicer indrettes uden Skade; og i deslige Lande gaaer ogsaa Hvervingen bedst fra Haanden. Men Danmark er ikke folkerigt**, og Markarbeidet fordrer her mange Hænder, hvorfor ogsaa enhver Indretning, som fortynder Folkemængden paa Landet, kan ei andet end være høist skadelig. Men, naar først Almuen — som man af Deres Majestæts naadige Regjering tør forvente — igjen har formeret sig, kan man haabe, at Hvervingen vil lykkes bedre end hidindtil."

Paa saadanne Grunde satte Ministrene deres Raad endeligen ikke at gjenindføre Landmilicen. „Dens Afskaffelse har forskaffet Deres Maj. Høiagtelse i Verden; og ingen Uleilighed medført; Deres Venskab er ved Forsynets naadige Styrelse bleven søgt med større empressement af de mægtigste puissances i Europa. Et Corps tvungen Milice af 4500 Mand kan vissselig ikke forøge denne consideration. Nogle danske Karle ville sikkert lade sig hverve, og alle de, som findes i Landet, staae jo i Nødsfald Deres Maj. til Tjeneste.

* De indklamrede Ord ere tilskrevne i Marginen af C. A. Pleß.

** Nemlig i Forhold til dets Frugtbarhed.

J. M.

Den norske Armee er tilforn bleven brugt med Held i Dannemark, uden Skade for Norge. En god Flaade er den største Betryggelse for disse Lande, og naar der da tillige holdes et Corps af hvervet Milice i saadant Forhold, at den er bevægelig, kan Deres Majestæt være rolig, og Landet vil da i god Fred glæde sig ved Deres Naade og Godhed."*

Af disse Forhandlinger vil Enhver see, at baade Kongen og hans Ministre meente det vel med Landet og Bondestanden. Det er følgelig aldeles falskt, naar man — som sædvanlig skeer — paa Suhms Autoritet betragter Frederik IV.s Landmilice som en Velsignelse over Bondestanden, og dens Ophævelse under Christian VI. som en Foranstaltning, stilet imod Bondefriheden og sigtende til Jorddrotternes Fordeel, Hoveriets Forøgelse og Vornedskabets Gjenindførelse. Begge de sidstnævnte Onder erkjendtes for saadanne baade af Kongen og Ministrene. Hvor langt disse vare fra — skjøndt selv Godseiere — at begunstige Hoverie eller anden Vilkaarlighed, fremgaaer af deres Erklæring, som tillige aabner os et dybt — og visselig vigtigt — Blik ind i den jydske Bon-

* Her ender Rosenkrandses Erklæring. Overkammerherre Pleß har tilføiet endeel Complimenter til Kongen.

J. M.

des Forfatning paa de Tider, hvilken Rosenkrands saa nøie kjendte. Ministrene ere i fuld Opposition til de egennyttige Jorddrotter. * Kongen vil heller ikke begunstige disse paa Bondestandens Bekostning, men han lader sig dog snarere end Rosenkrands vildlede af deres Skingrunde.

Hvad i øvrigt Resultatet blev af disse Forhandlinger, er bekjendt af den paafølgende Lovgivning. Det gjør mig ondt, at jeg ingensteds har fundet General Løvenørns Betænkning i denne Sag. At han havde stor Deel deri, forstaaer sig selv. Ogsaa har jeg fundet hans Navn anført, f. Ex. i det danske Cancellies Brevbog Nr. 111 for 1733, som indeholder Conseillets Memorial til Kongen af 21 Februar 1733, hvori meldes, at Conseillet, ifølge Befaling af 17de f. M. angaaende Udnævnelse af Commissairer til Indretning af den nye Landmilice, havde overlagt og fundet tjenligt, at Geheime-Expeditions-Secretair Neve først talede med General Løvenørn derom, og hans Excellence havde fundet det raadeligst, at Neve

* Herefter kan det bedømmes, med hvad Grund Suhm i sin korte Charakteristik af Carl Pleß (som han ellers yder tilbørlig Roes) laster ham for hans Andeel i "Ophævelsen af den ypperlige Landmilice og af Bondens Frihed." Samlede Skrifter. 14de Deel S. 247.

traadte sammen med Justitsraad Hauch og Cancelliesorvalter Sechmann af Krigscancelliet for at eftersee alt, hvad der tilforn var blevet expederet ved Landmilitzens Oprettelse, samt overlægge med dem, hvorledes Expeditionerne efter den nærværende Plan kunde affattes.

Neppe behøver jeg at tilføie et Ord mere til Gjendrivelse af den synderlige Beskyldning, som Riegels gjør i Christian VI.s Historie S. 335. „Kongen havde saa meget med sine Undersaatters Gudsfrygt og Salighed at gjøre, at han reent glemte at hævde deres Rettigheder som frie Borgere" — Ord, som ere i fuld Modsigelse ei alene til Sandheden, men endog med hans egne næstforegaaende Ord: „Christian var uskyldig i at Proprietærerne ei behandlede Bonden mildere."

VII.

Nær beslægtet med den foregaaende Anke er den, at Christian VI. begunstigede og atter fremdrog Aristokratiet, hvilket hans Fader havde undertrykt og holdt indenfor de tilbørlige Grændser. I denne Anke er noget Sandt, men alle de forhadte Slutninger, Riegels udleder af de faa Kjendsgjerninger, ere ugrundede. For det første maae vi betænke, at der gives et Aristokratie, hvilket, som baade Ordets Etymologie og Englands Historie viser,

kan opretholdes uden Skade for et velindrettet Monarchie; og dernæst at det er ligesaa naturligt som sædvanligt, at Regenten besætter Hofchargerne med Landets Adel. Ei saa let kan det forsvares, at besætte Ministerposter og de øvrige høieste Embeder udelukkende med Adel, selv om Adelen dertil er duelig, og aldeles urigtigt er det at give en allerede stærkt privilegeret Stand endnu flere Rettigheder paa de øvrige Stænders Bekostning. Men dette sidste skede heller ikke under Christian VI. Hvad der altsaa staaer tilbage, er at undersøge, om de Adelsmænd, til hvilke Kongen betroede de anseeligste Embeder, vare kyndige, redelige og oplyste Mænd. Og det er da vist, at man maa lede længe, og jeg troer forgjæves i Danmarks nyere Annaler (thi om Frederik II.s og Christian IV.s paa udmærkede Adelsmænd saa frugtbare Tider tale vi her ikke) inden man paa een Tid finder saadanne sex Ministre, som Ludvig og Carl Pleß, Iver Rosenkrands, Poul Løvenørn, Joh. L. Holstein og Grev Danneskjold. Disse udgjøre dog ingenlunde en fuldstændig Repræsentation af det danske Aristokratie ved Midten af det 18de Aarhundrede; men de nævnes her som Kongens høist betroede Mænd. De vare samtlig vel studerede og med Statssager som med Fædrelandets Vilkaar nøie bekjendte.

De havde selv smagt Videnskabernes Frugter; derfor fremmede de med Kjerlighed og Indsigt saavel Almeen-Oplysning, som Lærdom og Kunst. De levede med Landets Lærde, f. Ex. med Gram, Kall, M. Wøldike, Pontoppidan, ikke som stolte Mæcenater, der nedlade sig til Smaafolk, naar disse have erhvervet sig en vis Navnkundighed, men som Venner og Medstuderende. Det kan vel være, at hine Lærde, især Gram, som omgikkes meest med de Store, nu og da skrev Lykønskningsvers til deres Fødselsdag; men det er aldeles vist, at Iver Rosenkrands satte en Ære i at skrive latinske Breve til Gram og Falster *. Til de tvende Plessers Charakteristik har Suhm leveret nogle faa Træk (Saml. Skrift. 14 D. S. 246 følg.) hvilke skildre disse Mænd langt bedre, end Riegels' lange Tale. „Carl Pless var en rig, godgjørende og myndig Minister. Han regjerede Prinds Carls Hof med saadan Myndighed, at Frederik IV. sagde, da han saae Prindsen og Pless kjøre sammen. Der kommer Prinds Pless med min Broder Carl. Pless lod anlægge Skoler for sine Bønder, førend Frederik IV. gjorde det; lod og anlægge skjønne Veie paa sine Godser, førend

* Et latinsk Vers af ham til Gram er trykt i Ny Dansk Mag. 2 Bind S. 68, og vil nedenfor blive benyttet i hans Biographie.

Kongen lod forfærdige Chausseerne. Denne Pleß bar megen Høiagtelse for lærde Mænd, især for Gram. (Derefter fortæller Suhm hvad Rygtet sagde, men hvad vi ovenfor have berigtiget om Pleßes Deeltagelse i Bondefrihedens Indskrænkning; og vedbliver): Med alt dette var Pleß en ærlig, ja gudfrygtig Mand; men blev for stærkt drevet af sine Lidenskaber, især af Forfængelighed. Man handlede uret i den bedste Mening, man vilde rette hvad som kunde være urigtigt i Frederik IV.s Anstalter; men da man ei kunde lide ham, og end mindre nogle af hans Ministre, saa gik man for vidt, og kastede ogsaa det Gode bort." Om Broderen Christian Ludvig Pleß ville vi forudsende den Bemærkning, at skjøndt han gjorde Indsigelse imod den vilkaarlige Fremgangsmaade imod B. Deichmann, blev han dog i Kongens Naade. Jeg kan nævne tvende Beviser derpaa fra Begyndelsen af Kongens Regjering. Det første er bekjendt; det andet er hidtil ubekjendt. 1. Under 26 October 1730 udnævntes han til at have General-Directionen over Finantserne og Kammervæsenet. Det var paa denne Post, at han med sine Indsigter, sin Orden, Retskaffenhed, Sparsommelighed og Frimodighed erhvervede sig udødelig Ære, og Adkomst til at nævnes ved Siden af Peter Oxe og Sully. 2. Under 30 December 1730

forærede Kongen ham, til Erkjendtlighed for hans Iver, „Bogaaes Land med vedhørende og saa kaldede Ougaard samt alt dertil liggende, hvoraf kun de 5 Td. 5 Skp. skulde svare Skatter.” Om denne Minister lyder Suhms Dom saaledes: „Ludvig Pleß var en ærlig, myndig og klog Minister; han forestod Rentekammeret heel vel. Strax han var ansat derved, holdt han en god Tale, og sagde, at Kongen havde befalet, at i alle tvistige og tvetydige Stridigheder imellem ham og hans Undersaatter skulde altid deres Fordeel gaae fremfor hans, da han ansaae deres Bedste som sit eget. Saaledes kan en klog Minister gjøre Kongen elsket og ærværdig. Udi sit Embede taalte Pleß intet Indgreb; thi da Kongen havde, ham uafvidende, gjort en til Renteskriver, forlangte han det omgjort eller sin Afsked, thi sagde han, jeg skal sørge for Bestyrelsen, og derfor maa jeg kjende de Folk, som arbeide under mig. Endda var Pleß i Naade; derfor trængte han denne Gang igjennem.” Endelig tilføier Suhm, at han havde hørt om begge Pleßerne, „at de vægrede sig ved at tage imod Pension, da de fik deres Afsked.” Ikke alene dette hæderlige Factum kan jeg af Archivdocumenterne bekræfte, men tillige seer jeg mig istand til at levere nogle andre interessante Oplys-

ninger til disse Ministres Historie, hvortil her synes at være Stedet.

Overkammerherre C. A. Pleß vedblev at forestaae Prindsesse Sophie Hedevigs Hof lige til hendes Død. Han blev saa rundeligen betænkt i hendes Testament, at det gamle Rygte om en nærmere Forstaaelse imellem dem sagtens derved forøgedes; men Pleß viste sig ogsaa her uegennyttig og vægrede sig ved at modtage hvad der var af fortrinligt Værd, navnligen Prindsessens Sølvtafel; ja Kongen maatte saa godt som tvinge ham til at modtage Prindsessens udenfor Nørreport beliggende Hauge. Dette har jeg erfaret af Kongens egenhændige Breve i Geheime-Archivet. Under Prindsessens Helsot (i Marts 1735) skrev Kongen nemlig flere ømme Breve deels til hende, deels til Pleß. Da hun var død, udkastede Kongen selv Planen til Delingen af hendes Efterladenskaber, og opskrev hvorledes der skulde sørges for hver Enkelt af hendes talrige Hofpersonale og Tjenestetyende (Fortegnelsen med Blyant fylder 8 Qvartsider). Hendes Gjeld, som beløb sig til 16,440 Rdlr. skulde betales af Rentekammeret. De publiqve Papirer skulde leveres til det tydske Cancellie. (Herved forekommer en Opsats af Kongen paa Dansk 4 Sider, men med tydsk Orthographie f. Ex. Sülftafel — Kiaere — begündis.) Kort Tid efter døde Prindsessen. Pleß bragte til Kon-

gen hendes sidste Villie; hvorpaa Kongen lod udgaae følgende aabne Brev til Pleß (Originalen gjemmes paa Tydsk i Geh. Archivet).

Frederiksberg d. 23 April 1735.

„Da Geheimeraad og Overkammerherre v. Pleß har foreviist os en Forskrivning fra vor høitelskede, høisalige Fru Tante, Prindsesse Sophie Hedevig af Danmark og Norge, men kun ifølge vor indstændige Begjering og med den udtrykkelige Declaration, at han paa ingen Maade var tilsinds at benytte sig af denne Forskrivning, saa da vi dog, i Consideration af den Kjerlighed og Høiagtelse, hvilken vi have havt for vor høisalige Fru Tante, gjerne ville opfylde hendes Villie, saavidt vi kjende den, og da ogsaa Over-Khrre Pleß har tjent saavel Vor i Gud hvilende salige Oncle Prinds Carl som hans Søster Prindsesse Sophie Hedevig tro og med al Kjerlighed lige til Begges salige Ende, da han fremdeles ikke har villet antage det Sølvtafel, som i vor hensovede Tantes Testament var ham tilskreven, og da vi saavelsom vor høitelskede Søster derfor have lovet ham en Amindelse, saa finde vi det billigt ligesom vi herved ville og befale, at Haugen udenfor Porten skal efter vor høistsalige Tantes Forskrivning tilkomme ham. Altsaa vil Geheimeraad Pleß vise os Behag og Lydighed, naar han tager

bemeldte Hauge udenfor Nørre-Port til sig efter Forskrivningens ordrette Indhold, saaledes som vi hermed i alle Stykker og Clausuler confirmere samme."

Heri viser Kongen sig endnu meget naadig imod C. A. Pleß. Men disse ere ogsaa de sidste Yttringer af dette Slags, jeg har forefundet. Det synes, som han i Prindsessen havde tabt den Støtte, han ved Hoffet behøvede imod Dronningens mægtige Partie. Inden et Aars Forløb var han fuldkommen i Unaade ligesom Broderen. Det skadede dem ligesom Rosenkrands 1. at de ofte modsagde Kongen saavel mundtligen i Raadet, som skriftligen i deres Erklæringer; 2. at de raadede til Sparsommelighed, især ved Slotsbygningen, 3. at de ikke ivrigen toge sig af Bankens Sag, 4. at de, da det indenlandske Laan aabnedes 1736 til Christiansborgs Fuldførelse, kun subscriberede for 20,000. Kongen fandt denne Offert meget slet for saadanne velhavende Folk som Pleßerne.*

Tidligere end Carl Adolph fandt Chr. Ludvig Pleß det fornødent at trække sig tilbage, hvilket jeg har erfaret af Geh. Archivet (Nr. 411. e.) hvor Følgende findes om Ludvig Pleß's Afsked: Kongen selv beretter under 8 Jan. 1734, at Geheimr. L. Pleß havde ladet sig melde, og efterat Kongen havde befalet ham at tale, sagde han, dog ikke uden nogen

* Taget af et Brev til Schulin, dat. 26 Jan. 1736.

Alteration: at han maatte forebringe mig, hvorledes han ikke længere var istand til at tjene mig; han var nu 60 Aar, hans Sundhed tog af; han havde store Godser, hvilke han hidindtil havde maattet negligere; Gud havde begavet ham med mange Børn, som ogsaa fordrede Opsigt, og han fandt sig derfor ikke istand til at tjene mig længere, saaledes som han det for Gud og sin Samvittighed kunde forsvare; han havde herom endnu ikke talt til noget Menneske; heller ikke til sine Colleger; han bad mig underdanigst, at jeg vilde give ham sin Afsked i Raade; fremdeles beholde Raade for ham og hans Børn. Maaden af hans Dimission overlod han til mig selv. Dersom Jeg behøvede hans Raad eller Tjeneste, havde jeg kun at befale over ham; han vilde altid blive mig tro; han indsaae vel, at jeg maatte have Tid til at betænke mig paa alt dette, inden jeg kunde svare ham. Han havde tjent mig med al Troskab; Kammersagerne vilde alle findes i Orden og Rigtighed; og i Kassen et godt Forraad af Penge. Jeg svarede ham intet videre, end at jeg hidindtil havde været veltilfreds med hans Tjeneste, og beklagede, at jeg skulde miste ham; iøvrigt vilde jeg tage Sagen i Overveielse. Dette er, saavidt jeg kan erindre, alt hvad der er passeret angaaende Gehrd. Ludvig Pleß's Dimission." Og under 18de Januar 1734 skriver Kongen: „Idag efter Conseillet har

jeg sagt til Gehrd. Ludvig Pleß, at jeg hermed gav ham sin Dimission i Naade. 5000 Rdlr. vilde jeg lade ham beholde i Pension til Tegn paa min Naade. Han takkede mig derfor, spurgte, om han kunde sige det til de andre Geheimeraader, hvorpaa jeg sagde Ja, naar han fandt det for godt. Videre spurgte han, om han da nu maatte aflevere Rentekammersagerne og til hvem. Jeg sagde til Conferentsraad Bierregaard, Etatsraad Bornemann og Etatsraad Tott. For hans Børn lovede jeg ogsaa at have Naade, naar de ville skikke sig derefter. Han offererede altid at ville gaae mig til Haande med godt Raad, naar jeg vilde forlange det." Heraf sees, at L. Pleß dog for det første modtog Pension. Men d. 28 Febr. 1736 skriver Kongen til Schulin: Ludvig Pleß har nu ogsaa efter sin Broders Exempel givet Slip paa sin Pension. Men han beder, at vi ville tillægge hans ældste Søn 2000 Rdlr. deraf; men dette sidste vil vel ikke blive ham accorderet." Vi ønske, at han aldrig havde bedet derom.

Det er vistnok meget beklageligt, at disse og adskillige andre brave danske Adelsmænd maatte vige for Udlændere, der sjeldent havde deres Kundskaber og næsten aldrig deres Patriotisme. Men denne samme Omstændighed viser, at Aristokratiet under Christian VI. ikke havde naaet den Høide, som Mange indbilde sig, og langtfra ikke samme Fasthed,

som det fik under Fredrik V. I det mindste kjender jeg intet Factum fra Christians Tid, som kan sammenlignes enten med det, som hændtes Holberg i Sorø ved Academiets Indvielse, da han, uagtet han havde skjenket sine Godser til Stiftelsen, ikke befandtes værdig til at gaae i Laug med Adelen og navnligen at spise ved det kongelige Tafel; eller med den Dristighed, som nogle Adelige tillode sig ved at udelade, til Gunst for Adelen og til Fornærmelse for Middelstanden*, en væsentlig Punkt i Holbergs Gavebrev og Testament. I dette, saaledes som det af Testator var affattet, fandtes disse Ord: „Min sidste Bøn er at det allernaadigst ville behage Deres Kongl. Majestæt, at saasom der ogsaa udi Middelstanden findes mange Personer af Meriter, dette Privilegium, at blive Academist, ogsaa extenderer sig til dem, paa det jeg ikke skal synes at ville foragte min egen Stand; dette har altid lagt mig paa Hjertet.“ Men disse Ord bleve udelukkede af det under 1ste Marts confirmerede Gavebrev, som ved Trykken er bekjendtgjort i Hofmanns Fundatser VII. Bd. og i Holbergiana S. 449 fg. Academiet skulde være udelukkende for Adel; og den gode Holberg blev i sin Grav, skjøndt uskyldig, anklaget for at have kastet Foragt paa sin egen Stand.

* See Carmen quo Academiæ Soranæ d. 21 Maji 1827 gratulatur L. Engelstoft. Side 32, hvor denne tilforn ubekjendte Omstændighed første Gang er draget for Lyset.

Christian VI. feilede sikkert deri, at han, vel især efter sin Gemalindes Anbefaling, forfremmede saa mange Tydskere til Embeder baade ved Hoffet og i den civile og militære Stat. Ogsaa vare de fleste af disse fattige Adelsmænd, der stundum med fornem Miine og stolte Ord tilkjendegave, at de af Medynk over de uoplyste Danske toge til Takke med disse dem kun lidet interesserende Poster; alligevel var Kongens Forkjerlighed for denne Classe ikke saa stor, at han derover forglemte at spørge om Fortjenester; og den Udlænding, som under denne Konge gjorde størst Lykke i Danmark, Johan Sigismund Schulin, der fra tydsk Student steg op til Excellence og Medlem af Geheime-Conseilet, var en indsigtsfuld og dygtig Mand;* men ikke Adelsmand. Tvertimod manglede han al den Befaling, som laanes af Ahner; thi han var en Præstesøn fra det Anspachske. Det forstaaer sig, at han med alle sine Talenter ikke vilde have gjort denne Lykke, dersom han ikke havde reist udenlands med Dronningens Brødre, og været hendes Yndling. Ligesaa vist er det, at han, som var aldeles ubekjendt med Danmarks Historie, med vort Cabinets tidligere Underhandlinger og vore Archiv-Documenter, umuligen kunde have styret de

* See hans Levnetsbeskrivelse i Suhms Nye Samlinger første Bind S. 322 fg. og Bidrag dertil i Mnemosyne 1 Bd. 396 fg.

udenlandske Affairer saa godt som han gjorde, naar han ikke havde fundet en saadan Archivar og Bibliothekar, som han lykkeligviis fandt i Gram. Dennes Brevvexling har lært mig, at Schulin ikke begyndte nogen vigtig Underhandling eller skrev i nogen betydelig Sag, førend han havde raadført sig med Gram og af ham modtaget alle de Oplysninger, som havdes *.

Et af de Midler, hvorved Schulin vedligeholdt Kongens og Dronningens Yndest, var de mange Medailler med sindrige Indskrifter, som bleve slagne til Erindring om mærkelige Dage og Begivenheder. ** Forslagene og Indskrifterne har jeg fundet i Grams

* Jevnfør Grams Levnet, i Skandinavisk Lit. Selsk. Skr. for 1810, Side 102.

** Desværre! maa jeg, Sandheden tro, tilføie, at ikke alle de Midler, hvorved Schulin holdt sig uforanderligen i Hoffets Gunst, vare saa ærefulde som dette. Det vil af Dronning Anna Sophies Biographie (som først nu indrykkes i Skand. Lit. Selskabs Skrift. 23de Bind, og hvoraf vi følgelig ikke kunne citere Pagina) fremgaae, at Schulin lod sig bruge til at aabne saadanne paa Posten indleverede Breve, hvilke formodedes at indeholde Efterretninger, der kunde interessere Hoffet. Dertil vilde en ægte Adelsmand som Iver Rosenkrands eller en af Plesserne ei have beqvemmet sig — et Vink for Riegels og Consorter om ikke ubetinget at fordømme den aristokratiske Aand.

Papirer. Gram skrev stedse til Schulin saavelsom til Kongen og Collegierne paa Dansk, uagtet han var det tydske Sprog i den Grad mægtig, at jeg endog har fundet tydske Vers af ham. I et Brev til Biskoppen af Christiania, hvormed han ledsager disse, siger han, at han aldrig saa hurtigt har faaet to latinske Vers færdige som disse fire tydske; „saadan er det — tilføier han — at være bleven en Hale og appendix til det tydske Cancellie, og fordærve sig hele Dagen igjennem in Reichsurkunden und alten Briefschaften."

Hvis nu Nogen vil mene, at det havde været nok saa rigtigt, naar man vilde hæve sig over Etiqvetten, at gjøre den grundlærde danske Professor, som den ikke ulærde tydske Student til Oversecretair, Geheimeraad o. s. v., da vil nærværende Historieskriver, som er Grams store Beundrer og har den Ære at høre til hans Stand, vel ikke gjøre Indsigelse derimod; men jeg maa dog holde fast ved den Bemærkning (imod Riegels): at Schulins pludselige og store Forfremmelse vel vidner om Dronningens Forkjerlighed for sine Landsmænd, og hendes store Indflydelse paa Embedsmændenes Valg, men ikke om aristokratisk Overvælde.

VIII.

Den næste Klage, som sædvanligen fremføres imod Christian VI. Regjering, træffer ikke denne Konge anderledes end næsten enhver Regjering paa Europas Fastland lige indtil de nyeste Tider. Den angaaer Censuren af de Skrifter, som trykkes her i Landet — tildeels ogsaa af dem, som indføres. Visselig er Bogcensuren en stor Hindring for Almeen-Oplysning; og maaskee var den største Velgjerning af alle Syvende Christians mod sit Folk, den: at han tilintetgjorde hiin frygtelige Bom for Oplysningens Udbredelse, og gav sit Folk Trykkefrihed, hvorved „Tankens Yttring blev som selve Tanken fri.“ Men var denne Velgjerning ikke ligesaa uventet som den var stor? Anordningen herom (af 14 Sept. 1770) satte jo hele Europa i Forundring.* Dette viser, hvor almindelig den Mening var i alle Lande, undtagen i Holland og England: at en Stat, og især en uindskrænket monarchisk Stat ei kunde bestaae uden Censur. Christian VI. fulgte altsaa heri den almindelige Maxime. Jeg vil dermed ikke sige, at denne Maxime tillige var de Vises eller Lærdes. Holberg klager paa mange Steder over Censurens Strenghed, og han lod sin Niels Klim trykke i Udlandet for at undgaae det danske: impri-

* See Nyerups Program S. 17 og Eggers Trykkefrihedens Historie i Danmark S. 22.

medanr. Ogsaa Gram klager i et Brev til Statholder Rantzau over at vore Skribenter, hvormeget Stof de end fandt til Satire, „dog ei vilde arte sig,“ idet han tilføier: „men her er mere end paa noget andet Sted Hold paa Folkets Mund og Pen.“ * Altsaa kan man med Rette kalde denne Tids Censur streng; men det er meget overdrevet, naar Nyerup siger, „at den qvalte hver en Gnist af frimodig Ytring i Tale og Skrift,“ eller naar han kalder Bogdommerne i Almindelighed „bigotte.“ Det maa erindres, at de ordinaire Bogcensorer vare Professorerne, nemlig Decanerne i de fire Faculteter, ved Kjøbenhavns Universitet; og disse Mænd vare i Sandhed hverken bigotte eller efter Regelen illiberale. Noget ængstlige vare de undertiden; men iøvrigt var det en lykkelig Følge af Decanatets Afvexling, at naar eet Aar havde en frygtsom Decanus, f. Ex. en Erik Pontoppidan, da fik det næste Aar en frimodig, f. Ex. M. Wøldike eller Peder Hersleb. Ogsaa den Udvei stod aaben, at man kunde lade sine Skrifter trykke udenlands (thi den Indskrænkning, som en nedenomtalt Anordning gjorde herei, gjaldt kun om theologiske Stridsskrifter, og findes ikke in praxi overholdt). Endelig er det en Kjendsgjerning, at Holbergs, Falsters, Grams, Langebeks,

* See Grams Breve i Journal for Politik. April 1810 S. 15.

Eilschovs, Fred. Lütkens og Fleres Skrifter fra Censurens Dage ere fulde af frimodige Yttringer, og synes at være nedskrevne uden mindste Frygt for eller Anelse om en Censors Sax. Fremdeles maa det erindres (hvilket Nyerup selv gjør opmærksom paa S. 14) at der vare enkelte berømte Lærde, hvis Skrifter aldeles fritoges for at censureres. Endelig hvad de i vore Dage saa mistænkte Tidender angaaer, vil jeg paatage mig fra enhver af vore Enevoldskongers Tid at fremvise Steder af almeenlæste Blade og Tidsskrifter, f. Ex. Bordings Mercurius, Wielands Tidender o. s. v., der ere saa frimodige, at lignende Yttringer om Dagens Politik eller de styrende Ministre ikke kunde nuomstunder trykkes i noget tydsk Blad, i det mindste ikke i den frie Hansestad Hamborg (derimod nok i England og Frankrig). Da Professor Nyerup nærmest tænker paa det af Christian VI. oprettede General-Kirke-Inspections-Collegium bemærke vi, at det vel (i Patent af 1 Oct. 1737) fik Fuldmagt til at lade en af Censore ordinario allerede approberet eller forkastet Bog andre retskafne Lærere og Theologis i vore Kirker til nærmere Eftersyn og Censur, om den det tjenligt eragter, tilstille;" men jeg veed intet Exempel paa, at dette er skeet. Altsaa blev Censuren hos Universitetslærerne; og mig synes, at den, naar den skal finde Sted, er der i bedre Hænder

end hos Politie-Embedsmænd. Ogsaa maa det erindres, at Christian VI. i samme Patent forbyder Censorerne al vilkaarlig Udvidelse af Lovens Bud. Han paalægger nemlig Collegiet „at tilholde alle dem, som samme Censur efter Loven tilkommer, dermed efter Lovens Forskrift, viselligen og retsindigen at omgaaes; saasom Vi alvorligen ville, at slige Censurer efterdags ei videre end efter Lovens klare Ord maa gives eller extenderes, og ingen Censor være forbunden, at svare til den af ham approberede Bogs Indhold videre, end at den intet indeholder, som directe strider imod den hellige Skrift og vore Kirkers symbolske Bøgers klare Ord, eller og som kunde forstyrre den almindelige Rolighed i Kirke og Riget." Jeg mindes ikke at have læst nogen Censur-Instrux fra 19de Aarhundrede, som overgaaer dette Patent fra 1737 enten i Bestemthed eller i Liberalitet. Kun om theologiske Controversskrifter tilføies den strengere Cautel, at saadanne, om de endog i Udlandet vare trykte, ikke maae falholdes her i Landet uden de af Censore ordinario ere approberede. Og at Kong Christian VI. ikke blot paa Papiret har fremsat, men at Han i Gjerningen, ja i et særdeles fristende Tilfælde haandhævede disse liberale Principer, viser hans Dom om Holbergs Niels Klim, hvilken (som

ni af Grams Breve viser, blev strengt anbragt af Ministerne og som da den var udenlandsk trykt, paa urimelige Grunde blev anbefalet til Censur eller til Confiscation, men som af Kongen selv blev beholdt og forundt frit Omløb i Rigerne. Jeg har paa et andet Sted udførligen handlet herom.* Hellere end gjentage de der meddeelte Oplysninger, vil jeg meddele andre, Censuren vedkommende, hvilke jeg i Archiverne har forefundet.

De hidhørende Rescripter (som jeg kjender af det Danske Cancellies sjællandske Tegnelser) ere i Almindelighed foranledigede snart ved udenlandske Ministres Begjæring om at visse i Udlandet trykte Bøger her maatte forbydes, deels ved Kongens Frygt for at fanatiske eller separatistiske Skrifter skulde her blive indførte og anrette Forvirring i Kirke og Stat. Af disse Slags ere de tre Rescripter af 23 Sept. 1740, udgangne a) til samtlige Stiftsbefalingsmænd og Biskopper i Danmark og Norge, at have nøie Indseende med Boghandlerne, saa at ingen forbudne og til Separatismum og Fanatismum eller anden uevangelisk Lærdom sigtende Bøger, enten fra England eller andre Steder i dansk og tydsk Sprog, bliver indført, og om saadanne Bøger indkomme, da skulde de uden [illegible] borttages

* Om Danmarks skjønne Literatur under Christian VI., i Skand. Lit. Selskabs Skrifter. 23de Bind.

og Indberetning derom til General-Kirke-Inspections-Collegium.“ b) til Rector og Professores ved Kjøbenhavns Universitet, at de skal befale Bogførerne i Kjøbenhavn, at give det theologiske Facultet en Fortegnelse paa de Bøger, de indføre fra Messen. Den 7de Post, som er den vigtigste, lyder saaledes: „Befindes nogen Bogfører at have indført slige Bøger, som ei ere Theologis meldte og af dem tilladte at sælges, eller at have solgt til Nogen saadan Bog, som Theologi forbyde at sælge, uden til studerede Mænd i Embeder og til dem som have Bibliotheker,* saa skal ikke alene alle de Exemplarer, de have deraf, confiskeres, men de skal betale tredobbelt de Bøger, som de have solgt, og om det befindes, at de med Forsæt og hemmeligen have udspredt slige Bøger, skal det forbydes dem at holde Boglade.“ c) en til Gen. Kirke-Insp. Collegium, og overeensstemmende med b).

De øvrige hidhørende Rescripter ville vi nævne i chronologisk Orden:

Ref. 12 Febr. 1733 til Politiemester Torm, at lade Boghandler Lossius i Kbhavn tiltale, fordi

* En for Boghandlerne saare gunstig Undtagelse; thi det var i Christian VI.s Tid stærkt Brug at have Bibliotheker, for ei at tale om den Illusion, som begge Undtagelser gave Anledning til.

han havde divulgeret et Skrift kaldet: Wohlgegründete Antwort auf die Anfrage eines gewissen Fürstlichen Raths die pietistichen conventicula in Copenhagen betreffend. Det var Gehrd C. A. Pleß, som havde gjort Kongen opmærksom derpaa.

Resc. 12 Febr. 1734. til General-Postamtet, at tilholde Postforvalter Caspar Grill at indsende til det tydske Cancellie de af ham skrevne Aviser for at blive efterseete og reviderede.

Resc. 3 Sept. 1736 til Hofpræst Erik Pontoppidan om „at projectere og forfatte en almindelig Psalmebog," hvilken skulde „censureres af det theologiske Facultet" og derefter indsendes til Kongen.

Resc. 22 Aug. 1738 til alle Biskopper ang. Pontoppidans Forklaring over Luthers Catechismus, som var approberet af det theol. Facultet og nu trykt, at indføre i alle Skoler i Danmark og Norge.

Resc. 12 Dec. 1738 til Politiemester Torm at forbyde Boghandler Roth og Pauli Enke „injurieuse Bøgers Indførelse," samt at de strax skal skille sig ved den Bog: Lettres Moscovites, hvorom den herværende russiske Envoyé v. Bestouchef havde gjort Forestilling, som fornærmelig imod den russiske Nation.

Resc. 31 Mai 1743, at Birons, Münchs og Ostermanns Levnetsbeskrivelser ei maae falholdes

paa Kjøbenhavns Boglader. Dette Forbud skeer at skee efter Begjering af den russiske Minister, Baron Korff.

Fremdeles har jeg i Cancelliets Brevbog (Nr. LXX) fundet et Forbud til Bogtrykkerne i Kiøbenhavn imod at trykke Viser og Historier, som ei ere approberede. Da derved blev sørget for Almuens Moralitet og intet nyttigt Skrift hindret i at udkomme, see vi dog eengang en gavnlig Virkning af Censuren.

IX.

Endelig har man undertiden hørt den Klage over Christian VI.s Politik, at den var for eftergivende og frygtsom; og navnlig at den viste sig saaledes ved Forhandlingerne i Sverrige A. 1741-44 om at vælge en Thronfølger, hvortil Danmarks haabefulde Kronprinds, Frederik, af mange Svenske var udseet. Man føier undertiden til disse Klageposter den bestemte Forsikkring, at Christian VI. ved kraftigere Forholdsregler vist kunde have forskaffet sin Søn Sverrigs Krone og saaledes gjenoprettet den calmarske Union.

Da der i denne Dadel indeholdes deels en almindelig, deels en speciel Anke, ville vi betragte hver for sig, og ved denne Leilighed tillige give en

Fremstilling af det danske Cabinets Grundsætninger og Fremfærd saavel under Iver Rosenkrands's som under Grev Schulins Bestyrelse af de udenlandske Sager, begge dog under Kongens idelige og aarvaagne Deeltagelse.

Intet er lettere end at retfærdiggjøre Christian VI. Statskunst for dem, der underskrive den engelske Sentents: honesty is the best policy. Thi som denne Konge var samvittighedsfuld i hele sit offentlige og private Liv, saa var han ogsaa trofast og retfærdig i sine Forhold til fremmede Stater. Intet er almindeligere iblandt Statsmænd end at tale om Tractaternes Hellighed; men imedens de fleste indskrænke sig til at føre en prægtig Tale derom, og forbeholde sig ved given Leilighed, naar Fordelen tilraader det, at handle tvertimod, var Christian VI. omhyggelig baade for at kjende Folkeretten, og for at haandhæve den i alle sine Forbindelser med fremmede Folkeslag. Instruxerne til hans udenlandske Ministre aande Humanitet og oplyst Statsklogskab. Den Grundsætning, som den hellige Alliance i vore Dage har offentligen proclameret: nemlig at ville følge i alle Statsforhandlinger og politiske Forhold de Bud, som den christelige Moral foreskriver sine Bekjendere, var Christian VI. dybt indpræntet og blev af ham nøiagtigen fulgt. Han frygtede endnu mere for at gjøre

Ret end at lide Uret. Alligevel var det langt fra, at han elskede eller søgte et politisk Martyrium; det var langt fra, at han oversaae eller var ligegyldig for de Fordele, han paa Rettens Vei kunde tilvende sine Riger. Hans Tænkemaade blev snart bekjendt i de europæiske Cabinetter; og forsaavidt disse den Gang vare modtagelige for Christians ophøiede Grundsætninger, skjænkede de Kongen og hans Ministre Agtelse, hvilket sikkert gjælder om Maria Theresia og Frankrigs Premier-Minister Cardinal Fleury, ja jeg formoder det ogsaa om Kong Georg II. af England, ihvorvel hans Ministre, den verdensKloge Walpole og Spotteren Lord Chesterfield, vare kun lidet skikkede til at vurdere en Charakteer som Christian VI.s. Deres Letsindighed laae det meget nærmere, ligesom Frederik II. af Preussen, at spotte med Kongens Religiøsitet og med hans Ministres Redelighed. Alligevel fandt disse Rivaler (Walpole understøttede som bekjendt Maria Theresia imod Frederik II.) det overeensstemmende med deres Fordeel under den østerrigske Sucressionskrig — hvis Ende Christian VI. dog ikke oplevede — at smigre for Danmarks Konge.

Jeg har allerede i første Deel af Mnemosyne anført Meget, vedkommende det Rosenkrandsiske Ministerium, som indtager Qvin[illegible]nniet

1720-1735; fra dette besidder jeg en Mængde Depescher, hvilke ere affattede med ligesaa megen Fiinhed som med personlig Værdighed og Følelse af Nationalæren. Fra Grev Schulin derimod, som blev Iver Rosenkrands's Eftermand og omtrent i ligesaa lang Tid forestod vort udenlandske Departement, har jeg kun læst faa Depescher, men mange Breve, og især mange hundrede Breve til ham fra Christian VI. Alt, hvad jeg af ham har læst, stadfæster den gunstige Dom, som Samtiden i Almindelighed og Mænd som Langebek og Suhm i Særdeleshed have fældet om hans Dygtighed. Grev Lynar, som kjendte ham nøie og som i Schulins Tid forestod den vanskelige Ministerpost i St. Petersborg, kalder ham vel i et Brev (skrevet først 1778) hvad jeg ellers ikke har hørt eller læst nogensteds, en Pedant; men siger tillige, at han var en større Minister end Hartvig Ernst Bernstorf *, hvilket i Sandhed er meget sagt. Ogsaa maa det til Schulins Retfærdiggjørelse — naar noget i hans Tid faldt uheldigt ud for Danmark, saasom Thronfølgen i Sverrig 1743 — vel erindres, at hans Decennium indtraf i saare vanskelige Tider, da ikke alene den østerrigske Successionskrig medførte mange Fristelser, for hvilke Iver

* See Büschings Beyträge zur Lebensgeschichte etc. 4ter Band S. 163.

Rosenkrands ikke var udsat, men da det mod Danmark meest fiendtligsindede Fyrstehuus, det gottorpske, blev ved en mageløs Lykke kaldet til at succedere i de to Lande, som nærmest berørte Danmarks Interesse, Sverrig og Rusland. Hvad Kong Christian VI.s egen Deeltagelse i de udenlandske Sager angaaer, da afhandlede han enhver Sag med sine Ministre, talede ogsaa ved Audiencerne med de fremmede Gesandter om deres Anliggender, dog — som jeg seer af hans Breve til Plesserne, Rosenkrands og Schulin — med megen Forsigtighed, i det han gjerne svarede dem, at han først maatte overlægge Sagen med sit Conseil. I øvrigt kan man bedst sammenligne Kongens Politik med Cardinal Fleury's. Naar man betragter denne Ministers Charakteer, saaledes som den er skildret af den kyndige Flassan,* troer man (med Undtagelse af Fleury's Ligegyldighed for Marinen) at det er vor Konge, der har siddet for Maleren. Læseren dømme efter følgende væsentlige Træk*: „Hæftige Folk have anklaget ham for altfor stor Tilbageholdenhed og at have ledet Underhandlingerne med altfor megen Langsomhed; dette er at holde hans Lovtale; thi at underhandle for at bringe i Norden, er en Feil; men at underhandle langtsomt for at mægle, det

* Diplomatie Française. Tom. V. pag. 163.

er hiin Statsmanden en Hovtjeneste. Hans Politik var, ligesom hans Sjel, fredelig, og hengiven til Orden og Harmonie." Fremdeles kan man anvende paa von Hugo, hvad der strax efter tilføies om den franske Minister: Il avait personnellement une politique droite et bien intentionnée. Toutes ses vues se portaient vers l'ordre et la tranquillité; mais il manquait d'élan. Hvad de Franske kalde élan, er en Følge af Begeistring og findes kun hos fyrige Mennesker, til hvilke Christian VI. ikke hørte. Paa ham passe derfor ogsaa Flassans Slutningsord: Son caractere étoit sans feu. Calme, mesuré, jugeant sainement entre deux propositions, il étoit peu capable d'exécuter, et même de laisser exécuter les autres.

Det er af alle Historieskrivere erkjendt, at Cardinal Fleury's fredelige Politik var saare gavnlig for Frankerig, og at den største Feil han som Minister begik, var den Anomalie, han gjorde sig skyldig i, da han af Brødrene Belle-isle lod sig overtale til at tage en ligesaa upolitisk som uhæderlig Deel i den tydske Krig. Det er endnu ikke slet saa almindeligen erkjendt, men jeg haaber det med Tiden vil blive det: at Christian VI. ved sin vise og fredsommelige Politik gavnede Danmark ei mindre, end Fleury gavnede Frankerig.

Jeg har i Iver Rosenkrandses Biographie* givet en Oversigt af Danmarks politiske Forhold, som de vare i de første Aar af Christian VI.s Regjering, og oplyst disse med Hensyn til de fire udenlandske Cabinetter, som her nærmest kom i Betragtning, det svenske, russiske, engelske, franske og østerrigske. Ligesom Hovedknuden, Rosenkrands i sin Embedstid havde at løse, var at faae Hertugdømmet Slesvigs Indlemmelse i Danmark erkjendt, og Ruslands (samt Østerrigs) Interesse for det Gottorpske Huus svækket: saaledes blev det for Schulin den vanskeligste Opgave at adjourne Vanskelighederne, som det svenske Thronfølgervalg gav Anledning til. Han var deri ikke saa heldig, som Rosenkrands var ved at slutte Tractaten af 26 Mai 1732, hvorved Østerrig og Rusland garanterede Danmarks Konge Besiddelsen af alle hans Stater, ogsaa det Slesvigske, uden mindste Opoffrelse; thi det givne Samtykke til Keiser Carl VI.s pragmatiske Sanction kostede Danmark intet. Det er paa samme Sted af mig bemærket, at skjøndt Rosenkrands ansaae en Alliance med England for gavnlig (ligesom den længe havde været erkjendt for naturlig) saa taalte han dog ikke det engelske Cabinets Kulde, og gjorde, saa ofte denne bemærkedes,

* See Mnemosyne. 1 Bind 369 fg.

venskabelige Skridt Frankrig imøde, hvilket siden (under Schulins Ministerium) førte til den bekjendte Alliance-Tractat mellem Frankerig og Danmark af 15de Marts 1742, først paa fem Aar, og allerede i Marts 1746 fornyet*. Derved sendtes en aarlig Subsidie af 400,000 Rdlr. og denne var vel Hoved-Øiemedet for Kongens og hans Ministres Virksomhed i dens Befordring. Thi jeg bør ikke fordølge, hvad der høiligen har mishaget mig under Læsningen og Overveielsen af denne Tids danske Statsskrifter; det er den idelige Talen om og Higen efter Subsidier, hvorved en Stat i Almindelighed nedværdiger sig, og hvorved Danmark ogsaa under Christian VI. tabte meget af den Anseelse, som dets fortrinlige Ministre, dets redelige Statskunst og anseelige Flaade erhvervede det. Saaledes yttrede da ogsaa her den ved Byggelyst og anden Ødselhed frembragte Finantsforlegenhed en skadelig

* Christian VI. var i Grunden stemt for den engelske Alliance, og blev langsomt og seent (tildeels ved Malconduite af den herværende engelske Minister Titley) ført over til det franske Partie. Endnu d. 28 Marts 1734 skriver han ang. Tractaten med England: at de engelske Propositioner vare vel magre, men man maatte haabe, at England med Tiden blev mere ræsonabelt, car je ne peu (x) pas bien me resoudre de prendre la partie de la France avec tout (tous) les avantages qu' elle m'offre.

Indflydelse paa Statens høiere Interesse; og den blev efter L. Plesses og Rosenkrands's Afgang ret synlig.

En samtidig Statsmand, som nøie kjendte Danmarks Stilling, bestyrker mig i denne Anskuelse. „Hvad Danmark angaaer, siger Grev Lynar, da maa jeg tilstaae, at de Udgifter, man der i nogen Tid har gjort, være sig til Bygninger eller andre Anlæg, ere af den Beskaffenhed, at de kunne forurolige en Fyrste, der var rigere end hans danske Majestæt. Da Landet ikke har mange Indtægtskilder, tvivler jeg meget om, at Dannemark er istand til at tage megen Deel i Europas almindelige Anliggender og deri spille den Rolle, som dets Stilling og dets Indkomster, naar de bleve godt bestyrede, kunde love det. Det gjælder nu om at vide, om Tractaten med England, som udløber til næste Foraar, vil blive fortsat *. Hvis man er klog, vil man forskaffe sig de virksomste Magters Venskab, hvilke kunne tilvende Danmark Fordele, som det ikke kan love sig af sine egne Kræfter eller af sin Forening med England; thi ihvor nødvendige end Subsidier maae være for Danmark, opveie de dog ikke den

* Det blev den ikke; men istedetfor de engelske Subsidier kom de franske fra A. 1742 af.

Uleilighed, at man binder sig Hænderne i saa kritiske Conjuncturer." *

Grev Schulin (som fra 21 Juni 1745 af var Chef for det udenlandske Departement) var i sidste Punkt af samme Mening som Grev Lynar og J. Rosenkrands. Derom vidner den ovennævnte Alliance- og Subsidie-Tractat med Frankerig, som har tre separate Artikler, af hvilke vi her — inden vi gaae over til Betragtningen af de kritiske Conjuncturer i Sverrig og Rusland — ville lægge Mærke til den første og anden. Den første siger: Man vil arbeide paa en Tripel-Alliance imellem Danmark, Frankrig og Sverrig. Den anden tilføier: „Dersom hans Danske Majestæt, formedelst den nærværende Krig imellem Sverrig og Rusland, skulde foretrække en simpel Neutralitet for bemeldte Tripel-Alliance, lover hans allerchristeligste Majestæt sine bona officia for at formaae Sverrig til at blive neutral imod Danmark." Danmark valgte, som bekjendt, Neutraliteten; men kunde desaarsag saameget mindre gjøre noget uvenskabeligt Skridt for at skaffe sig Thronfølgen i Sverrig, hvorom nu Nordens Politik for største Deelen dreiede sig, hvor-

* Reflexions sur la situation presente des affaires en Europe 1741. Des Grafen zu Lynar Staatsschriften 1ster Bd. S. 226.

for ogsaa vi føle os forbundne til at skjenke denne Sag særdeles Opmærksomhed.

Det Ønske, at see de tre skandinaviske Riger ved den snart indtræffende Vacance i Sverrig atter forenede under eet Scepter, var saa naturligt, at det gjerne paa een Gang kunde opkomme hos flere Statsmænd. Vi ville derfor ikke længe opholde os ved at udfinde Ophavsmanden til denne Plan. Den Meklenborgske Minister ved det franske Hof Køppen fortæller*, at allerede i A. 1738 og 1739, medens den svenske Rigsdag holdtes, har det franske Ministerium bragt det danske Hof paa den Tanke, at Kronprinds Frederik (siden Kong Frederik V.) kunde blive Thronfølger i Sverrig; og at Grev Lynar, som dengang var dansk Minister i Stockholm, strax efter Rigsdagen forlangte, at Bestemmelsen af denne Succession skulde lægges til Grund ved den nye Alliance imellem Danmark og Sverrig; men Büsching bevetter i Grev Lynars Levnetsbeskrivelse**, at Grev Lynar havde i Aaret 1780 forsikkret ham, at Køppens Beretning var falsk, ligesom ogsaa Grev Lynar tilskriver sin Eftermand i Gesandtskabet, General Gräners Bestræbelser, at den svenske Bondestand valgte

* Büschings Magazin, 15ter Theil S. 48.

** See Beyträge zur Lebensgesch. denkwürdiger Personen, 4ter Band S. 83.

Kronprinds Frederik til Thronfølger, hvilket Foregivende Büsching tiltræder, og det stemmer overeens saavel med det Væsentlige af Grev Tessins Fortælling, som med hvad Grev Lynar herom yttrer paa et andet Sted nemlig i sine Reflexions (pag. 226): Je n'ai pas oui dire qu'on songe beaucoup à la vacance du trône de Suède et à celui qui l'occupera apres la mort de leurs majestés suedoises. Cependant c'est un événement qui n'est pas fort eloigné, et d'où pourroit bien dépendre un jour la syreté des Danois. Il me semble qu'on devroit y pourvoir à temps etc. Dette er skrevet 1741. Den Gang synes altsaa Danmark ikke endnu at have gjort noget Skridt for at tilvende sit Kongehuus Valget; og man har ofte dadlet Christian VI. for denne hans Passivitet; men hvad Danmarks Deeltagelse i det svenske Thronfølgervalg angaaer, da maa Den, som deri vil fælde en historisk Dom, ikke gaae ud fra sangvinske, uhistoriske, Forudsætninger om Letheden af at oprette en ny Calmar-Union og om dens tænkeliga lykfalige Følger for os og vore Efterkommere. Hvo som kan overlade sig til disse søde Drømme, kjender kun lidet til Europas Politik ved Midten af det 18de Aarhundrede. Det var endnu den Gang en fix Idee hos Handelsnationerne, at Øresund ikke burde begrændses af venskabelige, men derimod af tvende

stændige eller i det mindste heterogene Strandbredde; at følgelig Sjælland og Skaane ikke burde tilhøre een Herre; end sige at Danmark og Sverrig maatte forenes til een Stat. Om derfor end hele det svenske Folk ved Thronfølgervalget 1743 havde eenstemmigen erklæret sig for Danmarks Kronprinds, vilde sikkert Sømagterne, d. e. England og Holland, have forenet sig med den vældige Landmagt Rusland om at kuldkaste saadant Valg. Men nu var det, som bekjendt, kun to af Sverrigs Stænder, Geistligheden og Bondestanden, der stemte for den danske Prinds, imedens de to øvrige Stænder heldede til den af Rusland beskyttede Candidat, som da ogsaa omsider seirede over sine tre Medbeilere. Thi foruden Danmarks Kronprinds, og den af Keiserinde Elisabeth anbefalede Hertug Adolf Frederik af Holsteen Gottorp, meldte sig som Candidater: Hertug Philip af Zweybrücken, hvem Kongen af Frankerig anbefalede, og endnu en tydsk Prinds, nemlig Frederik, en Søn af Landgrev Vilhelm af Hessen-Cassel, og altsaa meget nær beslægtet med den da regjerende svenske Konge.

Men inden vi fortælle denne interessante Catastrophe, vil det være passende at gjøre Bekjendtskab med det danske Cabinet, saaledes som Stemningen var der Aar 1741. Dertil kunne vi beqvemt benytte

tre politiske Betænkninger, afgivne til Kongen af de tre nu meest formaaende Ministre, Schulin, C. A. Berkentin og Grev J. L. Holstein.* Grev Schulin afhandler paa 9 Folio-Sider det Spørgsmaal: „Ob nunn nicht das rechte tempo sey, von Schweden eine Convenience** zu erhalten, und Hamburg zu der Erb-Huldigung zu zwingen?" Svaret, som overalt røber den kloge og klarsiede Minister, men just ikke megen Ømhed for Financerne, er dateret Frederiksdal d. 30 Sept. 1741. De ledende Ideer ere følgende: Paa England kan man ikke stole; dets Politik er med Rette ilde berygtet i Europa, ikke alene formedelst sammes lenteur og irresolution, men ogsaa for dens Egennytte. Da Danmark ingen trofaste Allierede havde, maatte det vel være forsigtigt i at begynde en Krig; dog skulde det ikke ængstes for en saadan, ei heller tage sig Finanznøden altfor nær til Hjerte; thi ved slige Leiligheder maatte Pengene skaffes tilveie i Landet, hvor de saa skulde tages fra.***

* De findes samlede, (de to første paa Tydsk, den sidste paa Fransk) i Geheime-Archivet under Nr. 402.

** Dette forklares siden om de tabte Provindser, der forhen tilhørte Danmark.

*** Hans Ord ere disse: „Bei dergleichen große Depenses erforderenden Unternehmungen will ich den Zustand der Finances nicht in Erwägung ziehen, weilen endlich in

Betræffende Hyldingen af Hamborg, da formeentes denne Tid dertil saare beleilig formedelst Tydsklands forvirrede Tilstand. — Efter Schulins Ønske hørtes ogsaa de to andre Ministre. C. A. v. Berkentins Betænkning, afgiven d. 8 Novbr. 1741 paa 13 Foliosider, fraraader Kongen aldeles at begynde en Krig, som vil sees af følgende resumé (oversat af Tydsk): „Af det, jeg har havt den Naade at forestille Deres Kongl. Majestæt, vil Høistsamme behage at slutte, at alle mine consilia ere stilede til at dissuadere Deres Maj. fra at gribe saadanne mesures, hvorved Høistsamme kunde blive indviklet i en Krig. Var endog Deres Kongl. Majestæts Flaade og Armee i en fuldkommen god Stand; manglede endog Høistsamme hverken duelige Generaler eller Admiraler; var Landet endog saa befolket, at det selv kunde fournere Recruter, naar man ikke kunde faae dem fra Tydskland: saa vilde dog alt dette formedelst Mangelen paa Penge ikke være tilstrækkeligt. Imidlertid skulde dog Cassens (d. e. Skatkammerets) slette Tilstand ikke afskrække mig, naar der kun var Penge at finde i Landet;

solchen Fällen das Geld muß herbeygeschaffet werden, wo man es auch suchen soll, ohngeachtet freylich bey einem erschöpften ærario die Kriegs operationes langsam und beschwerlich, und nicht mit so gutem Succes als wenn alles in Vorrath vorhanden, von statten gehen."

men Landet føler endnu Byrden af en vel lykkeligen endt, men i 11 Aar varende Krig; Kjøbenhavns ulykkelige Ildebrand har alene for Bygningsmaterialier bragt mange Millioner ud af Landet; ogsaa have de saare godtkjøbs Aar, da Landets Producter af Korn og Qvæg ikke kunde afsættes udenlands, ei lidet svækket samme. Nu kan man vel haabe, at ved den tiltagende commerce og de oprettede Manufacturer Penge ville komme ind og blive i Landet; men skulde en Krig opstaae, saa maae alle disse gjorte gode Anstalter saa meget desto snarere igjen gaae til Grunde, da de endog for nærværende Tid ikke kunne soutenere sig uden ved Tilskud af Deres Majestæts Kasse. Jeg slutter derfor denne min Betænkning med det Ønske, at Gud vil lade Deres Maj. opleve den Lyksalighed at kunne i en sød Ro og bestandig Fred regjere, deres Riger og Lande indtil den sildigste Alder."

Slutningen af Grev Holsteins Betænkning, afgiven d. 7de Novbr. 1741, lyder saaledes i Originalen: „La conclusion est donc selon moi: 1) Que toute depense par mer et par terre est encore hors de saison, et qu'il faut la menager jusqu' à ce que la guerre s'allume effectivement entre la Suede et la Russie. 2) Qu'il faut soigneusement éviter tout ce qui peut atirer la guerre même à

quoi un campement* pourroit donner ocasion. 3) Qu'il faut laisser s'affoiblir les autres, quand ils ne veulent pas entendre raison; pas y prendre partie des le commencement, mais faire toujours le médiateur et d'en profiter à la fin, comme la Suede a fait dans la grande guerre d' Allemagne et l' Hanovre dans celle du Nord. 4) De ne pas negliger de mettre l'armée et la flotte dans un bon état, à fin que les voisins voient qu' ils ont tout à craindre. 5) De tacher que la Suede s'explique, et de ne s'engager à rien, à moins qu'on ne soit en possession d'un avantage reel."

I disse Betænkninger vil man gjenkjende de tre Ministres Charakteer: Schulin kjæk, dristig og stemt for raske Forholdsregler; Berkentin frygtsom og den personificerede Betænksomhed (han ansees ogsaa af de Fleste som Hovedmanden for det fredraadende Partie, hvilket seirede). Holstein ligemaade saare forsigtig, og tilbøielig til at see Tiden an: alle, med deres Forskjellighed, duelige og kyndige Mænd, hvilket jeg tør paastaae med Vished om Holstein og Schulin, og har Grund til at antage det samme om Berkentin, skjøndt hans Underhandlinger med Sverrig fik et uheldigt Udfald, og han ikke har havt Leilighed til at oprette dette

* Grev Schulin havde foreslaaet, at Kongen skulde oprette en saadan Øvelses-Leir.

Uheld ved Fortjenester andensteds, som hans tvende Colleger.

Vi skulle nu fortælle Historien om det svenske Thronfølgervalg, der aabnede en skjøn, men desværre snart forbigaaende Udsigt til de tre nordiske Rigers Forening. Jeg vil her gaae ud fra det som er trykt hos en agtværdig tydsk Historieskriver;* men fuldstændiggjøre hans Fortælling deels af danske og svenske Archiv-Documenter, deels af historiske Værker, trykte efter hans Tid.

Af den svenske Bondestand ønskede især Dalekarlene den danske Prinds til Thronfølger med en saadan Iver, at, paa Anstiftelse af Peer Andersen (deres Deputerede ved Rigsdagen) og nogle Andre, væbnede sig 2 til 3000 af dem, hvilke droge til Stockholm, for at fremskynde Thronfølgervalget og forskaffe den danske Kronprinds Successionsretten i Sverrig. Gebhardi siger: Kong Christian tog ingen Deel i denne Opstand og dette er den almindelige Mening, derpaa have nogle Politiker endog grundet en Anke mod den danske Regjering, fordi den lod en saa god Leilighed til at fiske i rørt Vand, gaae unyttet forbi. Imidlertid maa det bemærkes, at selv i den nyere Tid er der bekjendtgjort Beretninger fra samtidige Svenske som sige

* L. A. Gebhardi Geschichte der Königreiche Dänemark und Norwegen. 2ter Theil. S. 2374-79.

det Modsatte, og tilregne Danmark nogen Deel i Opstanden. Saaledes melder Kong Frederik af Hessen sin Minister i Kjøbenhavn Grev Tessin, i et Brev dateret Stockholm d. 15 Sept. 1743, at det fra Fahlun var blevet indberettet, at en svensk Sergeant Elvius var undvegen til Norge, hvilken med en norsk Constabel Svend Andersen Møen havde været i Dalerne, samt at en norsk Capitain ved Navn Christopher Resenberg d. 23 August med Kongl. dansk Pas var kommen til Lijma Sogn og havde havt et Par undvegne Svenske med sig, hvilke siges at have modtaget Patenter af Capitainen til Udbredelse iblandt den svenske Almue. Det paalægges Grev Tessin at fordre ifølge det bestaaende Cartel udleveret af den danske Regjering saavel bemeldte Sergeant som de øvrige Dalekarle, der enten vare undvegne til Norge, eller — ifølge en Indberetning fra Grev Tessin — opholdt sig i Kjøbenhavn; (See Handlinger rørende Skandinaviens Historie. 9de Deel. Stockholm 1821 Side 275-77.) — Ja, hvad mere er: i Tessiniana (et vigtigt historisk Værk, uddraget for største Delen af den berømte Minister Grev Tessins Papirer) forsikkres endog, „at Danmark, efter at Thronfølgen var bestemt og Rusland havde for Danmark erklæret sig at ville haandhæve den, hemmeligen vedblev at underhandle med den svenske

Almue.“ Hvormeget her er sandt, skulle vi siden oplyse af den meest authentiske Kilde, nemlig Kong Christian VI.s egne Haandskrifter; først ville vi høre den svenske Underhandler: „Fra dansk Side, forsikkrer Grev Tessin, bleve Prætensionerne de samme (ogsaa efterat den russiske Minister i Kiøbenhavn, Korff, havde begyndt at vise Iver for den svenske Sag), ligesom de hemmelige Opvigtninger i Sverrig uafbrudt fortsattes. Man havde Løfte om en Opstand der, hvorved Successionsvalget skulde tilintetgjøres og den danske Kronprinds antages til Thronfølger. Han havde fra sin Side lovet 1. at regjere efter Sverrigs gamle Kongelov og de Capitulationer, som Sverrigs Stænder ved hans Regjeringstiltrædelse videre maatte foreslaae (?) uden at bindes ved Regjeringsformen af Aaret 1719. 2. Ei at paastaae nogen Forening imellem Rigerne. 3. At holde alle Stænder ved deres Privilegier. 4. Ei at indføre fremmede Tropper i Landets Fæstninger. 5. Ei at indsætte nogen Fremmed i offentlige Embeder. 6. At tage sin bestandige Residents indenfor Sverrigs Grændser (paa et andet Sted siger Grev Tessin, at Kronprinds Frederik havde lovet Gothenborg at ville residere der, og dette var Grunden til, at denne By var saa danskfindet), samt regjere sine øvrige Lande, ligesom Skotland regjeres af England, eller Cassel af den (daværende)

svenske Konge. Derimod havde han Forsikkring af den største Deel blandt Stænderne om en uindskrænket Souverainitet, dog saaledes at Stænderne forbeholdt sig Lovgivningen og Beskatningsretten. Saasnart Almuen, paa Landets Vegne, havde gjort sin Declaration, skulde promte Undsætning (fra Danmark) være færdig." Fremdeles meddeler Grev Tessin hele Planen til det udkastede Krigstog, som Danmark vilde foretage baade til Lands og Vands, deels fra Norge deels fra Sjælland; og alle disse Operationer skulde ledsages af Proclamationer om det danske Kongehuses Arveret og hele den svenske Almues Hengivenhed.* At det med denne Hengivenhed forholdt sig rigtigen, indrømmer Grev Tessin selv, som i øvrigt ikke er gunstig stemt imod Danmark, og som med en Lettroenhed, der hos en saadan Statsmand vækker Forundring, optog i sine Depescher de urimeligste Rygter, naar de ikkun graverede Danmark, saasom om Revolutioner, oppustede eller understøttede af Danmark imod Keiserinde Elisabeth. Grev Tessin fortæller: „Det var just paa Rusland, at det danske Ministerium hemmeligen gjorde Regning. Der var et stort Parti, som arbeidede paa at styrte Elisabeth. To Sammensværgelser vare i eet Aar blevne opdagede,

*) Tessin och Tessiniana. Stockholm 1819. pag. 97-101.

og det ansees for upaatvivleligt, at Danmark var medvidende derom. En var allerede forbi, og Tidenden om den anden ventedes. Den kom, og Grev Tessin var den første, som gav den danske Statsminister Schulin Efterretning om, at en Sammensværgelse imod Keiserinde Elisabeth var udbrudt. Han saae, at Schulin spidsede Øren med glad Opmærksomhed, men saae ogsaa hans Rødmen og Forlegenhed, da Ambassadeuren tilføiede, at den i Tide var bleven opdaget og sprængt.“ (Tessiniana pag. 96). Fra Berlin meldte kort derefter den svenske Gesandt Rudenskøld, qu'on avoit decouvert, que les cours de Vienne et de Londres ont conduit cette trame depuis long tems, et que celle de Dannemare étoit de secret. Hvad der staaer i min Magt at bevidne, er, at jeg ikke i de danske Archiver har fundet den fjerneste Grund til slig Mistanke; og det passer sig hverken med Kong Christian VI.s eller Grev Schulins Tænkemaade at indlade sig i Conspirationsplaner. Derimod passer det godt, hvad Gebhardi videre fortæller, at Christian VI. søgte ved Underhandlinger at lede Valget hen til sin Søn og derfor sendte Geheimeraad Chr. Aug. Berkentin som overordentlig Gesandt til Sverrig, hvor han i en Audients (d. 10 Jan. 1743) anholdt for Kongen om at forhjelpe den danske Arveprinds til Thronfølgen og saaledes fornye den calmarske Union imel-

lem de tre nordiske Riger. Kongen udnævnte nogle Rigsraader til at underhandle med den danske Minister. Denne tilbød i sin Konges Navn Sverrig en Offensiv- og Defensiv-Alliance, samt strax 12 Krigsskibe og 12,000 Mand, hvilke ufortøvet skulde blive bragte over til Finland (for at forsvare denne Provinds imod Russerne). Men da den svenske Adel — saavelsom Borgerstanden — heldede mere til det russiske Partie, saa droge de Befuldmægtigede Underhandlingerne med Bekkentin i Langdrag, og sendte en Regjeringsraad til Aabo med Efterretning til de russiske Fredsgesandter, at Sverrig vilde afbryde disse Underhandlinger, naar Freden ikke inden 15 Juni blev sluttet; ja for at forskrække Rusland, tilføiede de, at de i saa Fald vilde d. 16de Juni vælge Kronprindsen af Danmark til Thronfølger. Disse Trudsler havde den tilsigtede Virkning. Keiserinde Elisabeth ilede at slutte Fred med Sverrig (d. 27 Juni) og tilbagegav næsten alle sine Erobringer i Finland imod at faae sin Frænde, Hertugen af Holsteen-Gotorp, udvalgt til svensk Thronfølger. Saaledes havde Sverrig stor Fordeel af Danmarks Mellemkomst: hvad det til Gjengjeld lovede at forskaffe Danmark, var Ruslands Løfte om fuldkommen Sikkerhed for det af Frederik IV. inddragne Hertugdømme Slesvig.

Imedens dette forhandledes, havde Dalekarlene sat sig i Bevægelse, og Kongen af Danmark havde udrustet en Flaade af 12 Linieskibe og sex Fregatter, forøget sin Krigshær og rundeligen forsynet Norge med Korn.* Da Dalekarlene, som have bevirket saamangen Revolution i Sverrig, nærmede sig Stockholm, bleve Rigsstænderne urolige og sendte dem 8 Deputerede imøde, for deels ved Løfter, deels ved Trudsler at bringe dem til Rolighed. Dalekarlene forsikkrede disse, at de ingenlunde vilde øve Vold, men blot afgive deres Stemme ved Thronfølgervalget. Dette blev berammet til d. 2den Julii; Dalekarlene fortsatte deres Marsch og erholdt af Kongen, som selv kom til dem ved Tullen udenfor Stockholm, Løfte om at faae deres Ærinde billigen undersøgt. Strax efter deres Ankomst udenfor Staden, bekjendtgjordes Fredslutningen med

* De engelske Historieskrivere sige, at det var Frankrig som æggede Christian VI. til disse Rustninger. Vid. Smollets Hist. of Engl. Vol. III p. 111, hvor der tilføies den almindelige Bemærkning: It had been an old maxim of French policy to embroil the courts of the North, that they might be to much employed at home to intermeddle in the affairs of Germany, while France was at war with the house of Austria. Kan vel være; men det er desuagtet vist, at Cardinal Fleury's Politik var en god Deel oprigtigere end Robert Walpoles.

Rusland, hvori det var en Betingelse, at Hertugen af Gottorp skulde vælges til Thronfølger. Da Dalekarlene deri saae et Brud saavel paa den dem tilkommende Stemmeret, som paa deres Følelser imod den danske Kronprinds; brøde de ligemaade deres Løfte om at forholde sig rolig; de trængte ind i Staden, bemægtigede sig nogle Kanoner, udraabte, at Fredsslutningen var ugyldig, da Sverrigs Vel fordrede, at den danske Kronprinds skulde være Successor, og de tre nordiske Riger igjen forenes. Kongen begav sig strax til dem; erindrede dem om deres givne Løfte, og truede dem med at bruge Magt, dersom de ikke inden to Timer nedlagde deres Vaaben. Tillige lod han 17,000 Soldater, som just vare komne tilbage fra Finland, udskibe og spærre Gaderne. Men Dalekarlene lode sig hverken bevæge ved Kongens Tale, eller ved Synet af Krigsfolkene. De angrebe disse den 2den Julii og skjød deres Anfører Rigsraad v. Adlerfeld, og nogle Officerer og Gemeene bleve desuden grebne og saarede. Soldaterne gave nu Lige for Lige; omtrent 50 Bønder bleve dræbte og over 100 * saarede. Dette knækkede Bøndernes Mod. De toge Flugten; men de bleve indhentede og kastede i Fængsel; og d. 4de Juli 1743 fuldbyrdedes

* Efter Lagerbring: over 80.

høitidigen Hertugens Valg. Adskillige Menigheder i Dalarne indgave Retfærdiggjørelsesskrifter og bade om Naade for deres oprørske Landsmænd. Fra nogle svenske Provindser tiltraadte Bøndernes Befuldmægtigede det trufne Valg; men den største Deel af Bondestanden vedblev at vise Forkjerlighed for den danske Prinds. Hoffet troede derfor at burde søge Folkets Gunst ved milde Forholdsregler. 516 Dalekarle bleve frigivne ubetinget; de øvrige paa det Vilkaar, at de skulde tage Krigstjeneste ved de hvervede Regimenter. Kun en Snees af Oprørerne, deriblandt Peer Andersen, bleve henrettede.

Kongen af Danmark, der havde viist Sverrig en væsentlig Tjeneste, men selv ingen Fordeel havt af sin Mellemkomst, fordrede nu Erstatning for sine Rustninger, Sikkerhed for Hertugdømmet Slesvig og Afstaaelse af Hertugdømmet Holsteen-Kiel. Han lod tillige de svenske Rigsstænder betyde, at han med Rette kunde erklære Valget af 4de Julii for ugyldigt, efterdi hans Søn ikke alene var tidligere bleven valgt af tvende Stænder, men endog sildigere af hele Rigsdagen bleven tilsagt Thronfølgen i det Tilfælde, at Rusland ikke sluttede Fred inden den 15de Junii, hvilket ikke var skeet. Fremdeles viiste det danske Cabinet i et Statsskrift, at den russiske Storfyrste, som skulde succedere Kei-

serinde Elisabeth og derfor var traadt over til den grieske Kirke, havde ved denne Overgang efter det tydske Riges Love tabt sine Retigheder og Besiddelser, som luthersk Landsherre i Tydskland, og at følgelig hele Holsteen maatte falde tilbage til Christian VI., som Chef for det slesvigholsteenske Huus. Paa denne Erklæring svarede hverken Keiserinden eller Storfyrsten; men den svenske General Düring, som Rigsstænderne havde sendt til Petersborg for at bevæge Storfyrsten til Afstaaelse af det Kielske, fik det Svar, at Storfyrsten (Carl Peter Ulrich) vilde beholde sit holsteenske Land, om endog den svenske Kronarving (Hertug Adolf Frederik) for sin Deel gav Slip paa sine Rettigheder dertil. Kort efter (den 7de August) blev Freden imellem Rusland og Sverrig stadfæstet, uden at Sverrig stod fast paa den forlangte Godtgjørelse for Danmark. Det undskyldte sig hos det danske Hof med den Forlægenhed, hvori Riget befandt sig, og tilbød Danmark en Sum af 120,000 Daler til Erstatning for Krigsomkostningerne. Dette Tilbud blev vel af Nogle, som bebrejede det efter Frederik II.s Opførsel imod sine Allierede paa samme Tid*,

* Da Kongen af Preussen sluttede separat Fred med Maria Theresia i Aaret 1742, tænkte han blot paa sig selv, lod alle sine Allierede i Stikken og sagde ganske laconisk

kaldet ærbødigt; men Kongen af Danmark for- kastede det som et uværdigt Vederlag for saa store Opofrelser og for Afstaaelsen af saa betydelige Rettigheder; han tilbagekaldte sin Gesandt fra Stockholm og truede med Krig. Kongen af Sver- rig sendte, for at afvende Uveiret, en af sine første Mænd, Grev Tessin til Kjøbenhavn, som ved Klogskab og Standhaftighed viste sit Fædreland en uskatteerlig Tjeneste, deels ved at adsprede det truende Uveir, dees ved at indlede en venskabelig Forbindelse mellem de tvende Hoffer. Da vi for nogle Aar siden have faaet den store Stats- mands Biographie udgivet for største Delen af hans egenhændige Papirer, ville vi deraf uddrage nogle Oplysninger om Forholdene imellem Dan- mark og Sverrig paa denne Tid. „Aldrig, siger Grev Tessin (Tessiniana S. 102) var det svenske Navn nærmere ved at gaae under. Jeg gyser endnu, naar jeg eftertænker, hvorledes Danmark var rustet: et russisk Generalitet med russiske Tropper færdigt at gaae til Stockholm; vi, efter et indvortes Oprør, blottede for alle Forsvarsmid- ler, afhængige for hele vor Skjæbne af Keiserinde Elisabeths Liv, imod hvilket to Sammensværgelser vare blevne opdagede. Hvor let havde Bladet

til den franske Marskalk Belle-isle: M. le Maréschal, pensez à vous, j'ai gagné ma partie.

kunnet vende sig, og Bestuchef forene sig med det gjørende Parti i Sverrig og med de danskfindede Insurgenter?" Det første Middel Grev Tessin anvendte til at formilde det danske Hof, var en Declaration: at Sverrig aldrig skulde blande sig i det Holsteenske Huses Anliggender. Det andet var at foreslaae en ægteskabelig Forbindelse imellem Sverrigs nyvalgte Kronprinds og den danske Kronprindsesse Lovise. Dette Forslag blev af det danske Hof koldt modtaget med det Svar: at Hertugen af Cumberland allerede havde anholdt om Prindsessens Haand; desforuden vilde saadant beroe paa hvad Udfald nærværende politiske Underhandlinger fik. Skjøndt der saaledes ikke blev noget af denne Forbindelse, lykkedes det dog — ogsaa efter Grev Tessins Forslag — i næste Generation, da Adolph Frederiks Søn, Gustav III., blev gift med den ædle danske Kongedatter, Sophia Magdalena. Men den bedste Støtte for Sverrig var det mægtige Rusland, ihvor utilfreds Grev Tessin er med den russiske Minister Korff, vistnok især fordi denne, ligesom hans Velynder Bestuschef, viste Danmark nogen Gunst. Paa samme Tid som Keiserinde Elisabeth selv lagde sit Brennus-Argument i Vægtskaalen, anmodede hun England og Holland om at mægle Fred imellem Danmark og Sverrig, hvilket de paatoge sig; men da

man underhandler lykkeligst, naar man viser sig beredt til Krig, forsømte Sverrig heller ikke dette; det udrustede en Flaade og afstak tvende Leire i Rigets sydlige Provindser. Og det syntes virkeligen nu at blive Alvor paa begge Sider; thi Christian VI. udskrev Krigsstyr, opbød alle sine Matroser til Tjeneste og opstillede een Hær i Sjælland, to store Armeer i Norge; med den ene af disse skulde Kronprindsen selv prøve et Indfald i Sverrig.

Men inden vi gaae videre i vor Fortælling, maae vi her vorde underrettede om Christian VI.s egen Anskuelse af denne vigtige Sag. Den er lykkeligviis bleven os bevaret i adskillige egenhændige Opsatser, som bevares i Geheime-Archivet. Følgende endog in duplo.*

„Hele Bondestanden i Sverrig har valgt min Søn; de har, som de forsikkre, begyndt deres Valg under Guds Paakaldelse; de holde endnu stedse fast ved dette Valg; de bede og bønfalde os bestandigen om at komme dem til Hjelp; de sige endog, at naar man ikke vil hjelpe dem, saa vil deres store Kjerlighed forvandles til Had imod os; de ansee min Søn som deres engang valgte Thronfølger, og vil ikke vide af nogen Anden.

* Nr. 404. Vi følge Exemplaret in folio; det in 4to har nogle ubetydelige Varianter. Begge paa Tydsk.

Dette Valg er siden blevet stadfæstet ved de svenskes Rigs tre-Stænders Samtykke, dog paa det Vilkaar: om Freden med Rusland ikke inden en vis Dag kom istand; nu er Freden med Rusland ikke paafulgt til den bestemte Dag, men kun Præliminairerne, og det ikke paa de Conditioner, som Sverrig havde forlangt; alligevel ere Stænderne afvegne fra deres eengang gjorte interims Valg og have valgt Biskoppen. Biskoppens Valg er for os høist farligt og skadeligt; thi ikke at tale om, at han altid vil blive souteneret af det russiske Hof, saa er her uden Tvivl en Krig uundgaaelig for os, om vi nu ogsaa ville sidde stille. Vi have derfor proponeret Sverrig, at de skulde holde Biskoppen til (og deraf gjøre en ret conditio sine qua non) at han for sig og sine Arvinger strax skal renuncere paa Hertugdømmet Slesvig saavel som Holsteen og cedere os sin Ret; dersom han ikke vil gjøre det, saa skal det skeete Valg ikke være gyldigt for ham, men det først gjorte Valg af min Søn skal da have dets fulde Gyldighed. Dersom Sverrig gjør dette, saa aflægge de derved for os et klart Beviis paa deres Attraae efter at beholde Fred med os; og vi fordre heri intet ubilligt af Sverrig; thi de have jo ret til at foreskrive den tilkommende Thronfølger hvilke Vilkaar de selv ville. Hvad Storfyrsten angaaer, da for-

vente vi af ham saameget desto snarere at erholde Renunciationen paa de tvende Fyrstendømmer Slesvig og Holsteen, da han er gaaet over til den græske Religion, og følgelig ikke vel kan beholde dem. Biskoppens Brødre maae vi tillægge anseelige for deres Stand passende Appanager for deres Levetid. Paa denne Maade kan Fred og Rolighed vedligeholdes; men ellers ikke, og bliver i saa Fald intet andet tilovers til Danmarks Sikkerhed end i Guds Navn at begynde en Krig; thi ellers turde Sverrig begynde Krig med Dannemark i Utide, naar det faldt os langt mere ubeleiligt end nu."

„Man kan anføre, om man vil, endnu flere Grunde, hvorfor Dannemark er beføiet til at begynde en Krig med Sverrig, saasom de store Rustninger, Dannemark har maattet gjøre, skjøndt forgjæves, fordi Sverrig stedse har forlangt Hjelp af Danmark imod Rusland, under det Løvte, at de vilde vælge min Søn; men tilsidst har det viist sig, at de kun have gjort det, for at faae desto bedre Conditioner af Rusland. Vi ere mere tilbøielige til Fred end til Krig; det veed Gud. Vi have derfor først forsøgt at formaae Sverrig til at vælge den fredelige Vei, og hvis de gjøre det, saa ville vi takke Gud derfor; men dersom de ikke ville det, saa være Herren Dommer; han

seer, hvor nøiere vi gribe Sværdet; han vil være hos os og hjelpe os."

„Vi vide ikke, om det tør ansees for et Vink af Gud, at hele det svenske Folk, jeg meener alle Kongerigets Bønder og en stor Deel af Borgerne, kalde og bede, at vi skulle kun komme derover." Saavidt Kongens Betænkning.

Jeg behøver ikke at udhæve for den forstandige Læser, hvor ærefuld for Kongens Forstand og Hjerte denne Fremstilling af Sagerne er. Siden den findes in duplo, har det ene Exemplar formodentlig været bestemt for Statsraadet; det andet for Kongen selv. I samme Hæfte, som indeholder Ovenstaaende in 4to, findes tillige følgende interessante Bemærkninger, iligemaade med Kongens egen Haand og paa Tydsk: „At vi ikke have søgt andet end at vedligeholde Rolighed og Fred med vore Naboer, det er klarligen og tydeligen at see, naar man betragter, hvad vi have gjort fra Begyndelsen af vor Regjerings Tiltrædelse indtil denne Time. Vi have strax, saasnart vi have tiltraadt Regjeringen, ladet borttage den Støtte i Norge, som var oprettet paa det Sted, hvor Sverrigs Konge Carl XII. var falden, fordi Indskriften, som stod derpaa, ikke var hæderlig og ikke skikkede sig. Vi have strax derefter sendt en Minister, Grev Schmettau, til Sverrig og ladet

dem tilbyde vor Alliance, men forgjæves; vi have siden gjentaget det samme ved en anden Minister, Grev Lynar, men ligeledes forgjæves. Derefter have vi sendt en Ambassadeur til Sverrig, Geheimeraad Sehestedt; denne har omsider været saa lykkelig at finde Gehør, og der blev imellem de tvende Riger sluttet en Defensiv-Tractat paa 12 Aar. Efter den Tid har Sverrig fundet for godt at begynde en ubillig og uretfærdig Krig med Rusland, og med Uret forlangt Hjelp af mig; men eftersom Tractaten imellem Dannemark og Sverrig kun er en puur Defensiv-Tractat, saa har jeg vægret mig derfor, og forestillet de Svenske, at eftersom de havde begyndt Krigen imod mit Raad, maatte de selv see til, hvorledes De kom ud deraf."

„Rusland har forlangt af mig, at jeg maatte staae dem bi efter den Defensiv-Tractat, som jeg havde med dem, og de have gjort mig store Tilbud, men som jeg alt har afslaaet, for at beholde den ædle Fred og Ro med Sverrig; da jeg dog havde kunnet hjelpe Rusland med langt bedre Grund end Sverrig, idet Rusland blev angrebet; men jeg har siddet stille og roligen seet paa Krigen imellem Sverrig og Rusland. Til Tak for dette har Sverrig for det første valgt Storfyrsten Carl Peter Ulrich; og da Denne ikke har villet

modtage det, er deres Valg faldet paa Biskoppen af Abeck, altsaa to Gange efter hinanden paa saadanne Herrer, som ere aabenbare Fiender af Danemark. Jeg har lige fra Begyndelsen af det i Sverrig foretagende Valg declareret, at jeg vilde være tilfreds med hvemsomhelst de valgte, naar det kun ikke var en holsteensk Prinds; thi af en Saadan er intet Godt, ja ingen Fred og Ro at forvente, hvilket deraf tydeligen kan sluttes, at, da jeg efter den afdøde Keiser Carl den Sjettes og det daværende Russiske Hofs Raad havde ladet tilbyde Hertugen af Holsteen-Kiel, Carl Frederik, en Million Species, naar han vilde cedere mig det Slesvigske*, har han afslaaet dette Tilbud, som gjordes ham igjennem den russiske Minister v. Brackel, hvorudover han ogsaa mistede Pensionen af Rusland og Keiseren: altsaa staaer det nu ikke til at omtvivle, at vi snart ville faae Krig, efterdi der i Rusland findes en holsteensk Prinds, som har Haab om at bestige den derværende Throne, og en anden holsteensk Prinds er i Sverrig med selvsamme Haab; følgelig er det vel bedre at prævenere end at præveneres. Gud hjelpe os, og staae os bi!"

* Egentligen: sine Prætensioner paa det Slesvigske; thi Landet var, som bekjendt, siden Freden 1720, i Danmarks Eie.

„Man kunde ogsaa anføre, at vi for at vedligeholde Venskab med Sverrig, have sluttet engagements med saadanne puissances, som just ellers ikke have været heldige for Danmark."*

Dette vigtige Actstykke har intet Datum; men det har rimeligviis været bestemt til Veiledning for de Ministre, som underhandlede med Sverrig: og maa da være skrevet enten i August eller September 1743, altsaa ved samme Tid, som nedenstaaende tvende Actstykker, (begge paa Tydsk i Geh. Archivet) hvoraf det første (uden Tvivl til Grev Danneskjold Samsøe) er saaledes lydende:

„Da vi nu under Paakaldelse af Guds Naade og Bistand fast have besluttet, ifald Sverrig ikke giver os et favorabel Svar paa de dem forelagte Puncter, endnu i dette Aar at begynde Fiendtlighederne, og til den Ende i Begyndelsen af September at gjøre en descente i Skaane, samt at lade et Troppecorps indrykke fra den norske Side, saa vil Han strax gjøre den Anstalt, at de fornødne Transportskibe skaffes tilveie, og især at nogle Skibe apteres til Cavalleriets Overførelse. De 6 Skibe, som til Dato ikke ere fuldkomment eqviperede, maae nu ogsaa ligesom de første 12 eqviperes, og Han maa nu videre udføre sit Projet, hvad

* Kongen tænker vel især paa Frankrige.

Han mener at der endnu før Vinteren kan udrettes med Flaaden. Vi haabe, at Han vil handle som en tro og nidkjær (zolirtor) Tjener, og efterat han har skrevet os sit sentiment frit ud, men som af os ikke er bleven fulgt, han nu vil agere i vor Idee, da vi saa ikke twivle om et heldigt Udfald af Sagen. Nu da de 18 Linieskibe ligge paa Rheden, kommer Han vel selv til at paatage sig Commandoen. Frederiksborg, den 12te August 1743." Det andet er en Ordre af følgende Indhold:

„Vi ville at General Arnold og General Scholten tilligemed den til Marsch beordrede General Lieutenant Walter skulle træde sammen og vel overlægge, hvor mange Tropper der strax i en Tid af 8 Dage eller i det høieste 14 Dage kunne sættes over til Skaane, for der at gjøre Landgang og fatte posto; iligemaade, hvor snart General Arnold formener at kunne gjøre det samme fra den norske Side og med hvor mange tusinde Mand; det vil vel blive fornødent, at de tage een eller et Par af Commissariatet til Hjelp for at sørge for den fornødne Subsistance; det vil være saare godt og høist fornødent, at vi snart kunne trænge ind i Skaane, først formedelst den gode Aarstid, for det andet for at forhindre at Fienden ikke udskriver al Subsistance og unddrager os saa:

dan, for det tredie paa det at de Velsindede ikke forhindres i at slutte sig til os. Vi see det gjerne, om Generalerne tilligemed dem af Commissariatet endnu i Dag kunne overlægge det med hinanden, for imorgen, naar de komme sammen med Conseillet, at kunne modnere overveie det. Dette skulde kun være at ansee som et corps d'avantgarde og det kunde tages af de her i Nærheden liggende Regimenter; Resten af Armeen kunde siden følge efter, saasnart muligt. Christiansborg den 17de September a. 1743. Christian R."

Saa nær var Krigen ved at udbryde. Generalernes Forslag og Planer ligge for mig; men da der ikke blev noget af Krigen, vilde det kun være af liden Interesse, (men meget forøge dette Værks Omfang) at meddele Læseren dem. Den Mand, hvis Snildhed og Veltalenhed reddede Norden fra en ny, sandsynligviis frugtesløs Krig, var Grev Tessin, som gjorde det indlysende for Kong Christian VI. og hans Ministre, hvor lidet, eller rettere, aldeles intet Haab der var for den danske Prinds om Thronfølgen, da nu alle Sverrigs Stænder havde antaget Freden med Rusland og tillige den af Keiserinde Elisabeth understøttede holsteenske Prinds; hvor usandsynligt det var — i Tilfælde af de danske Armeers Fremgang i Sverrig — at de europæiske Magter vilde

samtykke i de tre skandinaviske Rigers Forening; men hvor vist det derimod var, at Rusland vilde opbyde hele sin Kjæmpestyrke for at forhindre Unionen og haandhæve sin Thron-Candidat.

Hvad Indtryk disse Forestillinger gjorde paa Christian VI., troer jeg at have bemærket i en Opsats fra hans Haand, som vel er uden Datum, men som — hvis jeg ikke feiler — er nedskrevet i Efteraaret 1743; den lyder saaledes i dansk Oversættelse: „Om det er at vove at angribe Sverrig, da vi Ingen have for os uden Bondestanden, hvorimod saare let Ruslands og Sverrigs Magt kan combineres imod os. Bønderne have forlangt Hjelp af os, og denne er nogle Gange bleven dem tilsagt i generale terminis. Sverrig har sluttet sin Fred med Rusland, og Rusland giver Sverrig tilbage hele Finland paa Kymne-Districtet nær, dog at Sverrig udnævner Biskoppen til Successor. Dette Spørgsmaal maa nu bedømmes først efter Samvittigheden, for det andet efter den Nytte eller Skade, som er forbundet dermed. Naar man bedømmer Spørgsmaalet efter Samvittigheden, da kan det ikke nægtes, at man jo er beføiet til at beskytte den, som giver sig i Ens Beskyttelse. Nu har den hele Bondestand begivet sig i Dannemarks Beskyttelse, altsaa er man beføiet til at give den Beskyttelse fra

Dannemark. Men om Bondestanden er befoiet til at forlange Beskyttelse af Dannemark? Dette er et Spørgsmaal, som ikke hører herhid, men overlades til Bønderne. Men Spørgsmaalet: om man skal komme Sverrig, eller de Retsindede i Sverrig til Hjelp, skal for det andet ogsaa examineres efter Nyttens eller Skadens Regler. Dette er ogsaa saare vigtigt. Aarstiden er saare vidt avanceret * og intet ret er der mere at udrette. De Svenske have en Flaade i Søen af 15 Krigsskibe, Russerne en paa 16 Krigsskibe, hvilket tilsammen udgjør en Flaade af 31 Krigsskibe; vor Flaade derimod er kun 18 Skibe stærk, altsaa bleve de Svenske og Russerne, i Fald de forenede sig, 13 Skibe stærkere end vi. Hvis vi vilde foretage en descente paa Skaane, er det troligt, at saadant vilde give de Velsindede stort Mod; at Mange vilde løbe til os, at de vel endog vilde indrømme os nogle Stæder. Saalænge vi bleve Mestere i Søen, vilde det gaae ganske godt; og vi kunde maaskee gjøre store Progresser i Sverrig, naar Rusland vilde blive af Spillet. Men skulde Rusland sætte 30 eller 40,000 Mand i Land i Sverrig, saa kunde det meget let skee, at vi ikke alene maatte retirere

* Heraf slutter jeg, at dette er skrevet hen i October, maaskee mod Maanedens Slutning.

ud af Skaane, men endog at Rusland forfulgte os lige til Norge eller her over Sundet, ihvorvel det ikke saa let har nogen Nød med Sundet, saalænge vi blive Mestere i Søen."

Neppe vil Nogen med Rette kunne dadle Christian VI. for at han under saadanne Omstændigheder gav Slip paa et fjernt Haab, hvis Opfyldelse Dag for Dag blev mere usandsynlig. Imidlertid gjorde han endnu, inden han erkjendte den nye Thronarving i Sverrig, et Forsøg paa at bevæge ham til at frasige sig Besiddelsen af Holsteen=Kiel, naar dette Land engang maatte tilfalde ham. Men ogsaa dette nægtedes med Hensyn til Storfyrstens derom erklærede Villie. Det var klart, at Rusland følede sin under Peter den Store samlede Styrke og agtede at gjøre den gjældende. Det lod derfor haant om et mindre Riges Trudsler, og afslog dets billige Fordringer. Det havde været et altfor farligt Spil, om Christian VI. havde vovet sig i Kamp med det colossalske Keiserdømme; han skjønnede rettelig, at Danmark burde foretrække de mildere Midler, og, efterat have udsonet sig med Sverrig og fornyet Freden af 1720 samt Forbundet af 1734 (Udsoningen fandt Sted den 24de Februar 1744) sendte vor Konge en fiin Statsmand, Geheimeraad **Carl Holstein**, som Minister til Petersborg, for at bevæge Storfyrsten til at overlade Dan=

mark den Kielske Deel af Hertugdømmet Holsteen imod Afstaaelse af Oldenborg og Delmenhorst. Mageskiftet fandt den Gang uoverwindelige Hindringer; men, som bekjendt, blev det 30 Aar derefter iværksat; og den lykkelige Idee skyldes da i det mindste Christian VI.s Regjering.*

I alle disse Forhandlinger finder jeg intet at dadle ved det danske Cabinets Forholdsregler. De forekomme mig meget mere at være saare passende til Forholdene og de afvexlende Omstændigheder. Jeg opdager ligesaa lidet Overiilelse som Slaphed; ligesaa lidt Trods under Lykkens Smiil, som Forsagthed, naar Lykken vendte Ryggen. Christian gav ikke Slip paa nogen lovlig Fordeel, saalænge der var Haab om at erholde den for en passende Priis; men sætte tvende Rigers Rolighed og Lykke paa Spil for at gribe efter en tredie, saare fjern og saare tornefuld Krone, det hverken vilde eller burde han. Ingen Dødelig kunde forudsige Afvexlingerne af den stedse uvisse Krigslykke; men

* Tractaten af 10de Junii 1746 imellem Rusland og Danmark har to hemmelige Artikler, hvoraf den første er ubekjendt; i den anden lover Keiserinde Elisabeth at bevæge Arveprindsen af Sverrig til at afstaae til Danmark sine eventuelle Rettigheder til Slesvig og Holsteen imod Afstaaelse af Oldenborg og Delmenhorst. V. Reedtz Repertoire pag. 196.

Enhver kunde forudsee, at Unionen imellem de tre Riger ikke vilde føre til sandt og varigt Held, med mindre hele det svenske Folk — ikke blot to Stænder — sluttede sig frivilligen til det dansknorske Rige. Selv om Unionen var kommen istand, burde vist nok ikke Fordraget til Calmar have været lagt til Grund — det indeholdt altfor megen Anledning til Splid imellem de tre Folkeslag*; men en ganske ny Pagt burde været oprettet. Kun forglemme man ikke, at saa let dette er sagt, saa vanskeligt, ja uden Tvivl umuligt vilde det have viist sig i Udførelsen.**

* Ufuldkommenhederne ved det Calmarske Fordrag ere udviklede af flere Historieskrivere. See til Exempel Hegewisch über die calmarsche Union i hans Historische Schriften. 1 Bd. S. 74 fg. og Jahn om de Svenskes første Opstand imod Erik af Pommern. I Molbechs Nordiske Tidsskrift 1 Bind, især Side 8 og 9.

** Den svenske Historieskriver Lagerbrink finder "efter alle sandsynlige Beregninger, at bestandig Utilfredshed vilde deraf være opkommen." Hans Betragtningsmaade er denne: "at naar en regjerende Herre, som herskede over Danmark med uindskrænket Magt, desuagtet skulde regjere i Sverrig indenfor flere Indskrænkninger af Kongemagten; da havde Intet været naturligere, end at den regjerende Herre altid vilde have foretrukket sit Arverige for Sverrig, hvorved efter alle sandsynlige Beregninger en bestandig Utilfredshed vilde være opkommen, som paa flere

Ovenstaaende Fortælling, der indeholder ei alene Resultatet af et omhyggeligt Kildestudium, men selv nogle vigtige Actstykker — viser, hvor meget der er urigtigt i den sædvanlige Fremstilling af det danske Hofs Opførsel. Saavidt jeg veed, er Büsching Hjemmelsmanden for den gamle Tradition, der saaledes fortælles i Grev Lynars Biographie*: „At i Aaret 1743, da Dalekarlene marscherede til Stockholm for at haandhæve deres Valg, den danske Ambassadeur Hr. v. Berkentin sad ganske stille, og hverken hemmelig eller offentlig understøttede Bonderhe, havde følgende hidindtil ei offentliggjorte Aarsag. Kong Christian VI. havde en tydsk Hofpræst ved Navn Blume, som formaaede saare meget hos ham. Denne forestillede Kongen, at Kronprindsens Succession i Sverrig og Gjenoprettelsen af den calmarske Union ei kunde iværksættes uden Blodsudgydelse; men det var uforsvarligt for Gud at udgyde Menneskers Blod for en Krones Skyld. Den fromme Konge antog denne Forestilling og forbød at understøtte Dalekarlene med Penge og Raad. De havde saaledes ingen fornuftig, statsklog og behjertet Anmaader havde fornyet Amindelsen af Calmar-Unionen."

Swea Rikes Historia. 5 Del. Side 33. Stockholm 1803.

* S. Lebensgeschichte denkwürdiger Personen. Vierter Theil S. 83-84.

fører; men vare sig selv overladte, og da det svenske Ministerium indbildte de fra Finland tilbagekomne Regimenter, at Dalekarlene forlangte, at de igjen skulde marschere til den russiske Grændse, saa lode de sig gjerne føre imod dem, og nu udrettede Bønderne ei alene intet, men adskillige bleve endog henrettede." At Kong Christian VI. forbød at vinde de Svenske ved Bestikkelse, er uden Tvivl sandt, ligesom og at hans Samvittighed formeente ham enhver uretfærdig Krig. Men han frygtede visselig ikke for at lade Blod flyde i en retfærdig Krig. Allerede hans Rustninger, som ei vare paa Skrømt, vise dette; men endnu tydeligere fremgaaer dette af hans egenhændige, ovenfor meddeelte Erklæringer. Allerede inden disse bekjendtgjordes, kunde Büsching have indseet Urigtigheden af hiint Sagn ved at lægge Mærke til det bekjendte Factum: at Kongen i den østerrigske Successionskrig — som i sig selv ikke vedkom Danmark — overlod Storbrittanien 6000 Mand Hjelpetropper under Anførsel af Feldtmarschal Werner von der Schulenburg.

XI.

Vi vende os fra de udenlandske Begivenheder til de indenlandske; og, ligesom Christian VI. var

en Fredskonge, er det ogsaa af Fredens Sysler han venter sin egentlige Berømmelse. Jeg vil ingen Lovtale skrive; men maa dog begynde med den Bemærkning, at hvorhen jeg inden Fædrenelandets Grændser vender mit Blik, finder jeg allevegne gavnrige, endnu bestaaende Anstalter, der af denne Konge ere stiftede, ligesom hans 16 Regjeringsaar fremmbyder i alle Stænder og Embeder en lang Række af duelige Statstjenere, udmærkede Lærde, Kunstnere, Krigere, Geistlige og Verdslige, hvis Valg og Anbringelse hver paa sit Sted geraader Regenten til stor Ære. Christian VI. var nemlig Regent i Ordets egentlige Betydning; han styrede selv Stat og Kirke, Armee og Flaade, Huus og Riger.* Fra den Dag af, han blev Konge, maatte enhver Regjeringssag forelægges ham, og skjøndt han i de allerfleste Tilfælde indhentede sine Ministres og andre Embedsmænds

* Herpaa nogle Exempler fra hans første Regjeringstid: Da Christian VI. Aar 1731 havde udnævnt Grev Ranzau til Statholder i Norge, gjorde han egenhændigen Forandringer i den ham givne Instruction; og den 25 Februar 1732 skrev han til Rosenkrands, at han havde gjennemgaaet Designationen over den afg. Statholder Wibes Papirer, og da han ogsaa iblandt dem, der ei angik Statholderskabet, fandt næsten alle at være af Vigtighed, vilde Kongen have dem sendte til Kjøbenhavn, "for selv i ledige Øieblikke at gjennemsee dem."

Betænkninger, resolverede han dog ogsaa undertiden paa egen Haand, og i det sædvanlige Tilfælde, naar han modtog Erklæringer, prøvede han stedse disse, hvorefter han snart tiltraadte dem, snart fulgte sin egen, afvigende Mening. Af hans Ordrer til Gehejmeconseillet seer jeg, at han i alle vigtige Sager fordrede, at hver Statsminister skulde afgive sin Betænkning særskilt. Derved erholdt Kongen flere Anskuelser af enhver Sag, og kunde desto bedre lære at kjende Grundene for og imod. Denne Skik fulgte han ogsaa stundom ved underordnede Collegier, f. Ex. Consistorium, især naar der kunde være Mistanke om Menneskefrygt eller Partiskhed ved en anden Fremgangsmaade. Jeg vælger til Exempel Rescriptet af 6 Mai 1740 til Rector og Professores, hvori befales at enhver af dem skulde til Kongen indgive sit særskilte Votum om de fire Candidater, som havde disputeret for den vacante Professio juridica. Som Motiv angives: Siden Vi have fornummet, at nogle af disse Candidater skal være en og anden af Eder paarørende, saa, paa det I saa meget friere og uden Undseelse udi Collegio kunne votere, give Vi Eder hermed tilkjende, at etc." *

* See Sjællandske Tegnelser Nr. LXXI.

Slig Forsigtighed var dobbelt fornøden for en Konge, der som Christian VI. erkjendte det for sit Kald og satte en Ære i at være *Lovgiver*. Dette var han i en Grad og med et Held, som alene vilde berettige ham til Efterkommernes Taknemmelighed; thi det er den herlige Virkning af gode Love og Indretninger, at ei alene Samtiden, men endnu mere Eftertiden høster Frugt deraf. Man behøver ei at være Lovkyndig for at beundre de mange, og paa faa Undtagelser nær vise Forordninger, som udkom under denne Konge. Jeg for min Deel studsede, da jeg for dette Værks Skyld, gjennemlæste dem i Sammenhæng. Enkelte Misgreb ere paafaldende, nemlig i Anordningerne om *Udskrivningen til Krigstjenesten* og Bondens derpaa hvilende Forpligtelse at tage Bolig paa et vist Sted, (hvorom ovenfor i Cap. VI. er talt) og den aldeles forfeilede Indretning af A. 1737 med *Landfiscalers Ansættelse*. Om disse, kan jeg tilføie, at Misgrebene skyldtes Kongen selv, da hans indsigtsfuldeste Ministre, nemligen Iver Rosenkrands, bestemt fraraadte begge Indretninger. Saaledes have vi her nye Beviser paa, at Christian VI. snarere regjerede for *meget* end *for lidet*. Den tredie eiendommelige Indretning fra Christian VI.s Tid, som har mødt de Flestes Misbilligelse, nemlig *General-Kirke-In-*

spections-Collegiet, havde vistnok Feil allerede i Organisationen; men Ideen, som laae til Grund for samme, var rigtig og skjøn, hvorfor ogsaa det Had, som Collegiet siden paadrog sig, meest havde sin Grund i et uheldigt Valg af Medlemmernes Pluralitet og i Collegiets Uvirksomhed. Iøvrigt fortjener Christian VI.s Anordninger og Instructioner i Kirke- og Skolevæsenet, ved Universitetet og det øvrige lærde Væsen (Videnskabers-Selskaber o. s. v.) en ubetinget Roes (som et følgende Capitel skal bevise). Hans Foranstaltninger til Flaadens Opkomst og Flor vare ligesaa hensigtsmæssige som indgribende. Landmagten skjenkedes tilbørlig Opmærksomhed; Næringsveiene ligesaa, navnligen Handelen, hvilken allerede laae ham som Kronprinds meget paa Hjertet (thi deri tillod Frederik IV. ham at have en Stemme). Manufacturer og Fabriker fremhjalp han kraftigen, og i nogle Tilfælde snarere for meget end for lidet (nemlig, naar de ikke passede med de locale Forhold). For at skaffe den af ham stiftede Banke Varighed og Virksomhed anvendte han endog i private Forhold sin Autoritet. Fædrelandets Vel var ham saa magtpaaliggende, at han for dette Øiemeds Befordring undertiden synes at have overtraadt Delicatessens Grændser: endsige at han skulde have tiet eller lukt Øinene til, naar Statens og Kirkens Tjenere ei opfyldte deres

Pligter. Mangen skarp, men fortjent Irettesættelse findes saavel i hans Breve som i hans Rescripter. Ligesom Kongen selv var et Mynster paa Arbeidsomhed, saaledes fordrede han ogsaa Anstrengelse af sine Embedsmænd.* Foruden deres overordentlige Kaldspligter fik de dueligste iblandt dem stedse nye overordentlige Hverv at opfylde, og efter Reglen uden Gagetillæg (de vare saa godt lønnede, at sligt ikke behøvedes); thi Christian VI. var en stor Ven af Commissioner: intet Under, eftersom utalligt meget derved udrettedes, og det uden Udgift for Staten. Det ansaaes under Christian VI., ligesom det ansees under Frederik VI., for en Ære, ofte at blive Medlem af en kongelig Commission. Dette Hverv havde den Gang, just som i vore Dage, sin første Løn i de Samtaler med den velunderrettede Konge, hvilke derved foranlediges. For Enkelte kunde Byrden stundom blive følelig. Iver Rosenkrands arbeidede med Lethed som med Iver; alligevel klager han i Tidsrummet fra 1730 til 1735 undertiden over, at han neppe kunde overkomme sine Forretninger. Siden synes Kongen at have været mere opmærksom for ikke at overvælde sine Ministre. Saaledes tilbød han Schulin, da denne Yndling

* Vi tilføie her et lidet, men charakteristisk Træk: Christian VI. vilde ikke, som før var Brug, at Høiesteret skulde feriere paa Kongehusets Fødselsdage.

havde faaet det tydske Cancellie, at holde ham en Secretair, og gjør undertiden Undskyldning, naar han paa en Postdag sendte ham mange Sager til Expedition. Der forløb neppe nogen Dag, uden at han tilskrev flere af sine Embedsmænd. De for-nemste iblandt disse kunde rose sig af at have mange hundrede egenhændige Breve fra Kongen. (Schu-lin kunde endog regne de til ham skrevne i tusin-deviis. Danneskjolds Samling angives af Treschow at have været 300; Odin Wolf har i sin Journal bekjendtgjort omtrent 100, skrevne til General-Lieutenant Rumsen). Kongen var over-hovedet en Elsker af at skrive, som i Almindelighed af det stillesiddende og grandskende Liv. Foruden de 30 til 40,000 Breve, hvilke man uden Overdri-velse kan beregne, at han som Konge har skrevet med egen Haand: findes mangfoldige Udkast, Op-satser, Extracter af Kongen, endog Copier af frem-mede Breve, som havde tiltraget sig hans Opmærk-somhed, ogsaa Uddrag af Bøger, f. Ex. af den franske Oversættelse af Tacitus. Med alt dette synes han ikke at have skrevet hurtigt: enhver Bil-let er saare læselig, ja ethvert Bogstav tydeligt. Haandskriften er ingenlunde flydende; men endog noget stiv. Da Kongen begyndte at blive svagelig, og Lægerne udledte Tilfældene af den høie Patients altfor store Arbeidsomhed og idelige Stillesidden,

fandt Kongen sig vel i, at lade sig nogle Timer dagligen afkorte; men de, som indrømmedes ham til Arbeide, turde ikke afknappes, end ikke med eet Minut: til hvilken Ende Lommeuhret stedse laae paa det kongelige Arbeidsbord. Ogsaa paa Reiser arbeidede Christian VI. dagligen nogle Timer: gav Audients, modtog Ansøgninger, undersøgte Klager, afhjalp Misbrug, skrev til de hjemmeblevne Ministre. Paa større Reiser havde han endeel civile Embedsmænd i sit Følge, f. Ex. paa den vigtige Reise til Norge i A. 1733, da de tvende Geheime-Expeditionssecretærer, Reve af det danske, og von Hagen af det tydske Cancellie, foruden Flere ledsagede ham.* Denne Reise befæstede Kongen i hans Kjerlighed til det norske Folk, og hans brave Svigermoder blev en saa iv rig Talsmandinde for Nordmændene, at Dronningens Hof studsede derover.

Da kun faa af mine Læsere kunne antages at være Lovkyndige (men Ingen er istand til at vurdere Christian VI.s Regjering uden at kjende Ind-

* Befalingen (af 26 Mai 1733) til Bisfopperne fra Conseillet, at lade Præsterne gjøre Bøn fra Prædikestolene for Kongens og Dronningens Sundhed saalænge Reisen varede, er underskreven ikkun af Ludvig Plesz og C. Blome. Sjæll. Tegn. Nr. LXVIII. De øvrige Ministre vare formodentlig paa Landet.

holdt af hans Love og Anordninger) vil jeg her give en kort Oversigt af disse, forsaavidt de have historisk Mærkværdighed, forbeholdende mig, nedenfor at omtale de vigtigere deriblandt, hver paa sit Sted mere udførligen. De vare i chronologisk Orden.

Aar 1730, d. 30 Oct. Fr. om Landmilicens Ophævelse i Danmark, „saasom samme ved Misbrug var bleven Landet i Almindelighed og det unge Mandskab i Særdeleshed til stor og snart utaalelig Byrde."

15 Dec. Fr. at det unge Mandskab, som fra Landmilicen er dimitteret, ei maa antages ved de gevorbne Regimenter, førend de deres Tjeneste hos Proprietærerne eller Bønderne, hvor de tjene, lovligen har opsagt, og Faredag kommer.

1731. 10 Febr. Fr. sigtende til at hæve Jordegodsernes Priis ved at tillade, at Fremmedes Penge, som indbringes til Danmark, maae ved Udførsel være befriede for 6te og 10de Penges Afdrag.

5 Marts. Fr. om at holde det unge Mandskab ved Jordegodset i Danmark.

6 Oct. Fr. om Fattigvæsenet i Danmark. Et vigtigt Skridt til dets Forbedring. De udenlandske Betlere skal strax bringes ud af Landet. Forresten skal hver Stad og hvert Sogn underholde sine Fattige.

26 Nov. Fr. om pro-forma-Vexlers Afskaffelse.

1732. 18 Marts. Anordning om Cathedraticum og Studii-Skat til Kbhavns Universitet.

31 Marts. Ny forbedret Fundation for Kbhvns Universitetet. (Det kan med Rette siges ved disse tvende Anordninger at være paa ny funderet efter dets Forfald, som begyndte med Griffenfelds Bortfjernelse.)

1733. 26 Januar. En meget nyttig Skovforordning for Danmark.

7 Oct. Anordning, hvorved al Skjenden og Larmen paa Prædikestolene i Danmark og Norge, især mod Pietisterne, forbydes. „Alle Præster skal holde sig til den rene Lære efter den Augsburgske Confession."

1734. 5 Marts. Fr. ang. Besvangrelser og det deraf paastaaende Ægteskab. Saavidt Referenten skjønner, lutter vise Bestemmelser.

13 Aug. Fr. om Kirkerne i Norge, sigtende til at forebygge deres Forfald og Processer imellem Kirkepatronerne og Almuen.

16 Aug. Raadstue-Placat, hvorved det tilades Jøderne at holde christne Tjenestefolk (hvilket af Kong Frederik IV. under 23 Marts 1725 var forbudt). Denne Anordning er et nyt Beviis paa Christian VI.s Uafhængighed af theologiske

Fordomme; thi Bisp Worm erklærede sig stærkt imod en saadan Tilladelse*.

16 Dec. Decision af de om falsk Lære indkomne Klagemaal. „Geistligheden skal efterdags afholde sig fra at forkjettre og bespotte hinanden, eller paa hinanden at stikle; de skal alene betjene sig af rene bibelske Talemaader, og altsaa af Guds Ord og Augsb. Conf. lære Sandhed, uden af Prædikestolene at forebringe Personalia, eller at uddvise menneskelige Passioner.“ Det samme foreskrives for de academiske Disputationer.

1735. 12 Marts. Fr. om Sabbatens og andre Helligdages tilbørlige Helligholdelse. Synes vel i nogle Stykker, især efter vore Dages Grundsætninger, altfor stræng; den har ogsaa paa enkelte Steder uden Fornødenhed forbudt gamle Folkeskikke tilligemed de indsnegne Misbrug, f. Ex. at ride Sommer i By, men i det Hele taget er Forordningen hensigtsmæssig. Skuespil og deslige forbydes kun at opføres paa de hellige Dage og Aftenen tilforn. I de fleste Bestemmelser ligner

* See hans Skrivelse til Kong Frederik IV., ang. at det ei bør tillades Jøderne at holde christne Tjenestefolk, trykt i Fallesens theol. Maanedsskrift. 12 Bind S. 443-57. Worm oplevede den Sorg, at see sin Mening forladt af Regjeringen. Han døde 1737.

den de, endnu i England gjeldende Sabbats-Anordninger.

19 Aug. Fr. om Adskilligt, Justitien og Rettens Betjente i Norge vedkommende (hæver mangen Misbrug, hvorpaa Kongen, tildeels paa sin Reise i Norge, var bleven opmærksom.)

23 Dec. Fr. om nøiere Kirke-Disciplin imod scandaleuse Synder. (Om denne vigtige Anordning, som blev aldeles forandret ved Fr. af 8de Juni 1767, gjælder min første Anmærkning ved Fr. 12 Marts samme Aar.)

23 Dec. Fr. om Lovens Skjærpelse imod temere litigantes, samt uretvise Dommere og Procuratorer.

23 Dec. Fr. ang. en Justitskasses Indretning, under Opsyn af Oversecretæren i det danske Cancellie.

30 Dec. Fr. ang. det oprettede General Landets Oeconomie- og Commerce-Collegium. Et Institut, hvis Vigtighed nu snart 100 Aar have godtgjort.

1736. 13 Januar. Den herlige Forordning om Ungdommens Confirmation. En værdig Høitideligholdelse af den danske evang. Kirkes anden Jubelfest, og dobbelt gavnlig, efterat den ved Fr. af 23 Jan. 1739 havde faaet sit rette Complement.

10 Februar. (Det andet Hæders-Monument fra samme Aar). Fr. hvorledes med examinibus juridicis ved Kbhvns Universitet skal forholdes, „paa det Justitien ved retvise og beqvemme Rettens Betjente og Procuratorer desbedre kan blive pleiet." Sjelden har en Forordning skaffet noget Land saa megen Velsignelse, som denne og den næstforegaaende. Men heller ikke denne Anordning staaer isoleret. Der stiftedes paa samme Tid ved And. Høier en juridisk Skole i Danmark.

16 April. Forbud imod at bære Juveler samt Guld og Sølv, for at hæmme den i Svang gaaende Overdaadighed i Klædedragt. (Denne Anordning laborerer af samme Mangler, som alle Luxus-Forbud). Jvnf. Anordn. af 6 Octbr. 1736.

30 April. Anordning ang. Anatomien samt Chirurgiens Indretning og Opkomst. (Det vigtigste er, at derved ansættes en General-Directeur for Chirurgien og sørges for Anskaffelse af cadavera.)

30 April. Confirmation paa en Fundats til en civil Enkekasse. Jvnf. Extensionsplanen af 19 Dec. 1738 og fl. Anordninger.

29 Oct. Den vigtige Octroi for den kbhvnske Assignations-, Vexel- og Laane-Bank. (Banken var saa vel funderet at den udholdt alle Storme,

og bestod, indtil den 1813 forvandledes til Rigsbank.) Jvnf. Fr. 8 Martis 1737.

2 Nov. Fr. ang. Attester, som Proff. Theol. og Bisskopperne aarligen skulle indsende til det danske Cancellie om de theol. Candidaters Lærdom og Levnet, „paa det Menighederne kunne forsynes med Lærere, der hverken ere vildfarende i Lærdommen eller forargelige i Liv og Omgjængelse."

1737. 19 August. Raadstue-Placat, at Uldne- samt Silke-Manufacturer og andre her i Rigerne skulle indrettes, hvorhos de Handlende advares at kjøbe indenlandske Varer.

26 Aug. Fr. om Forskud (af Embedsmænd og charakteriserede Personer) til det i Kbhavn oprettede almindelige Magazin for indenlandske Varer. Forskudet bestemmes til 10 pCt. af den faste Gage i eet Aar, for hvilken Sum man efter 1½ Aar skulde faae fuld Værdie af Varer. (Erfaringen lærte snart, at det velmeente Middel til Manufacturernes Opkomst blev vilkaarligt og trykkende for Mange.)

30 August. Patent, ang. at der til Lovenes Efterlevelse samt til Undersaatternes Bedste, i ethvert Stift skal beskikkes særdeles Fiscaler, som Efterdags skal have Opsyn med hvad derimod handles. (Anordningen, som aldeles er fremgangen af Kongens egen Idee, og ved hans bestemte Villie — trods

flere Ministres, navnlig Rosenkrandses Indsigelser — sat igjennem, befandtes snart uhensigtsmæssig.)

1 Oct. Patent ang. Oprettelsen af et General-Kirke-Inspectionscollegium. (Det bestod til 29 Oct. 1791, da dets Forretninger henlagdes under det danske Cancellie.)

1739. 23 Januar. Den høistvigtige Fr. om Skolerne paa Landet i Danmark. (Heri udtales det store Princip, at Kongen vil lade danske Skoler overalt og paa en bestandig Fod saaledes indrette, at alle endog de fattigste Børn, overalt paa Landet kan tilstrækkelig underviises i Christendommen, saa og i at læse, skrive og regne. Det befales alle Degne at holde ordentlig dansk Skole; og det siges udtrykkeligen, at skjøndt Kongen gjerne seer, at Degnekaldene, efter Lovens 2—15—1 forsynes med duelige Studenter; saa bør dog Menigheden ei bebyrdes med nogen udulig eller til Skolehold utjenlig Degn, fordi han er Student; men gudfrygtige, beqvemme og vel øvede, men ustuderede Personer maae og skal foretrækkes Studerede, som ikke fremvise gode testimonia vitæ og ikke til Skolehold ere ligesaa beqvemme. Tillige anviser Forordningen Udveie til Forbedring i Lærernes Løn.)

Samme Dag udkom en Instruction, hvorefter enhver Degn og Skolemester paa Landet i

Danmark sig under Skoleholdet skal forholde. (Den er affattet efter saa fortræffelige pædagogiske Grundsætninger, at den endnu fortjener at tages til Eftertanke, ja fast til Mynster. At den driver alvorligen paa en religiøs Opdragelse, maae vi naturligviis regne den til Gode, da det er en oplyst og sand christelig Religiøsitet, som indskjærpes. For at indsee, hvor lidet den af Riegels digtede Beskyldning for Vanetro o. s. v., træffer Christian VI.s Lovgivning, afskrive vi blot een § (12): „Han (Skolemesteren) skal lære Børnene Dr. Luthers liden Catechismum, saa at de først ret forstaae hvert Stykkes Mening, og siden lære den Ord for Ord udenad, og derpaa den almindelige Catechismi Forklaring (nemlig af Pontoppidan), hvilken han ei skal vænne dem til at lære saaledes udenad, at de binde sig til Ordene, men han bør ofte forandre Spørgsmaalene, saa at de kan gjøre Rede for Meningen, og ei læse Ordene op uden at forstaae dem. Han skal og troligt vænne Børnene til at applicere alt, hvad de lære, paa dem selv, at randsage derefter deres Forhold og Tilstand; i Eenfoldighed som Børn at bede til Gud deres Fader, og at klage ham med faa Ord af Hjertet al deres Nød og Trang. Saa skal han og vise de Børn, som i Catechismi Kundskab ere vel grundede, hvorledes

de kan bedst læse Bibelen til Opbyggelse og Nytte.*)

Samme Dag udkom en lignende, men efter den høist forskjellige Localitet læmpet Forordning, om Skolerne paa Landet i Norge og hvad Klokkerne og Skoleholderne derfor maae nyde, samt en lignende Instruction for Degne, Klokkere og Skoleholdere i Norge.

31. Januar. Placat om et frivilligt Laan, som skulde tilbagebetales i Aarene 1742—45. (Vilkaarene ere saare indbydende, nemlig 5pCt. Rente og Sikkerhed i Rigets vissieste Indtægter, f. Ex. af stemplet Papir, Oxen- og Heste-Tolden i Jydland m. m.)

17. April. Forordn. angaaende hvor mange latinske Skoler i Danmark og Norge skal vedblive, samt hvorledes med Ungdommens Information, ingeniorum Prøve, den aarlige Examen, og Stipendiers Distribution, med videre, skal forholdes. (Vel blev denne Forordning ophævet ved den Guldbergske af 11. Mai 1775, men den bliver stedse et Værk, sine Ophavsmænd, Rosenkrands og Gram, værdigt. Og den upopulære, men gavnlige Reduction af de latinske Skoler til et mindre Antal, var en nødvendig Betingelse for alle Fremtids-Forbedringer.)

1740. 14. Januar. Forordn. og Forbud, at ingen Landsbyer eller Bøndergaarde i Danmark maae ødelægges, men at samme med Bygning og Besætning bør vedligeholdes.

9. April. Forordn. om Sundheds-Collegiets Stiftelse i Kjøbenhavn.

14. Nov. Forbud imod 24-Skillingsstykkers Udførelse. (Nævnes her som et Misgreb, der dog i de Tider i de fleste Lande gjordes.)

1741. 7. Januar. Forbud imod Eftertryk, samt imod Indførsel af eftertrykte Bøger. (Mage til Liberalitet søger man længe forgjæves.)

13. Januar. Forordn. om hvorvidt gudelige Forsamlinger, udenfor den offentlige Gudstjeneste, til videre Opbyggelse og Gudfrygtigheds-Øvelse, under vedkommende Læreres Opsyn maa tillades, og hvilke derimod som utilladelige og mistænkelige forbydes. (Alt heri er saa vel betænkt for at afværge Uleilighederne paa begge Sider (nemlig paa den ene Side Samvittighedsfrihedens Krænkelse og paa den anden Side Fanatisme og Brud paa Statens Orden), at vor Tid, saa udmærket ved Lovgivnings-Viisdom, intet bedre har kunnet sætte isteden.)

3. Nov. Forordn. angaaende hvorledes med Vidners Indstævning og Afholdelse m. m. skal forholdes.

17. Marts. Forordn. hvorved Loven og Krigsartiklerne om Udfordringer og Dueller igjentages og skjærpes. (Man gjenkjender ogsaa heri Kongens faste Villie: at see Moralloven overholdt og Barbariet fortrængt. Men idet Forordningen ubetinget sætter Livsstraf saavel for alle Duellanter som for Secundanter, maatte det skee, hvad altid skeer, naar Loven er for stræng, at den slet overholdes) *.

16. Juni. Forordn. om adskillige fremmede Klædevarer, som i Danmark ikke maae sælges, forarbeides eller bæres.

10. Nov. Forbud mod adskillige linnede Stoffers m. m. Indførsel.

1742. 4. August. Forordn. om Commercien for Danmark og Norge. (Særdeles vigtig.)

12. Oct. Placat, angaaende at Proprietærernes Ret til det unge Mandskab skal tage sin Begyndelse fra de ere 9 Aar gamle, og at de virkelige Soldater ligesaavel som Reserverne maae fra 18 til 40 Aar indrulleres. (En stærk Nærmelse til det uheldsvangre Vornedskab.)

* Hr. Conferentsraad Ørsted anseer endog Lovens Bestemmelser for altfor strænge, med Hensyn til de herskende Begreber: endsige at de skulle trænge til Skjærpelse. Jfr. Eunomia. 2det Bind. S. 294 fg.

1743. 15. Marts. Anordn. hvorledes det ved Universitetet i Kjøbenhavn skal forholdes med de unge Studerende, som agte at reise udenlands, for deres Studeringer videre at fortsætte. (De skulle først have studeret her i nogen Tid, deels for at kunne benytte Opholdet i Udlandet, deels for ikke at gjøre deres Fødeland Skam.)

31. Juli. Forordn. hvorved det forbydes Embedsmændene at tilhandle sig Bøndergods i Norge af de under deres Embeder henhørende Bønder. (Det var alt i norske Lov 3—12—32 forbudt Fogderne; her udstrækkes Forbudet til de Geistlige og Sorenskriverne: alt for at beskytte Bonden imod tænkeligt Bedragerie.)

6. Dec. Forordn. angaaende idømte Pengebøders Inddrivelse, og hvorledes den Skyldige, naar deres Betaling ei kan erholdes, bør straffes paa Kroppen. (Viser, at heller ikke utidigt Føleri standsede Retfærdighedens Gang i Kongens Raadslutninger.)

1744. 5. Febr. Forordn. angaaende hvorvidt den norske Almue tillades Jagt og Skytterie.

11. Febr. Rangforordningen (hvilken ansaaes den Gang saameget vigtigere, da Rangsygen, undertrykt af Frederik IV., nu ved Dronningens Indflydelse reiste sig med fornyet Kraft.)

Titlerne, solgtes til høie Priser, og indbragte aarligen en betydelig Sum; hvilken især anvendtes til at fremme Videnskab og Kunst *.

29. Mai. Forordn. om Sabbatens og andre hellige Dages tilbørlige Helligholdelse paa Island.

Samme Dag. Forordn. angaaende Catechisation med Ungdommen paa Island.

20. Nov. Anordn. angaaende at ingen af Kongens Undersaatter, som ere eller opholde sig i Hernhut, Marienborn eller andre saadanne, for sære Meninger i adskillige Religionsposter mistænkelige Steder, eller som der have været opdragne og studeret, skal nyde eller antages til noget geistligt Embede.

1745. 29. Januar. Forordn. at de, som reise udaf Landet for at begive sig til de Mæh-

* Saavel det Kongl. danske Videnskabernes Selskab, som den af Christian VI. stiftede Kunstskole grundlagdes, og Frue Taarn opførtes, tildeels for Capitaler, der indkom for Titler. Taxten var for en Justitsraadstitel 1000 Rd., for en Etatsraads 2000 Rd., en Cancellieraads 500 Rd. En Herremand i Fyen, Otto Jacob Engelsted, i hvis Lykke intet manglede uden Titel af Commerceraad, maatte for denne Lyksalighed betale 800 Rd. En overordentlig Afgift blev ogsaa engang lagt paa Charakterer, til at fuldføre Frue Kirkes Taarn, og til at opbygge de afbrændte Professorgaarde.

riske Brødre, skulle have deres Midler, Gods, Formue, Arveret o. s. v. forbrudt. (Og den Regjering, som udgav disse — øiensynlig altfor strenge — Anordninger, anklages ei blot af Riegels, men ogsaa af Nyerup for at have begunstiget Hernhutismen.)

19. Marts. Forordn. imod Misbrug ved Hjemmedaaben.

18. Juni. Forordn. sigtende til at forebygge de lutherske Undersaatters Forførelse til den katholske Religion. (Fremkaldt ved Forsøg af Katholikerne, hvorom siden skal handles.)

1746. 11. Marts. Forordn. om en General Landets Havne-Commissions Oprettelse.

27. Mai. Forordn. om Huusbesøgelser paa Island, hvilke i det mindste to Gange aarlig skal af Præsten i hvert Huus i hans Sogn foretages.

Samme Dag. Regulativ for Skriftevæsenet og Altergang paa Island.

Samme Dag. Anordn. om Hospitalerne paa Island.

3. Juni. Anordn. om Huustugten paa Island.

Samme Dag. Anordn. om Egteskabssager og mod Løsagtighed paa Island. (Alle disse Anordninger, som vare en Frugt af Biskop Har-

deres gavnlige Visitation paa Øen, vise den største Sagkundskab og en faderlig Omhu; men gaae ofte i en Detail *, der i en Forordning tager sig forunderligt ud.)

1. Juli. Forordn. angaaende adskillige Poster Landgodset vedkommende. (§ 2 indeholder det andet uheldsvangre Skridt til Vornedskabet, ved at bestemme, „at ingen Landsoldat skal have Tilladelse til at nedsætte sig andensteds, end paa det Gods, hvorfra han er udskreven, og hvor han skal være pligtig Gaard at antage.“ Vi kunde ikke slutte vor Oversigt under et ugunstigere Varsel.)

Disse turde vel for Historien ansees for de vigtigste Lovbud af de mange, der udgik i denne Konges korte Regjering. Men Christian VI. og hans Ministre erkjendte, at det er endnu vigtigere at holde over de gode Love, end at give dem. Derfor finde vi hele hans Regjering igjennem en fortsat Bestræbelse for at forbedre saavel Admini-

* F. Ex. i Anordningen af 3. Juni. § 8, hvor „den daarlige Vane“ forbydes, „at forfærde Børn med den saakaldte Julesvend eller Spøgelser.“ Eller § 27. „Da Folk paa sine Steder have den Vane, utilbørlig at udspørge Fremmede, hvorover mange Usandfærdigheder opdigtes og udblandes, saa skal Præsterne advare dem, at vogte sig derfor.“ Islænderne havde nok plaget den gode Harboe med deres Nysgjerrighed.

stratioren i Almindelighed som Rettens Forvaltning i Særdeleshed. Jeg har nyligen (i Deichmanns Biographie) havt Leilighed til at skildre, hvor slet det under Frederik IV. stod til med Rettens Haandhævelse, selv ved Høieste-Ret. Denne vigtige Domstol begynder just med Christian VI.s Thronbestigelse det glimrende Tidsrum, det Seculum af Retviished og den derpaa hvilende almindelige Tiltid, hvilket den nu har lagt tilbage. Det Commissorium, som den 24. Nov. 1730 udstedtes til Conferentsraad Niels Slange (Christian IV.s Biograph) med flere Assessorer i Høieste-Ret om at gjennemgaae Instructionen for denne Ret og overveie, om noget derved skulde være at erindre, begynder med disse Ord, som kom fra Kongens Hjerte: „Eftersom vi ved vor Kongl. Arve-Regjerings Tiltrædelse, iblandt Andet, intet høiere ønsker, end at see Justitien, hvorpaa vore kjære og troe Undersaatters Velstand og Tryghed tildeels beroer, i sit rene Løb haandhævet og forfremmet, saa byde vi etc.“ *.

Vi kjende Alle de to simple Midler, hvorved der kom fornøden Indsigt og Upartiskhed ind i Høieste-Ret, nemlig: 1) et videnskabeligt Studium af Jurisprudentsen ved Kjøbenhavns Universitet; 2) en passende Lønning for Assessorerne,

* Sjællandske Tegnelser Nr. LXVII.

der tilforn tjente for intet, og tildeels derfor ansaae det tilladeligt, at modtage Douceurer, hvilke da i mange Tilfælde bleve til Bestikkelse.

Andre mærkelige (tildeels af trykte Skrifter alt bekjendte) Kongebud, som jeg har fundet i Archiverne, ere:

Ordre af 14. Oct. 1735 til Etatsraad Thomas Bartholin, og Justitsraaderne A. Høier og Chr. Bagger, at sammentræde og paa det nøieste gjennemgaae de Steder i Loven og Anordningerne, som handle om Eeds Aflæggelse, samt derefter afgive Betænkning om, hvor Eden er nomgængelig, og hvor den kunde undværes, for ikke at lede til dens Misbrug. — Efter disse Commissariers Forslag udfærdtes (d. 9. Mai 1736) Befaling til det theol. Facultet, at meddele dets Betænkning angaaende den i Loven indførte Forklaring om Vidners Eed og Formaning til Vidnerne, eftersom dette hensigter til Samvittighedernes Frelse og Rettens sande Befordring.

Fremdeles maae vi lægge Mærke til det vigtige Commissorium (Sjæll. T. Nr. LXX), dat. 11. Oct. 1737, til Justitsraad og General-Procureur Andreas Høier og Justitsraad Diedrich Sechmann om at sammentræde og revidere Danske og Norske Lov. I Indledningen faaer Lovbogen den fortjente Roes: „at den med saadan Kongelig Forsigtighed, Ret-

viisbed, Fynd og Tydelighed er forfattet, at den fremfor alle andre bekjendte Love hele Verden igjennem er berømt.“ Dernæst udvikles det meget skjønt, hvorledes de forandrede Tider gjorde en Revision nødvendig, hvilken især skulde gaae ud paa at bortskaffe de overflødig-blevne Artikler af Lovbogen, og deri optage paa sit Sted Indholdet af alle de nyere Forordninger, paa det Lovbogen igjen kunde bringes til en ønskelig og sand Tydelighed og Fuldstændighed. Endelig foretegnes Planen, som Commissarierne skulde følge i 13 Momenter, hvoraf vi ville udhæve tre, nemlig Nr. 9, hvori bydes, at Capitlet om de Vornede skulde udgaae, siden Vornedrettigheden af Kong Frederik IV. var afskaffet, derimod „skulde af Forordningerne om National- og Land-Milicen uddrages de fornemste, til Jordegodsets Conservation hensigtende Artikler, som ingen Forandring kan være undergivne.“ Nr. 12. Ved mørke Artikler i Loven skulde de conferere gamle Danske og Norske Love, ja endog vore Naboers, helst de Svenskes, dermed overeensstemmende Love for saameget disfere at udfinde slige mørke Steders rette Mening og Grund. Nr. 13. Skulde de fra det danske Cancellie modtage tidligere Arbeider og Projecter, henhørende til Lovenes Revision, nemlig: a) de af Conferentsraad Kaalund efterladte Papirer af de Commissarier, som

i Aaret 1701 af Frederik IV. vare udnævnte til Lovens Revision; b) et af Assessor Wosemose indgivet Project over Lovens 1ste og 2den Bog (med denne Mand skulde de tillige tale, for at erfare, hvad han endmere kunde have til dette Værks Fremgang); c) den af Commissarierne for Edens Aflæggelse indgivne Relation. Det paalægges til Slutning Commissarierne, at de med yderste Flid, Forsigtighed og Arbeidsomhed skulde behandle dette vigtige Værk, hvilket Hs. Majestæt da med Kongelig Naade vilde ansee og erindre.

Aaret i Forveien var udstedt et andet vigtigt Rescript, som hængte sammen med det nys omtalte. Jeg mener Rescriptet af 22de April 1746 (Sjæll. Tegn. Nr. LXXIV) til General-Admiral-Lieutenant Grev Danneskjold-Samsøe, at Kongen approberer hans Forslag om at lade Admiralitetet forfatte en ny Søret, istedenfor Lovens 4de Bog. Forslaget bestod af syv Poster. Den 3die Post lød saaledes: „At Søretten ikke i Lovbogen skulde indføres, men aparte udstedes, siden den vilde blive af en different Stiil, og paa det den kunde være i enhver Søfarendes Haand, saavelsom og fordi den fra Landsloven eller jus civile er som jus maritimum et different corpus constitutionum."

Cancelliets Brevbog leverer, ligesom Kongens Rescripter, Beviser i Hundredeviis paa en utve-

telig Iver for Rettens Pleie; kun synes mig, med Hensyn til de tvende Oversecretairer, J. Rosenkrands og J. L. Holstein, at have bemærket den Forskjel, hvorledes den Sidste oftere anbefalede Afgjørelse ved Commissioner; den Første ved de sædvanlige Tribunaler, f. Ex. da Amtmanden Christian Rosenkrands (af Ministerens Familie) havde foreslaaet, at nedsætte en Commission for at dømme nogle i Nyborg arresterede Tatere, meldte Conseillet ham (6te Dec 1732), „at det var bedst, Sagen blev ved den ordinaire Lands-Lov og Ret." Lignende Resolutioner ere hyppige i Christian VI.s Tid, især i det første Qvinqvennium. Dermed kan det Sagn aldeles ikke bestaae, som jeg nylig har erfaret af en afdød dansk Adelsmands historiske Dictata (hvorom Mere siden), ifølge hvilket Christian VI. „skal have erklæret en Høieste-Rets Dom for nul og nichtig, fordi den gik imod hans Yndling, en Gersdorf, og selv have skrevet en modsat Dom." Herimod vilde vel ei blot Rosenkrands have protesteret, og gjentaget Trajans Ord til Plinius: "Nam et pessimi exempli, nec nostri seculi est."

Enhver kan let forestille sig, hvormange Forsøg der gjordes paa at standse Tingenes nye Orden, som var saa indgribende i alle Forhold. Her viste Kongen megen Fasthed, selv naar Vedkom-

mende blot søgte at vinde Tid. Saaledes da det ikke vilde lykkes Bisp Worm at forhindre Confirmationens Indførelse (som er et Værk af det saa udskregne pietistiske Partie, Kongens Lærer, Schrøder, og hans Hofpræst, Blume), søgte han i det mindste at faae den udsat; men forgjæves. Et andet Exempel: Uagtet Forordningen af 10de Febr. 1736 forbød at ansætte Nogen, som ikke var examineret, til Dommer, gjordes dog Forsøg derpaa. Saaledes havde en Grev Oertz, skjøndt selv Amtmand (over Coldinghuus Amt) beskikket en vis Jens Folstedt til Birkedommer ved Svanstrup. Men det blev ikke taalt; thi under 3die Oct. 1738 udgik Kongens Befaling til Amtmand v. d. Lühe, at forbyde Jens Folstedt at forrette sit Embede førend han efter Forordningen var examineret og dygtig befunden, samt Kongelig Confirmation havde erholdt paa hans Bestalling.

Det eneste Slags Dispensationer, hvorpaa der hyppigen forekommer Exempler under denne Konge, ere de, som høre til Monarchens skjønneste Forret — Benaadningsretten. De meget haarde Straffe, hvorpaa der heller ikke i den danske Criminal-Lovgivning er Mangel, bleve sjeldent exeqverede i deres hele Strænghed. Ogsaa Fritagelse for aabenbart Skriftemaal (som skulde finde Sted efter de just ei sjeldne Tilfælde af bevisste delicta

varnis) bevilgedes ofte. Samme Tendents til Mild-
hed — saa ofte den kunde bestaae med Almeen-
frihedens Betingelser — spore vi med Glæde i
Sager, som angik Kongen personligen. Som det
mærkeligste Exempel herpaa vil jeg anføre Stu-
denten Langes Historie. Han synes at være ble-
ven exalteret ved at høre nogle Kjøbenhavnske Ze-
loters Prædikener imod Pietisterne og deres mæg-
tige Beskyttere ved Hoffet. I Aaret 1735 udgav
han et Skandskrift imod Kongen, Dronningen og
Flere, der var dateret fra Rom. Det blev confiske-
ret, og han, som vedgik at være dets Forfatter,
fængslet. Meningerne i Raadet om hans Afstraf-
felsesmaade vare deelte. Kongen valgte at nedsætte
en Commission, og nedskrev, som han ved slig Lei-
lighed pleiede, sine Tanker og Beslutninger. Det
egenhændige Haandskrift er opbevaret i Geheime-
Archivet. Det er paa tydsk, og nærmest stilet til
Overkammerherre C. A. Pleß, som udnævntes til
Præses i Commissionen. Det lyder paa Dansk
saaledes:

„Aarsager, som bevæge os til at overgive Stud.
Langes Skandskrift til en ordentlig Commission til
videre Indsigt:

1. For at Lange kunde blive overbeviist om
sin imod Gud og os begaaede Forbrydelse og ved den

guddommelige Naades Bistand bringes til bodfærdig Erkjendelse og Bekjendelse af samme.

2. At det ved denne Leilighed kunde klarligen vises Præsterne i Kjøbenhavn, hvilke bedrøvelige og skadelige Følger der flyde af den syndige og høist strafværdige Larmen og Forkjettren, som de have øvet paa Prædikestolene og ellers i Byen, da de jo, naar vildfarende Lærdomme gik i Svang, burde anmelde saadant til Bispen eller os selv, uden at opkaste sig selv til Paver og Dommere in ecclesiasticis.

3. At ved en alvorlig og nøiagtig Undersøgelse deslignende Forbrydelser og Bagvaskelse maatte standses, og vi ikke maaskee nødes til engang at forfare strængeligen mod en saadan blind Iver. Thi hvad denne Lange angaaer, have vi fra Begyndelsen af besluttet, at lade Naade gaae for Ret.

Denne vor tredobbelte Hensigt skal Overkammerherren i den første Session meddele sine Medcommissarier. Derefter kan Lange — som Overkammerherren selv har foreslaaet — fordres frem for Commissionen, hans crimen atrocissimum foreholdes ham paa det eftertrykkeligste, og den derved fortjente svære Straf tydeligen forelæses ham af Loven, om han maaskee derved kunde føres til Bekjendelse og sand Anger over sin imod os, Kongen og Dronningen, begangne Forbrydelse; ja om maaskee

af ham kunde erfares, hvem der ellers foruden Lange har arbeidet paa dette Skrift.

Bispoppen kunde føre Delinqventen til Gemyt, hvor grovelig han har forsyndet sig mod den levende Gud, da han ikke har undseet sig ved at fylde sit Skandskrift med saa grusomme Haansord imod Folk, som endnu ikke ere overbeviste om nogen Hovedvildfarelse.

Naar dette er skeet, kunde samtlige Commissarier overlægge med hinanden, hvorledes denne Sag efter vor Hensigt paa det korteste og mildeste kunde afgjøres, ogsaa om Overkammerherren tilligemed de øvrige Commissarier troe, at, siden Sagen og delictum allerede er temmelig bekjendt, det kunde skee uden nogen Conseqvenz, at Delinqventen, naar han viste sand Anger, kunde ganske absolveres — hvilket rigtignok vilde være os det allerkjæreste. De kunde da afgive udførlig Beretning om Alt og indhente vor videre Befaling.

Det var ogsaa godt, at Commissionen indberettede, hvad der er at gjøre med Stud. Kraft, som har afcopieret Skriftet."

Christian R.

Commissionens Indstilling i Sagen har jeg ingensteds kunnet finde, men vel Kongens Resolution derpaa, som faldt den 19de Febr. 1735, og

hvoraf erfares, at Commissionen havde indsendt en Ansøgning fra Lange, hvori han bad Kongen 1) om Forkortelse af det Exilium til Bornholm, hvortil Commissionen havde dømt ham; 2) om mere Frihed i hans Arrest. Det Sidste bevilger Kongen, tilladende ham Brugen af Pen og Blæk, samt at tale med sine Venner, dog under Byfogdens Tilsyn; det Første skulde afhænge af hans Opførsel i Fremtiden. Men det skjønneste Beviis paa Kongens gode Hjerte, er, at han af egen Drift giver Ordre, at Langes Moder skal have aarligen af Postkassen 150 Rdlr. saalænge hendes Søn sidder paa Bornholm, og Lange selv til sin anstændige Underholdning 100 Rdlr.

En anden Majestætsforbryder, hvis Navn og Forbrydelse endnu er indhyllet i Mørke, forvoldte i det foregaaende Aar (1734) Kongen megen Sorg og Uleilighed. Det maa have været et oprørende Foretagende, der blev opdaget og forebygget, siden det (og ovenikjøbet under Rosenkrandses Ministerium) blev behandlet saa hemmeligt. Kongen skrev selv til sin Minister Griis i Holland (i Mai 1734), at han skulde erkyndige sig om Indretningen af Tugthuset i Amsterdam, og om en fremmed Forbryder der kunde for Betaling optages, samt holdes saaledes, at Ingen kunde erfare noget om ham. Og da dette benægtedes, besluttede Kongen

at sende Forbryderen til Aggerhuus-Fæstning, med en stræng Ordre til Commandanten Bertouch (dateret Altona, den 16de Juni 1734), om at holde denne Fange affondret fra Alle. Ikkun med en Præst maatte han, om han forlangte det, tale; og da skulde Præsten forpligtes til, ikke at fortælle noget derom. Kongen anviste til hans Underholdning 150 Rdlr. aarlig af sit Chatol; men Fangen maatte ikke vide, at det kom fra Kongen.

Hvis denne Begivenhed stod isoleret i en ubekjendt Konges Historie, maatte den nødvendigen opvække en ugunstig Mening om Retspleien under hans Regjering. Vi meddele den, fordi vi strængt følge Upartiskhedens Lov: intet at tilbageholde, hvad der kunde formindske Glorien om vor Monarchs Diadem, endog under den Risico, at en Fremtids-Riegels maaskee vil gjøre Misbrug af de meddeelte Kjendsgjerninger. Selv troe vi, at naar Sammenhængen af denne Historie var rigtigen kjendt, vilde den ei nedbryde vor Høiagtelse for Christian VI. som Regent; men vi tilstaae, at Skinnet her er imod Regjeringen, og saaledes have vi her et mærværdigt Beviis paa, hvor urigtig den Mening er, at Publiciteten skulde compromittere Regenternes Handlinger. Der gives tvertimod ingen anden Betryggelse for offentlige Charakterers gode Navn og Rygte igjennem Seklernes Løb, end Publicitetens

velgjørende Lys. Men det var ubilligt at fordre af Christian VI. en Erkjendelse, som dengang neppe fandtes hos een eneste europæisk Statsmand, og ved hans Thronbestigelse sikkert ikke hos nogen Fyrste. Ti Aar senere besteg den Konge Thronen (Frederik II. af Preussen), som i en vis Grad, men ikke ubetinget, hyldede dette Princip. Og selv den, som hylder Principet i dets hele Omfang, kan ei nægte, at der gives Statsforbrydelser, som ikke — uden at compromittere Regentens Værdighed, hvilken bør være Alle hellig — kunne behandles offentligen.

XII.

Idet jeg nu agter at meddele Oplysninger til de enkelte Forvaltningsgrenes Historie under Christian VI., begynder jeg med det Fag, som næst Religionen laae ham meest paa Hjertet, og som han skjenkede en Omhu, der ogsaa lønnedes med de herligste Frugter — Danmarks Flaade og hele Sø-Etat. Først og længst vil jeg dvæle ved den Punkt, som her er den mørkeste: Striden om Commandeur-Capitain Benstrups Skibe. Disse ophøiedes af nogle Sø-Officerer og nedsattes af andre. Christian VI. heldede til den sidste Mening,

maaskee fordi den var Grev Danneskjold-Samsøes, der med saamegen Iver og Kraft tog sig af Flaaden, og den blev tillige understøttet af de fleste Medlemmer i Commissionen, som var nedsat for at undersøge de tvende Skibe Christianus Sextus og Sophia Hedvig. Men den var ikke de Officerers, som havde faret med Benstrups Skibe, blandt hvilke Frederik Lütken var, som erklærede, at der aldrig havde været bedre Skibe i Søen end Benstrups. Ogsaa førend Danneskjold blev Chef for Sø-Etaten, var der Strid imellem de forskjellige Partier, hvilket baade ellers er bekjendt og fremlyser af nedenstaaende Brev fra Kongen til General-Lieutenant Løvenørn, som dengang forestod Etaten. Det er forfattet paa tydsk, og dateret Frederiksberg, den 8de Febr. 1735.

„Vi have modtaget Capitain-Lieutenant Thuras Erklæring over Admiral Billes Forestilling. Vi finde samme ganske god, og at han ikke synderligen har forseet sig, fordi han har brugt et Menneske fra Modelkammeret, der desuden underhaanden bekommer Tegningerne, og disse Tegninger heller ikke ere komne videre end paa Modelkammeret. Han skriver ogsaa, at han ikke har kunnet gjøre Skibets Udregning paa Hovedtegningen, efterdi han derved maa gjøre en Hob Linier. Men paa det at al Dispût om Tegningerne kan faae en

Ende, og Skibenes Udregning dog af Thura foretages, finde vi for godt, at Benstrup faaer Ordre til at give Thura vidimeret Copie af begge Skibene en question; og maa Benstrup indestaae for, at de just ere efter Originalen; saa skal Thura gjøre Beregningen, og den skal gives ham for at see til, at han gjør den selv. Captain Lütken* og Professor Ramus — den Første, som een af Commissionen; den Sidste, som en mathematicus, der kan see, hvorvidt Thura veed at træffe Beregningen eller ikke — og Skibsbygmesteren, Andreas Thuresen, der er udnævnt til at besigtige Skibene, kunde vel ogsaa være derhos, for at gaae Thura tilhaande med hvad han behøver til Skibenes Beregning, dog at Thura selv skal gjøre Udregningen."

E. S. Denne Seddel vilde jeg gjerne have tilbage**."

Det varede, som bekjendt, ikke længe, førend de to her nævnte Mænd, Benstrup og Lütken, faldt i Unaade og maatte forlade en Stand, for hvilken de Begge vare en sjelden Prydelse. Dette er Skygge-Partiet i det ellers saa lyse Malerie af

* D. e. Frederik Lütken, Benstrups foran nævnte Beundrer og frimodige Talsmand.

** Dette er skeet, og Originalen gjemmes i Geheime-Archivet.

Christian VI., som den danske Flaades Fosterfader og Beskytter.

Vi kunne saameget mindre forbigaae denne Sag, da vore Historieskrivere derom ytre sig forskjelligen, og da Riegels deraf har taget Anledning til at anklage Christian VI. for Pligtforsømmelse. Vi ansee det for temmelig vist, hvad Suhm ogsaa siger i sin Fædrelandshistorie (S. 154, tredie Udgave), at det var ved Bagvaskelse Benstrup faldt i Unaade. Følgelig troe vi ogsaa, at den ham for hans frimodige Opposition tilkjendte Straf var, om ikke ganske ufortjent, dog i det mindste uforholdsmæssig stræng; men tillige see vi af Actstykkerne, at Kong Christian VI. lod Striden imellem Danneskjold og Benstrup undersøge af Mænd, til hvis Fag Sagen hørte, skjøndt jeg just ikke vil sige, at de Alle vare sagkyndige eller upartiske. Det var den 23de Novbr. 1735, at Grev Danneskjold udnævntes til Oversecretair i Sø-Etaten, fra hvilken Tid han (især efterat have betvunget Benstrup's Partie) styrede den med en overordentlig Kraft, ligesom med Uegennyttighed, Aarvaagenhed og Consequents. Men Benstrups Bortfjernelse, og hans, om ikke uforskyldte, dog, som sagt, uforholdsmæssige Straf, er en Plet paa Danneskjolds Characteer, hvilken Historieskriveren over hans store Fortjenester ikke maa forglemme eller

besmykke. Ligesom Danneskjolds Liv var rigt paa Afvexlinger, saaledes have ogsaa Dommene om ham været høist ulige. Ligesom han i levende Live maatte udholde haarde Kampe, først med Benstrup, siden med E. H. Bernstorf og Geheimeraad C. F. Rosenkrands (som den Gang var Oversecretair ved Sø-Etaten), saaledes har han efter sin Død fundet en stræng Bedømmer i Riegels, men taknemmelige og velvillige Forsvarere i sine tvende Biographer, Herman Treschow * og Dr. J. K. Høst **, og i sin Mindetaler, Professor C. F. Dichman ***. Da Riegels først i Aaret 1798 udgav sit Værk, burde han ikke deri have optaget Beskyldninger, hvis Ugrund Treschow har viist, saasom at Danneskjold med „de utrolig store Summer han modtog til Sø-Etaten" kun udrettede lidet ****. „Eller kan det kaldes lidet, at Danneskjold i sine tolv Forvaltningsaar bragte det saa vidt, at han kunde overlevere sine Eftermænd 30 Linieskibe, 16 Fregatter og 3 Bom-

* Bidrag til Greve Danneskjold-Samsøes Levnetsbeskrivelse. 1796.

** See: Frederik Greve af Danneskjold-Samsøe i Clio. 1ste Bind.

*** Samlinger, Sø-Etaten vedkommende. 1ste Bind, især 3die Forelæsning S. 285 følg.

**** Riegels smaae histor. Skrifter. 3die Deel, Side 268.

bardeergalioter, samt alle til et saadant Antal Skibe hørende Slupper og Fladbundere, forsynede med gode Officerer og Styrmænd. Flaaden var forsvaret af stærke Batterier paa mere end 120 Kanoner, hvilke kunde skyde lige med Vandet. Rheden og Løbet dertil vare fordybede fra 16 til 23 à 24 Fod. Linieskibene kunde indenfor Fæstningens Kanoner ligge i Orden, forsynede med deres hele Rustning og Forraad der, hvor Fregatterne før ikke kunde finde Vand nok. Nye Magaziner vare byggede, opfyldte ikke alene med det Fornødne til Flaadens Udredning, men med Forraad til tre Feldtog (Orlogstog). Ved Ordentlighed i Huusholdningen sparedes saa betydelige Summer, at Staten allerede Aar 1742 derved havde vundet 85,000 Rdlr. I den militaire Commando indførtes Disciplin ved Krigsartiklernes Hjelp. Farvandene undersøgtes og Kort optoges. For Søcadetternes Opdragelse blev der sørget, og til Styrmænds Dannelse en Skole oprettet. Foruden alt dette, udførte Danneskjold det store Værk, der ene vilde være nok til at gjøre hans Navn udødeligt: Dokkens Anlæg." I denne korte Sum har Dr. Høst rigtigen sammenfattet de Fortjenester, for hvilke Beviserne ere leverede af Treschow, og i Almindelighed saa gyldige, at intet derimod kan være at indvende. Dermed ville vi sammenligne

Riegels Fortælling (S. 267-268): „Meget vandt Sjette Christian ved at betroe Søe-Etaten til Danneskjold; thi nu denne urolige Greve paa en vis Maade var egenmægtig i Etaten, ophørte alle de hemmelige Angivelser imod samme, hvormed han paa fjerde Aar havde ængstet Sjette Christian og forøget for ham Flaadens Forretninger. Ingen vovede at angive for Kongen den saa høit yndede Danneskjold. Benstrup og Venner vilde ikke bøie Knæe for Danneskjold; Orlogsskibet Delmenhorst var og det sidste af 11 mageløse nye Skibe, denne Europas anden Skibsbygmester paa den Tid fra 1730 til 1735 byggede, og som den 27 Sept. løb saa sagte og behageligen (!) af Stabelen, at hele Hoffet med Kongen selv ei kunde andet end yttre derover deres sande Fornøielse; men Benstrup have vi seet maatte i Bolt og Jern, fordi han med lidet gjorde utrolig meget ved Sø-Etaten, og Danneskjold med utrolig meget gjorde lidet. Christian var ikke som en kyndig og standhaftig Mand nærværende ved dette Skibs Løben af Stabelen*; han kunde ikke selv samle de Retskafnes Domme over Benstrups Fortjenester, og deraf have været ledet til at belønne dem og urokkeligen at forsvare Manden imod Avinds og Adelsaands lumske Anfald." Her-

* Nylig hed det dog at Kongen med hele Hoffet fandt Behag i Skibets sagte Løben af Stabelen.

med maa sammenlignes saavel et foregaaende Sted hos Riegels (S. 226-28) hvoraf sees, at Riegels dog har kjendt noget til Processen imod Benstrup, som et Sted hos Treschow, der siger (i Danneskjolds Levnet Side 59) at der endnu hersker et Slags Hemmelighed i denne Sag, hvilken i sin Tid gjorde saa megen Opsigt, hvorfor Treschow ei vil indlade sig i nogen udførlig Beretning derom. Dog indrømmer han, at Grev Danneskjold gik forvidt imod Benstrup, samt at denne Constructeur var en meget duelig og brav Mand; men paastaaer tillige, at han var meget capricieux. Det Øvrige, som Treschow af Papirer i Sø-Etatens Archiv havde erfaret, bestaaer i: at Benstrup ansaae Schoubynacht Suhm og Captain Thura for dem, der havde formaaet Grev Danneskjold til at indgive Klage imod ham; at Benstrup saavel i Commissionens som i Conseilets Betænkninger blev anseet som den, der høilig havde forseet sig; at Kongen var særdeles opbragt over hans Forhold, saa at han i sine Breve til Grev Danneskjold bebreidede ham den Forsigtighed og Langsomhed, hvormed han gik tilværks i en efter Kongens Tanker soleklar Sag og beviist Forbrydelse. At Sagen imod Benstrup blev efter Grevens Forestilling ophævet, kan sees af den Kongl. Resolution af 28 Mai 1739, hvoraf tillige erfares, at Greven gjorde sig al Umage for at lindre hans Skjæbne,

forskaffe ham sin Frihed, Tilladelse til at boe i en af Provindserne og en anstændig Pension; hvilket Ast Benstrup selv har erkjendt som en Ædelmodighed af Greven, hvorfor Treschow ender sin Fortælling med det Resultat: at Danneskjold vel gik for vidt i sin Strænghed imod Benstrup, men dog ikke af Caprice forfulgte ham, siden han af Commissionen og Conseilet blev erkjendt skyldig.

Saavidt jeg skjønner, tjener denne sidste Grund nogenlunde til at retfærdiggjøre Kongen; men den er ingenlunde tilstrækkelig til at undskylde Grev Danneskjold. Thi han burde som Sagkyndig strax have afviist Suhms og Thuras ugyldige Klager over Benstrups Skibe; men istedetfor at gjøre det, søgte han nye og partiske Vidner imod Danneskjold paa samme Tid, da han nedslog, saavidt han formaaede, de uvillige Vidners gunstige Udsagn. Det er indlysende af de Acter, jeg har læst, at Danneskjold den Gang (1735) opførte sig som en Fiende af Benstrup, imod hvem jeg ikke har fundet andet at sige, end at han i Forhørene svarede kjækt, undertiden lidenskabeligt og uærbødigt, hvilket var nok til at paadrage ham Kongens Unaade; thi Christian VI. fordrede den fuldkomneste Underdanighed, ogsaa af den Mand, der uskyldig anklagedes. Men det er menneskeligt og tilgiveligt, om en saadan Sagsøgt, i

Følelsen af sin retfærdige Sag støder an imod Sømmelighedens Regler. Det forekommer os derfor sandsynligt, hvad Riegels ligefrem antager, men ikke beviser, at Benstrup blev uretfærdigen dømt; men Iver Rosenkrands siger dog i sin Betænkning, som nedenfor læses, „at Benstrup havde i mange Maader groveligen forseet sig, og saaledes fortjent Kongens Unaade," skjøndt Rosenkrands misbilligede Fremgangsmaaden mod Benstrup. Desuden finde vi Meget at berigtige i Riegels Fortælling om denne Sag, hvilken paa det ovennævnte Sted (Side 226-29) lyder saaledes: „Ved hemmelige Angivelser vidste Danneskjold snart (d. e. før Aaret 1735) at gjøre Sø-Etaten foragtet i Kong Christians Øine*; ja han indblæste ham et sort Had mod den store Benstrup, som om han var ulydig, egensindig og hovmodig; overtalede da let den saa utidig ærekjære Christian til at kaste Benstrup i Lænker, og haabede nu Danneskjold at faae Vidnesbyrd nok imod denne ulykkelige Mand; men forgjæves anmodedes Beseilings-Commissionen over hans Skibe om sligt; Ingen var at formaae til at vige

* Nei ingenlunde. Christian VI. vedblev at elske og agte Sø-Etaten, samt skjenke den fortrinlig Opmærksomhed; men han beklagede den Uenighed, som var kommen ind i Etaten.

af fra Sandhed*; efter ingen Beviser kunde Benstrup dømmes som skyldig i Forbrydelse. Hans ypperlige nye elleve Skibe vare Beviser paa hans Duelighed, som Avind selv maatte skjælve for at ville svække. Danneskjold vilde jo, at Beseilings-commissionen skulde rose Orlogsskibet Fyen, som

* Gid det havde været saa vel; men det er desværre ganske urigtigt. Iblandt Commissarierne, som mødte for Kongen selv paa Rosenborg 1735, vare 5 af 7 villige til (af eller imod Overbeviisning, det tør jeg ikke afgjøre) at nedsætte Benstrups Skibe, og ikkun To (begge yngre Mænd) nemlig Capitain Fred. Lütken og Capitain-Lieutenant Lützow forsvarede kjækt den miskjendte Mand. De fem øvrige vare Commandeur-Capitainen Kragh, Coningh, Suhm, Reuspitzer, og Capitain-Lieutenant Thura. Iblandt disse Fem kjende vi Suhm og Thura som Benstrups Anklagere; ogsaa de andre tre vare, om ikke Danneskjolds Creaturer, saa dog hans Tilhængere, og Mænd uden Charakteer, hvilket især gjælder om Commandeur Kragh, som allerede i Aaret 1710, da Dannebrog sprang, førte Skib, men forholdt sig saa slet, at han siden i hele Krigen under Frederik IV. ikke blev brugt. See Suhms samlede Skrifter. 15 Deel Side 413. At Peter Frederik Suhm saa bestemt erklærer sig for Benstrup, og stedse var en Velynder af den for Benstrups Skyld afskedigede Capitain Lütken, gjør ham som Menneske og Historieskriver lige megen Ære, naar man betænker, hvad Andeel hans Fader, den ovennævnte Commandeur (siden Admiral) Ulrik Frederik Suhm tog i Benstrups Anklagelse og Dom.

hans Yndling Thura havde bygget, fremfor Benstrups Skib Oldenborg, hvormed det blev prøvet, og Lütken, der fulgte Sandhed og roste Benstrups, maatte jo haanligen af Danneskjold jages ud af Sø-Etaten, uagtet Skibet Fyen som ubrugeligt Orlogsskib blev solgt til asiatisk Compagnie, og Thura i Fremtiden maatte reent afsige sig med Skibsbyggeriet, og overlade til Skibsbygmesteren Brorbi og Thuresen at bygge Skibe efter Benstrups Tegninger." I alt det Riegels her siger om den kjække Lütkens Sandhedskjerlighed og Danneskjolds uværdige Opposition derimod (thi mildere Navn kan man ei tillægge denne Opførsel) har han aldeles Ret, ligesom ogsaa Danneskjolds Biograph Treschow indrømmer, at det var haardt at straffe Lütken, fordi han ikke vilde fornægte sin Overbeviisning; men Riegels har derimod Uret, naar han vedbliver: „Christian VI. var for uoplyst til selv at indsee Benstrups Fortjenester * og at hævde hans Ære, trods alle lumske Anfald imod

* Dette siger Riegels ogsaa S. 225; men i samme Aandedræt (S. 226) fortæller han, at Christian VI. gjorde Benstrup den 12 December 1731 paa een Gang fra Capitain-Lieutenant til Commandeur-Capitain og Overfabrikmester ved Flaaden. Istedetfor at erkjende deri et Beviis paa Kongens Opmærksomhed paa Fortjenester, siger han: at det skedte maskinmæssigen og paa Collegieviis. Det første kunde Riegels ikke vide; det sidste formindsker ei den Benstrup viste Ære.

den. Kongen havde allerede ladet Øretudere faae saamegen Magt over sig, at han faae i Benstrup en høist strafværdig Forræder, uden at spørge om Beviserne, der skulde fælde ham.“ Jo i Sandhed spurgte Kongen om Beviser; og for at udfinde disse var det, at han selv (i Sept. 1735) holdt Forhør paa Rosenborg. Havde Rigels læst disse Acter haaber jeg, til hans Ære, at han vilde have udbrudt, som jeg udbrød efter at have læst Acterne: Nei, det havde jeg aldrig ventet af nogen anden Konge, end af Christian IV., at kunne holde et saadant Forhør; at være saa nøie underrettet om ethvert Krigsskibs Construction, Beseiling og Skjæbner; endelig at være saa opmærksom paa Ministerens (Danneskjolds) Bestræbelser for at give Sagen et for ham gunstigt Udfald, og saa besindig i at veie de forskjellige Udsagn, endelig og saa retfærdig (da han i Forveien var stemt imod Benstrup) at lade Minoriteten (Lütken og Lützow) komme til Orde. Ja een Gang tog Kongen endog Benstrups Partie imod Danneskjold; thi da Kongen spurgte Vidnet Lütken til videre Oplysning om en Sag: „Hvem siger saa?“ og Lütken svarede: „Saa siger Benstrup og tvende Mestere,“ faldt Greven ind: „Ja Mestere, de ere ikke meget at reflectere paa;“ men Kongen viste ham tilrette, sigende: „Ja, men hvad Benstrup siger, det faaer dog at anføres.“

Men hvad der meest interesserer Læserne ved dette Forhør, er Slutningen, som geraader Benstrup til saa megen Ære. Da nemlig Grev Danneskjold spurgte Capt. Lütken: „Kan I sige, at nogen af alle de Skibe (scil. som Benstrup har bygget) ere beseilede?“ svarede han: „Ja, Eders Excellence, dersom de ikke ere beseilede, saa veed jeg aldrig hvordan. Der er Sophie Hedevig, som har havt saadan en Togt under Norge; havde han ikke været saadant et Skib som han er, saa havde han staaet paa Land og Strand, og en heel Flaade med ham.“ — „Hvor veed I det?“ sagde Kongen. — „Jo, allernaadigste Konge, svarede Lütken, vi har det Skib under Commission, og har Skibets Journal, hvori det sees.“ — „Det vidste de ikke,“ afbrød Commandeur Coningh og Suhm. — „Jo, allernaadigste Konge, gjensvarede Lütken, som jeg siger, og min Protest findes i Commissions-Protocollen; for den var ikke kommen ind til Deres Majestæt.“ — „Der er saadan Uenighed i Etaten,“ sagde Kongen til Lütken. „Nei, allernaadigste Konge, svarede denne: som jeg siger, saa siger hele Etaten med mig, paa 5 à 6 Personer nær“ — visende paa de omkringstaaende Commissairer. „Der har og — vedblev Lütken — Ingen af Disse været til Søes med disse Skibe uden jeg.“ — „Jo Commandeur-Captain Kragh,“ sagde Commandeur Suhm; „Ja

med Prinds Frederik! udbrød Låtken; ellers Ingen uden jeg; jeg har seet hvad det er for Skibe, og er fuldkommen persvaderet og convinceret, at der aldrig var saadanne Skibe i Riget, som der er nu." Disse Ord gjorde vistnok Indtryk paa Kongen; men Danneskjold var altfor fast i Christians Yndest og havde dagligen for megen Leilighed til at vise Kongen og Staten nye Tjenester, til at Benstrup kunde haabe paa ny at komme i Virksomhed. Danneskjold blev et Par Maaneder efter hiint Forhør, som ovenfor er meldt, Oversecretær (d. e. Bestyrer) for Sø-Etaten og holdt sig paa denne Post, saavel som i Kongens Raade, lige til Christian VI.s Død dog ikke uden Anfægtelse. Af Prof. Rosenvinges Papirer seer jeg, at Kongen overdrog til Iver Rosenkrands og Holstein at gjennemgaae Acterne i den her omhandlede Sag imellem Geheimeraad Danneskjold og Benstrup. Formodentlig vare de tvende Colleger ikke ganske enige i deres Anskuelse af denne vanskelige Sag; thi Rosenkrands's Betænkning (som jeg har for mig i hans Concept uden Datum) er afgivet i hans Navn alene og lyder saaledes (blot med forandret Orthographie): „(Titel) Udaf de Geheimeraad von Holstein og mig af Hr. Grev Danneskjold efter Deres Kongl. Majestæts allernaadigste Befaling communiceerte Documenter, betræffende hans imod Commandeur Ben-

strup allerunderdanigst indgivne Klage — hvilken vi med yderste Flid have gjennemgaaet — kan jeg ikke andet skjønne end at bemeldte Benstrup i mange Maader groveligen sig haver forseet, og saaledes Deres Majestæts høieste Unaade billigen haver fortjent; men som det mig dog ikke synes aldeles klart gjort og beviist, at han disse Forseelser imod Eed og Pligt forsætligen og modvilligen haver begaaet, saa understaaer jeg mig ikke at tilraade, at Deres Majestæt, efter de fra de fleste af Admiralitetet indkomne vota, med hannem skulde lade forfare; men jeg maa i allerdybeste Underdanighed til Deres Majestæts meget fuldkomnere Omdømme henstille, om det ikke maatte synes Dennem selv bedst at være, at saa betydelig en Sag som denne af Fiscalen for en ordentlig og complet Over-Admiralitetsret bliver indstævnet og Benstrup der tiltalt og dømt. Deres Maj. forekommer derved, at han ikke kan klage sig overilet eller uhørt og udømt at være straffet, og Deres Majestæt bliver det ikke desmindre forbeholdent, efter Deres allerhøieste Myndighed, den saaledes afsagte Dom at forandre eller formilde som De det for godt befinder. Dette er, allernaadigste Herre og Konge, alt det, jeg udi en Sag, i hvilken der findes adskillige Poster, hvorom jeg ikke haver Erfarenhed eller Oplysning nok med Grund at dømme, til Deres Majestæts allernaadigste Befalings allerskyldigste

Efterlevelse i Underdanighed veed at forestille. (Slutningsformel)" Ganske gik det ikke i denne Sag efter Rosenkrandses Raad; men rimeligviis efter Holsteins noget afvigende Forslag; thi han var den Gang Præsident i det danske Cancellie, og i dettes Archiv finder jeg*, at der den 14 Julii 1738 afgik Commissorium til Geheimeraad Claus Reventlov, Schoutbynacht C. Wessel, Justitsraaderne D. Sechmann og Envold Falsen, at træde sammen i en Commission med dem, som af Søetatens Krigscancellie vorde befalede for at fælde endelig Dom i Sagen mod Over-Fabrikmester Benstrup. Det lyder, som følger:

„Eftersom Vi have fundet Os anlediget til at lade den udi Vores Tjeneste staaende Ober-Fabrikmester Commandeur-Capitain Benstrup arrestere, og hans udi Vores Tjeneste brugte Conduite examinere, og til den Ende have beordret Vores Ober-Admiralitet denne Sag at gjennemgaae, ham selv at afhøre, og Os deres vota derover allerunderdanigst at indsende; dog ikke desmindre af særdeles Kongl. Naade ei derefter Dommen have ladet forfatte og afsige, men efter hans Begjering anordnet en Commission til at holde Forhør over ham, hvilken nu er bragt til Ende: saa tilstille Vi Eder nu saavel Extracterne af det, hvad udi Admiralitetet

* Sjællandske Tegnelser Nr. LXX.

er passeret, og deres udi denne Sag givne vota (hvoraf I kunne see tillige, hvad Frie og Anledning der har været at holde ham i Arrest udi Citadellet Frederikshavn indtil Sagens Udgang), samt det af Commissionen holdte Forhør. Og er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I tilligemed de af Vore Betjentere, som Vi derom fra Vor Sø-Etats Krigs-Cancellie lader anbefale, udi en Commission tilsammentræder, disse Acter nøie gjennemgaaer; hvad Parterne paa begge Sider efter foregaaende lovligt Stevnemaal, saavel den af Os allernaadigst constituerede Actor, som den Commandeur-Captain Benstrup tilgivne Forsvar, kunne have at anføre, nøie overveie, og da udi Sagen endelig kjende og dømme, hvilken Dom efter plurima vota skal forfattes, og førend den afsiges, til Vores allernaadigste Approbation eller Forandring allerunderdanigst indsendes. Dermed skeer Vor Villie."

Sagens Udfald er bekjendt nok. Alle Instantser gave Danneskjold Medhold, og tillagde Benstrup Uret. Hvor kunde Kongen da andet, end troe, at Tingen virkeligen forholdt sig saaledes?

Danneskjold skulde dog ogsaa erfare, hvorledes Fortjenester under en mild Regjering kunne miskjendes. Han fik nemlig, kort efter Christian VI.s Død, den 17de Nov. 1746, sin Afsked; drog derpaa

til Altona; blev 1748 ved Badet i Wiesbaden helbredet for en tiaarig Lamhed, som han ved sine Strabadser med Dokkens Bygning havde paadraget sig; blev af Frederik II. indbuden til at tage preussisk Tjeneste og bygge en Flaade i Embden, men afslog det, for ikke at skade Danmark; beskikkedes A. 1760 til Overhovmester i Sorøe, hvor han i faa Aar hævede Academiet til Liv og Anseelse, men mødte ogsaa endeel Fortrædeligheder, der gjorde ham kjed af denne Post. Kong Christian VII. fordrede strax efter sin Thronbestigelse en Betænkning af Danneskjold om Statens Tilstand. Han meddeelte en saadan; og kort efter (i August 1766) blev han igjen indsat til Oversecretair ved Sø-Etaten og Surintendant de Marine, og tillige gjort til Statsminister; dog holdt han sig denne Gang meget kort i Embedet, skjøndt han atter gjorde fortræffelige Indretninger i Søvæsenet. Han blev styrtet ved en Hofcabale (i Spidsen for hvilken hans Eftermand, Grev Laurvig, antages at have staaet); fik den 26de Oct. 1767 en meget unaadig Afsked med Befaling, inden 3 Dage at forlade Kjøbenhavn, hvorpaa han flyttede til Aarhuus og døde der tre Aar efter med en Christens Rolighed og en ivrig Patriots Tilfredshed. Denne var ei heller ugrundet; thi uagtet enkelte store Feil i Danneskjolds Charakteer, der var en Følge af

hans Hæftighed og Lyst til at virke uden Ind-skrænkning; uagtet den Haardhed, som ved hans Indflydelse vistes Benstrup og Fred. Lütken, har Danmark dog kun havt faa Ministre, og vor Sø-Etat ingen Forstander, som kan sammenlignes med ham. Han var utrættelig i Statens Tjeneste, uegennyttig, klog, standhaftig, kundskabsrig (for-uden Mathematik, Physik, Skibsbygningskunst og de nyere Sprog, forstod han Latin og Græsk grun-digen) og ophøiet over det svage Medlidenheds-system, som lader det offentlige Vel gaae tilgrunde af Skaansel mod slette Embedsmænd; han var sin Konge tro og den evangelisk-christelige Religion saa hengiven, at han ikke vilde taale Naturalisten Basedow som Lærer ved Sorøe Academie; endelig var han — i det mindste i sin Alderdom — saa fri for Ærgjerrighed, og saa betænkt paa et høiere Regnskab, at han roligen læste den ham i Unaade givne Afskeed, og sagde til sin beængstede Dat-ter *: „Tak hellere Gud, som giver mig Haab at kunne tilbringe mine sidste Dage i Ro. Du veed, at jeg stedse har ønsket mig en Mellemtid imellem dette Livs urolige Sysler og det bedre Liv. Nu haaber jeg dette Ønske opfyldt uden at have den Bebreidelse at gjøre mig selv, at jeg har nægtet mit Fædreland min Tjeneste, saalænge jeg kunde

* Treschows Levnetsbeskrivelse S. 49.

tjene." Da Danneskjold, efterat hans Hæftighed havde lagt sig, opførte sig saa forsonligen, ja endog ædelmodigt imod hans Hovedmodstander i Etaten, Commandeur Benstrup, og imod hans politiske Contrapart, Grev E. H. Bernstorf, er der ingen Tvivl om, at han ogsaa udsonedes med Frederik Lütken (som fik sin Afsked af Sø-Etaten 1736, men 1739 blev Controlleur ved Translationen paa Øresunds Toldkammer). Og vor Literaturhistorie selv afgiver ligesom Udsoningspantet (hvis et saadant behøvedes); thi naar man sammenligner Grev Danneskjolds Morgen- og Aften-Bønner til hver Dag i Ugen, deels originale, deels i fri Oversættelser (udgivne af Biskop Rottbøll fem Aar efter Danneskjolds Død. - 2 Dele. Sorøe 1775) med Frederik Lütkens hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder (Kbhavn 1764) og naar man betænker, at denne rørende og kraftfulde Andagtsbog blev læst af Danneskjold, just da han i Aarhuus „forberedte sig til det bedre Liv", saa slutter man lettelig, at varigt Fjendskab ei kunde finde Sted imellem to saa retskafne og saa gudfrygtige Mænd. Men begge de nævnte Andagtsbøger maatte man ønske den Dag i Dag læste af Mange, navnligen ogsaa af dem, som nedsætte Sjette Christians Old paa Grund af den

da herskende Gudsfrygt. Hvis denne kunde danne saa ædle Mænd, som de nys beskrevne med deres stærke Lidenskaber vare, fortjener den visselig at holdes høit i Ære. Man kan deraf let slutte sig til dens Virkning paa mindre lidenskabelige Charakterer.

Idet vi betragte Christian VI.s Forhold til Sø-Etaten, ville vi anføre en agtværdig Skribents Dom herom, og det saameget hellere, da denne ganske stemmer overeens med hvad vi have udfundet som historisk Resultat. Det er den nysanførte Professor H. Treschow, som siger *: „Vi finde i de Svar, som Kongen gav ved adskillige Leiligheder, ei alene en rigtig Dømmekraft og megen bon sens, men endog en Vittighed, som man maaskee ikke tiltroede ham. Vi see i de Undersøgelser, som han ved offentlige Commissioner lod anstille over en Mands Forhold, til hvem han ellers havde saa megen Fortrolighed, den kloge Fyrstes Forsigtighed og Upartiskhed; men ogsaa paa den anden Side, naar man vilde bruge Commissioner blot som Redskaber til at opvække Mistanke, som et Vehikel for Had og Misundelse, Kjækhed nok til at afslaae dem, Mod og Styrke nok til at haandhæve en redelig og duelig Mand, endog imod de Personer, for hvilke Svaghed er

* Loco citato pag. 34.

saa tilgivelig. Og hvo som vil overbevise sig om Kong Christian VI.s Arbeidsomhed og Flid i Regjeringssager, behøver blot at kaste Øiet til de af sal. Grev Danneskjold efterladte Papirer, hvoriblandt findes henimod 300 af Kongen selv egenhændig skrevne Breve, og endeel Forestillinger med hostegnede Anmærkninger og Resolutioner af Kongens egen Haand. En Regent, som maa dele sin Opmærksomhed imellem saa mange vigtige Departementer, og som skjænker saa megen virksom Flid til eet eneste, fortjener unægtelig den Roes, at han er arbeidsom; og endnu større Roes bliver dette hos Kong Christian VI., hvis svage Helbred syntes at kræve mindre Anstrængelse."

Da Treschow her iblandt Andet tilskriver Kongen Vittighed — hvilken Egenskab jeg ellers ikke mindes at have hørt Christian VI. roses for — vil jeg tilføie tvende Bonmots, paa hvilke Treschow maaskee har tænkt. Samme Morgen, da Dokken skulde indvies, væddede en af Danneskjolds Fjender, Admiral Rosenpalm, med Commandeur Dumreicher om, at Linieskibet Sextus ei kunde gaae ind i Dokken. Da det kongelige Herskab allerede var kommet til Festen, sagde en af de Tilstædeværende til Kongen: „Deres Majestæt! man siger at Sextus kan ikke komme ind i Dokken." Hvorpaa Kongen, som mærkede,

at Danneskjold taus smilede dertil, gav dette Svar: „En Skrædder tager først Maal af Kroppen, forend han gjør Kjolen. Saaledes har vel ogsaa Grev Danneskjold taget Maal af Skibet, førend han gjorde Dokken.“ Et andet interessant Træk fortæller samme Forfatter (S. 32). Kongen havde i nogen Tid ikke været paa Holmen, og dette benyttede Danneskjolds Fjender sig af til at indbilde Kongen, at Arbeidet paa Holmen gik i Staa og at Danneskjold gjorde Projecter, som ikke udførtes. Da Danneskjold mærkede dette, fik han Kongen til selv at komme og besee Alt. (Det var i Aaret 1742.) Kongen kom, og fandt foruden de af Danneskjold anførte Skibe endeel nye Kongebaade, Chalouper m. m. Da han havde længe gaaet omkring, vendte han sig til sit Følge og andre Omkringstaaende, og sagde, idet han gneed Øinene: „Jeg veed ikke, om mine Øine slaae feil; men mig synes dog, at her forrettes endeel Arbeide.“ Ingen svarede noget dertil; og da det uden Tvivl fortrød Kongen, at han saa ofte havde mistænkt Greven, gav han ham til Beviis paa sin Bevaagenhed, næste Gang, da han kom til Hove, sit Portrait indfattet med Brillanter til at bæres paa Brystet.

Inden vi forlade Grev Danneskjolds Forhold til Kongen, staaer tilbage at fortælle en Anekdote,

som jeg skylder en af vore Kunsthistorikere. Denne har berettet, at et Middel, hvorved Danneskjold befæstede sig i Kongens Naade, var hans Frues Færdighed i at brodere prægtige Tapeter, hvilken han anvendte til, i Forening med adskillige Veninder, at forfærdige Forestillinger af Orlogsskibe og andre Kongen interessante Gjenstande, hvilke brugtes til Prydelser ved Hirschholms Slot. Dette behagede vist ogsaa Dronningen. Derimod er det sandsynligt, at Greven tabte Dronningens Yndest ved sin Sparsommelighed og ved at raade til Tarvelighed. Treschow fortæller nemlig S. 61: „Grev Danneskjold paadrog sig ofte, fordi han ingen Hofmand var, deres Ugunst, som kunde skadet ham, dersom ikke hans Duelighed og Redelighed havde befæstet ham i Kong Christian VI.s Yndest. Han kunde ikke overtales til at vise Føielighed i noget, som stred imod Sandhed og Pligt, og maatte, fordi han ikke vilde beqvemme sig til efter en høi Persons Anordning at hindre Forordningen, som forbød at bære Guld og Sølv, stedse bære hendes Unaade.“ Dersom vi ikke feile i at forklare den høie Person om Dronningen, var det en Lykke for Danneskjold, at Bayreuth ligger saa langt fra Havet; thi ellers vilde maaskee en af Dronningens Landsmænd omsider have, trods Kongens Yndest og hans egen Dygtighed, fortrængt

ham ud af Admiralitetet, ligesom Rosenkrands maatte vige sin Plads i Cancelliet for Schulin. Danneskjold derimod udholdt alle Hofcabaler under denne Konge; og maatte først — som nyligen er fortalt — vige under Frederik V. Men der er endnu Meget at sige om Christian VI.s og Grev Danneskjolds Fortjenester af vort Søvæsen.

Professor Dichmann kalder den Periode (fra Aar 1735 til 1746) hvori Grev Danneskjold forestod Søetaten, Søkadet-Academiets saavelsom Flaadens gyldne Alder. I det vi henvise vore Læsere til denne, ei blot veltalende, men ogsaa nøiagtige Historieskriver* maae vi korteligt betegne nogle Hovedmomenter, hvilke geraade saavel Kongen som hans indsigtsfulde Minister til stor Ære. Det er fra denne Tid af, og nærmest fra Danneskjolds uforlignelige Indretninger, at vi maae datere den fuldstændige Glorie, som i den offentlige Mening omgiver de danske Søkrigeres Stand og Navn lige indtil vore Dage, og hvori vi troe at skjelne som tre væsentlige Bestanddele: 1. et uforfærdet Mod, 2. ægte dansk Nationalaand og 3. videnskabelig Dannelse. De to første

* See Søcadetacademiets Historie, foredraget i tre Forelæsninger hvilke udgjøre det fjerde og vigtigste Affsnit (Side 95-340) i hans Samlinger, Søetaten vedkommende. Kbhavn 1801. 8.

Bestanddele ere vistnok ældre, og omtrent saa gamle som Danmark; men i denne gamle Stamme at indpode den nye Green (Videnskabelighed) uden at svække Stammen; med andre Ord: at skaffe Gernere, Hohlenberger, Biller, Wleugler, Schiftere, uden at mangle Skrammer, Jueler, Tordenskjolder, Willemoser — det var den svære Opgave, som kun en Grev Danneskjold kunde løse, fordi han ei blot var lærd Mathematiker, men tillige rask Sømand. „Han var ikke — for dog engang at lade den fyrige Dichman tale — en af hine eremitiske Grublere, som inden Studerekamrets bestøvede Vægge døe hen for al borgerlig Virksomhed. Han var vant til at tænke, men ogsaa til at handle. Han udkastede Planen til Dokken; men han førte ogsaa selv i Aaret 1743 Flaaden. Derfor havde i hans Øine den practiske Færdighed et ikke ringere Værd, end den videnskabelige Cultur; og omendskjøndt han henvendte sin Opmærksomhed til denne, saa oversaae han derfor ikke hiin."

Men da Hensigten af dette mit Skrift ikke er at gjentage, hvad der i Christian VI.s Regjering er tilstrækkeligen bekjendt og af vore Historikere erkjendt, tør jeg ikke uddrage mere enten af Dichmans eller Gebhardis fortjenstfulde Skrifter. Derimod er det overeensstemmende med min Plan

at meddele (som jeg af Rosenkrandses Papirer kan) nogle ubekjendte Bidrag til Admiralerne Rosenpalms og Billes Historie. Dichman fortæller endeel om disse Mænd; men han har ikke kjendt de Tildragelser, hvorom Iver Rosenkrands afgav til Kongen en ham affordret Relation (den haves paa Tydsk, uden Datum; men hører, saavidt jeg skjønner, til Aaret 1737.)

„Saavidt jeg — skriver J. Rosenkrands — efter saa lang Tids Forløb er istand til at erindre, havde Admiral Rosenpalm ved en indgiven Memorial foranlediget, at Deres Majestæt lod ham kalde for sig paa Frederiksberg i Geheimeraad von Holsteins, Grev Danneskjolds og min Nærværelse, og da Admiralen i bemeldte Memorial havde beklaget sig vemodigen over, at være bleven sværtet af sine Fiender hos Deres Majestæt, imedens han paa det varmeste forsikkrede at have tjent med zele, Troskab og Flid, og tillige paa det ydmygste bad, at Deres Majestæt atter vilde tilvende ham Deres uskatteerlige Naade, saa tiltalede Deres Majestæt Selv ham strax i Begyndelsen, og opfordrede ham til at declarere, hvem hans Fiender vare; og da han ingen kunde eller vilde nævne, lod Deres Majestæt ved Hr. Geheimeraad Holstein ham forelæse en vidtløftig Pro Memoria, indgivet af Hr. Grev Danneskjold,

hvori han vidtløftigen bebreidede Admiralen meget, hvorudi han enten ikke havde fyldestgjort sin Pligt, eller endog handlet imod samme, hvilke Bebreidelser Hr. Greven ogsaa mundtligen urgerede og det endog vidtløftigen, men som jeg nu ikke er istand til at erindre. Admiralen, ganske nedslaaet, vidste lidet eller intet at svare derpaa; bad altsaa om Naade, og blev dimitteret. Admiral Bille blev nogle Dage efter kaldet frem, og efterat Deres Majestæt Selv havde bevidnet ham Deres Misfornøielse, bleve mange Forseelser ham forekastede af Grev Danneskjold, vedkommende deels Commandoen paa Holmen, deels Fabriken, deels Forsømmelse af de gamle Skibes Reparation saavelsom Bygningen af nogle nye smaa for Flaaden unddværlige Fartøier, hvilket Admiralen for en stor Deel maatte tilstaae, og altsaa kun fortrøstede sig veemödigen at bede om Naade, hvorefter han blev dimitteret. Ved denne Act var Geheimeraad Gabel nærværende, for hvem Grev Danneskjold demonstrerede Differencen imellem de forskjellige Skibstegninger og Bygningsmaader i Deres Allerhøieste Nærværelse. Efterat dette var skeet, befalede Deres Majestæt Hr. Geheimeraad von Holstein og mig at kalde begge Admiralerne Rosenpalm og Bille ind for os i Raadsalen, og tilkjendegive dem i Deres allerhøieste Navn Deres

endelige Resolution. I allerunderdanigste Følge heraf lode vi dem ogsaa komme den følgende Dag, og forkyndte dem i Deres Majestæts Navn: „at omendskjøndt Deres Majestæt fandt megen Grund til at straffe deres hidtil udviste Conduite med høieste Unaade, saa vilde De dog af medfødt Mildhed lade dem beholde deres Commando som Admiraler, i Haab om at de i Fremtiden vilde opføre sig troe, flittige, lydige og stille i Deres Majestæts Tjeneste. Dog vilde Deres Majestæt ikke lade Admiral Bille beholde Commandoen paa Holmen, ei heller den dertil hørende Gage af 600 Rdlr., men derom træffe nærmere Bestemmelse." Dette hørte de Begge med Taushed, og uden at forsøge nogen Undskyldning, retirerede de sig."

Omtrent fra samme Tid, dog vel noget tidligere afgiven, er en anden Erklæring af Rosenkrands, dateret den 2 Mai 1737, betræffende hvad Kongen skulde gjøre nu, da Admiral Rosenpalm havde erklæret, at han havde forandret Mening og tiltraadt Pluralitetens Udsagn, at de efter Capitain Thuras Methode fladbyggede Skibe i alle Maader skulde kunne kappes med de efter Fabrikmester Benstrups Principer byggede, dybere stikkende Skibe. Rosenkrands raader Kongen at følge den Mening, som saa mange Mænd af Faget

saa godt som eensstemmigen forsikkrede at være den rigtige; men beder tillige Gud at oplyse Kongen i en for Fædrenelandets Ære og Velfærd saa vigtig Sag, hvorom han (Rosenpalm) ingen Dom turde fælde.

(Fortsættelsen følger i næste Bind.)

Berömte Mænds Biographier.

There is a history in all mens lives,
Figuring the nature of the times deceased.

Shakspeare.

Iver Rosenkrands.

Anden Afdeling.

Den ellers uhældige Omstændighed, at jeg maatte afbryde Rosenkrands's Biographie i forrige Bind, har bragt mig den Fordeel, at jeg nu, af nogle mig siden tilhændekomne Breve, er istand til, iblandt Andet, at oplyse Omstændighederne ved hans Unaade, hvorom jeg i første Deel kun efter en vis Sandsynlighed kunde tale. At det var det tydske Partie ved Hoffet, der styrtede ham tilligemed de Øvrige af det danske Partie, vidste man længe; ligesaa bekjendt er det, at Dronningen var af hiint Partie den mægtigste Person, og hendes Yndling, Schulin, den dueligste og virksomste, imedens Iver Rosenkrands og de tvende Brødre Carl

Adolph v. Plessen og Ludvig v. Plessen vare paa eengang Høvdinger for det danske Partie og tillige Støtter for Nationaliteten. At disse Ministres Frimodighed i at modsige nogle af Kongens Yndlingsideer, og deres Ulyst til at understøtte den kostbare Slotsbygning, skadede dem i Kongens Yndest, er iligemaade af mig i første Afdeling tilkjendegivet. Men først nylig har jeg af Kongens Breve til Schulin erfaret følgende Kjendsgjerninger.

Allerede i Aaret 1736 havde Kongens Unaade imod begge Plesserne og Rosenkrands naaet den høieste Spidse; saa at det kun var af Forlægenhed, at Kongen beholdt den Sidstnævnte i sit Ministerium indtil 1740. Havde disse tre Ministre været Hofmænd i dette Ords sædvanlige Betydning, da gaves der dem som rige Mænd just i Aaret 1736 en dobbelt Leilighed til at gjøre Kongen deres Cour, først ved at tage en betydelig Deel i det Laan, som gjordes til Christiansborgs Opførelse, for det Andet ved at tage Actier i Banken. Men istedenfor at gribe denne Leilighed, understøttede de saa lidt Kongens tvende Yndlings-Foretagender, at han endog betegnede dem med det haanende Ord: en Bande. Den 26de Jan. 1736 skrev han nemlig til Schulin: „Om Plessernes Opførsel i Penge-negotiationen er Han vel allerede nærmere under-

rettet; Vi tilføie blot, at Vi finde Offerten af 20,000 Rdlr. meget slet for saadanne velhavende Folk.“ Og da Schulin havde viist megen Iver for at faae Bankactier affatte (meest til Embedsmænd under hans Departement), fik han den 7de Nov. 1736 for sin Deel Roes, men Rosenkrands en mention inhonorable i disse Linier: „At Han har maget det saa, at de Fleste have tegnet sig i Bøgerne, er Os kjært at erfare af Hans Skrivelse. Gud skee Lov, at der nu er taget for 700 Actier; Resten vil vel ogsaa finde sig. Geheimeraad Rosenkrands viser ved enhver Lellighed, af hvilken Bande han er, og at han ikke vil flattere Os. Man maa holde hans Alderdom og Svaghed tilgode, naar han radotterer.“

Ogsaa den af mig yttrede Formodning, at Schulin snart fandt det trykkende for sig at være Rosenkrands subordineret, og følgelig ønskede ham af Veien, har fundet Bekræftelse i følgende Brev fra Kongen til Schulin, dat. den 18de Nov. 1736: „At Geheimeraad Rosenkrands igjen vil anmasse sig en stor Authoritet over Ham, have Vi seet forgangen Fredag, da han brækkede Brevet til Os, hvori Relationerne vare, hvilket angaaer ikke alene Canceelliet, men ogsaa Os, og Vi tillade ligesaa lidet Geheimeraad Rosenkrands, som nogen

anden af Vore Betjentere, at brække Brevene, som ere til Os selv. Vi have allerede ladet ham tilskrive desangaaende ved Kammerjunker von der Lühe, at han imorgen kun skulde sende Relationerne herud til Os selv, forseglede ligesom sidst. Ogsaa have Vi befalet bemeldte von der Lühe, at naar Pakken kommer, han da strax skal give den forseglet til Os selv, og ikke til Geheimeraad Rosenkrands, saa at Vi vel snart skulle corrigere ham deri. Det undrer Os iøvrigt, at Vort Conseil har taget saa saare libet i Banken; de vise derved deres onde Villie." Forunderligt nok, at Kongen, som ellers ikke var blottet for Menneskekundskab, ansaae dem for sine troeste Tjenere, der aldrig modsagde ham, og dem for mindre troe, der viste Selvstændighed i Yttringer og Domme. Schulin fik for sin Ridkjærhed i at afsætte Bank-Actier Dannebrogsordenen, og, efterat have takket for samme, denne Haandbillet fra Kongen, dat. den 29de Nov. 1736: „Vi have erholdt Hans Taksigelse for Ordenen, og Han viser, at Han ikke er den uværdig, eftersom Han erkjender det med Tak. Geheimeraad Rosenkrands havde gjort vel i at tage de otte Actier, førend Vi talte til ham derom."

Om Rosenkrands havde noget imod Octroien for Banken, kan jeg ikke sige; men ved adskillige andre

Leiligheder var han af anden Mening end Kongen. Og kun i eet Tilfælde har jeg fundet, at Rosenkrands havde Uret, nemlig da han fraraadte Kongen at vise Langmodighed imod de geistlige Zeloter og deres Tilhængere. Derimod skjønnede han uden Tvivl rigtigt, saavel i at fraraade de Skridt, som gjordes paa ny til Bondefrihedens Indskrænkning (man ville erindre, at de meest trykkende Anordninger fra Christian VI.s Tid, ere af 12 Oct. 1742 og 1 Juli 1746, da Rosenkrands ei længer var Minister), som i at modsætte sig den upopulære Indretning med Landsfiscaler og den unyttige Forordning imod at bære Sølv og Guld. Kongen miskjendte sin egen Interesse ved at bortfjerne et saa sindigt Oppositions-Medlem af sit Raad, og han betegnede urigtigen den frimodige Tone, hvori Rosenkrands talede og skrev, ved det fremmede Ord at radotere.

Det sidste Stød til Rosenkrandses Afskedigelse gav i Begyndelsen af 1740 en Strid imellem den engelske Minister Titley og det danske Cabinet. Kongen blev meget fortrydelig over Gesandtens Opførsel. Og da Rosenkrands ei betragtede denne med samme Øine som Kongen selv og hans tvende Yndlinger, Ministrene af det tydske Partie (Grev Holstein og Schulin), da endelig Rosenkrandses Frænde og tidligste Fremhjelper Sehested (nu

Stiftamtmand i Fyen) tillige var faldet i Unaade, saa besluttede Kongen paa een Gang at skille sig ved de sidste af hans gamle, ham nu saa utækkelige Ministre. Kongen gjorde intet Skridt uden Schulins Raad, hvilket nedenstaaende Breve til denne nu saa formaaende Yndling udvise: „Frederiksberg, den 14de Jan. 1740. Han har gjort vel i at avertere Os om, at Geheimeraad Rosenkrands imorgen vil tale til Os (Uns wird antreten) angaaende Titley, som endnu forlanger en formelig Declaration af Os. Den engelske Ministers Opførsel heri er ganske extraordinair, og det kan vel være, at andre af herboende Folk spille under Dække dermed (daß andere von hiesigen Leuten dahinter stecken). Vi troe vel, at Rosenkrands vist har nogen Mistanke, og vil bruge ham til ret at faae Visheden om Sagen frem; men Vi finde, at Geheime-Conferentsraad Holst (ein) og Han have ganske Ret i deres Sentiment. Man maae svare denne lille Englænder med fermitet paa hans importunitet, at Vi hidindtil have holdt Vore engagements med England paa det allernøieste og agtede fremdeles at holde dem; og Vi troede, at hans Hof kunde være tilfreds med denne explication, da de jo ikke kunde forlange meer af Os. Den skriftlige Declaration af le

maire ville Vi omhyggeligen gjemme, indtil den skal leveres tilbage."

To Dage efter skrev Kongen til Schulin: „Frederiksberg, den 16de Jan. 1740. Endelig har Geheimeraadinde Sehestedt svaret Overmarschal Gramm. Det lader, som hun og hendes Mand ugjerne quittere den charge, de nu have, ihvorvel de lade Alt beroe paa Vor Villie. Men hvad hun vil sige med den Distinction, hun forlanger for sin Mand, idet han dimitteres i Naade, forstaae Vi slet ikke; thi han har jo alle Distinctiones, som en Mand kan have, og en saa stor Pension er jo Tegn nok til, at han ikke kommer bort i Unaade; Han (d. e. Schulin) maa altsaa vel betænke sig videre derpaa, og melde Os, hvad Han mener, at herpaa er at svare; men Brevet ville Vi gjerne have strax igjen. Hidindtil har Geheimeraad Sehested altid været for Os; hvis han nu fik sin Dimission imod sin Villie, saa vilde han slaae sig til Plesserne og de øvrige Misfornøiede (mecontante), og forøge deres Tal, hvilket ogsaa er betænkeligt. Hvad Titley idag har frembragt i Conferenzen, og hvad der er svaret ham, ønskede Vi nok ogsaa at vide, dersom det ikke foraarsager Ham formeget Skriverie." E. S. „Geheimeraad Rosenkrands har indsendt til Os sin Betænkning

om den ny Canal." Men hvorledes Sehesteds Afskedigelse hænger sammen med Rosenkrandses, fremgaaer af næstfølgende Brev. Kongen vilde af med denne Statsmand; et Stiftamtmandskab var fra Arilds Tid af et anstændigt Exil for en Minister, som faldt i Unaade. Men Christian VI. vilde dog byde Rosenkrands den smukkeste Provinds, altsaa Fyen. Det faldt ham ikke ind, at den stolte og fortjente Adelsmand vilde foretrække et uafhængigt Ophold paa sine Godser for et Embede, hvis Besidder er subordineret det Collegium, han for faa Aar siden bestyrede. Det Brev til Schulin, vi her sigte til, er dateret: Frederiksberg, den 30te Jan. 1740, og lyder:

„Det gjør Os ondt, at Vi just paa en Postdag, da Han vel desuden har nok at gjøre, maa incommodere Ham med nye Sager. Men Aarsagen er, at Overmarschal Gramm igaar Aftes overgav Os en Skrivelse fra Geheimeraad Sehested i Fyen, i hvilken denne gode gamle Mand efter mange præambules melder, at han endelig har besluttet sig til at nedlægge sin charge, naar han kan beholde Pensionen af 5000 Rdlr. saalænge han lever. Brevet er ganske besynderligt indrettet, og det forekommer Os, som om Madam har havt nogen Deel deri. Hun har derhos skrevet til Overmarschallen, hvilket Brev han har forelæst

Os; men deri staaer intet videre, end at hendes Mand har besluttet at nedlægge sin Betjening, naar det kunde skee med Vort agrement, og han beholdt en Pension af 5000 Rdlr. og Tilladelse til at blive boende paa Odense Slot indtil Paaske; ogsaa beder hun om, eftersom hendes Mand er saa syglig, at de vel bleve nødte til fremdeles at boe i Odense for at have Doctor og Apotheker ved Haanden, at de da maatte have Consumtionsfrihed, hvilken Naade den i Gud salige Konge allerede tilforn havde forundt hendes Mand, da de endnu ikke boede paa Slottet. Alt dette er endelig Ting, som let kunne accorderes hende. Hun har desuden svaret Overmarschallen angaaende den ene Punct i hans Skrivelse betræffende hiint secret, at hun ikke havde meldt det til andre, end Geheimeraad Rosenkrands, med hvem hun var beslægtet, og Løvenørn, eftersom hun troede, at disse to dog maatte vide det, og de kunde ved Leilighed indlægge et godt Ord for dem, for at gjøre deres * conditiones saameget desto bedre; men Vi sagde strax Overmarschallen, han kunde angaaende denne Punkt svare hende, at Løvenørn og Rosenkrands intet Ord herom havde vidst,

* Man venter at læse hans (Mandens) Conditioner; men Originalen lyder: „ein guhtes Wort führ Ihr (i. e. sie) einlegen, um Ihre conditiones" etc.

og at det ikke gjordes nødig, at søge Folk, som skulde disponere Os bedre i hendes og hendes Mands Anliggende; thi dertil vare Vi af Os selv tilbøielige nok. Han (i. e. Schulin) vil altsaa nok opsætte et Svar i Vort Navn til Geheimeraad Sehested, hvori der kan sættes, at Vi paa hans Ansøgning meddele ham hans Dimission, at Vi tilstaae ham, saa længe han lever, en aarlig Pension af 5000 Rdlr., og at han, saalænge han selv vil, kan blive boende paa Slottet i Odense, og naar han ikke længere boer der, men i Byen, skal han nyde fri Consumtion for det han behøver i sin Huusholdning. Vi troe, naar Geheimeraad Rosenkrands næste Mandag kommer herud, vil han plage Os for Baron Holck i Aarhuus, at han maa komme til Fyen, som Stiftamtmand. Vi kunde da vel svare ham, at hvis han selv vilde være Stiftamtmand i Fyen, saa vilde Vi accordere ham det; men dermed var givet ham frit Valg, og saa vilde han ikke modtage det. Naar Rosenkrands nu kommer bort, saa vil det hos Titley og andre Ildesindede ogsaa opvække allehaande Betænkeligheder, hvorvel han dog i Conseillet er Os mere til Hinder end til Nytte, og man har ikke altid saa god Leilighed til vel at placere en Mand, som Rosenkrands; derfor maa man tage

Leiligheden iagt. Vil Han altsaa nok opsætte et Brev til Rosenkrands, hvori det siges ham tydeligen, at Vi dispensere ham fra Vort Conseil, offerere ham en Pension af 5000 Rdlr. og lade ham selv Valget, om han helst vil have Fyens eller Aarhuus Stift; at han i sidste Tilfælde kun behøvede at bytte med Holck. Vi agte med egen Haand at affkrive begge Breve saavel det til Sehested, som det til Rosenkrands. Kunde Vi endnu i Aften efter Postens Afgang, eller senest i Morgen tidlig, lade Brevet til Rosenkrands afgaae, saa vilde det være Os kjærest. Dog vilde Vi gjerne, at Rosenkrands skulde faae det saa seent, at han ikke med Dagsposten kunde skrive til Madam Sehested, at Vi allerede havde udnævnt hendes Mand en Successor; thi Geheimeraad Sehested skulde dog erfare Vor Resolution først, eller dog i det mindste til samme Tid." E. S. „Men Vi ville gjerne, at Slottet i Odense, naar Sehested er ude, skal blive frit for al Indqvartering."

Fra dette Brevs Datum indtil Rosenkrands fik sin Afsked (den 27de April 1740 *), forløb tre Maaneder, uden at jeg med Vished kan sige, hvad der i saa lang Tid standsede Udførelsen af Kongens Beslutning. Oplysningen ligger uden Tvivl i Schulins Breve til Christian VI.; men disse ha-

* See Mnemosyne. 1ste Bind, S. 407.

ves ikke, i det mindste ere de ikke mig bekjendte. Jeg seer af Kongens Breve, at Underhandlingerne fortsattes med Titley, som vilde forhindre Danmarks Nærmelse til Frankrig; maaskee raadte Schulin Kongen, at udsætte Rosenkrands's Afskedigelse i nogen Tid, for ikke at støde den engelske Minister og det engelske Hof. Kongen selv yttrer jo, at allehaande Betænkeligheder kunde derved opstaae hos dem, som han kalder Ildesindede. Det er en stor og retfærdig Anke vi have imod Schulin, at han, som var istand til at vurdere Rosenkrands's Talenter og sjeldne Duelighed, istedenfor at oplyse Kongen om denne Ministers Værd, af Ærgjerrighed fremskyndede hans Fald.

Vi skulle nu lære nøiere at kjende Rosenkrands som en fortræffelig Minister for det Indre.

Man veed af en Mængde Kjendsgjerninger og Vidnesbyrd, at Kong Frederik IV., uagtet al hans Sparsommelighed, efterlod sig Landet i Fattigdom og Nød, hvilket deels var en Følge af adskillige Landeplager, saasom Pest, Oversvømmelse og Ildebrand, deels af de svære Skatter, som næsten i 30 Aar vare erlagte til tvende Kriges kraftige Førelse. Under Christian VI. bleve Skatterne betyd-

deligen nedsatte, hvorfor Berømmelsen især tilkommer Ludvig Pleß, der i Kongens fire første Regjeringsaar fortræffeligen styrede Rentekammeret og Finantserne; men at ogsaa Rosenkrands havde Deel deri, viser nedenstaaende Betænkning (der er uden Datum — og paa Tydsk — men som maa være skreven 1730 eller 1731), hvilken desuden røber den rigtige Anskuelse af Danmarks Forsvarsvæsen, nemlig at Flaaden var vigtigere end Landarmeen; det forstaaer sig, at denne dog heller ikke maatte forsømmes, men det bemærkes med Rette, at en maadelig-stor og marschfærdig Hær er at foretrække for en større, som af Mangel paa det Fornødne ikke kan sættes i Bevægelse. Saaledes skriver vor Rosenkrands:

„Deres Majestæt har allernaadigst befalet mig at indgive mine uforgribelige Tanker om den af Deres Majestæt, der saa dybt føler Deres troe Undersaatters Trængsler (hvorfor De aldrig noksom kan berømmes), resolverede Reduction af Deres Landarmee, hvilken høistvigtige Sag jeg har taget i pligtskyldigst Overveielse; og nu undlader jeg ikke for Deres Majestæts Fødder at nedlægge min allerunderdanigste Betænkning desangaaende, levende i det visse Haab, at den vil blive optaget i Kongl. Naade. Den forarmede Tilstand hos Deres Majestæts gandske udtømte Undersaatter, saa-

vel i Stæderne, som paa Landet, ligger desværre altfor tydeligen for Dagen; og at de i Sandhed ere uformuende til længere at udrede de hidindtil baarne Paalæg, maa Enhver erkjende og tilstaae. Nøden i denne endnu for største Delen i sin Aske liggende Residentsstad, er ligeledes for Alle indlysende. Den Kongelige Flaades Forfald, paa hvis blomstrende Tilstand dog disse Rigers Sikkerhed især beroer, er fremdeles kun altfor vel bekjendt. I saadanne bedrøvelige Omstændigheder har Deres Majestæt forefundet disse Lande ved Deres Regjeringstiltrædelse; og disse have bevæget Deres Majestæts gode og christelige Hjerte til at fatte den priisværdige Resolution, og at være betænkt paa Deres Undersaatters Soulagement. Men det skjønnes ikke, hvorledes denne Deres naadige Intention skal kunne effectueres, naar de svære Paalæg fremdeles skal continuere, ei heller indsees, hvorledes disse kunne reduceres og sættes paa en taalelig Fod, saalænge Deres Majestæts Udgivter forblive de samme; men disse ere efter mit allerunderdanigste Skjøn ikke at moderere, uden ved at reducere enten Armeen eller Flaaden; men da den sidste nødvendigviis snarere bør forøges, end formindskes, saa indseer jeg intet Middel uden den af Deres Majestæt allernaadigst resolverede Reduction af Armeen, hvorved noget Klækkeligt kunde

spares til at opnaae det roesværdige Øiemed; og kan jeg saa meget mindre beslutte mig til at fraraade dette, da jeg holder for, at en Konges Magt og Storhed ikke saameget beroer paa hans Troppers Mængde, som paa hans Undersaatters blomstrende Tilstand. Hvad Reflexion en eller anden udenlandsk Puissance vil gjøre ved forefaldende Negotiationer over den af Deres Majestæt foretagne Reduction, staaer ikke letteligt til at determinere eller forudsige. Men jeg holder for, at en maadelig-stor Armee, som er istand til at marschere hvorhen den maatte beordres, vil forskaffe Deres Majestæt ligesaa megen Anseelse, som en altfor stor (übergroße), hvilken ikke kan sættes i Bevægelse, især da Regimenternes Stamme efter Deres Majestæts vise Intention skal vedligeholdes, og det Mandskab, som forløves, kan i kort Tid, om behøves, igjen hverves. Hvorved jeg bevæges til snarere at tilraade, end fraraade Deres Majestæt den forehavende Reduction af Deres Landarmee."

At den foreslaaede Reduction fandt Vanskeligheder, vil man formode; dog vides ingen Ulейlighed deraf at være udsprungen. Den Mand, som i disse Aar havde meest Indflydelse paa det danske Krigsvæsen, var den berømte Poul Løvenørn, der ogsaa en Tidlang bestyrede Søetaten, hvorved

han dog snart fik en indsigtsfuld og nidkjær Collega i Grev Fredrik Danneskjold Samsøe, som allerede 1731 fik Sæde i Søcommissariatet og 1735 blev Oversecretair i Admiralitetet, i hvilken Egenskab han foretog en ligesaa gavnlig som gjennemgribende Reform med Flaaden og alt hvad dertil hører, troligen understøttet af Kongens Kjerlighed til Søvæsenet. Det maa have været en stor Glæde for Rosenkrands at arbeide i Forening med saadanne Mænd, som de der tilligemed ham stode Thronen nærmest i hine for Danmark saa lykkelige Aar. Begge Plesserne vare endog hans fortrolige Venner. Dette vides ikke bestemt at have været Tilfældet med flere af Christian VI.s Ministre, skjøndt det dog maaskee var saa. Men hvilken Patriot maatte det ikke fornøie, at see Landetaten under Løvenørns Bestyrelse, Søetaten under Danneskjolds, ligesom Cancellierne under J. Rosenkrands og Rentekammeret under Ludvig Pleß? En fuldkomnere samtidig Besættelse af disse vigtige Embeder vil man forgjæves søge i Danmarks nyere Historie*. Ogsaa de tvende Expeditionssecretairer, som arbeidede under Rosenkrands, nemlig Neve i det danske og v. Hagen

* Nogle af disse Momenter ere allerede af mig tidligere berørte; men de maatte ikke her savnes, naar Rosenkrands skulde sees i sin vigtigste Omgivning.

i det tydske Cancellie vare efter alt, hvad jeg om dem har kunnet opdage, duelige Mænd. Neve var en Yndling af Frederik IV., og Christian VI. beholdt ham formedelst hans store Duelighed i Cancelliet, men ikkun ad interim, som Kongen skriver i et af mig allerede meddeelt Brev.

Saalænge Rosenkrands var Chef for det danske Cancellie, havde dette, saavidt mig bekjendt, ingen anden General-Procureur end Oversecretæren selv. Det var først efterat Joh. Ludvig Holstein havde afløst ham paa hiin Post, at den store Jurist Andreas Høier kom til at beklæde dette Embede. Lovgivningen fra 1730 til Midten af 1735 kan derfor umiddelbart henføres til Rosenkrandses Ressort; paa Anordningerne fra Medio A. 1735 til 1740 havde han kun en middelbar og underordnet Indflydelse; dog maae vi i sidste Henseende gjøre en Undtagelse for Sager, Universitetet og det lærde Væsen vedkommende; thi han vedblev indtil 1740 at være Patron for Høiskolen og at tage sig ivrigt af dens Tarv. Det var først den 18 Juli 1740 at Holstein succederede ham paa denne Post. Naar man agter paa denne Deling, vil det skjønnes, at Æren nærmest tilkommer Holstein og Høier for de ypperlige Anordninger (af 1736) om Ungdommens Confirmation og om de juridiske Examina, samt om Chirurgiens Opkomst; og de ei mindre

berømmelige (af 1739) om Skolernes Formerelse og Forbedring paa Landet i Danmark og Norge; (af 1740) om Sundheds-Collegiets Stiftelse; (af 1742) om Commercien for Danmark og Norge; (af 1746) om Forbedringerne paa Island; men ved Siden af saa store Fortjenester har det holsteinske Ministerium sine Skyggepartier, især de tvende saare mørke Fr. af 1737 om Landfiscaler og Fr. 4 Juli 1746 om Baandet paa Landsoldaterne, ligesom ogsaa Indretningen af General-Kirke-Inspections-Collegium (1737) og Forfølgelseslovene (af 1745) imod Herrnhuterne falde denne Tid til Last. Hædersminderne for Rosenkrandses Præsidium ere i vor Lovgivning den nye Fundation for vort Universitet, som blev iværksat ved de indgribende og frugtbare Anordninger af 18de og 31te Marts 1732; Reductionen og den derved mulige Forbedring af de latinske Skoler; de tvende høist humane og over en snæverhjertet Tidsalder ophøiede Bestemmelser af A. 1734 (den ene om Jødernes Tjenestefolk, den anden om Geistlighedens Dispüter); endelig den i engelsk Aand udkastede, og derfor saameget desto vissere fra Rosenkrands selv udgangne Forordning af 12te Marts 1735 om Sabbatens Helligholdelse. Det er ogsaa sandsynligt, at det meste af Forordningen 19 August 1735, om Justitien i Norge, har været vi alene

paatænkt, men udarbeidet, inden Holstein (tre Maaneder iforveien) kom ind i det danske Cancellie.

Da Rosenkrands, saalænge han var Kongens Yndling, forestod tre, ja paa en Maade fire, omfattende Departementer, havde det været tilgiveligt, om nu og da en underordnet Sag af ham var bleven forsømt eller overseet; men derpaa har jeg ikke fundet noget Beviis; derover har jeg ikke hverken før eller efter hans Fald hørt en eneste Klage. Hans Arbeidsomhed synes meget mere at have omfattet alle Gjenstande; han førte jo endog selv Copie-Protocollen, saavel over sine officielle som sine private Breve. Tillige gav han flittigen Audients og førte et prægtigt, gjæstfrit Huus, som hans høie Embedsstilling førte det med sig, og som hans betydelige Formue tilbød. Dog elskede han meest smaae Selskaber, bestaaende af et Par gode Venner og lærde Mænd, f. Ex. Plesserne og Professor Gram. Med den Sidstnævnte sympathiserede han i høi Grad; og med de Første var han i Almindelighed enig, hvad Statsbestyrelsen, Lovgivningen og Finantsvæsenet angik. Som Oversecretair oppebar han betydelige Summer for Staten; thi jeg finder f. Ex. en Qvittering fra ham af 21de Mai 1731 for 30,000 Rdlr., som af Kongens Cassserer til ham vare indbetalte.

for Confirmationer af Bestallinger, Benaadninger og Privilegier ved Christian VI.s Regjeringstiltrædelse. Hans Regnskaber og øvrige Bestyrelse var stedse i Orden, saa at jeg formoder, han ligesom hans Ven, Ludvig Pleß, har kunnet aflevere sit Departement samme Dag han fik sin Afsked, hvilket jeg dog ikke finder omtalt at være skeet.

I Rosenkrandses Tid laae vort lærde Væsen endnu under det danske Cancellie, hvis Præsident sædvanligen tillige var Universitetets Patron. Derved blev Høiskolen saavelsom Kirken en Hovedgjenstand for Rosenkrands's Omsorg og Virksomhed. Ved hiins Bestyrelse og Forbedring raadførte han sig fornemmelig med Gram, der var ei blot Danmarks, men hele den lærde Verdens Orakel; ved dennes Administration indrømmede han Bisperne den dem efter Loven tilkommende Andeel; ogsaa blev i de Tider det theologiske Facultet jevnligen raadspurgt af Cancelliet. Den store pietistiske Gjæring i den danske Kirke, især iblandt den kjøbenhavnske Geistlighed, indtraf netop under hans Præsidium. Det vilde være uhensigtsmæssigt at skildre denne paa nærværende Sted, hvor det synes tilstrækkeligt at angive Rosenkrands's Synsmaade af Striden og vise, hvorvidt han derom var af anden Mening end Kongen selv. De, som ønske at kjende den pietistiske Con-

trovers nøiere, maa jeg henvise til tvende andre Steder, hvor den af mig er skildret, nemlig forsaavidt Universitetet betræffer, i mit Mindeskrift over Dr. Reuß, som var Pietist i Ordets gode Betydning, og derover geraadede i Strid med sine tvende Colleger, Biskop Worm og Professor M. Wøldike*; og forsaavidt Kirken angaaer, til det Affnit i Christian VI.s Historie, hvor jeg behandler Danmarks Kirkehistorie under denne Konge (i næste Bind af Mnemosyne).

Rosenkrands var baade en gudfrygtig Mand og i sin Theologie en orthodox Lutheraner; men han yndede ikke sin Tids „novateurs i Religionen“ — for at bruge hans eget Udtryk. — Og som deslige ukaldede Reformatorer ansaae han baade Hernhuternes Patriarch, Grev Zinzendorf, og Pietisternes Tilhængere i Kjøbenhavn, Bluhme, Holst, Evald o. s. v. Derimod var Overkammerherre C. A. Pleß en Ven af Følelsesreligionen og af den spenerske Skole, hvorfor det allerede under Frederik IV. blev raadet Biskop Deichmann, i Samtale med denne mægtige Mand at slaae paa de pietistiske Strænge. Til ham henvendte da Zinzendorf sig ogsaa strax ved sin Ankomst til Kjøben-

* See Nyt theol. Bibliothek 17de Bind, S. 84—155; og udførligere (nemlig med alle Actstykkerne) paa Tydsk i Prof. Falcks Staatsbürgerliches Magazin, 10ter Band.

havn 1730. Pleß sagde til ham: „Kongen vil tale med Dem; tal da med al den Oprigtighed, som sømmer sig for et Guds Vidne, thi som Saadan er De charakteriseret iblandt os.“ Det skede, og Kongen fandt stort Behag i Greven. De vare af samme Alder — Kongen var nemlig 31 og Greven 30 Aar —; de havde samme Tilbøieligheder og især samme Interesse for Christendommens Udbredelse og Befæstelse. Greven bivaanede Kongens Kroning og fik Dannebrogsordenen, hvilken satte den ydmyge Mand i stor Forlegenhed. I det mindste fortæller hans Ven Spangenberg dette*, ligesom ogsaa at Pleß i Kongens Navn gjorde ham det Spørgsmaal: „Om han, dersom Kongen behagede at optage ham i sit Ministerium, vilde være villig dertil?“ hvilket Zinzendorf afslog paa den Grund, at han ikke kunde unddrage sig fra Menigheden i Hernhut**. I samme Skrift læses, hvad uden Tvivl er sandt, at Greven fandt stor Naade, ja Venskab hos den kongelige Familie; „men“ — tilføies S. 686 — „der var nogle kloge og i Politiken erfarne Mænd, som ikke ønskede, at Greven skulde blive i Danmark.“ Jeg formoder, at Rosenkrands var een af disse; og denne Formodning grunder sig ikke blot paa mit almindelige Be-

* Leben des Grafen von Zinzendorf. 3ter Theil, S. 684.
** Ibidem p. 686.

kjendtskab til Rosenkrandses Tænkemaade, men paa bestemte Yttringer i Breve, f. Ex. følgende, fra Fransk oversatte:

Den 25de Juni 1731 skrev Grev Zinzendorf til Statsminister J. Rosenkrands: „Da min store Ven ikke er i Byen, beder jeg Dem, at lade mig vide ved en lille Billet, om De ikke har Efterretninger fra ham, og om det er formedelst en fortrædelig Hændelse, at han ikke har været paa Cancelliet, som han saa vist havde lovet mig, og om Deres Excellence ikke veed, om jeg skal see ham endnu i Dag i Forening med Deres Excellence og de to andre Herrer, for at arbeide tilsammen paa den Sag, som det har behaget Kongen, efter min underdanige Begjering, at overgive til Statsraadet for derom at handle med dem. Jeg er o. s. v."

Dette Brev besvarede Rosenkrands samme Dag saaledes: „Da Hds. Kongl. Høihed Prindsesse Sophia Hedevig har indbudt Hs. Excellence Hr. Overkammerherren — som uden Tvivl er den, De betegner ved Navn af Deres store Ven — til at være paa Sorgenfrie til Middag, hvor Deres Majestæter Kongen og Dronningen holde Middagstafel, saa har han ikke kunnet komme til Byen denne Formiddag. Jeg troer, at han vil komme ind i Aften, dog uden at have Vished derom. Vi have imidlertid læst det Forslag, De har gjort Hs. Maje-

slæt angaaende at anlægge et nyt Universitet i Hertugdømmet Slesvig, og vi skulle derom ved første Leilighed aflægge vor allerunderdanigste Beretning til Hs. Majestæt, for at bede ham om yderligere Befalinger. Jeg er o. s. v."

Dette Svar viser den Afstand, hvori Rosenkrands ønskede at holde den unge Enthusiast saavel fra sig, som fra Premier-Ministeren, og det lader os tillige formode, at han ikke indlod sig videre med den fyrige Projectmager, end Kongens Befalinger foreskreve ham. Der blev, som bekjendt, intet af Forslaget om at oprette et Universitet i Slesvig for Kongens tydske Stater, ligesom et saadant og maa erkjendes for overflødigt, efterdi der allerede fandtes et Universitet i Kiel (skjøndt dette rigtignok den Gang ikke tilhørte Kongen). Om iøvrigt dette Forslag maaskee siden ledte til Stiftelsen af Gymnasiet i Altona (der blev aabnet 1738), kan jeg ikke bestemme. Mærkeligt nok, at Rosenkrands og Zinzendorf begge paa een Tid, skjøndt vistnok af forskjellige Grunde, tabte Kongens Yndest. At det var nogle Pietister (tillige med Schulin) der satte ondt for Rosenkrands hos Kongen, har jeg allerede yttret i den foregaaende Afdeling (S. 401); men at han heller ikke paa sin Side raadte til Mildhed imod dem, viser, iblandt Andet, nedenstaaende, af det Franske oversatte, Brev til Kongen, dateret den 2den Oct. 1733: „Sire! Jeg har den Ære, herved at tilstille Deres Majestæt

Udkast til de tvende Expeditioner, som De igaar befalede, forventende Deres nærmere Ordre til at lade dem reenskrive, ifald Deres Majestæt forbliver fast ved Deres Mening, og ikke finder noget deri at forandre. Jeg ønsker, at Deres Majestæts Hensigt derved, nemlig at befæste Roligheden i Kirken udi Deres Kongeriger, maa opnaaes, og at ikke snarere det Modsatte maa blive Virkningen af den Mildhed, hvormed Deres Majestæt behager at behandle de Folk, som erklære sig saa offentligen, som Capellanen Holst gjør, imod de i Menigheden antagne og af Statens Love authoriserede Meninger; og at hverken han eller Andre ville misbruge den Frihed, som Deres Majestæt tilstaaer ham, at nægte det hellige Sacrament og Absolutionen til alle dem, som han finder for godt at erklære for uværdige til at stedes dertil; og endelig ønsker jeg i Almindelighed, at ikke alle Slags Reformatorer (novateurs) i Religionen maae tage Anledning til at prædike frit deres Meninger af den Omstændighed, at der i den Forordning, som Deres Majestæt har besluttet at kundgjøre, intet er, som forbyder dem det. Jeg er i dybeste Underdanighed o. s. v."

Derpaa kjendte man nemlig de strænge Pietister iblandt Præsterne, at de vægrede sig ved enten i Almindelighed at sidde i Skriftestolen og uddele Absolutionen ubetinget saaledes, som det danske

Kirke-Ritual anordner, eller dog at modtage Alle og Enhver til Skrifte. Det var ei alene den af Rosenkrands nævnte stivsindede Capellan Holst til Trinitatis Kirke (isvrigt en Stifsøn af Professor Gram, Ministerens gode Ven, og saaledes et levende Vidne om hans Upartiskhed), som fordrede — og af Kongen erholdt — Fritagelse for at sidde i Skriftestolen, men ogsaa nogle sindige Geistlige, f. Ex. Waisenhuuspræsten Ewald, Hofpræsten Professor Reuß og flere, ligesom og endeel andre Præster paa deres Ansøgning erholdt Tilladelse til at bruge en betinget Formular ved Absolutionen. Om Rosenkrands maaskee siden forandrede Mening i denne Sag, veed jeg ikke; men det er indlysende, at han burde have gjort det. Thi Kongens store Agtelse for Samvittighedsfriheden er baade i sig selv ægte christelig, og Rosenkrands burde af Englands Exempel have erindret, hvor gavnligt det er for Staternes Rolighed, at begunstige Samvittighedsfriheden. I dette Tilfælde dømte altsaa Kongen rigtigere end hans Minister. Derimod vare de enige om — da Holst snart misbrugte den ham forundte Frihed og anrettede Forvirring i Menigheden, ja endog prædikede imod Øvrigheden — at lade ham dømme af en Commission. Og idet jeg her finder det passende (af Cancelliets Archiv), at meddele nogle mærkelige Rescripter fra Rosenkrandses Tid, vil jeg begynde med Rescr. af

3die Febr. 1735, til Stiftsprovst Reenberg og Præsterne Dorph og Kølichen, hvori Hs. Majestæt stadfæster den af dem som Commissarier i Sagen mod Holst fældede Dom, dog med Undtagelse af Slutningen, „saasom Vi ikke finde raadeligt, at Sagen videre skal blive publik og for Retten vorde ageret, men Vi ville derimod, at I udi Vores Høie Navn siger og befaler P. N. Holst, at han sig af Vores Riger og Lande skal forføie." Det er rimeligt, at Kongens individuelle Villie er udtalt i denne Forandring af Commissionens Indstilling, hvilken var conform med Rosenkrandses Forkjerlighed for den sædvanlige Procedure ved Lands Lov og Ret.

Andre i en eller anden Henseende interessante Skrivelser ere Ordren af 3te Febr. 1732 til Kjøbenhavns Magistrat og Politiemester om, at Ingen maa holde Forsamling i deres Huus for at udtyde den hellige Skrift, da saadant har givet Anledning til adskillig Uorden og Tumult; men Alle og Enhver skal søge Kirken, hvor det rene Guds Ord offentligen bliver lært og forklaret. Samme Dag afgik Befaling til Biskop Worm, at lade kalde for sig alle Kjøbenhavns Præster og i Hs. Majestæts Navn befale dem, ei at tale enten for eller imod de Folk, som holde deslige Forsamlinger.

Den 16de Marts 1731 var Rosenkrands bleven Patron for Universitetet; han fandt dette i en saa

usfel Tilstand, og navnligen det theologiske Facultet saa slet besat, at det ved Rescr. af 25de Mai 1731 maatte tillades Prof. Steenbuch, saalænge Vacancerne varede, alene at examinere de Candidater, som fremstillede sig til theologisk Examen. Men Vacancen hørte snart op, da Rosenkrands fandt dygtige Mænd at besætte Facultetet med. Een af disse, den lærde og fromme Dr. Reuß, var dog ikke af hans Valg; thi det var Grev Zinzendorf, som anbefalede denne Mand til Kongen. Derimod var det vel Rosenkrands, som søgte at faae først Rambach*, siden Jerusalem herind. Det Sidste veed jeg af Grams Breve, det Første af et Brev fra Rosenkrands til Prof. Rambach i Halle, dateret den 15de Mai 1731, hvoraf erfares, at Kongen havde kaldet denne berømte Theolog til Kjøbenhavn, og at Rambach havde modtaget Indbydelsen. Men da den danske Resident von John i Berlin fik

* Dog er jeg ikke ganske vis herpaa; thi det er sikkert, at Overkammerherre Pleß og Kongens Lærer Schrøder ønskede Rambach indkaldt. Jeg har nemlig for mig et Brev fra Pleß til Rosenkrands af 18de Marts 1731, hvori han skriver, at Rosenkrands kunde faae Rambachs Adresse hos Schrøder, samt at Kongen vilde, at Rambachs Vocation skulde holdes hemmelig, indtil hans Svar ankom. Men den 18de Marts 1731 var Ros. først for to Dage siden bleven Patron, og havde som Saadan endnu ei kunnet proponere Rambach.

Ordre af sin Monarch til at udvirke hans Afsked, vægrede Kongen af Preussen sig ved at give Slip paa den udmærkede Lærer. I den Anledning melder nu Rosenkrands, at der var givet Residenten Befaling, paa ny at gjøre Forsøg paa at erholde en gunstigere Resolution fra det preussiske Hof. „Men skulde det falde anderledes ud, da vil det gjøre Hs. Majestæt ondt, at maatte undvære en saa duelig, gudfrygtig og brav Mand.“ Disse herlige Prædicater tilkomme ogsaa de danske Theologer Worm, Wøldike og Pontoppidan, ihvorvel den Første ei var ganske fri for Herskesyge, og den Sidste, ligesom Reuß, heldede til Pietismen.

Med Hensyn til et berømt Navn i vor Literatur, har jeg af Archivet (skjøndt Sagen hverken vedkommer Høiskolen eller Kirken) uddraget Rescr. af 20de Febr. 1732, hvilket tillader, at Rector Scholæ i Sorøe, Mag. Joh. Sneedorf (Faderen til Jens Schelderup Sneedorff) „maa indlade sig i Ægteskab, skjøndt det er imod Fundatsen for Skolen; dog at han vedbliver at spise med Disciplene, deels for at have Opsyn med deres Bordskik, deels for at paasee, at de faae saadan Spise, som de bør have.“

Et Par sjeldne Tilfælde ville vise os, hvorledes Rosenkrands behandlede Sager af en indviklet Beskaffenhed: Under 14de Dec. 1733 udstedtes Ordre

til Politiemesteren i Kjøbenhavn, at tage Jøden Hartvig Lazarus og hans Søn under sin Beskyttelse imod de andre Jøder. Lazarus havde nemlig klaget til Kongen over, at skjøndt han i 8 Aar havde tragtet efter at blive Christen, havde han dog ikke kunnet iværksætte sin Beslutning, fordi hans i Kjøbenhavn boende Svogre desaarsag forfulgte ham, og vilde i saa Fald berøve ham hans ni Aar gamle Søn. — Under 28de August 1734 tillades det Degnen Hans Møller i Karise, at han, saalænge han har Proces med sin Præst, maa benytte en anden Præst i sin Salighedssag.

Der var maaskee ingen Post, hvorpaa Rosenkrands mindre savnedes, end som Patron for Universitetet; og dog gjorde han for dette Alt, hvad der kunde ønskes af en indsigtsfuld og virksom Chef. Men dette gjorde ogsaa Greve Holstein, hvem det var forbeholdt, i Forening med Gram at stifte det danske Videnskabernes Selskab. Ligesom Rosenkrands havde sørget for duelige Lærere og bedre Lærebøger i Skolerne og ved Universitetet, saaledes vedblev Holstein at gjøre det samme. Kun i een Henseende staaer Rosenkrands her noget høiere end hans Eftermand, eftersom han aldrig foreslog eller iværksatte noget Mageskifte af sit Gods med Universitetets, hvilket Greve Holstein oftere gjorde; og skjøndt jeg gjerne vil troe, at saadant Bytte ikke

gjordes paa mindste Bedrag, var det dog baade i sig selv usømmeligt, og medførte idelige Anmodninger fra andre adelige Godseiere om lignende Mageskifte, der kun altfor ofte iværksattes til Skade for Universitetet, indtil Consistorium, under Kong Frederik V., udbad sig og erholdt et formeligt Forbud imod al saadan Handel.

I de første Aar, efterat Holstein havde afløst Rosenkrands i det danske Cancellie, synes Kongen at have bestræbt sig for at holde disse tvende Ministre i nøie og venskabelig Forstaaelse med hinanden; thi da det ellers var Christian VI.s Skik at affordre hver enkelt Statsminister sit skriftlige Votum, finder jeg derimod i Aarene 1736-1737 adskillige Exempler paa, at Kongen har paalagt Rosenkrands og Holstein i Forening at afgive Betænkning i visse vigtige Sager. Dette var f. Ex. Tilfældet med et Forslag, som 1737 blev indgivet af Oeconomie- og Commerce-Collegiet om Oprettelse af et Magazin til Uldens Manufacturers Opkomst her i Landet, hvilken Plan de to Ministre under 11 Juli 1737 anbefalede, og som derefter blev iværksat. Samme Aar (den 1 Juni) tilskikkede Holstein sin Collega Rosenkrands Udkast til den nye Forordning om Landsoldaters Ansættelse, til hvilken Kongen synes at have været første Ophavsmand; thi Holstein skriver i en

fransk Billet til Rosenkrands: „Hermed følger en ny Forordning, udkastet efter Kongens Ordre, angaaende Haandhævelsen af alle Forordninger, hvorom Hans Majestæt for nogen Tid siden talede i Statsraadet. Man har givet den en anden Vending for at undgaae det forhadte Navn Fiscal. Deres Excellence vil nu gjøre Deres Bemærkninger derover, og tilbagesende mig samme, naar det behager Dem." Rosenkrands afgav da til Kongen selv en Betænkning (dateret 4 Juni 1737) der viser os ham, aldeles som han var, Kongens troe Tjener, Landets oplyste Minister og Folkets redelige Ven. Han opbyder hele sin hjertelige Veltalenhed for at afdrage Kongen fra en Idee, hvis Udførelse vilde opvække ugunstige Tanker om Nationens Tænkemaade og opreise en Skillevæg imellem Kongen og Folket. Mig synes, at om vi ikke kjendte Mere end denne ene Erklæring af Rosenkrands, maatte enhver dansk Mand agte ham høit. Den er affattet paa Tydsk, men lyder i en nøiagtig Oversættelse saaledes: „Allerdurchlauchtigste etc. Det vilde for Deres Majestæts Undersaatter i disse Riger og Lande være en høist beklagelig Ulykke, om Deres Majestæt virkeligen skulde nære den Opinion om dem, at de ikke vare tilbøielige til i skyldig Underdanighed at efterleve Allerhøistsammes Villie og underkaste sig Deres

Befalinger. Den Troskab og Kjerlighed, som det danske og norske Folk stedse har udviist i Krigs- og Fredstider, maa overbevise hele Verden og Deres Majestæt selv — naar De vil behage at tage de forbigangne Tider i allernaadigst Betragtning — om noget ganske Andet. Vel skeer det nu og da, at Deres Majestæts Bud desværre, ligesom den store Guds egne Bud, overtrædes af Een og Anden; men deraf maa ingen Slutning gjøres til hele Nationen; og da Kongerne paa Jorden repræsentere Gud den allerhøieste Regent, saa pleie de ogsaa at stræbe efter at efterligne hans Naade i at bære over med saadanne Feil, som ikke komme af forsætlig Gjenstridighed. Jeg kan derfor umulig forestille mig, at det kan være Deres Majestæts alvorlige Villie at ansætte i disse Kongeriger visse Fiscaler, Procuratorer eller andre deslige, som skulde vigilere over Efterlevelsen af Deres Majestæts givne, eller herefter givende Forordninger. Naar Deres Majestæt vil tage i allerhøieste Overveielse, at De har Stiftsamtmænd, Amtmænd, Magistrater, By-, Herreds- og Birkefogeder, som og Biskopper, Præster og Provster i Landet, hvilke det paaligger samtlig, at holde over Høistsammes Forordninger, da vil De formodentlig deraf slutte, at hvad der ikke kan udrettes ved disse, det kan heller ikke ventes af Fiscaler, Procuratorer eller des-

lige Folk, om hvilke, siden de maatte vælges af de ringeste og følgelig slettest opdragne Folk, det snarere kan formodes, at de af Egennytte, Uforstandighed, Had, Misundelse og Ondskab vilde søge at komme de bedste Folk i Landet tillivs, og at angive de ringeste Forseelser, som store Forbrydelser, hvoraf vil følge, at Deres Majestæt vil blive foruroliget, Deres Kjerlighed til Undersaatterne formindsket, og disses Tillid til deres Herre og Konge blive svækket. Til at forestille Deres Majestæt i dybeste Submission denne Ulykke, som kan befrygtes, har jeg fundet mig uundgaaeligen drevet ved den dyre Eed, som jeg har aflagt til Deres Majestæt."

„Den allerhøieste Gud, som har Kongernes Hjerter i sin Haand, give af sin Naade, at min hjertelig meente troe Forestilling maa finde Indgang hos Deres Majestæt, saa at De maa afstaae fra dette Dessein og ikke lade sig forlede til at hengive Deres troe Folk, som et Bytte, til de sletteste og værste Folk i Landet, og derved mistrøste Deres samtlige Lande og Riger. Jeg kjender Deres Majestæts naadige og gode Hjerte; lad dette tale; saa er jeg forvisset om, at De vil ønske og glædes ved at finde Deres troe Undersaatter lydige, meget mere af Kjerlighed end af slavisk Frygt. Den allerhøieste Gud velsigne Deres Majestæters Regjering og krone den samt Deres hele Kongelige Huus med

Raade og Velsignelse, saa at Deres Hæder og Ære saavel nu, som hos den sildigste Efterslægt maa være og forblive i bestandig sand Veneration. Jeg forbliver o. s. v."

Vi beklage, at Rosenkrands's saa velgrundede og for Kongen saa gavnlige Raad ikke blev fulgt. Derimod udkom den 30te August 1737 Patentet om Landsfiscalernes Ansættelse, (anbefalet til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne ved Rescript af 6te Sept. 1737), hvis Virkninger uden Tvivl befandtes saadanne, som Rosenkrands havde forudsagt, hvorfor denne Indretning da heller ingen Bestandighed havde. Den holdt sig ikke engang saa længe, som den anden, der i samme Aar blev gjort ved Oprettelsen af General-Kirke-Inspections-Collegiet (see Patentet af 1ste Oct. 1737). Maaskee fandt der endog Sammenhæng Sted imellem disse tvende Institutioner; thi ligesom Kirke-Inspecteurerne skulde vaage over, at ingen Misbrug indsneg sig i Kirken, saaledes skulde Landsfiscalerne have Øie med de verdslige Anordningers Haandhævelse. Det er heller ikke usandsynligt, at det var tildeels de samme Mænd, der opmuntrede Kongen til begge Foretagender; i saa Fald kjende vi dem, som lagde deres Autoritet i den anden Vægtskaal, hvilken nedtyngede Rosenkrands's vægtige Grunde. Thi Op-

havsmændene for det kirkelige Collegium vare Kongens Lærer, Conferentsraad Schrøder, hans tydske Hofpræst, Barth. Bluhme, dennes Fætter, Juristen Andreas Høier, og den ovennævnte Statsminister Grev Holstein. Af Sidstnævntes Billet til Rosenkrands kan heller ikke sees, at han havde noget imod Tingen selv; men kun at han søgte at undgaae det forhadte Navn Fiscal. Det ligner i alt Fald ret godt den mechaniske Pietismus — hvilken jeg dog ingenlunde derfor vil tillægge de nævnte Mænd — at ville have Fiscaler ansatte baade i Kirke og Stat. Men det maa heller ikke forglemmes, at der i Christian VI.s egen Charakteer var en stærk Tendents til Strænghed; og hans Erfaring i hans korte Regjeringstid forsynede ham kun med faa Exempler paa de vistnok skadelige, men fjernere liggende Virkninger af en i altfor stor Detail gaaende Lovgivning; derimod hørte han dagligen Roes over de mange nye Indretninger, som han gjorde, og som virkeligen for største Delen fortjente at roses.

Ogsaa over en tidligere Forordning af Christian VI., som udgik fra det danske Cancellie, efterat Holstein var bleven Præsident i dette Collegium, nemlig Luxus-Forordningen af 16de April 1736 imod at bære Juveler, Guld og Sølv, afgav Rosenkrands, inden dens Bekjendtgjørelse, et

disserterende Votum, hvilket vel ligesaa lidet, som hans Raad imod Fiscalers Ansættelse, blev taget til Følge; men ligefuldt vidner om Mandens Indsigter og hans Bekjendtskab med de rigtigere stats-oeconomiske Principer. Erklæringen er forfattet paa Dansk d. 14de April 1736 og er af følgende Indhold (men trykt med den nu brugelige Retskrivning):

Stormægtigste allernaadigste
Arveherre og Konge!

Deres Kongelige Majestæts idelige Omsorg for Deres Rigers og Landes Flor og Opkomst, og Deres troe Undersaatters Tarv og Bedste, kan aldrig nok erkjendes eller venereris. Deraf er den projecterede Forordning om Klædedragten en ny Prøve, om hvilken som Deres Majestæt haver ladet mig ogsaa befale, at give mit uforgribelige Betænkende: saa understaaer jeg mig herined allerunderdanigst at forestille, at jeg ikke troer, at ved nøie Undersøgning vilde befindes, at der i Deres Kongelige Majestæts Riger og Lande saa stor Overdaadighed i Klæder, Juveler og Mobilier gaaer i Svang, som maaskee kan være bleven forestillet. I Provindserne vil det visseligen ikke findes, hvor de Fornemmeste sig tarveligen nok klæder, og gemene Mand generaliter bærer det, som i Landet

fabriquerts, eller ogsaa middel Sort af Klæde til til største Stads. Her udi Kiøbenhavn gjøres vel mere depense herudi, men deraf leve Kræmmere, Guldtrækkere, Juvelerer, Knapmagere og Skrædere; bliver alle rige Klæder plat forbudne, maae alle disse gaae til Grunde, saa at, imod een, der ved den paabudne Sparsomhed maatte conservere, mange, som ved Een eller Andens Daarlighed haver fundet deres Næring og Ophold, vil visseligen blive ruinerede. Deres Majestæts Told-intrader maa ogsaa nødvendig derved meget formindskes, og Handel og Vandel inden og uden Landet mærkeligen aftage. Juveler og Perler at forbyde, kan jeg ikke ansee at være til Nytte, men holder det meget mere for høist skadeligt. Der er faa eller ingen Huuse, som deraf haver nogen synderlig Quantitét. Det, Enhver deraf eier, er en Capital, som gjør en Deel af Enhvers Midler, og som der spares paa i Nødfald at bruges. Denne Part af Enhvers Eiendom maa visseligen, om den forbydes at bruges, falde til sin halve Værd, og saaledes maa derved ogsaa enhver Familie, a proportion, befinde sig saameget armere, da Jøder og nogle faa Andre, som kan være istand en Deel deraf sig at tilforhandle, og forstaaer dermed Handel at drive, af Manges Skade alene vilde profitere, imidlertid er det billig at befrygte, at de

faa rede Penge, som de Sælgende derfor maatte kunne løse, lettere fortabes, og saaledes slet maatte forsvinde. Jeg vil ikke melde om, at Deres Majestæts Hof i Fremmedes Øine maatte vinde et meget slet Anseende, dersom alt Guld og Sølv, i og paa Klæder, bliver forbuden, og Fruentimmer intet, uden de allerslettteste Silkestoffer, foruden Perler og Juveler, tillades at bære; men dette kan jeg ikke undlade at erindre, at dersom alle Brabandske og udenlandske Knipplinger forbydes, vil det blive en stor Bekostning, andre at anskaffe, da nu Enhver paa mange Aar dermed er forsynet, og det er en Vare, som med god Forsyn i langsommelig Tid hæderligen kan bæres. Mig synes og saa vel værd at overlægge, om saa generalt et Forbud af alle Vare, som hidindtil fra fremmede Lande og Nationer er bleven hentet, ikke vil drage denne onde Consequence efter sig, at saadanne Nationer ogsaa maatte forbyde eller paa det ringeste meget besvære debiten hos dennem af vores danske og norske effecter, til Commerciens merkelige Afgang. Disse mig, efter mit Begreb, temmelig vigtige Grunde, tillader mig ikke, da mine Tanker herover allernaadigst er bleven æsket, allerunderdanigst at tilraade denne Forordnings Publication, mens jeg formener allerunderdanigst, at Deres Kongelige Majestæts priisværdigste intention

langt bedre Besfornden kan erholdes, dersom det kuns allernaadigst maatte behage Dennem, at gjøre bekjendt, at De ingen Behag haver i Overflødighed i Klæder, og ikke gjerne seer at nogen, om det end var de Allerfornemmeste, og end til Deres Majestæts og det Kongelige Huses høitidelige Fødsels-Fester, gjør nogen særdeles Bekostning med rige Klæder at anskaffe, med mindre det maatte være af Landets Manufacturer og Arbeide, da der ingen Tvivl er paa, at jo Enhver skikker sig, saa meget heller derefter, som der kuns er meget faa, som ikke er tjent med at kunne med Skikkelighed spare, og naar Deres Majestæt da vedbliver, som De allernaadigst gjør, at encouragere Ulden og Silke, samt andre Manufacturer, kan visseligen ventes, at ligesom disse kommer meer og meer i Stand, at fournere det Behøvende, de fremmede udenlandske Vare ogsaa mindre vil blive søgte.

Disse mine allerunderdanigste Tanker nedlægger jeg i allerdybeste Underdanighed til Deres Kongelige Majestæts Fødder, henstillende Alting i Deres egen allernaadigste Villie og Velbehag, og i allerpligtskyldigste Submission forblivende til mit sidste Aandedræt" etc.

Da Forordningen udkom, to Dage efter, kan man deraf slutte sig til den liden Vægt, som Kongen alt nu lagde paa Rosenkrands's Betænk-

ning; thi Forordningen maa have været færdig fra Holstein og Høier, inden ovenstaaende Erklæring indkom. Og hvor vigtig er den dog! Det er vistnok sandt, at der i Christian VI.s Tid, naar man undtager det pragtfulde Hof og den rige ved Hoffet fremtrædende Adel, fandtes saare liden Luxus i Danmark og Norge. Men til at standse Overdaadigheden ved Hoffet besad Kongen langt beqvemmere Midler, end en almindelig Anordning kan ansees for at være. Kun maa det erindres, at Christian VI. viste mere Selvstændighed, naar han sad i sit Statsraad, end naar han præsiderede i sit Familieraad; thi her var Dronningens Stemme oftest den afgjørende, og hun elskede, som bekjendt, Pragt og Overdaadighed, hvorfor hun ogsaa søgte at forhindre den omtalte Forordnings Udgivelse. Dette erfares af Grev Danneskjold-Samsøe's Biographie*, hvori fortælles, at Greven maatte, fordi han ikke vilde beqvemme sig efter en høi Persons Anmodning, og hindre Forordningen, som forbød at bære Guld og Sølv, staae under hendes Unaade. Denne høie Person kan neppe være nogen anden, end Dronningen.

Ogsaa den allersidste Betænkning, Rosenkrands

* Jeg har alt i den foregaaende Artikel benyttet dette Sted af H. Treschows Bidrag til Greve Fredr. Danneskjold-Samsøes Levnetsbeskrivelse.

som Statsminister afgav, er bleven nemlig iblandt de Geh. Rosenvingske tilhørende Papirer. Den er af 16de Jan. 1740 og angaaer et af Grev Danneskiold den 9de Jan. indgivet Forslag, „angaaende en Canals Anlæggelse imellem Amagers Land og Sjælland ud til Kjøgebugt," hvilket Forslag Rosenkrands ei paatog sig at bedømme, men dog fandt plausibelt; „thi at Værket i sig selv, naar det engang er bragt istand, vil blive af stor Nytte, kan Ingen imodsige; og i saa Henseende synes de 100,000 Rdlr., som derpaa aarligen i 13 Aar skulde anvendes, ikke af saa stor Betydenhed, at et saa nyttigt Værk derfor skulde undlades."

Det er i det Foregaaende bemærket, at Kong Christian VI.s (og Schulins) Uvillie til den engelske Minister og det engelske Cabinet, var en medvirkende Aarsag til Rosenkrandses Afskedigelse, efterdi han ansaaes for engelsksindet. Dette var ogsaa det engelske Ministeriums Anskuelse af Sagen, hvorfor Lord Carteret arbeidede paa at bringe Rosenkrands igjen i Naade hos Kongen, og han fortæller i en for kort Tid siden i en vigtig svensk Samling trykt Note af Aaret 1743, at det var lykkets ham i den Grad, at Kongen havde forøget Rosenkrandses Pension med 2000 Rdlr. *. Dette var mig ellers

* Vid. Instruction de Milord Carteret au Ministre Anglois à Stockholm, anno 1743, i Samlingen rö-

ikke bestemdt. Den Virkning deraf, som Carteret lovede sig, at Schulin skulde tabe i Kongens Yndest og maaskee give Plads for Rosenkrands, udeblev; og den afskedigede Minister henlevede sine øvrige Aar paa sin Fædrenegaard Rosenholm.

Det er altid lærerigt, at være Vidne til en styrtet Statsmands Privatliv. Det vil i Almindelighed kunne sige hans Omgivning, om han har fortjent sin Skiæbne eller ikke. Men hvis vi maae beklage, at vi vide saa lidet om det sidste Qvinqvennium af Rosenkrandses Liv, træffer det sig igjen heldigen, at just for denne Minister intet saadant Vidnesbyrd behøves. Religionen, Videnskaberne og en god Samvittighed ledsagede ham, og gjorde ham den landlige Ro behagelig.

vande Skandinaviens Historia, 12te Deel, S. 384. Carteret roser sig af den store Indflydelse, han havde vidst at skaffe sig paa de nordiske Hoffer: "Nous sommes entierement maitres et seules depositaires de leur confiance. La France en est exclue, et qui est plus, j'ai trouvé le moyen de ramener le comte de Rosencrantz dans les bonnes graces du Roi qui vient d'augmenter sa pension de 2000 ecus par an. Il a fait perdre du terrain à Mr. de Schulin, porte-pour les Interets de la France." Det slette Fransk er bogstaveligen afskrevet. Den sidste meningsløse Sætning forstaaer jeg saaledes: à Mr. Schulin qui est porté pour etc.

Saa lærd en Minister, som Rosenkrands, havde Danmark ikke havt siden Griffenfelds Tid. Han kunde, ligesom denne store Statsmand, gjerne selv have beklædet en Lærestol ved Høiskolen, nemlig i den latinske Veltalenhed. Vi have fra Rosenkrandses Haand trykte Sager paa Latin, der bevise dette; og de henhøre til alle tre Stiilarter, da de ere forfattede deels i den jevne Prosa, deels i den høiere prosaiske Stiil, og endelig paa Vers. Hvo som veed og erkjender, hvilken høi Aandsdannelse der udfordres til at udtrykke sig saa skjønt, som Rosenkrands gjorde, i Latiens svære og grandiose Tungemaal, vil ikke fordre eller engang tilstede nogen Undskyldning, fordi jeg i min Skildring af den store Statsminister optager Beviserne paa hans Professor-Dygtighed. Philologen behøver jeg ikke at sige, hvor vanskelig Lapidarstilen er. En Prøve paa Rosenkrandses Færdighed deri kunne vi finde i St. Petri Kirke her i Staden, hvor der læses en Gravskrift af ham over Geheimeraad Christian Sigfrid von Pleßen, der var Prinds Jørgens og Dronning Annas fortrolige Ven og døde 1723 (Fader til de to berømte Statsministre, Christian Ludvig og Carl Adolph, Rosenkrandses Venner). Paa en simpel sort Marmorsteen læses en lang Indskrift af Rosenkrands, hvis første Deel vi forbigaae (den indeholder den Af-

dødes Titler og Embeder); men den anden Deel siger: "Tanto viro tam simplicem positum lapidem miraris? Desine! Per ultimas ita jusserat tabulas vir ab omni fastu alienissimus, cujus voluntati sollicite non obtemperare nefas merito duxerant liberi moestissimi. Quorum pietati nisi ipsa obstitisset pietas, ne aurea quidem suffecissent monumenta: certi, bonis illa probata, malis solis futura fuisse invisa. Vale viator, et quas tam exiguus non capit locus, veras pie defuncti laudes ex communi omnium, quibus ipsa non sordet virtus, suffragio disce. Moerens scripsit Ivarus Rosenkrands" *.

Da Rosenkrands satte denne Indskrift, var han kun Stiftamtmand i Viborg, og han skrev om en fornemmere Mand. Vi ville nu see, hvorledes han otte Aar efter, da han var den meest formaaende Minister, skrev til en borgerlig Mand, den lærde Rector Falster i Ribe (dat. den 6te Jan. 1731) **: Quamvis non ore hactenus nec colore mihi fueris notus, ignorare tamen non potui, virum de re literaria et studiosa juventute tam

* Jevnfør Hofmanns Efterretninger om danske Adelsmænd. III. Deel, S. 290—291.

** See Falsters Biographie af Rector P. N. Thorup, som udgjør femte Fortsættelse af Efterretningerne angaaende Ribe Cathedralskole. 1828. S. 39.

bene meritum, quare etiam non est quod dubites, quin, quantum in me est, tuis adsim commodis; præsertim si, quod innuere videris, non prorsus insipidum me eruditorum æstimatorem crediderīs, spero etiam et confido non magni laboris rem fore ab indulgentissimo et studiis favente Rege obtinere, quod tam eleganter rogas, ut Tibi beneficia Rectoris et Conrectoris, quibus cum magno juventutis emolumento frueris, porro concedantur. Quo qualicunque officio si dimidium Te meum totum fecero, erit sane quo mihi gratulari possim." I Sandhed! den Mand, der med saadan Elegants og Humanitet skrev latinske Breve, kan ikkun ved en stærk Litotes kaldes non insipidus eruditorum æstimator; thi han maa erkjendes for den meest kyndige og smagfulde Bedømmer af lærde Mænd og deres Værker.

At dette ikke blot er min Mening, men ogsaa vor lærdeste Historikers, sal. Abraham Kalls, er her en beqvem Leilighed til at bevise, idet jeg nu skal levere Iver Rosenkrandses horazïske Epistel til Gram, hvori han — Aaret efter at han var faldet i Unaade og flyttet til sit Gods Rosenholm i Jylland — skildrer sine Sysler, Studier og selv sin Anskuelse af Verden, saaledes som han nu betragtede den. Idet Abraham Kall lod dette herlige Brev aftrykke i Nye Danske Magazin, 2det

Bind, S. 63—64, forudsendte han følgende Dom, som allerførst (det var i Aaret 1806) lod mig ahne, hvad Rosenkrands var for en Mand: „Danmark kan af dets Adel fremvise et stort Antal af Mænd, som ved grundige og udbredte Indsigter have virkelig fortjent det Navn af Lærde, og en Deel af dem tillige paa forskjellige Maader viist sig som Lærdommens ivrige Befordrere. Men ingen adelig Slægt tæller af saadanne fortjente Mænd saa mange, som den Rosenkrandsiske. Salig Geh.=Raad Iver Rosenkrands henhører vel ikke iblandt dem af denne anseelige Familie, hvis Lærdom af trykte Skrifter kjendes og erindres; men aldrig skal danske Videnskabsmænd dog glemme, hvad denne fortræffelige Mand har virket til Kundskabs Udbredelse, da han næsten under hele Hølsalig Kong Christian VI.s Regjering bestyrede det vigtigste af hvad som da foretoges til Videnskabernes og Lærdoms Fremme hos os. Som Universitetets Patron har man ham at takke for den unægtelig meget forbedrede Indretning, hvilken da saavel Universitetet, som de lærde Skoler erholdt. Udrustet med de til hans Post meest tjenlige Indsigter i alle Literaturens Dele, og bekjendt med Nationens Charakteer og Landets Tilstand, var han baade istand til, og ogsaa villig til at erkjende og beholde det gode, hvad af de forrige Indretninger kunde og burde

vedblive; til at bedømme, hvad af fremmede Landes Indretninger kunde til Tid og Sted være hos os passende; og hvad især hos ham maa roses, han skjenkede sin Tillid til Landets egne og med Landet og Folket bekjendte Mænd, og Forsynet forundte ham derfor ogsaa til Ven og Raadgiver Hans Gram. Velsignet være hans Minde, og som et Beviis, just ikke paa hans Lærdom; — thi den var langt større og mere udbredt, end af dette Lidet kan synes — men som et Beviis paa — hvad der ligesaa meget hædrer ham, og paa mange Maader har været Fædrelandet nyttigt — hans Venskab og Agtelse for Gram, meddeles dette. Imidlertid er dette Lidet dog et Noget, som siden Luxdorphs og Suhms Død vel ingen af vore nulevende Adelsmænd skal kunne gjøre ham efter." Saavidt denne kyndige Dommer. Vi ville nu meddele Brevet selv, først paa Latin, og derefter — for de ustuderte Læseres Skyld — i en dansk Oversættelse.

Ivarus Rosenkrantzius Johanni Grammio

S. P. D.

Tædia ruralis cupiens deponere vitæ,
Vel leporem canibus, certo vel in aëre plumbo
Sector aves, longumque diem sic fallere nitor;
Tu veterum evolvis vigili, celeberrime Grammi,

Scripta manu, dulcesqve colis, Tua numina, Musas;
Nunc scrutari antiqva sagax monumenta, labore
Defessus nullo, dubiis nunc addere lucem
Historiis doctus, scriptorum censor acutus.

O! Te felicem, cui pectus finxit Apollo
Artibus his aptum discendis atqve docendis.
Me qvoqve deduxit puerum pia cura parentum
Ad doctos fontes et limina sacra Minervæ,
Ad diversa sed arripuit male svada juventus
A musis longe, mersit mox serior ætas
Innumeris curis, et ad ardua munera traxit
Publica, qvæ me non sivere vacare Camoenis.
Parnassi in medio sic gressum sistere clivo
Me dudum vidi, non absqve dolore, coactum,
Et merito, cum nunc minus ultima linea vitæ,
Qvam tango, sperare sinat pervadere ad alta
Culmina Pierii montis, langvente senectâ,
Ingenio, mentis nec acumine sufficiente.
Attamen in pluteis spretos et inutile pondus
Stare libros nolim Te credere. Me Venusinus
Altisona vates cithara, dulcedine Naso,
Et gravitate Maro, sale multo etiam Juvenalis
Alternis vicibus delectant, et breviores
Efficiunt horas, cum foedo Jupiter imbre
Descendens udis campis excedere cogat.
His o! si solis vacuum distingvere tempus
Deliciis possem, invisis curisqve soluto

Nil nisi musæum aut silvas habitare liceret:
Fortunæ instabili transversum ostendere possem
Ungvem, fallacis ridens ludibria sortis.
Vindicat at partem curæ sibi villicus, atqve
Tristis, sed raro non justa qverela coloni,
Cogor nosse boves deceant qvæ cornua, qvantis
Exigat ornatos palearibus emptor avarus,
Sidere conveniat qvo terris credere semen,
Qvo falcem in segetes immittere tempore lætas.

Mille alia enumerare piget, meminisse molesta
Qvæ mihi sæpe nimis corrumpunt otia ruri,
Qveis fruor optatis. Vincit sed tristia cuncta
Libertas, Arabum longe pretiosior auro,
Donato rude concessa, atqve id dulce latere,
Qvod, nisi qvi Solis radios sensere verendos,
Ambusti, digne neqveunt extollere laude.
Pecco in me qvicqvid pecco, nec nostra ruinam
Amplius alterius trahet imprudentia, soli.
Cum mea sit rectæ rationi obnoxia vita,
Dum seqvor hanc, vix est mentis turbare qvietem
Qvod possit, somnumve levem interrumpere fesso.
Hoc ago, qvod libuit. Campi si tædet aprici,
Musæum, aut gratus focus excipit, atqve meorum,
Conjugis et blandæ, molles lususqve jocosqve.
Si qvis amicus adest, cui læta et tristia tuto
Credere confidam me posse, qvid amplius optem?
Præter ut ætatis superest qvod degere Numen

Det valido, turpi nec degenerare senecta.
Sic satis immotus video decurrere vitæ
Fila caduca meæ. Boreas conturbet an Auster,
Tellurem nostram qvod vastum dividit æqvor,
Vix qværo, dum nos non tangat dira procella.
Scena excedo lubens, personam trado libenter.
Est qvibus in glacie versari dulce dolosa,
Fabula si recte procedit, plaudo; minus si,
Ulciscor risu damnum, justumqve dolorem.
Hac sic mente malis multis me subtraho curis,
Qvam precor ut servet mihi gratia Numinis æqvi,
Et qvos expertus sum fidos semper amicos.
Hæc ego, ne qvid agam, Tu Te nescire qveraris,
Scribere constitui sinceri pignus amoris.
Accipe Tu facilis tenuis modulamen avenæ,
Atqve memor nostri semper bene vive valeqve.

Rosenholm d. 18 Sept. 1741.

Tui ad cryptas usqve Hornfletanas*
studiosissimus,

J. R. K.

* Hornflet er en Landsby i Aarhuus Stift, og Rosenholms Sognekirke, hvori findes den Rosenkrandsiske Familiebegravelse. Professor Grams Broder, Laurids Gram, var der Præst fra 1733 til 1744, kaldet til dette Embede sikkert af Iver Rosenkrands selv. I Hornflet Kirke skulde Ministeren efter sin Død begraves. Derpaa henthyder Venskabsforsikkringen i Underskriften.

J. M.

Paa Dansk:

„For at overvinde Landlivets Kjedsomhed, forfølger jeg snart Haren med Hunden, snart Fuglene i Luften med det træffende Bly, og paa denne Maade stræber jeg at faae Bugt med den lange Dag. Du, min berømte Gram, undersøger med aarvaagen Haand de Gamles Skrifter, og dyrker de yndige Muser, Dine Guddomme, idet Du snart skarpsindigen, og uden at trættes af megen Møie, drøfter Oldtidens Mindesmærker, snart, som en kyndig Skriftdommer, af Din Lærdoms Fylde bringer Lys i tvivlsomme Historier.

O Du Lyksalige, hvis Bryst Apollo dannede beqvemt til selv at lære og for Andre foredrage disse Videnskaber! Ogsaa jeg blev som Dreng ved mine Forældres fromme Omsorg ført til Lærdommens Kilder og Musernes Helligdom; men den ilde raadende Ungdom bortrev mig langt fra Muserne til ganske andre Sysler; siden nedstyrtede den modnere Alder mig i talløse Bekymringer, og drog mig til Statens vanskelige Embeder, som ikke tillode mig at dyrke Camoenerne.

Saaledes saae jeg mig for længe siden nødt til at standse midt paa Parnassets Høi, ei uden Sorg; og det med Rette; thi Livets yderste Grændse, som jeg nærmer mig, tillader mig nu mindre at haabe engang at naae Musebjergets høie Top,

da baade Talentet sløves af Alderen og Aandskraften ei heller strækker til.

Dog maa Du ikke troe, at Bøgerne staae hos mig foragtede og som en unyttig Byrde paa Hylderne. Vexelviis fornøier mig snart den Venusiske Digter* med sin høittonende Cithar, snart Naso med sin Sødhed, snart Maro med sit Alvor, ogsaa Juvenal med sit bidende Salt: de forkorte mig Timerne, naar Jupiter lader Plaskregnen nedstrømme og nøder mig til at forlade de vaade Marker.

Ak! hvis jeg kunde udfylde alle mine ledige Timer med disse Glæder, hvis det stedse tillodes mig, fri for ubehagelige Mennesker og Bekymringer, at opholde mig enten i mit Studerekammer eller i Skovene: da kunde jeg pege Fingre ad den ustadige Lykke, og lee ad den skuffende Skjæbnes Spot.

Men baade Avlsforvalteren og Bonden med sin sørgmodige og sjelden ugrundede Klage fordrer en Deel af min Omhu. Jeg nødes til at kjende, hvorledes Oxernes Horn skulle krumme sig, og hvor store Flommer den nøieregnende Studehandler fordrer de skulle have; under hvilket Himmeltegn Sæden skal betroes til Jorden, og paa hvilken Tid Leen skal hvæsses til den rige Høst.

* D. e. Horaz.

Jeg gider ikke opregne de tusinde andre kjedelige Sysler, som ofte altfor meget fordærve mig mit Otium paa Landet, hvilket jeg saa gjerne nyder. Dog — Friheden, dyrebarere end Arabiens Guld, overvinder enhver Ubehagelighed for mig, som glæder sig ved Afskedsgaven og det søde: „at leve ukjendt,“ hvilket Ingen uden den, der er bleven brændt af Solens* frygtelige Straaler, kan værdigen prise.

Forseer jeg mig nu, da forseer jeg mig kun mod mig selv; og min Uforsigtighed skal ikke mere drage nogen Andens Undergang efter sig**, da det nu kun er Fornuften, for hvis Domstol mit Liv skal prøves. Naar jeg da lægger Vind paa Retfærdighed, er der neppe noget, som kan forstyrre mit Sinds Ro, eller afbryde den Trættes søde Søvn.

Jeg gjør nu, hvad mig lyster. Bliver jeg kjed af den-solbare Mark, da modtager mig enten mit Musæum eller det behagelige Arnested, mine Børns og min elskelige Hustrues oplivende Spøg og Leeg.

Naar jeg nu har en Ven hos mig, hvem jeg trygt kan betroe mit Livs Glæder og Sorger, hvad kan jeg da ønske mere, uden at Forsynet vil for-

* D. e. Hofgunstens.

** Er maaskee en Allusion til hans Frænde Sehested, der faldt i Unaade paa samme Tid, som han.

unde mig at henlebe Resten af mine Dage i Sundhed og ikke ved en uhyrderlig Alderdom sætte en Plet paa mit Liv.

Saaledes seer jeg temmelig rolig mit Livs skjøre Traad at udløbe. Hvad enten Nordvinden eller Sydvinden oprører det store Hav, som deler vor Klode, bekymrer jeg mig neppe om, saalænge Uvejret ikke naaer til os.

Jeg forlader gjerne Skuepladsen og overgiver med Fornøielse Rollen til Andre. Der er nok, som finde Glæde i at gaae paa den falske Iis. Dersom Skuespillet løber heldigt af, da klapper jeg; hvis ikke, da skal et Smiil være Hævnen over mit Tab og min retfærdige Fortørnelse*.

Ved denne Tænkemaade undgaaer jeg mange slemme Sorger; derfor beder jeg Gud naadigen at bevare mig denne og de trofaste Venner, som jeg selv har havt.

Dette besluttede jeg at tilskrive Dig, som et Pant paa min oprigtige Kjerlighed, at Du ikke skulde klage over, at jeg lod Dig være uvidende om, hvad jeg foretager mig. Modtag da med Velvillie dette Qvad af min liden Hyrdefløite; bevar mig selv i Din Erindring, og lev vel."

Din indtil Graven hengivne F. R.

* Over Schulin og de øvrige Hofmænd, der havde arbeidet paa hans Fald.

Mindre end dette skjønne latinske Digt behager mig det danske, som er trykt i Minerva for September 1791 under Titel: Adelens Svar paa Rostgaards Digt, Adelens Oprindelse, hvorom Indsenderen siger: „Dets plumpe Tone minder os om Sorterups og Nordrups Tidsalder, og dog skal det være forfattet af den lærde Iver Rosenkrands.“ Formodentlig var den unævnte Indsender Professor Nyerup, der ogsaa paa et andet Sted har omtalt Digtets Forfatter, men ligeledes tvivlende; thi han siger her (den danske Digtekunst's Middelalder, 2den Deel 226), at Iver Rosenkrands menes at have skrevet Adelens Svar. De Grundsætninger, det aander, vare rigtignok hans; og jeg tør heller ikke nægte Muligheden af, at den stolte, ved Rostgaards Vers krænkede Adelsmand jo nok kunde tillade sig saa haanlige Udtryk, som her bruges imod Rostgaard, der især maa høre ilde, fordi han ved at gifte sig med en uægte Datter af Storkantsler Reventlow og ved at sammenskrabe per fas et nefas Sportler i det danske Cancellie, var kommen til Ære og Rigdom. Da en Prøve dog her bør leveres, vælger jeg det Sted, hvor Digteren først erkjender den retskafne Mand, som ved sine Dyder opsvinger sig fra ringe Stand, for en ægte Adelsmand, og siden læser Rostgaard Texten.

Est Du fra mødig Plov opløft til Æresæde,
Har Du særdeles Dyd, jeg favner Dig med Glæde;
Vær kun en Adelsmand i Gjerning som af Navn,
Gjør Ret og Skjel, og frem Din Konges, Næstens Gavn!

Men har Du for en Pung af sammenstjaalne Penge,
Og for en skiden Tøs, Du har maaskee i Senge,
Tilbragt Dig Adelsnavn, jeg Dig ei bedre troer,
End som den Tigger, der ved Vangeledet boer.

Det Fescenninske, som maaskee forarger Læseren deels i denne Prøve, deels paa adskillige andre Steder, kan ikke gjælde for et indvortes Vidnesbyrd imod den fiintdannede Adelsmand som Forfatter; thi Tidens Smag taalte endnu deslige Vittighed, især i Poesie, hvorom næsten ethvert Blad i Peder Paars og i Holbergs Comoedier minder os.

Rosenkrands døde (ifølge Nyerups Literatur-Lexicon) i Aaret 1745, og naaede følgelig en Alder af 71 Aar. Hornslet-Kirke gjemmer saavel hans Støv, som et Minde om hans og ligesindede Forfædres Aand, nemlig et Bibliothek, som efter en reisende Vens Udsagn vel har afgivet sine fornemste Skatte til Aalborg Stiftsbibliothek (hvor de jo ogsaa vare mere tilgjængelige), men dog endnu bevarer endeel Bøger. Paa Rosenholm maa vel ogsaa endnu findes Minder om ham; men neppe Pa-

pirer af Vigtighed; thi ellers vare de sikkert blevne mig meddeelte.

I taknemmelige Medborgeres Erindring vil Iver Rosenkrands leve, saalænge Danmark har en Historie.

Bidrag
til
Ludvig Holbergs Levnetsbeskrivelse og Charakteristik.

Forerindring.

En af Danmarks ypperste Literatorer har opfordret mig til at skrive Holbergs Biographie omtrent efter den Maade, som Englænderne elske at see deres store Mænd skildrede paa, d. e. i største Detail, følgelig i et voluminøst Værk, udstyret med en Mængde Holbergiana. Jeg afslog det, fordi jeg hidindtil i mine Samlinger eier saa lidet Ubekjendt af eller om Holberg. Naturligviis vilde det interessere mig selv høiligen, at reise denne vor nyere Literaturs Skaber en Mindesteen, og vanskeligt kunde det ikke falde mig at skrive om ham, da jeg er fortrolig med hans Skrifter, Skjæbner og Tidsalder; men en Skribent skal ikke tænke saameget paa sin egen Beqvem-

melighed eller Fornøielse, som paa Publicums Tarv. Jeg overlader derfor hiint Hverv til en anden Historieskriver, der monne være saa lykkelig, at vide mere Nyt om Holberg, imedens jeg indskrænker mig til at levere til det eventuelle Værk nogle faa Bidrag, i Overeensstemmelse med min Plan, saavel for Mnemosyne, som siden for Pantheon, hvilken er: saalidet som mueligt deri at omtale, hvad der af Fædrenelandets Historie allerede er bekjendt, men hellere meddele — selv i Brudstykker, naar et Heelt ei kan opnaaes — hvad der hidindtil har været enten ganske ubekjendt, eller fremstillet i et falsk Lys.

Allerede for adskillige Aar siden erkjendte jeg, at det var høi Tid at samle og bekjendtgjøre, hvad der dengang endnu bevaredes i en paalidelig Tradition om Holberg, og jeg meddeelte i et Ugeblad* de Anekdoter om ham, som jeg vidste, for det meste af Abraham Kalls Fortælling. Med denne Historiker døde et stort Forraad af biographiske, som overhovedet af historiske, Efterretninger. Ogsaa Rahbek kjendte mange Træk af Holbergs Liv, hvilke ikke fandtes i nogen Bog, og som han burde have opbevaret i sit Værk om Ludvig Holberg, hvilket da ikke skulde have indskrænket sig til (som det efter Planen og Titelen nu gjør), at omtale Holberg blot som Lystspildigter. Da dette Skrift (udkommen hos Thiele 1815—1817) bestaaer af tre Dele, kan man tænke, hvor stort det projecterede Værk om Holberg i

* Nyt Aftenblad for 1824. Side 44 følg.

Almindelighed maatte blive. Til at skrive et saadant er jeg ikke, i det mindste ikke af Skjæbnen, kaldet; thi denne, som ellers, naar jeg vilde skrive om nogen af Fædrelandets Heroer, var mig saa gunstig, og tit aabnede mig store, ukjendte Skatte, har ved mine Samlinger til Holberg været forunderlig knap og ligesom treven. Selv i det specielle Embedsforhold, hvori han stod til Universitetet, som dets Qvæstor, har jeg, skjøndt nu paa ottende Aar beklædende samme Post, ikke fundet meget Nyt til hans Charakteristik. Oeconomiske Betænkninger ere da heller ikke skikkede til her at meddeles. Skulde en Fremtids-Biograph ønske sig Materialier af denne Art, vil vort Archiv frembyde nogle deraf.

Hvad jeg denne Gang har at meddele, er deels et Par Actstykker og Anekdoter til Holbergs Liv (see Lit. A.), deels et Bidrag til hans literære Charakteristik (see Lit. B.).

A.

Holberg blev, som bekjendt, Student 1702 atten Aar gammel. Hans Charakterer til examen artium har jeg ei kunnet finde (formodentlig er Protocollen fra det Aar brændt). Derimod har jeg fundet, at han den 10de Marts 1704 tog examen philosophicum, men langt fra ikke med saadant

Udfald, som man venter af hans Genie. Mangel paa Understøttelse maa have forhindret ham i at forberede sig tilstrækkeligen. Under tre Rubrikker: Logik, Geometrie og Astronomie (Sphærica), findes ingen Charakteer anført; disse tre Discipliner maa Holberg følgelig ikke have angivet; i tre andre erholdt han meget negative Charakterer, nemlig i Geographie: non male; i Hebraisk: hæsit; i Metaphysik: mediocriter; og kun i fire Fag bestod han anstændigen, da han for auctores latini, for Grammatica græca og Physica erholdt bene, og in Ethica b. m., hvilket Alt gav Hovedcharakteren Illum. Herved underforstodes recipimus; altsaa siger Illum det samme som admissus, og kan sammenlignes med vore Dages Haud illaudabilis, ligesom mediocriter svarer til vort non cont. Men det maa tillige erindres, at Pluraliteten dengang fik Illum, og Minoriteten Laudabilis; hvorfor Holberg i Peder Paars endog lader Een blive stolt „dengang han Illum fik."

Mærkeligt er det, at Holberg, som til Examen ingen Logik angav og i Metaphysik fik mediocriter, dog skulde blive Professor i Philosophien. Men dette var da ogsaa meest en Nominal-Professur; thi Philosoph i Ordets egentlige Betydning blev Holberg aldrig. Han var aldeles ikke et speculativt Hoved; havde Mistillid til, ja hartad Foragt for al

Speculation, og det kan med Grund omtvivles, at han nogensinde har kastet et Øie i Cartesii eller Spinozas Skrifter. Derimod interesserede den praktiske Philosophie ham; Puffendorf og Thomasius vare Mænd efter hans Hoved, og af den Sidste især lærte han at behandle allehaande populære Materier i Modersmaalet. Ogsaa som Professor vedblev han at ringeagte Metaphysiken og Logiken. Om det første vidner hans af Consistorium supprimerede Program; om det sidste følgende Sted i hans Autobiographie*: „Logica artificialis har jeg lidet lagt mig efter, og nøies blot med den naturlige. Jeg fraraader vel Ingen dette Studium, hvis Gavnlighed Alle erkjende. Jeg siger blot, at den, der ikke er det af Naturen, neppe kan blive Logicus ved Kunst, og man seer, at de, som ingen Logica artificialis have inde, tit gjøre fortræffelige Slutninger." At dømme saaledes er dog vel det samme som at fraraade; thi hvorfor skulde man lægge Vind paa en Videnskab, naar man ikke ved Studium kunde bringe det videre end ved det blotte Naturanlæg?

Et andet Sted i samme Skrift kan modtage sin rette Betydning ved den meddeelte Charakteerprøvel; thi denne viser, at Holberg dog, som Stu-

* Holbergs udvalgte Skrifter, udg. af Rahbek, 21de Deel, S. 542.

dem har vidst noget (skjøndt sagtens kun lidet) Hebraisk, og ikke været aldeles uvidende deri, som man ellers maatte troe af disse Ytringer i Brevet ad virum perillustrem (l. cit. p. 543—544): „Den bedste Deel af min Ungdom har jeg anvendt paa at lære Sprog. I det Hebraiske er jeg saa ulærd, at jeg ikke engang kjender Bogstaverne." Holberg maa da i en høiere Alder have glemt endog Elementerne heraf. Hvad han strax efter tilføier, beviser Rigtigheden af det, jeg i Indledningen til Christian VI.s Historie har sagt, om den Anseelse, hvortil det hebraiske Sprogstudium kom under denne Konge. Thi Holberg skriver til sin fornemme Ven: „Denne Forsømmelse vil undre Dem, da dette Sprogs Kundskab paa kort Tid saaledes har taget til hos os, at her er ligesaa mange Hebræer, som Studenter. Og da det hebraiske Sprogs Studium begyndte at udbrede sig paa samme Tid, som Snakken om det tusinde Aars Rige kom i Hovedet paa nogle af vore Landsmænd, troede jeg, de Folk gjorde dem færdige til at blive gode Borgere og Embedsmænd i det Rige de drømte om." Det var nemlig den Gang en temmelig almindelig Mening, at Hebraisk var bleven talt af Adam og Eva i Paradiis, hvorfor hine chiliastiske Sværmere troede, at det ogsaa vilde blive talt i det Himmerige, de forventede. Men over denne Spøg har Holberg dog ikke

forglemt at antyde den sande Grund, hvorfor han i sin Ungdom havde forsømt det hebraiske Sprog; han havde nemlig aldrig lagt an paa at blive Præst; thi han indrømmer, at Saadanne bør studere det hellige Sprog; men misbilliger, „at det læres i Flæng, og indskrænker det ene til dem, der tragte efter Professorater, Lectorater, Rectorater, eller andre offentlige Lære-Embeder.“ Et saadant Embede havde Holberg nu rigtignok siden erholdt; men om han end synes saaledes at komme i Strid med sig selv, er det dog vist, at han i sit Professorats Førelse ikke savnede Hebraisk; ei heller havde han som ung Student noget Haab om at bringe det til at vorde Universitetslærer.

Det er bekjendt, at der i Holbergs Comoedier oftere forekommer Allusioner til samtidige Personer; men det er ligesaa vist (hvad man ogsaa a priori vilde formode), at han ofte mistænktes for Hentydninger, hvor ingen fandtes. Til Beviis paa begge Dele kunne følgende Anekdoter tjene. Læseren erindrer Fruen i Barselstuen, der kommer at aflægge Visit uden at sige eet eneste Ord. Motivet til denne Scene tog Holberg af sin egen Erfaring. Han var engang paa Besøg i en Familie, hvor en Dame kom

paa samme Tid at gjøre Visit. Denne, saasnart hun erfarer, at Professor Holberg var i Stuen, beslutter: ei at sige eet Ord, for ikke (som hun tænkte ved sig selv og siden betroede Vertinden) at komme til at paradere paa Skuepladsen i hans næste Comoedie. Holberg bemærker hendes Taushed, og spørger Vertinden, da han nogen Tid efter atter gjorde Besøg, om den Frue var stum. Den skjelmske Vertinde røber Fruens Frygt for hans satiriske Tunge; og han svarer: „da skal det min Tro ikke hjelpe hende, at hun taug; thi jeg kan ogsaa bruge stumme Personer;" og kort Tid efter, da Barselstuen blev opført, saae den stumme Frue sin Copie lys levende at gaae igjen paa Bræderne.

I at døbe sine personæ dramatis var Holberg vel ikke saa ganske uskyldig, som han i sine Breve forsikkrer (thi det er bekjendt, at hans Erasmus Montanus først var døbt Johannes, for at give den lærde Johannes Grammius et Smæk); men undertiden gjorde man ham dog ogsaa i denne Henseende Uret. Et moersomt Beviis derpaa har jeg fundet i det interessante Manuscript: Vita Bart. Deichmanni, hvoraf jeg i Mnemosynes første Deel gjorde saa hyppigen Brug.

Deri fortælles om Holberg og Tychonius: „Christ. Lassen Tychonius, først Præst i Skive, siden Stiftsprovst i Viborg, og meget yndet

af den berømte Biskop Deichmann, var efter Viborgs store Brand kommen til Kjøbenhavn for at drive paa Iværksættelsen af sin Yndlingsidee om et Universitets Oprettelse i Viborg. Holbergs Comoedie, Jacob von Thyboe, blev spillet; og den lærde Pedant i Stykket heed den Gang Tychonius. De, som ikke yndede den jydske Præst, sagde, at det var ham, som Holberg havde skildret; og Navnets Identitet syntes at give denne Mening Medhold. Tychonius bliver rasende derover og henvender sig til Oversecretairen i det danske Cancellie, Møinichen, hvem han godt kjendte fra Viborg (thi Møinichen var ligeledes en protégé af Deichmann *), og af hvem han med Hæftighed fordrede Straf over Forfatteren. Møinichen raadte ham, ikke at gjøre Ophævelser derover og ikke at vredes paa Holberg, som jo aldrig havde kjendt ham og følgelig heller ikke kunnet tænke paa ham. Men han lod sig ei tilfredsstille; og Nemesis udeblev ikke. Da Tychonius en Dag indfandt sig paa Cancelliet og med samme Hæftighed overhængte Møinichen, traf det sig, at Holberg kommer derop. (Nogle gjættede, at Møinichen havde sendt Bud efter ham). Oversecretairen siger til Præsten: „Der er Manden, tal nu med ham selv.“ Han angriber strax Holberg med nærgaaende Ord. Holberg, uden

* Som Læseren vil erindre fra Mnemosynes første Bind.

at svare eet Ord, lader ham tale ud; spurgte derpaa Møinichen, om han ellers havde noget at befale, idet han forsikkrede, at han aldrig havde vidst, at der var nogen levende Tychonius før nu; tog derpaa Afsked og gik.

Holberg kaldte siden sin Pedant Stygotius; men Historien blev ikke skjult; den gav Anledning til den jydske Feide; hvori Tychonius blev gjort latterlig. Man sammenlignede Tychonius med Abbed Cotin, som vakte Molieres Harme, og af ham blev straffet ved at indføres under Navn af Tricotin i les femmes savantes, hvori Moliere endog afcopierede hans Manerer og forelæste hans slette Sonetter. Da Cotin besværede sig derover ved Hoffet og Moliere fik Befaling, at forandre Navnet Tricotin, kaldte han sin naragtige Person Tristotin, men Publicum tænkte endnu stedse paa Abbeden, naar de loe ad Tristotin. Ved Abbedens Død gjorde Monnáy følgende vittige Vers:

Savez vous en quoi Cotin
Differe de Tristotin?
Cotin a fini ses jours;
Tristotin vivra toujours.

Paa samme Maade vil Stygotius stedse leve, og erindre Læseren om den for længe siden afdøde Tychonius.

Det er foran i Christian VI.s Historie af mig bemærket, at den for Borgerstanden saa fornærmelige, som i sig selv usømmelige Aristokratismus, hvorover Riegels i sin Skildring af Christian VI. ideligen klager, først naaede sin rette Høide under Kong Frederik V.; og som Beviis derpaa har jeg nævnet tvende Kjendsgjerninger af Holbergs Liv. Ved en lærd Vens Godhed er jeg kommen i Besiddelse af Holbergs sidste Villie, nedskreven den 20de Januar 1748, og saaledes lydende: „Saasom alderdom og svaghed tiltager, saa har ieg fundet tienligt at tilkiendegive min sidste Villie, og haver i Guds Navn besluttet paa Hs. Kongelige Majestæts allernaadigste Approbation at give til det Sorøiske Ridderlige Academie mit øvrige Landgods, som ei er befattet under Baroniet, nemlig Øreboe, item de Gaarde, som jeg eier udi de nesthosliggende Byer Vantløse, Eskildstrup, Tornved og Vedde. Paa dette Gods hefter vel endnu nogen Gield, men, hvis Gud under mig 2 a 3 Aars Levetid, kan alting blive qvit og frit, og naar saa deraf, samt af mine andre efterladte Midler kan tilveiebringes en Capital af 12,000 Rdlr., vil ieg at renterne deraf maa anvendes til 3 fattige Academisters Underholdning. Dog skeer denne sidste donation med de Vilkaar, at det allernaadigst maatte behage Hs. Majestæt at anvende ligesaa meget af

Baroniets indkomster til 3 andre Academisters Underholdning, saa at der i alt kan blive 6 gratister, hvilke den nu regjerende Konge og hans Efterkommere alene nominere, nemlig saadanne Personer, som ei selv have Formue til at betale og findes skikkede at blive Landet til tieneste. Mit Bibliothek giver jeg ogsaa til Academiet. Og hvis et tusinde Rigsdaler af den sidste donation bliver tilovers, kan renterne anvendes til samme Bibliotheks aarlige Forbedring. Og er min Begiæring, at samme Bibliothek med dets tillæge stedse bliver separered for sig selv og fører titel af Bibliotheca Holbergiana.

Herved kan Academiet faae en bestandig consistence, hvortil jeg ønsker Guds Velsignelse.

L. Holberg.

Mit Forlangende er ellers, at som ieg ved Bergen i Norge haver en svag Søstersøn ved Navn Tostrup, som ieg aarligen har pensioneret til, at ham for sin Livstid maa continueres en aarlig pension af 30 Rdlr., siger tredive Rigsdaler, item at Værelser paa Tersløsegaard forundes en skikkelig Enke, som nyder Udviisning af Skoven.

Heraf er leveret en Gienpart til Over-Hofmarschalch og Geheimeraad Hr. Greve af Moltke, hvorudi Hovedposten befindes.

Min allerunderdanigst sidste Bøn er, at det allernaadigst ville behage Deres Kongelige Mayestæt, at saasom der ogsaa udi middelstand findes mange Personer af meriter, at det Privilegium at blive Academist ogsaa extenderer sig til dem, paa det at jeg ikke skal synes, at ville foragte min egen Stand. Dette har altiid lagt mig paa Hiertet, og derfor haaber en naadig Bønhørelse."

L. Holberg.

Den her aftrykte Copie er gjort af Professor Christian Horrebow efter Originalen, som af ham siges at være i Cancelliets Archiv. Den godtgjør Rigtigheden af et Factum, som sal. Malling med stor Forsigtighed antydede i de Efterretninger, han meddeelte om Sorøe-Academie i Conferentsraad Collins Materialier til Fædrenelandets Statistik og som Etatsraad Engelstoft tydeligere anførte i Noterne til sit latinske Lykønskningsdigt, hvorved jeg blev gjort opmærksom derpaa (see foran i dette Bind S. 126.)

Om det andet af mig sammesteds anførte Beviis paa hiin Tids fornemme Ringeagt for Genie og Lærdom har jeg vel intet Actstykke at fremlægge, men derimod en mærkelig Beretning, som en Adelsmand i vore Dage derom har meddeelt det tydske Publicum. Det er nemlig Oberst v. Nordenfels,

som i sine for kort Tid siden udgivne Mémoires fortæller: „Holberg havde af egne Midler stiftet det til sin Tid store mægtige Ridder-Academie i Soræ. I sin patriotiske Iver ønskede han, at Kongen og Hoffet vilde beære Indvielsesfesten med deres Nærværelse. Hans Ønske blev opfyldt. Alt blev paa den uegennyttige Patriots Bekostning prægtigen indrettet til Hoffets Modtagelse og Bevertning. Middagstafelet var serveret, og den høitfortjente Lærde lavede sig just til, som Vert, at efterkomme sin Pligt, da iblandt Hoffets Herrer det vigtige Spørgsmaal blev alvorligen debatteret: om en saadan Mand, der ikke var af høi Adel, kunde spise med Hs. Majestæt og Hoffet ved eet Bord? Det blev afgjort benægtende. Derpaa levede Hoffet høit paa Stifterens Bekostning, og den ædle Vert maatte trække sig tilbage til et Sideværelse og spise alene. Dette skedte i Midten af det 18de Aarhundrede *."

* See Denkwürdigkeiten und Reisen des Obristen v. Nordenfels, herausgegeben von Riedmann. 1830. S. 44.

B.

Om Holbergs og de Holbergske Skrifters Forhold til Christian den Sjettes Tid.

Det er af mig i det Foregaaende indrømmet, at Holberg ikke fandt saa meget Behag i Christian VI.s Regjering, som i Frederik V.s; og for ham, som elskede Skuepladsen saa høit, og som hævede Lystspillet hos os til den høieste Spidse, kunde alene, om ikke flere Grunde vare komne til, Faderens og Sønnens forskjellige Domme om Skuepladsens Værd afgive tilstrækkelig Grund til en vis Forkjerlighed for Sønnens Regjering. Men deraf følger ingenlunde, at Holberg var misfornøiet med Christians Old eller med hans Regjerings-Grundsætninger i det Hele. Holberg havde et baade af Naturen sundt og ved mangfoldig Erfaring i den vide Verden øvet Øie, og det ikke alene for det Skjønne i Kunsten, og det Sande i Videnskaben, men ogsaa for det Rigtige i Statsbestyrelsen. Han vidste meget vel at skjelne imellem det Væsentlige og Tilfældige. Skjøndt han derfor var misfornøiet med Hoffets Smag i Poesien; skjøndt han fandt, at Kongens Iver for Religiøsitet undertiden misbrugtes af Hyklere til egennyttige Hensigters Opnaaelse; skjøndt han saavel i Skrifter, som i mundtlig Samtale tilkjendegav sin Misfornøielse med begge Dele:

er det langtfra, at han derfor miskjendte det meget Gode, som iværksattes under denne Regjering. Hvad der skedte for Kunster og Videnskaber, for Folke-Oplysning og almindelig Dannelse, for Handel og Fabriker, for Flaadens Opkomst og Hærens bedre Organisation, maatte han nødvendigen bifalde, ligesom han og hjerteligen følte sig Kongen forbunden for de mange gode Forordninger, der just under Christian VI. udkom, betræffende Holbergs Fødeland, det gamle Norge. Holberg var ei blot et stort poetisk Genie; han var tillige i adskillige Fag en velstuderet Lærd; og kunde umuligen andet end billige og glædes ved Christian VI.s mange og hensigtsmæssige Foranstaltninger til grundig Lærdoms Fremme. Man vil i Holbergs Skrifter finde ikke faa Beviser derpaa. Første Gang han fik Leilighed til offentligen at fremføre en Dom om Christians Regjering, var da han den 12te Dec. 1730 holdt paa Universitetet sin bekjendte Sørgetale over Kong Frederik IV. Ligesom hans Roes over denne Konge kom fra Hjertet, saaledes mærker man tydeligen, at det var af Overbeviisning, og ikke for at smigre den unge Konge, at han tilføiede (efterat have henvendt Regentens Opmærksomhed paa hvad Undersaaterne ventede af ham): „Hidtil har Du ved Din Regjerings Begyndelse givet os øiensynlige Beviser paa Din Kjerlighed; thi saamange Love,

lige saamange Prøver paa faderlig Omhed; saamange kongelige Anordninger, der ere udkomne, lige saamange Velgjerninger; saamange Ord, lige saa megen Trøst. Lad fra Dig, som fra den Rigeste, udgydes over os de Mildheds-Kilder, som kunne frembringe den purpurklædte Vaar og de duftende Blomster efter saa mange Trængselsaar." Iblandt de flere Beviser paa den unge Konges Viisdom, vælger Holberg meget passende Landmilicens Afskaffelse, hvilken han omtaler paa en Maade, der gjør hans Sandhedskjerlighed og Delicatesse ligemegen Ære. Thi han roser ikke Sønnen paa Faderens Bekostning; men siger ret sindrigt: „Det er kongeligt at udskrive Soldater; det er faderligt at frigive dem; klogeligen væbnede Din høisalige Fader Landboen; kjerligen afvæbnede Du ham; han traf ind i krigerske Tider, da Soldater behøvedes; Du træffer ind i fredelige, da man har Landboer behov. Derfor prise vi Faderens Omsorg, beundre Sønnens Kjerlighed. . . . Hvad er ikke at vente af en Fyrste, der gaaer langsomt til Thronen, hurtigt til Veldaad; der vægrer sig ved at herske, førend han har gjort sig sine Undersaatter forbundne; der forsmaaer Kongesmykket, saalænge det ikke er prydet med Kjerlighedens glimrende Juvel!*" Man sige ikke, at dette er Lov-

* Holbergs udvalgte Skrifter 21de Deel, S. 167—168.

talernes sædvanlige Floskler, hvoraf intet lader sig udlede; thi skulde denne Bemærkning gjælde, da berøvede man sig tillige ethvert Middel til at documentere Holbergs Beundring af Frederik IV. og hans Hengivenhed for Frederik V. Gyldigere er den Indvending, at den Gang, da Holberg holdt hiin Tale, vare kun tre Maaneder af den nye Konges Regjering forløbne, og Holberg kunde siden have forandret sine Tanker. Dette var muligt; vi skulle derfor siden anføre Udsagn af Holberg fra de sildigere Aar.

Holberg foresatte sig tidligen som Forfatter det Maal: at give sine Landsmænd Smag ei alene paa de skjønne, men ogsaa paa de nyttige Videnskaber. Han opofrede sig i ingen Periode udelukkende til noget af disse Fag; men forenede stedse utile med dulce. Det er derfor ikke rigtigt, naar man siger: under Frederik IV. skrev han lutter Vittighedsmærker, og under Christian VI. lutter videnskabelige Bøger; thi til den første Periode hører hans Introduction til de europæiske Rigers Historie; hans Natur- og Folkeret; Danmarks og Norges Beskrivelse; og til den anden hører hans Niels Klim, Don Ranudo og adskillige mindre Digte. Man maa altsaa indskrænke sig til den Paastand, hvilken er rigtig: at Holberg i sine yngre Aar frembragte flere

poetiske, og i sine ældre Aar flere prosaiske, især historiske Skrifter. Men dette er noget, som hændes de fleste Digtere, naar de ere Videnskabsmænd tillige; og det kunde være skeet ogsaa under andre Omstændigheder. Jeg vil dermed ikke nægte, hvad jeg meget mere bekræfter, at Kong Christian VI.s Uvillie imod Skuespil havde Indflydelse paa Holbergs Forfatterliv; kun var denne Indflydelse ikke saa stor, som man sædvanligen foregiver; ei heller gjorde Aaret 1730 Epoche i den Holbergske Muses Inspiration. I Almindelighed antager man *, at Holberg vedblev at digte, indtil Aaret 1730, og at han da af Frygt for den forandrede Hofsmag pludseligen nedsteg af Pegasus og hengav sig i Clios Tjeneste. Men Sagen forholder sig anderledes. Allerede i Aaret 1726 besluttede Holberg at nedlægge sin poetiske Pen, som vi see af Fortalen til hans Forvandlinger, hvor han siger, at dette uden Tvivl blev hans sidste Skrift; og som Grund til denne Beslutning angiver han i sin Levnetsbeskrivelse den Vane, som Folk i Kjøbenhavn var kommet i, „enten af Uvidenhed eller af Ondskab at tillægge ham adskillige Nidskrifter, der omspredtes i Staden, og hvori ubenævnte Forfattere

* Dog har den skarpsindige Forfatter af Fragmenterne over Holberg (i Athene, see især 9de Bind, S. 139—142) gjort opmærksom paa dette som en Vildfarelse.

lagde deres lumpne og slette Tænkemaade for Dagen. Han vilde hellere nedlægge Pennen, end give sine Fiender idelig Leilighed til at gjøre ham mistænkt for Andres Forseelser.“ Fremdeles er det jo vist, at han i Aaret 1727 tog formelig Afsked med Theatret ved sit vittige Stykke: de danske Comediers Liigbegængelse. Imidlertid er det ogsaa en grundet Bemærkning, som anførte smagfulde Forfatter gjør, at Holberg vist langt tidligere end Tilfældet blev, vilde have brudt hiin Erklæring om fremtidig Taushed, „naar ei de kort efterfølgende Tidernes Tegn havde svækket hans Lyst og Drift.“ Han havde jo en hartad uimodstaaelig Drift til det Comiske og til Satiren, hvorfor selv de paafølgende Tiders Abstadighed ei ganske kunde underkue hans uforlignelige Lune: Niels Klim og Don Ranudo, begge undfangede og fødte i Christians Old, vilde alene være tilstrækkelige til at begrunde Holbergs Udødelighed som Digter.

Den Skribent, som meest har forvirret Anskuelsen af Holbergs Forhold til Christian VI.s Tid, er denne Konges titomtalte Dadler, Riegels. Han var ligesaa lidet istand til at vurdere den store Comiker, som den retsindige, arbeidsomme Regent. Nogle faa Steder af hans Bog om Christian VI. maae bevise, at der ogsaa i hans Tale om Holberg, som ellers, hersker Letsindighed og

Selvmodsigelse i Domme. Eet Sted (Side 495) roser han Holberg — fordi det der passede i hans Kram — og siger, „at Holberg gjorde Videnskaberne vigtige (jeg forstaaer det: tilgængelige og interessante) for de Danske.“ Men at denne Roes ei var et Udbrud af sand Overbeviisning, men kun et Mundsveir, vise deels de paafølgende Linier, hvor man seer Hensigten af den ydede Roes, nemlig at beskjæmme Geistligheden og Adelen *, deels andre Domme i samme Bog, saasom Side 484: „Hverken Holberg, Hersleb eller Pontoppidan havde dansk Stiil“ (og det vover den Mand at sige, som ei kan skrive to Linier Dansk uden at begaae de groveste Feil imod Grammatik og Logik); Side 493: „Dette eneste gode (Gode) forskaffe Hol-

* Disse lyde saaledes: „Uden Holbergs Paavirkning med sine Skrifter havde Nationen reent været inddysset i Gudfrygtigheds-Tant (NB. al Gudsfrygt er for Riegels Tant) og havde vist beholdt saare ringe sund Fornuft til eget Brug; thi spændte i Troens Aag, havde de danske Faarehjorde maattet gaae, hvor Hyrdetne vilde. Holbergs Skrifter holdt dog nogenledes Tænkefriheden vedlige, saa at han ene næsten kunde arbeide imod 2000 Præster og hele Hoffet, at de ikke ganske qvalte al Sjælefrihed, og gjorde dem dog nogenledes skikkede til at modtage andre Nationers Oplysning, hvis Adelsaanden havde taalt, at den gik frem jevnsides med oplyste frie Nationer.“

bergs Skrifter enhver Læser, at de bidrage til at lære dem (ham) en bedre Stiil end de hidtil havde været vante til." I Sandhed, var det den eneste Nytte af Holbergs Skrifter, saa maatte de for længe siden have veget Pladsen for bedre styliserede Skrifter. Fremdeles hedder det (samme Side): „Paa Almuen kunde bedre virke Holbergs Skjemtedigt, Peder Paars." Vil Nogen vide, hvori den bedre Virkning bestod? Han høre Riegels's egne Ord: „Her var noget at lee af for alle Stænder: de loe uden at vide hvorfor; Anholt, Callundborg, Aarhuus vare dem bekjendte Steder; og blot at forstaae halvt er Almuens bedste Læsning. Men til hvilken sand Nytte var Peder Paars's Læsning? hvilke nyttige og brugbare Kundskaber, anvendelige paa det daglige Liv, forsynede dette Skjemtedigt Almuen med?" — Jeg tænker dette kan være nok til Prøve paa Riegels's Æsthetik. Man seer deraf, at et komisk Heltedigt, som vil være til sand Nytte, skal indeholde Veiledning for Almuen til brugbare Kundskaber, saasom at pløie, brygge, bage o. s. v.! Og den Mand, der havde et saa urigtigt Begreb om den komiske Poesie, han kan ikke finde Haansord haarde nok imod Christian VI., fordi Kongen holdt Skuepladsen lukt og ikke yndede Comoedier. Vi derimod, som ere gjennemtrængte af levende Beundring for Holbergs ufor-

lignelige Lystspil og øvrige Vittighedsarbeider, og som oprigtigen beklage, at hans muntre Muse blev miskjendt af saa mange Samtidige, og det ei blot under Christian VI., vi kunne dog godt skjelne imellem Christian som Konge (d. e. som Landets Regent, dets Lovgiver, Bestyrer, Forsørger) og Christian som Æsthetiker. I sidste Henseende maae vi vistnok erklære hans Smag for slet; men man kan jo endog uden al Smag for Poesie være en saare duelig Regent.

Jeg har i en egen Afhandling* viist, at al gyldig Anke imod Christians Regjering i æsthetisk Henseende indskrænker sig til de tvende Punkter: 1) at Kongen og Hoffet ikke fandt Smag i Comoedier eller anden munter Poesie; 2) at National-Theatret under hans Regjering forblev tillukket, og først aabnedes under Frederik V. Vistnok tvende vægtige Momenter, navnligen i Holbergs Digterliv; thi den dramatiske Digter taber sin halve Existents, naar der ingen Skueplads er, hvorpaa hans Værker kunne fremtræde levende, og hvor han kan fornemme sine Landsmænds Bifald, der ligesom er Solen, hvori han maa opvarme sig til ny Anstrængelse. Men naar vi have indrømmet dette, maae vi heller ikke gaae videre i vor Klage, og ei forglemme

* Som er afgivet til det Skandin. Lit.-Selskabs Skrifter. 23de Bind.

de tre Momenter, som fra den anden Side med Rette kunne fremføres. 1) At der foruden Comoedier gives mange andre Vittighedsværker, hvorpaa Skuepladsens Spærring ingen Indflydelse har. 2) At der var intet til Hinder for, at jo selv Comoedier under Christian VI. kunde baade skrives, trykkes, læses og beundres, som Don Ranudos Exempel beviser. 3) At der selv under Christian VI., især i hans første Regjeringsaar, spilledes Comoedier i Danmark, kun ikke af kongelige d. e. af Staten lønnede Skuespillere. Det sidste oversee de Fleste, men det er ikke desto mindre fuldkommen vist, at Christian VI. aldrig udstedte noget Forbud imod Skuespils Opførelse i sine Stater. Forordningen af 12te Marts 1735, om Sabbatens Helligholdelse, § 8 fastsætter kun, at „Comoedie, Skuespil og deslige Ting, maae aldrig om Søn- og Helligdagene eller og Aftenen tilforn holdes“ — altsaa samme Bestemmelse, som endnu gjælder i England og flere Steder. Vi finde ogsaa tit under denne Konge i Aviser og andensteds talt om Skuespil af omreisende Comoedianter, skjøndt Kongen rigtignok ikke yndede disse, saa lidet som han selv vilde underholde et staaende Theater. Det sidste kunde maaskee mangen Statsoeconom faae i Sinde at regne ham tilgode ved at betragte de uhyre, Folket afpressede Summer, hvilke endeel andre Regenter, f. Ex. Au-

gust III. eller Gustav III., have anvendt paa et Hoftheater eller en pragtfuld Opera; men vi rose ikke Christian VI. derfor, da det er bekjendt nok, at han ellers ikke just var sparsommelig, men tvertimod anvendte store Summer for at tilfredsstille især sin Gemalindes Pragtsyge. Formodentlig har hun ligesaa lidet som Kongen yndet Comoedier. Vist er det, at Kongen ikke leed dem; ja endog nu og da anvendte sin Myndighed til at forstyrre dem. Saaledes finder jeg f. Ex., at han under 30te August 1735 skriver i et Brev til Schulin*: „I Glückstadt skal der være Comoedianter, som narre Folk Penge ud af Pungen. Det var godt, om der blev befalet Magistraten at bortskaffe deslige Folk; thi der kommer dog intet Godt ud af.“

Naar Holberg kun vilde undvære Hoffets Bifald, kunde han altsaa ogsaa under Christian VI. udgive hvilke Skrifter han vilde. Beviis herpaa have vi ei blot i Don Ranudo, men i Niels Klim; thi lykkeligviis kunne vi med afgjørende Grunde reclamere for dette Tidsrum hiint Værk, der har erholdt og stedse vil bevare hele den oplyste Verdens Beundring**. Uagtet det nu heelt igjen-

* Det findes i Samlingen af Kongens Breve i Geheime-Archivet.

** Niels Klims Reise er i Aaret 1828 udkommen i en ny tydsk Oversættelse, som udgjør 15de Bind af Bibliothek

nem er af lystigt og satirisk Indhold, er det dog ei alene udkommet under Christian VI., men ogsaa i hans Tid forfattet, ja — jeg vover denne Paastand — af Kongen selv bleven forsvaret imod dets mægtige Modstandere. De Tvivl, som sal. Prof. Rahbek har fremsat imod Niels Klims christianeiske Herkomst, tiltroe vi os at kunne fuldstændigen løse.

Efterat denne Forfatter med nogen Føie har vindiceret Frederik IV.s Tid Holbergs mindre poetiske Skrifter, fordi de, skjøndt udgivne under Christian VI., rimeligviis ere skrevne tidligere, blot med Undtagelse af det daphniske Blodbad, hvorom Rahbek siger, at det er maaskee det bedst versificerede af Holbergs Arbeider, men tillige af for liden Betydenhed til at gjøre nogen Forandring i Vægtskaalen til Fordeel for Christian VI.s Tid, vedbliver han saaledes*: „Langt anderledes vilde det vistnok være, hvis man i Skaalen turde lægge hans swiftske Mesterværk, Niels Klim, der udkom 1741, og hvoraf han 1745 gav en forandret og forøget Udgave; men da det er skrevet paa et fremmed Sprog og udkommet i et fremmed Land,

classischer Romane des Auslands. Oversættelsen er gjort efter den latinske Original af E. G. Wolf.

* Om Danmarks poetiske Literatur under Christian VI. (som Indledning til hans Udsigt over den danske Digtekunst under Frederik V.) pag. LXVI.

kunne vi her ikke bringe det i Anslag, om der endog ikke maaskee med Føie kunde opkastes Tvivl, hvorvidt dette Værk, der synes at have ligget udarbeidet adskillige Aar, inden det 1741 kom for Lyset, mulig endog kunde være skrevet under en anden Regjering, saa at blot de Betænkeligheder, der saalænge holdt det tilbage, vare fra denne.“ Hertil svarer jeg, at Niels Klim ligesaa lidet ophører at være en Prydelse for, og en væsentlig Bestanddeel af Danmarks skjønne Literatur, fordi det blev skrevet paa Latin, som fordi den første Udgave blev trykt i Tydskland (formodentlig skeede det for at unddrage Skriftet, der udkom anonymt, fra den Kjøbenhavnske Censur). Det blev strax falholdt og læst over hele Danmark, ligesom ogsaa Hafnia læses som Udsalgsted paa første Udgave. Men saa vist, som det hører til den fædrelandske Literatur, saa vist er det udarbeidet under Christian VI., hvilket baade af udvortes og indvortes Kjendemærker kan bevises. Vel sandt, at Holberg selv yttrer i sin Levnetsbeskrivelse, at dette Værk havde henligget i nogen Tid; men det er langt fra, at hans Ord antyde saa langt et Tidsrum som 11 Aar. Desuden nævner han, idet han gaaer frem i chronologisk Orden, Niels Klim efter sin Bergens Beskrivelse (der udkom 1737) og det paa en Maade, som antyder ikke blot Udgivelsen, men Forfattelsen; endelig

tages mit sidste og afgjørende Argument af Bogens Indhold. Først ville vi høre Holbergs egne Ord om Niels Klim. Han baner sig Vei dertil ved at omtale sine historiske Arbeider, der næsten alle bleve til under Christian VI. „Af disse Arbeider sees — saaledes vedbliver han* — at jeg alt havde opgivet Poesien og skjemtsomme Arbeider, og slaaet mig blot til det, der bedre syntes at anstaae en Olding**; thi saa, meente jeg, sømmede sig for min Alder og Tidernes Adstadighed. Derudover tænkte jeg reent paa at undertrykke det bekjendte Skrift, som nu læses paa adskillige Sprog, den underjordiske Reise, som jeg for nogle Aar siden havde udarbeidet, og hvorvel jeg uafladelig blev opægget til at udgive det af mine Venner, der ansaae denne Digtning baade for uskyldig og morsom, blev jeg dog ubevægelig, og ingen Tilskyndelse kunde faae Bugt med min Haardnakkenhed. Endelig kom det en Boghandler for Øre, at der i mit Gjemme forvaredes et Manuscript, som en Udgiver kunde have vis Fordeel af; han tilbød sig at kjøbe det, og aflod ikke at overhænge mig med idelige Begjeringer, indtil han endelig fik det piint fra mig. Dog solgte

* Holbergs udvalgte Skrifter. 21de Deel, S. 452.

** Det er forunderligt, at Holberg kalder sig her en Olding. Han var 1730, da Christian VI. blev Konge, kun 46 Aar gammel.

jeg ham det kun paa det Vilkaar, at han skulde lade det omskrive inden han gav det ud, og Forfatterens Navn forties. Thi hvorvel Bogen blot indeholder uskyldigt Spøg og et Slags Moralsystem, men krydret med Skjemt, som Skriftets Natur udkræver, vilde jeg dog nu, da jeg eengang havde henvendt min Hu blot til alvorlige og vigtige Ting, ikke udsættes for ny Daddel af visse Catoner, der væmmes ved Alt, hvad der er morsomt og vittigt, dadle det og ansee det for en Christen uanstændigt. Jeg var bange, at jeg i disse adstadige Tider, og da det alt lakkede ad Alderdommen med mig, skulde synes at være overgiven og gaae i Barndom."

Dersom Niels Klim havde været fra Frederik IV.s Tid, som Rahbek formoder, vilde Holberg uden Tvivl sagt, at Skriftet havde været udarbeidet for mange Aar, ikke blot for nogle Aar siden; ogsaa vilde han da rimeligviis have berørt denne Omstændighed som Beviis paa, at de ommeldte Catoner gjorde ham Uret, naar de i Niels Klim troede at finde satiriske Udfald imod dem. Dette har Holberg ikke gjort; og det kunde han, salva veritate, ikke gjøre; thi Enhver, som kjender Tiderne og Personerne noget nøiere, vil paa flere Steder i Niels Klim opdage tydelige Allusioner til visse Indretninger, Forhold og Charakterer under Christian VI. At han navnligen ikke havde forglemt, at see ind til

de ham saa modbydelige Pietister, vil man uden Tvivl sande, naar man med Tanken henvendt paa det Bluhmiske Partie og sammes Indflydelse under Christian VI., gjennemlæser følgende Steder: 1) Forsvaret for Skuespil i 3die Capitel: Beskrivelse over Byen Keba: „Alderdom er her i største Anseelse; paa intet Sted i Verden ere gamle Folk meer agtede og ærede; deres Meninger ja deres blotte Vink ere Ungdommen hellige. Jeg undrede mig derfor saa meget mere over, at et saa sædeligt og sindigt Folk kunde finde Smag i Legekampe, Skuespil og andre slige theatralske Forlystelser, der syntes mig at stride mod deres medfødte Alvorlighed. Min Vert, som mærkede denne min Forundring, stræbte at tilintetgjøre den. „Vi har," sagde han, „i hele dette Fyrstendom den Skik at afvexle med alvorlige Forretninger og morende Forlystelser:

Vi efter øvet Pligt til skyldfri Morskab tye
For med fornyet Kraft at øve hiin paa ny."

Thi mellem andre ypperlige Indretninger i dette Land har man givet Indvaanerne Tilladelse at nyde alle Slags uskyldige Fornøielser, hvorved man troer, at Sjelen styrkes og gjøres beqvemmere til trættende Forretninger,

ikke at tale om, at slige med Maade nydte Forlystelser forjage Tungsindighed, der ikke sjelden er Moder til Oprør og andre fortvivlede Foretagender. Af denne Aarsag pleiede de efter deres alvorlige Forretninger at adsprede sig ved Skuespil eller anden Morskab, dog paa saadan en Maade, at Alvorligheden aldrig udartede til Barskhed, eller Munterheden til Raadhed" *.

Hvo kjender Tiderne, og hører ikke den forstandige Hans Mikkelsen heri at forsvare de ham saa kjære Skuespil imod Pietisternes Indvendinger? Hvo seer ikke, med hvilken Snildhed han søger at anbefale dem som en uskyldig Forfriskning efter opfyldt Pligt og som en Adspredelse af den Tungsindighed, der baade beherskede Kong Christian VI. selv og saa Mange, der fulgte hans altfor strænge Levemaade? Derimod kan jeg ingen Grund udfinde til at Holberg skulde have skrevet saaledes under Frederik IV. Men vi ville læse videre i Niels Klim, og komme da 2) til det sjette Capitel, som handler om Folkets Religion i Potu. Deri gaaer følgende Passus sikkert paa Pietisterne: „Indbyggerne i Potu bede sjelden, men med saa brændende Andagt, at man skulde troe, de vare henrykte, saalænge Bønnen varer. Jeg

* Holbergs udvalgte Skrifter ved Rahbek. 8de Deel, S. 221.

fortalte dem, at man hos os pleiede at bede og synge hellige Psalmer ved vore huuslige Forretninger og Haandarbeider; men dette lystede de. En jordisk Fyrste, sagde de, vilde tage det ilde op, om En, som kom for at bede ham om noget, vilde i hans Nærværelse børste sine Klæder og frisere sit Haar. De fandt heller ikke mere Smag i vore Psalmer; thi de holdt det for latterligt, at foredrage sin Anger og Bedrøvelse paa Noder, da Guddommen ikke formildes ved Triller, Fløiter og Trompeter, men ved Suk og Graad." Ligesom dette Sted er stilet imod Pietisternes private Andagtsøvelser, deres idelige Psalmesyngen og Bodprædiken, saaledes stikle 3) følgende Ord uden Tvivl paa Bluhmes Intolerance og aandelige Hovmod: „Da jeg — fortæller Niels Klim — sagde til Nogle, som jeg holdt Venskab med, at de ikke kunde vente at blive salige efter Døden, fordi de vandrede i Mørket, svarede de, at den, som med Strænghed fordømte Andre, stod selv Fare for at blive fordømt; thi man kunde ikke fordømme Andre uden at gjøre det af Stolthed, hvilken Last Gud, der saa meget elsker Ydmyghed, hader og afskyer hos sine Skabninger. At fordømme Andres Meninger, eller paatvinge Nogen sine, var at indbilde sig, at man alene

havde slugt al Viisdom, ligesom de Galne, der holde sig selv alene for kloge"*. Disse Snert vare haarde, og Brahe's følte dem saameget desto dybere, da de ikke vare ganske ufortjente; ogsaa Pontoppidan, ihvor ydmyg en Mand han var, holdt sig — som Historieskriver ved Langebeks Side — ikke altid fri for Stivhed og Intolerance. Disse to anseelige Theologer satte da ogsaa strax, saasnart Niels Klims Reise var bleven bekjendt, Alt i Bevægelse for at udvirke hos Kongen et Forbud imod denne nærgaaende Bogs Læsning og Falholdelse. Men ligesom Rostgaards Bestræbelser for Peder Paars's Undertrykkelse havde været frugtesløse hos Kong Frederik den Fjerde,

* Holbergs udvalgte Skrifter. 8de Deel, Side 261 fg. Foruden de tre anførte Hovedsteder findes endnu flere korte Allusioner, f. Ex. i 4de Capitel, S. 242—243, som atter er stilet imod Forfølgelse for Meningers Skyld, 9de Capitel, S. 365: „Du bedrager Dig, hvis Du troer, at Gud, Sandhedens Kilde, finder Behag i sminket Dyrkelse og hyklerisk Tjeneste." S. 386: „Jeg tænkte ved mig selv: det var bedre, lidt mere at spare paa Bønner og lidt mindre paa Kjærlighedsgjerninger." S. 367: „De gik omkring paa Gaderne med hængende Hoveder, prækede mod Verdens Forfængelighed, og fordømte enhver, endog den allerustyldigste, Fornøielse til Helvedes Afgrund."

saaledes bleve nu de tvende Theologers Anstrængelser for at faae Niels Klim confiskeret iligemaade forgjæves hos Kong Christian VI. Frederik har for sin Retviisbed faaet den fortjente Roes: hvi unddrager man da hans Søn Berømmelsen for at have efterlignet det skjønne Exempel? en Efterlignelse, der maa have kostet Kongen saa megen mere Selvovervindelse, da hans individuelle Smag neppe fandt sig tilfredsstillet ved Niels Klim, og Bogens Anklagere vare hans Yndlinger. At Kongen i nogen Tid vaklede, inden han omsider fik Retfærdighedens Vægtskaal til at hænge fast og lige, sees af et Brev fra Gram til Statholder Christian Rantzau, hvori Gram skriver: „Havde Deres Excellence været her i sidste Vinter (17$\frac{41}{42}$) kunde De faaet langt betimeligere Niels Klim at læse, medens det endnu stod imellem 5 og 7 med dens Skjæbne, om den skulde confiskeres eller ikke, end De siden har faaet. Boghandler Preuß, dens Forlægger, skulde vel ikke bleven saa ilde tilfreds, hvis Bluhme og Pontoppidan havde reußeret at faae den forbuden, og saadan Formodning brugte han siden til Undskyldning, fordi han tog 1 Rdlr. for disse 23 Ark Papir. Men baade Klimius og dens Autor bleve til Lykke staaende paa deres fire Been, og kunde, naar den Omgang og samtlige

causæ instrumentales og occasionales skulde aabenbares, give en artig historiam arcanam at læse“*. Men hvo reddede vel Holbergs Yndlingsbarn af Faren uden Kongen selv?

Udfaldet af Cabalen imod Niels Klim, som geraader Christian VI. til saa megen Ære, viser, at Holberg ikke lod Kongens Retviisbed vederfares Ret, da han vedblev at frygte for Christian VI.; og at han, hvis hans Frimodighed havde været større, gjerne kunde, upaatalt, have beriget vor Literatur med flere Vittighedsværker, ja endog med Lystspil, under denne Konge. Et positivt Beviis derpaa have vi i den herlige Comoedie Don Ranudo, som udkom 1746, og ikke forvoldte Holberg mindste Ubehagelighed, skjøndt det saa skarpt snærtede adskillige Unoder hos Adelen, der den Gang var temmelig mægtig i Danmark.

Vi støde her paa et Træk i Holbergs Charakteer, som vi oftere have troet at bemærke, nemlig Frygtagtighed. Skjøndt ingen af hans Biographer have udhævet denne Feil, troe vi dog, uden Ubillighed at maatte tillægge ham den. Som han overhovedet havde meget tilfælleds med Erasmus

* See Grams Levnet S. 111. i Skand. Lit.-Selskabs Skrifter for 1810. Og Grams Breve i Journal for Politik etc. Mai 1810, S. 109.

af Roterdam, saaledes ogsaa det: at han gjerne vilde spotte med Menneskenes Daarligheder, men ikke lide noget for Udøvelsen af denne Strafferet. Mindst vilde han vove Embede, sit gode Udkomme og videnskabelige Otium, ved at modsætte sig de Mægtiges Ønsker, Ansyn og Villie. Han gjorde derfor snart sin Fred med det herskende Partie, og gik ikke engang saa vidt i sin Opposition, som han uanfægtet kunde have gaaet. Gram synes og saaledes at have forstaaet Holbergs Lyst til Rolighed; thi i et Brev til Holbergs Velynder, Statholder Ranzau i Norge (af 13de Febr. 1734), beklager han, „at Assessor Holberg ikke maa faae Lov til, eller tør vove det paa egen Haand at skrive os enten nogen Comoedie eller Argus * om disse Tider; thi da skulde man vel under anden Haand fournere ham Et og Andet, og deriblandt ogsaa Noget om disse nye apostoliske Folks (d. e. Pietisternes) Bodkamp."

Vi kunne naturligviis ikke sige, hvad Udfaldet var blevet for Holberg, dersom han havde vovet i en Comoedie at gjøre Pietismen latterlig. Det havde været at saare Kongen paa det ømmeste Sted, og sligt Vovestykke turde maaskee ei gaaet saa roligen af, som Satiren over Adelens For-

* Et svensk satirisk Blad.

komme i Don Ranudo. Men ved en anden Leilighed, hvor Holberg havde liden eller ingen Grund til at frygte, finde vi ham ligesaa bange og bestuttet, som Erasmus var, naar Nogen truede ham med Pavens Vrede. Suhm fortæller i sine samlede Skrifter, 14de Deel, S. 243: „Anchersen logerede hos Holberg. Jeg fandt dem engang Begge meget forskrækkede. Holberg sad fortvivlet i en Lænestol og Anchersen gik op og ned ad Gulvet, og vred sine Fingre. Sagen var, at de havde formaaet Schlegel til, i sit Ugeblad, der Fremde, at skrive for Langebek imod Pontoppidan, og dem syntes, han havde gjort det vel meget, hvorover de frygtede at komme i Fortræd" *.

Et stort Beviis paa ugrundet Frygt hos Holberg vil det være, hvis det forholder sig saaledes, som salig Professor Rahbek antager, med Udgivelsen af hans latinske Sørgetale over Kong Frederik IV. Den blev nemlig først trykt 1747, altsaa Aaret efter Christian VI.s Død, og 17 Aar efterat den var holdt. Herover commenterer Rahbek saaledes **: „Aarsagen, hvorfor denne Tale, holdet 1730, først blev trykt, og det endnu næsten som Manuskript for Venner 1747, vil ikke være

* See iøvrigt om denne Sag Langebeks Levnet i Ny Danske Magazin. 4de Bind, S. 19.

** Holbergs udvalgte Skrifter. 21de Deel, S. 138.

vanskelig at udfinde, naar man mindes, at ligeledes Falsters Ærevers over Danmarks hengangne Velgjører (Frederik IV.) ikke torde komme for Lyset, før det endelig 1770 fandt en Udgiver." Forsaavidt disse Ord antyde, at der var Fare for Holberg og Falster ved at udgive deres Lovord over Frederik IV., imedens Christian VI. levede, finde de intet Medhold i Historien. Christian VI. var saa langtfra at fortørnes over den Roes, der ydedes hans Fader, at han endog fremdrog Dennes enthusiastiske Beundrer, Andreas Høier; tillod ham at dedicere sit Værk, Frederik IV.s Historie, til sin Søn, og selv flittigen læste deri*. Og Høier havde dog været et Creatur af Dronning Anna Sophia, hvorfor han da ogsaa en kort Tid var i Unaade ved Christian VI.s Hof. Jeg er derfor forvisset om, at Holberg uden mindste Uleilighed kunde have udgivet sin Panegyricus, skjøndt nogle af Ministrene, især Carl Adolph Pleß, sagtens ikke vilde have takket ham for mere end for Slutningen, der indeholder Roes over den nye Regjering. Alligevel er det rimeligt nok, at Holberg i de første Aar, efterat Talen var holdt, ansaae det for ubetimeligt at lade den trykke; siden havde den tabt en Deel af Interessen, og der

* Herom mere i min Recension af Høiers Historie i Dansk Lit.-Tidende Nr. 1 for 1830.

maatte en udvortes Grund til at aflokke Holberg den, nemlig: for derved at undertrykke de feilfulde Afskrifter, som circulerede. Hvis Holberg endnu 1747 følede nogen Frygt for en fuldstændig Publication — som Rahbek efter Scheibe antyder — da maa denne Frygt have gjeldt C. A. Pleß, som efter Christian VI.s Død igjen kom til Indflydelse ved Hoffet og Regjeringen, hvorfra han i Christians sildigere Regjeringsaar saavel som hans Broder Ludvig havde været bortfjernet.

Da Holberg nu var en Mand, som med Indsigt og Kraft kunde betræde mere end een Bane, valgte han under Christian VI. for det meste at vandre Lærdommens og den strængere Videnskabeligheds Vei til Hæder. Ogsaa maa det erindres, at det ikke var blot Christian VI.s Hof, som var stemt imod „Comoedier og Leeg." Der klæbede endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede ligesom en Skamplet paa Skuespillerne og Skuespilkunsten; ja selv Theaterdigterens høiere Stilling var næsten af Ingen paaskjønnet efter Fortjeneste, men af de Fleste ringeagtet, selv efter de betydende Æresbevilsninger, som Ludvig XIV. havde ydet Moliére for at hæve ham og hans Kunst. Endog Jean Racine maatte, dersom han ikke vilde udstødes af det religiøse Selskab i Port Royal, forpligte sig til, kun at skrive Stykker over bibelske

Emner, eller i det høieste Tragødier uden Kjerlighed; og hvad Holberg angaaer, da er det en gammel Tradition, at den lærde Gram forargedes over hans Comoedier og erklærede, at det ei sømmede sig for en Professor, at give sig af med slige frivole Ting, hvorfor Holberg burde, om han ei aflod dermed, forvises fra Universitetet til Theatret *. At mange andre anseelige Mænd ei dømte rigtigere end Gram, vil man baade a priori formode og finde bekræftet ved Holbergs egne Udladelser derom i hans epistola ad virum perillustrem. Saavel under Frederik IV., som under Frederik V. finde vi, at den almindelige Mening stemplede Skuespillernes Dont som uanstændig, ja i den Grad graverende, at en Person, som havde været Skuespiller, kun med Vanskelighed og først efter at have en Tid lang udviist Livsforbedring og Skikkelighed fik Lov til at stedes til Attestats. I vore Dage, da Skuespillernes Stand holdes saa høit i Ære, og da det dramaturgiske Dilettantvæsen drives saa vidt, at man f. Ex. selv i Reykiavik har seet den samme Person spille Komoedie Løverdag-Aften, som følgende Morgen skulde fremtræde paa Prædikestolen **, og

* See Grams Levnet i det skand. Lit. Skrifter for 1810, Side 109 fg.

* Vid. Henderson's Iceland or the Journal of a Residence in that Island during the years 1814 and 1815. Edinburgh 1818. Vol. I. pag. 376.

da mangen theologisk Candidat siger med Wagner i Göthes Faust:

> In dieser Kunst möcht ich was profitiren,
> Denn heut zu Tage wirkt das viel.
> Ich hab' es öfters rühmen hören,
> Ein Comödiant könnt einen Pfarrer lehren;

i en saa forskjellig Tidsalder har man ondt ved at sætte sig ind i Forfædrenes Anskuelser. For disses Skyld tilføier jeg et Par authentiske Bilag. I Aaret 1723 d. 24 April blev ved et conclusum consistoriale en Stud. Theol., som havde været Acteur, afviist fra examen theologicum og det blev ham paalagt, at han i det mindste et Aars Tid skulde vise, med et skikkeligt og en studioso theologiæ velanstændigt Levnet, Prøve paa sin Omvendelse, da kunde han admitteres, hvorved dog den halve Deel af det theologiske Facultet saavelsom Confrd. Bartholin var af anden Mening, nemlig at de nødig vilde see en forhenværende Acteur blive Præst.

Dette Exempel paa Mildhed citerede Dr. M. Wøldike, da han i A. 1749 skulde afgive Betænkning paa en Ansøgning fra Student Mathias Birch, som en kort Tid havde „ladet sig bruge som Acteur ved de tydske Comoedier," og af det theol. Facultet blev desaarsag afviist fra examen theol. hvortil han havde meldt sig. Dr. Wøldike stemmer

for hans Admission, naar han et Aar flittigen havde hørt Forelæsninger og „udviist saadan Livets Forbedring og Skikkelighed, at man kan med Skjel formode, at han er omvendt fra den Letsindighed, som haver bragt ham til at blive Acteur.“

Men Dr. P. Holm stemmede derimod, fordi megen Forargelse maae befrygtes, om en Acteur af Profession nogen Tid skulde admitteres til examen theol. Prædikestol og Præste-Embede, saalænge ingen stor Nødvendighed dertil maatte være.*

Skjøndt Tidsskrifter ingenlunde er et sikkert Thermometer til at bedømme et Lands Videnskabelighed eller en Forfatters Virksomhed efter, vil det dog interessere Mange, at kjende Holbergs Tanker herom. I 1745 klager han over Mængden af danske Ugeblade og andre Flyveskrifter, paa samme Tid da han raader de Studerende til at foretrække alvorlige literære Arbeider, saasom Oversættelser af Classikerne, Oplysninger til Fædrenelandets Historie m. m. Til at frembringe en Mængde af hine populære Skrifter, havde visnok to af Aarhundredets ypperste Folkeskribenter ved deres Exempel og glimrende Held fornemmelig virket. Den ene er Holberg selv, den anden er Addison,

* See Rahbeks Tritogenia. Oct. 1828 S. 39-41.

hvis Spectator yttrede til sin Tid en Indflydelse paa hele Europas Literatur, der kan lignes ved den, Walter Scotts Romaner have havt i vore Dage. Saaledes fik Kjøbenhavn i Christian VI.s Tid snart efter hinanden en dansk Spectator, en Anti-Spectator, en philosophisk Spectator, med flere Flyveblade, som Riegels ikke maa have kjendt (ellers havde han maaskee for deres Skyld noget udsonet sig med hiin Tids Grundighed) men som Holberg saa vittigen har persifleret i Fortalen til sin Heltinde-Historie (Kbh. 1745). Jeg vil deraf uddrage nogle characteristiske Steder. Holberg giver sin Tids periodiske Skribenter fire alvorlige Paamindelser, hvoraf den sidste ret egentligen vedkommer vort Emne. Han siger.* „Jeg sigter paa ingen især, men siger ikkun i Almindelighed, at vore Skribentere, som tilforn have været distingverede ved Modestie, nu gaae udi fuld Gallop til Charlatanerie, saa at hvad vi tilforn have bebreidet Fremmede, bebreides os nu af dem igjen; thi Ingen tager nu mere i Betænkning at agere Autor; ja man haver seet Haandværksfolk, ja indtil norske Bønder at commentere over historiske og politiske Sager, saa at Staden (Kjøbenhavn) som tilforn haver været plaget med Obstruction, nu laborerer af Tarmeløb. Hvis Nogen ellers vil sige,

* Udvalgte Skrifter 11te Deel Side 12 følg.

at disse mine Anmærkninger gaae for vidt, da kan jeg svare og bevise, at de grunde sig paa alle fornuftige Landsmænds Klagemaal, og at det er deres eenstemmige Ønske, som Saadant af mig haver udpresset. Tilmed kan det ikke udtolkes mig til Dristighed, om jeg efter langsommelig Tids Arbeide engang gjør Erindring til unge Mennesker, især til dette Universitets Studentere, hvoraf fast den halve Deel(?) paa nogen Tid haver taget sig for at agere Autoret..... Dette maae Alle tilstaae, at slige Erindringer aldrig have været mere nødige end nuomstunder; og vil jeg gjerne exponere mig Nogles Invectiver, som hermod kan gjøres, naar mine Erindringer hos Andre i Fremtiden kan have nogen god Virkning. Hvilken Stad havde vel kunnet vise en heel Snees Spectatorer og unge Moralister paa eengang? .... Jeg glæder mig ikkun over, at jeg ved mit Exempel har sat unge skrivende Personer udi Activitet; men det er just ikke saa god Activitet, som jeg havde ønsket, med mindre man kan holde for, at en Lands Zirat bestaaer udi Skribenternes Mængde; men saasom det af fornuftige Folk ansees hverken som Zirat eller Nytte, saa er i denne Tilstand mere fornødent at bruge Capsun og Tøile end Sporer. Thi det synes, at den store Mængde Bøger saavel af Originaler som af Oversættelser, sigter alene til at

forfremme Boghandlernes Næring, og at være af samme Natur, som den gamle Kram, der fordum dreves med Viser og gamle Eventyr, og som tjente til intet uden at fordærve Nationens Smag, bringe Studeringer til yderste Foragt og at komme Boghandlernes Erydet til at foge." Naar man læser dette, troer man snarere deri at finde en Skildring af Literaturens Guldalder, saaledes som Riegels tænkte sig denne, end af Christian VItes Tid, da Fædrenelandet, som det hedder hos denne Forfatter, „oversvømmedes af en Vandflod af flaue, af mystisk Tant overstrømmende Prædikener, Psalme- og Bønnebøger." Kort efter at Holberg havde holdt denne Straffeprædiken, begyndte Johan Elias Schlegel at udgive sit ovennævnte Ugeblad: Der Fremde, hvilket er et for sin Tid godt Tidsskrift, og som ingen Modstand ovenfra eller Censurhindring nedenfra forefandt, skjøndt Schlegel, iblandt andet, deri satyriserede med Kongens Yndling, Pontoppidan, og, som vi nylig hørte, tog Langebeks Partie i den bekjendte Strid, han havde med nysnævnte Hofpræst i Anledning af en Critik over Pontoppidans Arbeider, indrykket i Danske Magazin. Men at det ikke blot var Ugeblade, hvormed den danske Literatur i Christian VI.tes Tid og især ved Holbergs Indflydelse og Exempel berigedes; at der i alle Fag af Videnskaberne udkom saavel grundige

som populære Skrifter, det vil man overtydes om ved at lægge Mærke til de Forfatternavne, som Worms og Nyerups Forfatter-Lexicon indeholde; og det kunde man allerede vide deels af Langebeks Sørgetale over Christian VI., deels af flere Steder i Holbergs Skrifter. Saaledes vil jeg minde om hans bestemte Udsagn i Danmarks og Norges geistlige og verslige Stat. I den første Udgave (1729) havde han paa to Steder klaget over Manglen paa gode danske Bøger. I den anden Udgave af Aaret 1749 retter han begge Stederne, idet han Side 18 tilføier denne Note: „Herved er nødig at gjøre nogen Anmærkning; saasom Nationen nu i 20 Aar er bleven sig udi adskillige Ting uliig; thi nu skrives igjen altfor meget.“ Og Side 185, hvor han før klagede over: „at adskillige herlige poetiske Skrifter maatte ligge hen uudgivne af Mangel paa Læsere,“ tilføies i den ny Udgave: „Udi de sidste 20 Aar er herj skeet stor Forandring, i Henseende til en stor Mængde af danske Skrifter som ere publicerede.“ Men disse 20 Aar betegne jo netop med et rundt Tal Christian VI.tes Tid, om hvilken Riegels og Nyerup paastaae at der herskede et aandeligt Mørke over hele Landet; imedens Holberg, Langebek og de øvrige samtidige Lærde vidne: at netop den Gang blev Læselyst almindelig i Landet.

Da det er tvivlsomt, om vi oftere faae Anledning til at berøre Holbergs Digterliv, kunne vi ikke holde en Bemærkning tilbage, som paatrænger sig vor Betragtning af hiin Tids Forhold. Det er Forundringen over at Holberg ikke kjendte Shakspeare, og Opstillingen af det rigtig nok ubesvarlige Spørgsmaal: Hvad Vending Holbergs egen Aand, og igjennem den Danmarks skjønne Literatur vilde have taget, dersom vor genialske Landsmand havde gjort Bekjendtskab med hiin magesløse Digter? Vel har Scheibe i Fortalen til sin tydske Peder Paars paastaaet, at Holberg ei alene har kjendt, men endog benyttet Shakspeare (nemlig i Jeppe paa Bjerget, hvori man finder nogle Scener som have Lighed med Shs. tæmmede Havgasse ɔ: Taming of the shrew); men denne Paastand er ganske falsk, og den paapegede Lighed er ikke større, end at den kan (som den bør) forklares af den fælleds Kilde, hvoraf den engelske og den danske Komiker øste. Havde Holberg kjendt Shakspeare, da vilde man bagde have sporet en betydelig Indflydelse af dette Bekjendtskab paa Holbergs Digterværker, og han vilde i sin Autobiographie, hvor han saa udførligen og con amore skildrer sit Ophold i England, have omtalt Shakspeare. Men jeg har ligesaa lidet i Holbergs som i nogen anden samtidig dansk Videnskabsmands

Skrifter eller Breve fundet den engelske Digters Navn, hverken f. Ex. hos Gram eller Iver Rosenkrands, som dog Begge havde saa meget med Englænderne at bestille. Rosenkrands havde levet mange Aar som Minister i London, men vist aldrig læst eller hørt noget Skuespil af Shakspeare, uagtet denne Britte havde gjort hans Familienavn bekjendt i den engelske Theaterverden og Literatur ved at indføre en Rosenkrands i sin Hamlet. Dette Ubekjendtskab, der forekommer os utroligt, bliver, som Rahbek har bemærket i sine Anmærkninger til Jeppe paa Bjerget*, begribeligt af den Omstændighed, at Shakspeare i de Aar, da Holberg (vi tilføie: og Rosenkrands) opholdt sig i England, var hensjunket i en Slags Forglemmelse, hvoraf først Garrik tilfulde udrev ham, hvorfor ogsaa Rahbek forklarer Ligheden imellem Holbergs Jeppe og Shakspeares ovennævnte Farce paa samme Maade som vi, af fælles Kilder. Johannes Ewald er uden Tvivl den første Danske, som ei alene har kjendt Shakspeare, men tillige, — hvad Holberg, som havde saa liden Sands for den høiere Poesie, neppe vilde have gjort — erkjendt hans høie Digterværd. Men denne Erkjendelse gjør i et hvert Lands skjønne Literatur Epoche. Havde Hol-

* See Holbergs udv. Skrifter. 1 Deel S. 318.

berg gjort dette Bekjendtskab og indført den store Britte paa Danmarks Parnas, (hvilket han rimeligviis, greben af Shakspeares vældige vis comica, vilde have gjort) da vilde Lohensteins qvalme og Gottschedens vandige Dunster, som i Midten af 18de Aarhundrede omgave Parnasset, tidligere have fordeelt sig. Og havde de unge talentfulde Mænd, som fremstode i Holbergs Tid, lokkede deels af hans Mønster, deels af de poetiske Priser, som han og Pontoppidan udsatte, navnligen Frederik Lütken og Franz Horn, lært at kjende Shakspeare, hvilket høiere Sving vilde da ikke deres Phantasie have taget?

Tillæg

til

den politisk-historiske Afhandling

i første Bind

af

Mnemosyne,

bestaaende af et Brev

fra

Hs. Ex. Hr. Geheime-Stats- og Finanzminister

v. Mösting

til Udgiveren,

og dennes Erklæring i den Anledning.

A. Hans Excellences Brev til Udgiveren.

I det af Deres Højærværdighed udgivne Skrift, med Titel Mnemosyne, findes en politisk=historisk Betragtning, under Benævnelse: Danmarks Stolthed i dets Ydmygelse.

Denne Betragtning maatte, ligesom den har tildraget sig min, saaledes og enhver tænksom dansk Mands Opmærksomhed. Den er fremkaldt ved en ung og noget nær ligesaa upaalidelig engelsk Diplomats Optegnelser, og indeholder mange haarde Bebreidelser imod, og megen Dadel over Klasser af Embedsmænd og Forvaltningsgrene, der vist nok af enhver dansk Mand meget ugjerne læses.

Var Skriftets Forfatter en Mand uden Navn i den literaire Verden, saa skulde jeg gjerne tie.

Men, naar den Skildring, der i Skriftet gjøres over de Kongelige danske Finantser, udtales af en Mand paa den Standpunkt, Deres Højærværdighed staaer paa, der nyder den Agtelse, Deres Højærværdighed er i Besiddelse af, baade som Embedsmand og som Videnskabsmand, og hvis Skrifter læses ogsaa i Udlandet, saa skylder jeg ligesaa meget mig selv, som de Mænd, der i Forening med mig bestyre og i flere Aar have bestyret Finantserne, at opfordre Deres Højærværdighed til at give en nøiere Forklaring over den af Dem med Hensyn til de Kongelige Finantser fremsatte Ytring.

Pagina 83 af den første Deel af anførte Skrift siges der, at et i Aaret 1827 udkommet Skrift, hvis Forfatter er den ovenomtalte unge Diplomat, indeholder, tilligemed Urigtigheder, adskillige sande Bemærkninger. Til disse henregner Deres Højærværdighed hvad den engelske Forfatter siger om Danmarks slette Finantser, og Hovedhindringerne for sammes Forbedring tilskrives Handelens Standsning, Mangel paa Fabriker og Agerdyrkningens langsomme Fremskridt, nemlig siden Kornprisernes Fald.

Jeg kjender ikke den engelske Forfatters Skrift, uden af hvad Deres Højærværdighed anfører af det. Men under slette Finantser, være sig Stats- eller private Finantser, kan jeg ikke forstaae andet, end

en Mangel paa Evne til at opfylde de indgaaede Betalings-Forpligtelser og til at afholde de nødvendige eller endog blot gavnlige Udgifter, af hvilken Mangel paa Evne til at betale altid følger en Mangel paa Credit. Er dette rigtigt, saa kan jeg ikke indsee, at de Kongl. danske Finantser enten nu, eller i Aaret 1827, kunde kaldes slette. Alle faste Betalinger, saasom Gager og Pensioner, udredes ikke alene meget nøjagtigen paa den dertil bestemte Dag, men de betales derhos i rede Sølv, og mere skjønner jeg ikke, at der kan forlanges af Finantser, der ere i god Stand. Det samme gjelder om Rentebetalingen af, og Afdragsbetalingen paa Statsgjelden, saavel i Henseende til Nøjagtigheden hvormed, som Numerairet hvori de udredes. Ved Siden af disse nødvendige Betalinger anvises betydelige Summer til Arbejder, der bidrage til Landets Hæder og Opkomst, men som dog ikke vilde kunne paatænkes, naar Finantserne vare i slet Tilstand. Hertil henregner jeg hvad der af Hans Majestæt Kongen er befalet og foranstaltet til Videnskabernes og Kunsternes Udbredelse i vort Land, og som af Deres Højærværdighed selv anprises i det omtalte Skrift. Disse Foranstaltninger have krævet og kræve Penge, og disse vilde ikke kunne have været anvendte, naar de ikke havde kunnet udredes ved Siden af de nødvendige Udgifter. Fremdeles nævner jeg det i forrige

Aar udlagte Fyr paa [illegible], Havneanlægget i Helsingøer, det i forrige Aar fuldendtes, Havneanlægget ved Frederikshavn, der i Aar paabegyndes, og det store Vejanlæg imellem Kiel og Hamborg, der ogsaa i Aar paabegyndes, med flere mindre, men derfor ikke uvigtige, Foranstaltninger, som Hans Majestæt med faderlig Omsorg for det almene Vel, har befalet udført. Til disse Arbeiders Udførelse behøvedes og behøves endnu betydelige Summer, som Finantserne have afgivet ikke alene uden Byrde for Landet, men endog under en temporair Nedsættelse af de directe Paalæg, og uden Forøgelse af Statsgjelden, hvis Nedsættelse jeg herefter skal oplyse.

Ved Siden heraf bør det bemærkes, at Finantserne ere, saavel i Landet som i Udlandet, i Besiddelse af en fast Credit. Til Beviis herfor behøver jeg blot at anføre vore urealisable Bankfedlers høje Cours, der meget nærmer sig rede Sølv, og vore saavel indenlandske som udenlandske Statspapirers høje Priis. Naar uopsigelige Obligationer staae i 92 à 100, saa forudsætter dette virkelig en Tillid, som Finantserne ikke vilde have, naar de vare slette. Ligesom denne Credit, Hans Majestæts Finantser ere i Besiddelse af, er gavnlig og hæderlig for Landet, saaledes vidner den og paa det allervisseste om,

at disse ere virkelig til Statens Ressourcer og til dens Størrelse svarende god Stand.

Jeg kan ikke andet end at Deres Høiærværdighed, ved at antage, at de danske Finantser ere slette, har havt Statsgjelden for Øie. Deels nemlig er en Gjeld, hverken i de private eller i Statshuusholdningerne, et absolut Beviis for en financiel slet Tilstand, da en Stat, ligesom en privat Mand, meget vel kan have Gjeld og dog være formuende; deels deler Danmark denne Tingenes Tilstand med hele Europa, og følgelig kunne Danmarks Finantser ikke mere ansees for slette, end de øvrige Staters. Jeg tilføier her, at Danmarks Statsgjeld maa tilskrives de mange Krige, der fandt Sted imellem de europæiske Magter i Revolutions-Aarene, og svækkede Danmarks Ressourcer, ligesom de kostede mange Offre. Den er, siden den almindelige Fred er vendt tilbage, meget betydelig formindsket. Fra den Tid og indtil 1827, som det Aar, da den engelske Forfatters Skrift udkom, er der, ved inddragne Activer, ved foretagne heldige Omsætninger og præsterede Afbetalinger, ikke alene afdraget over 14 Millioner Rbd. paa den forfaldne rentefri Gjeld, men desuden er paa den aarlige Rentesum af den rentebærende Statsgjeld besparet over 500,000 Rbd.

Af det Anførte følger da ogsaa, at Deres Høiærværdigheds Yttring, om Handelens Standsning

og Agerdyrkningens langsomme Fremskridt, som Hovedhindringer for Finantsernes Forbedring, ikke er aldeles rigtig. At Handelen i det Hele er aftaget hos os, er vist; men dette er Tilfældet paa de fleste større Handelspladse. Derimod er den Handel, der er den vigtigste for Finantserne, nemlig Export-Handelen, i de senere Aar betydelig større, end den var forhen. I Aaret 1820 udførtes saaledes fra Danmark og Hertugdømmene til fremmede Lande af Kornvarer af alle Slags tilsammen .... 1,156,155 Tønder
i 1828 derimod .... 2,349,257 Tønder

Ligeledes var Udførselen af Smør til Udlandet
i 1821 .... 33,950 Tønder
i 1828 derimod .... 53,147 Tønder

Disse officielle Data, der findes trykte, for det ældre Aar i Conferentsraad Collins Skrift for Historie og Statistik, 1ste Bind, og for 1828 i Handels- og Industri-Tidenden, No. 46 og 47 for 1829, vise altsaa, at Kornudførselen var i 1828 mere end dobbelt saa stor, som i 1820, og at det samme, endskjøndt i noget mindre Grad, ogsaa gjelder om Udførselen af Smør. Denne Forøgelse af de tvende Produkter, der nærmest tilhøre Landvæsenet, beviser da og, som mig synes, tilstrækkeligt, at Agerdyrkningen, endog under de lave Kornpriser, har gjort meget betydelige Fremskridt; thi Forøgelsen af Exporten i Aaret 1828 kan ikke ansees som en Følge af

dette Aars høje Priser, da her ikke er Tale om en større Penge-Indtægt, Landet har havt, men om en større Mængde af Produkter, der er udført, og der ikke kan forøges ved et Aars højere Priser.

Om Fabrikerne har jeg ikkun at bemærke, at Danmark aldrig var et Fabrik-Land, undtagen under Krigen, da Omstændighederne fremtvang Fabrikationen.

Jeg beder Deres Højærværdighed ansee Meddelelsen af forestaaende Bemærkninger, som et Beviis paa min meest udmærkede Højagtelse.

Kjøbenhavn, d. 6te Mai 1830.

J. S. Mösting.

Til Højærværdige

Hr. Dr. theologiæ og Professor

J. Møller,

Ridder af Dannebrogen.

B. Udgiverens Erklæring i Anledning af ovenstaaende Skrivelse.

Det hændes undertiden selv den efter Tydelighed stræbende Forfatter, at han een og anden Gang, maaskee netop fordi han er sig sin gode Hensigt saa fuldeligen bevidst, bruger et Udtryk, som kan misforstaaes, og, misforstaaet, synes at indeholde en Mening, der, hvis den virkeligen laae deri, vilde smerte Forfatteren allermeest. Saaledes er det gaaet mig i Indledningen til den politisk-historiske Afhandling i Mnemosynes første Bind, hvilken jeg i Begeistringens første Øieblik gav den Titel: Danmarks Stolthed i dets Ydmygelse. Det faldt mig virkeligen under Revisionen ind, at det maaskee var bedre at ombytte denne Titel med en mere prosaisk. Derimod er det besynderligt, at det slet ikke faldt mig ind, at forandre et saa tvetydigt Udtryk, som det der forekommer strax i Afhandlingens Begyndelse (Side 83): „Danmarks slette Finanzer," hvorved intet andet skal forstaaes, og, jeg haaber, ifølge Sammenhængen og Afhandlingens hele Aand, intet andet kan forstaaes end „Danmarks betydelige Statsgjeld," i hvilken Betydning jeg tog Ordet, og hvorom jeg ikke vidste noget at berigtige

hos den engelske Forfatter af The general Register, uden det jeg Side 94 imod ham paastaaer: „at England visseligen alene har Ansvaret for Danmarks politiske Forfald siden 1807; og anden Aftagelse erkjende vi ikke.“ Derved maa jeg have troet, (men jeg tilstaaer, at jeg ingen Skrupler gjorde mig derover) at det vilde blive klart for Læseren, hvor lidet jeg, ved at indrømme min engelske Antagonist Rigtigheden af hans Bemærkning om Danmarks slette Finanzer (d. e. vor store Statsgjeld siden 1807) enten afveeg fra Sandheden, eller indrømmede noget, som kunde udlægges til Præjudice for den danske Finanzbestyrelse. Jeg maa have overseet Tvetydigheden i det eene Ord ved at lade Opmærksomheden dvæle ved den hele Tankerække, og især ved de umiddelbart paafølgende, hvor der nævnes „som Hovedhindringer for Finanzernes Forbedring: Handelens Standsning, Mangel paa Fabriker og Agerdyrkningens langsomme Fremskridt siden Kornprisernes Fald.“

Saasnart en Ven gjorde mig opmærksom paa Tvetydigheden af det brugte Udtryk, ilede jeg — som enhver Forfatter bør gjøre — med at afgive en Erklæring (i Dansk Literatur-Tidende No. 17 for 1830), endnu inden jeg modtog Hans Excellences, Finanzministerens foranstaaende Brev, og inden jeg vidste, at han vilde beære mig med en saadan Til-

skrift. Jeg skulde med samme Beredvillighed have afgivet denne Erklæring, hvis det havde været Kongens ringeste Tjener, der kunde troe sig fornærmet, som nu, da det var en af Landets Ypperste. Naturligviis maatte det smerte mig, om een eneste retsindig Læser, endsige den Mand, som Sagen nærmest angaaer, skulde noget Øieblik kunne nære den Mening, at jeg havde henkastet en ubeviist og ubeviislig Beskyldning, hvilket var skeet, dersom jeg havde tillagt Ordene Betydningen af *slet bestyrede Finanzer*. Om Udtrykket maaskee i Forretningslivet og iblandt Financiers *snarest* tages i denne Bemærkelse, tør jeg, som Fremmed i dette Fag, ikke afgjøre; men i Bogsproget, som er mig bedre bekjendt, tages det sædvanligen, naar det staaer absolut (ɔ: uden nogen nærmere Betegnelse) i Betydningen af *stor Statsgjeld*, ligesom „*gode Finanzer*" hos Statistikerne betyder, ikke et indsigtsfuldt og klogeligen ordnet eller administreret Finanzvæsen, men *liden eller ingen Statsgjeld*. Saaledes hedder det stedse, at de nordamericanske Fristater har gode, og England slette Finanzer; ja selv i officielle Statsskrifter, f. Ex. de preussiske, som udkom i Anledning af Tresorscheine, forekomme Ordene, saavelsom de deraf udledte: „Finanzernes Forbedring og Forværrelse", i den Bemærkelse, hvori jeg tog Udtrykket. Om den engelske Forfatter, som

jeg ellers gjendriver, har taget det anderledes, tør jeg ikke afgjøre; men at jeg, ved at indrømme det, han siger om vore Finanzers slette Tilstand, alene tænkte paa Danmarks store Statsgjeld, haaber jeg at være indlysende af de umiddelbar paafølgende Ord, hvori Hindringerne for deres Forbedring angives. Havde jeg tænkt paa Feil i Finanzbestyrelsen, maatte jeg have nævnet som Hindringen for sammes Forbedring: Overholdelsen af feilagtige Principer, og da maatte jeg have fornægtet min inderligste Overbeviisning om de Mænds Duelighed og Redelighed, til hvilke Finanzbestyrelsen er betroet (og iblandt hvilke jeg tæller deels høie Velyndere, deels prøvede Venner); da maatte jeg have digtet Facta aldeles modsatte dem, hvortil Hans Excellence med Grund appellerer — som til det klareste Beviis for en ordentlig og samvittighedsfuld Bestyrelse — vore Statspapirers høie Standpunkt paa Pengetorvene, Renternes og Afdragenes prompte Betaling, og Banksedlernes høie Cours. Men just fordi disse Kjendsgjerninger ere almeenbekjendte, maa min Tanke ved en beundertig Fastholden af Ordets ene og (i statistiske Skrifter) sædvanlige Betydning være bleven forhindret i at falde paa Ordets anden og (iblandt Statistikerne) usædvanlige Betydning.

Det er desværre ei noget uhørt Tilfælde i Literaturhistorien, at slettænkende eller letsindige Forfattere, som i deres Skrifter henkaste ubeviiste Beskyld-

ninger imod Medborgere eller endog selv imod Regjeringen, naar de drages til Ansvar, søge et Skjul i Tvetydigheden af de forsætligen valgte Ord. Men ligesom jeg, foruden Hans Excellences tillidsfulde Brev, har flere Beviser for, at Han aldrig noget Øieblik har henført mig til denne Classe af Skribenter, hvilken jeg saa dybt foragter: saaledes haaber jeg ogsaa, at der efter denne min udførlige og sanddrue Erklæring ei vil være een eneste Læser af Mnemosyne, der troer, at jeg ved det paaankede Udtryk har villet kaste mindste Skygge paa de med Rette almeenagtede Mænd, hvilke vor dyrebare Konge har betroet den ligesaa vanskelige som vigtige Bestyrelse af Statens Pengevæsen. Naturligviis havde jeg ombyttet hiint Udtryk med et andet, dersom jeg havde anet blot Muligheden af en Misforstaaelse. Men da denne nu, imod min Villie, fandt Sted, kan man blot ønske, at enhver Misforstaaelse maatte have saa behagelige Følger, som heraf fremgik baade for mig og Publikum. Til det meget, hvoraf jeg i min Afhandling har viist, at Danmark kan være stolt, vil en Fremtids-Forfatter, som optager Traaden, kunne føle: at det har en Finanzminister, som yder Publicitet, (thi det forstaaer sig selv, at Hans Excellences Brev er aftrykt med hans Tilladelse) og som med den ædelste Humanitet behandler videnskabelige Discussioner.

J. Møller.

Bidrag

til

dansk Velgjørenheds Statistik.

A.

Minder om den 1 Novbr. 1828 og den 1 August 1829.

De tvende ovennævnte Festdage ere endnu saa levende i Alles Erindring, at det er ufornødent, med Hensyn til den patriotiske Følelse at tilbagekalde Mindet derom. Den yngre Slægt har ikke oplevet nogen Fest, som enten i Henseende til Inderlighed eller Omfang kan sammenlignes med de tvende Formælinger, hvorved Danmarks Konge forenede sine høitelskede Døttre med tvende danskfødte Prindser af det os Alle saa dyrebare Oldenborgske Huus og Begge den folkekjære Frederik V.s Ætmænd. Den ældre Slægt iblandt os maa gaae tilbage til Aaret 1790, da Kronprinds Frederik førte sin unge Brud hjem, for at finde en Folkestemning og Folkejubel, der kan sættes ved Siden af den, vi paa de oven-

nævnte Dage oplevede. Ligesom man i Aaret 1790 ei forglemte, ved Siden af de mange forbigaaende Festligheder og Glædesytringer at grundlægge Stiftelser og uddele Velgjerninger til trængende Medborgere, saaledes skedte det samme i Aarene 1828 og 1829. Mnemosynes Udgiver tør ikke forsikkre, at han er bleven underrettet om Alt, hvad i saa Henseende af patriotiske Selskaber eller Individer foretoges; men da han har været opmærksom paa de offentlige Blades Meddelelser, vil de ovenstaaende Fortegnelser vel indeholde det Vigtigste. Den Bemærkning er maaskee overflødig, at hvis Antallet af Stiftelser fra 1829 ei er saa stort som fra 1828, da har det kun sin Grund i, at mangen By og mangen Forening endnu, da den anden Formæling indtraf, var sysselsat med at ordne og yde Bidrag til de Stiftelser, der allerede ved den første Formæling vare besluttede.

I. Legater og andre velgjørende Foranstaltninger til Minde om den høie Formæling den 1 Novbr. 1828.

1. Wilhelmine-Stiftelsen,

oprettet ved Subscription i Kjøbenhavn, ifølge Indbydelse af Hs. Excell. Hr. Geheime-Stats- og Finanzminister v. Møsting og Hs. H. Hr. Biskop Münter.

Subscriptionen beløb sig til 44,174 Rbd. Sølv, hvilken Sum udgjør den oprindelige Grund-Capital.

De øvrige Bestemmelser, som indeholdes i den Kongelige Fundation af 7 Febr. 1829 ere i det Væsentlige følgende:

Af det aarlige Rentebeløb skal til hvert Aars 1 Novbr. skee velgjørende Uddelinger, saaledes at allerede 1 Novbr. 1829 en Datter af en mindre formuende kongelig Embedsmand erholder en Udstyrsportion af 500 Rbd. Sølv ved hendes Giftermaal, og at tvende Haandværkssvende, med de fornødne Qvalificationer, erholde en Hjelp af 200 Rbd. Sølv til deres Nedsættelse som Mestere, hvorimod det Overskydende af Rentebeløbet og andre tilfældige Indtægter anvendes til Indkjøb af Kongelige 4 p. C. Obligationer, og at der paa samme Maade forhol-

des i de følgende Aar indtil Capitalen har opnaaet et Beløb af 60,000 Rbd. Sølv i Obligationer.

Naar Stiftelsen har naaet 2400 Rbd. Sølv i aarlig Rente, skal der uddeles aarligen 2 Udstyrs-portioner samt Etablissementshjelp til 3 Haand-værkere.

Naar Stiftelsen faaer en aarlig Rente-Indtægt af 2900 Rbd. Sølv, uddeles aarligen 3 Udstyrs-portioner og 4 Etablissementsportioner til Haand-værkere.

Naar Stiftelsen har opnaaet en aarlig Ind-tægt af 3200 Rbd. Sølv, som forudsætter den fuld-stændige tilsigtede Capital 80,000 Rbd. Sølv, da anvendes samtlige Renter til Uddeling, nemlig til 4 Udstyrsportioner, tilsammen 2000 Rbd. Sølv, og 6 Etablissementsportioner, tilsammen 1200 Rbd. Sølv.

Hvis Stiftelsen derefter ved velgjørende Bidrag eller andet Tilfælde skulde erholde yderligere Tilvæxt, vil Hans Majestæt nærmere bestemme, hvorledes den Deel af den aarlige Indtægt, som maatte over-stige 3200 Rbd. Sølv, kan anvendes til passende velgjørende Øiemed.

Endelig behagede det Hs. Majestæt at udnævne de tvende høie Embedsmænd, fra hvilke Indbydel-sen var udgangen, til Stiftelsens Directeurer. (See Fundatsionen i Collegial-Tidenden for 1829 No. 9).

Istedenfor sal. Biskop Münter er Hr. Confessionarius Dr. Mynster indtraadt som Medbestyrer.

2. Det Ahlefeldtske Legat.

Ligesom Vilhelmine-Stiftelsen staaer øverst iblandt Legaterne for Kongeriget Danmark, saaledes det ovennævnte iblandt Stiftelserne for Hertugdømmene. Det var Hans Excell. Geheime-Conferentsraad C. W. v. Ahlefeldt, Provst for det adelige Kloster i Preetz, som den 1 Novbr. 1828 legerede den betydelige Sum 4000 Species, eller 8000 Rbd. rede Sølv, med den Bestemmelse, at Renterne deraf skal, efter hans og hans Kones Død, paa hvert Aars 4 Novbr. uddeles til otte i Hertugdømmene Slesvig eller Holsteen fødte, til Almueklassen hørende Dannebrogsmænd.

3. Det Grothske Legat.

Secretair, nu Cancellieraad, Knud Gotfred Groth oprettede til Bedste for Regentsen et Legat, stort 600 Rbd. Sølv (i Statspapirer), allernaadigst confirmeret d. 14 Martii 1829. Renterne gives, efter Reglen, til en Regentsalumnus, som har til 1ste og 2den Examen Hovedcharacteren Laudabilis og i ingen Rubrik ringere end Haud illaud. (§ 2).

Legatet nydes i 3 Aar tilende, og hvis efter dette Tidsrums Forløb ingen Qvalificeret melder

sig, samt naar Omstændighederne tillige tale for den Beneficerede, kan Prolongation paa to Aar finde Sted (§ 3).

Legatets Renter tildeles vexelviis en Student fra Horsens Skole, og en Dimitteret fra en af Skolerne eller Institutterne i Kjøbenhavn. Skulde der, naar Legatet efter Tour tilfalder en Hothers-Nesienser, ingen Alumnus fra Horsens Skole være paa Regentsen med de i § 2 bestemte Examenscharacterer, skal en dertil qvalificeret Alumnus fra Aarhuus Skole istedet for ham udnævnes (§ 4).

Dersom Nogen af Fundators Familie (være sig paa fædrene eller mødrene Siden) attraaer Legatet, skal en Saadan have Fortrinsret for enhver Medsøgende, uden Hensyn til fra hvilken Skole han er dimitteret og uden at han behøver at have Plads paa Regentsen, kuns at han har taget sin første og anden Examen med de Characterer, som § 2 bestemmer (§ 5).

Hvis ved indtræffende Vacance ingen competent Ansøger melder sig, blive Renterne at oplægge og at tildele den Første, som med de bestemte Qvaliteter anholder om Legatet, dog at Aanden af § 3 stedse tages til Følge (§ 6).

Legatet bestyres af det theologiske Facultet, som Regentsens Direction, og enhver indtræffende Vacance bekjendtgjøres stedse d. 1 Novbr. til foreviget

Mindr om Anledningen, i hvilken Legatet er stiftet. (§ 7). (See Collegial-Tidenden No. 29 for 1829).

4. Peder Svendsens Legat.

Ovennævnte Kjøbmand i Store-Heddinge skjenkede et nyt Huus med Haugejord til fri Beboelse for otte smaae Familier.

5. Landgrev Carls Legat.

Ved Fattigcolonien Frederiksgave i Holsteen stiftedes en Forsørgelsesanstalt for Coloniens Enker og forældreløse Børn. Dertil skjenkede Hans Durchlauchtighed Landgrev Carl af Hessen, den Kongelige Bruds Bedstefader, 1600 Rbd. Sølv i 12 Colonialactier, for hvilke et Enkehuus skulde opføres og kaldes Wilhelmine-Hof.

6. Tofts Legat for Thisted By.

Cancellie-Assessor Toft, By- og Herredsskriver i Thisted, havde allerede i Aaret 1824 i Anledning af Hans Majestæts allerhøieste Nærværelse i denne By stiftet et Legat til Fordeel for Byen, stort 1000 Rbd. rede Sølv. Dertil føiede han i Anledning af 1 Novbr. 1828 et Tillægslegat, stort 500 Rbd. rede Sølv, om hvis Bestemmelse kan læses Collegial-Tidenden for 1829 No. 1 Side 21-22.

7. Fyenske Regiment lette Dragoners Legat.

Af Officererne og Mellemstabsbetjenterne ved benævte Regiment oprettedes et Legat af 500 Rbd. Sølv i Kongl. Obligationer for trængende Enker og Døttre efter Officerer og Mellemstabsbetjenter af samme Regiment. Bestemmelserne findes i Collegial-Tidenden paa nysnævnte Sted.

8. Odense Indvaaneres Legat til Byens Forskjønnelse.

Legatet fremkom af en Sum, der ellers skulde have været anvendt til Illumination. Den var oprindelig 520 Rbd. Sedler, men Renterne skulle føies til Capitalen, indtil denne er voxet til 1000 Rbd. Sølv, og da skal dens Renter anvendes til saadan Forskjønnelse af Byen, som dennes Foresatte ikke letteligen vilde lade udføre for Kæmnerkassens Regning. (See Collegial-Tidenden for 1829 No. 32).

Hertil kom endnu adskillige Stæders eller Egnes Foreninger om at gjøre nyttige Indretninger eller udøve Velgjerninger.

Det var især i Hertugdømmene Slesvig og Holsteen, at denne vakkre Samfundsaand yttrede sig.

I Kjøbenhavn og det øvrige Danmark deeltage de Fleste, som vilde yde et patriotisk Offer, i Vilhelmine-Stiftelsen.

Hvad der er kommet til Referentens Kundskab, bestaaer i Følgende:

I Altona. 1) udstyredes en fattig Pige, født samme Dag som Prindsesse Vilhelmine. 2) oprettedes en Arbeidsanstalt. 3) stiftedes et Legat for troe Tjenestepiger.

I Oldesloe indrettedes en Forsørgelsesanstalt, hvorfra Fattige dagligen skulle bespises med varm Mad.

I Haderslev blev 1) bestemt at opbygge to Skoler med den indbyrdes Underviisning og kalde den ene Wilhelmineskolen, den anden Frederiksskolen. 2) udlagdes et Stykke Land til en Træskole. 3) stiftedes et Legat, hvoraf aarlig i det mindste to skikkelige Tjenestefolk skulle faae en Præmie.

I Slesvig blev subscriberet til en Fond for en Enkekasse, hvis Udbytte skal tildeles Enker i Frederiksberg (en Forstad tæt ved Byen Slesvig).

I Meldorf blev stiftet en Spare- og Laanekasse.

I Wilster ligeledes.

I Crempe ligeledes.

I Neumünster blev indviet et nyt Fattig-huus med tilliggende Jord til en halv Snees Familier.

I Eckernförde besluttedes at opføre et nyt Skolehuus.

Paa Godserne Haseldorf og Haselau i Holsteen oprettedes en Stiftelse til at belønne tro Tjenestefolk.

I Heiligenhafen stiftedes et Bibelselskab. Af det subscriberede Bidrag henlagdes 50 Mk. til et Minde om Dagen, og Fonds for Fremtiden.

I Vestindien 1) indstillede Borgerraadet (og Generalgouverneuren samtykte) at der i Anledning af Festen d. 1 Novbr. 1828 (som her høitideligholdtes d. 5 og 6 Januar 1829) maatte anvendes 4000 Rbd. af den almindelige Landkasse til Understøttelse for Trængende. 2) Den vestindiske Regjerings Medlemmer overrakte en Plan, for hvilken de udbade sig Sanction, om at der ved dem maatte aabnes en Subscription paa H. Majestæts Besiddelser i Vestindien, for at erholde Fonds, ved hvilke 2 unge Mennesker, een Blank og een couleurt Fri, kunde erholde fornøden Dannelse som Seminarister i Danmark, for siden at fungere som Skolelærere i Vestindien. (See Bladet Dagen No. 105 for 1829).

Betræffende Velgjerninger, udøvede paa selve Formælingsdagen, var der neppe nogen

Stad i Kong Frederiks Lande, hvor jo [illegible] øvedes. Overalt tænkte man paa de Ulykkelige, ja selv paa de fængslede Misdædere. Mange Steder (foruden de nævnte) udstyredes fattige Piger paa Medborgeres Bekostning. Adskillige Stiftelser, som have rige Fonds, anvendte noget af deres Overskud til at glæde dem, for hvilke de ere oprettede. Saaledes uddeelte Communitetet i Kjøbenhavn 1000 Rbd. Sølv til 50 trængende Studerende. Næsten fra samtlige Stiftsstæder i Danmark, ligesom fra Kiel, Flensborg og flere Byer i Hertugdømmene haves Efterretning om deslige Velgjerninger.

II. Legater i Anledning af den høie Formæling d. 1 August 1829.

1. Legat til Bedste for Høisalig Prindsesse Charlotte Amalias Stiftelse.

Der blev i denne saare nyttige Stiftelse * oprettet een ny Plads i 1ste og 2den Classe, og 4 Pladser i 4de og 5te Classe, hvilken Udvidelse tildeels blev bevirket ved et af Secretair (nu Cancellieraad)

* Stiftelsens Capital var oprindeligen 100,000 Rd. D. C. Ved Udgangen af 1828 var Capitalen stegen til circa 135,000 Rbd. I Alt nyde nu 112 Personer (Fruentimmer) Pension af Stiftelsen.

Greth skjenket Legat, stort 1000 Rbd. Sølv i Kongelige Obligationer; og det blev, med Hans Majestæts Tilladelse, overdraget Hds. Kongl. Høihed Kronprindsesse Caroline at udnævne til samtlige nye oprettede Pladser. (See Coll. Tid. for 1829 No. 31).

2. Caroline-Klosteret for ugifte Fruentimmer af borgerlig Stand.

Denne Stiftelse er endnu ikke organiseret, ja det er ikke engang afgjort, om der, efter den første Idee, skal anskaffes en Klosterbygning, eller den indkomne Capital (som beløber sig til over 10,000 Rbd.) skal anvendes som Legat til dem, som ere eller herefter vorde indskrevne.

3. Caroline-Stiftelsen i Ærøeskjøbing.

Denne Stiftelse blev oprettet af det Selskab i Ærøeskjøbing, som tidligere har forenet sig til Oprettelse af en Spare- og Laanekasse, og dens Bestemmelse er at anvende bemeldte Kasses aarlige Overskud til hjelpeløse Børns Opdragelse. (See Coll. Tidenden No. 32 for 1829).

Iøvrigt gjelder om denne høie Formælingsdag det samme, som nyligen anmærkedes om 1 Novbr. 1828, med Hensyn til Velgjørenhedsanstalter, saa-

vel offentlige som private, at de lagde deres Deeltagelse for Dagen ved at udbrede Glæde, hver i sin Kreds.

B.

Andre Legater til gudeligt eller videnskabeligt Brug fra de sidste Aar.

Forerindring.

I de faa Aar, som ere forløbne, siden Hr. Etatsraad Engelstoft udgav sine Efterretninger angaaende Kjøbenhavns Universitet, Sorøe Academie, og de lærde Skoler (1823), have disse vigtige Instituter erholdt adskillige nye Legater, hvoraf jeg her vil omtale dem, hvis Stiftelses Documenter ere komne til min Kundskab.

1. Det Lystrupske Legat til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn.

Ved Testamente, oprettet den 2den Decbr. 1823 og allernaadigst confirmeret den 2 Januar 1824 har forhenværende Høker i Kjøbenhavn Poul Jensen Lystrup og Hustru Maren Pedersdatter Lystrup skjenket til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn 12 Creditkasse- og Brandkasse-Obligationer, der efter den i Testamentet givne Specification skulde udgjøre

4000 Rbd., men som, formedelst Omskrivning, ifølge executorum testamenti Indberetning kun beløber sig til 3700 Rbd. Da der intet haves til Skifteomkostninger, gav Consistorium, som har Patronatet til bemeldte Kirke, sit Samtykke til, at en Creditkasse-Obligation paa 100 Rbd. maatte sælges til at bestride disse Udgifter. Saaledes vil Legatet komme til at bestaae af 3600 Rbd. Sølv, hvoraf Renterne dog for det første tilfalde en gammel Tjenestepige, men efter hendes Død Kirken, som hidindtil var saare fattig, hvorfor denne Gave desto mere bør paaskjønnes.

2. Legatum Mallingianum ved Kjøbenhavns Universitet.

Anledningen dertil var, at endeel erkjendtlige Medborgere lode slaae en Skuepenge til Erindring om den 27 Januar 1827, paa hvilken Dag 50 Aar vare forløbne siden Geheime-Statsminister Ove Malling beskikkedes til offentligt Embede; og bestemte Overskudet af den subscriberede Sum til et Legat under Mallings Navn, hvis Renter skulle anvendes til værdige og trængende Studerende fra Viborg Cathedralskole, fra hvilken Ove Malling selv var dimitteret.

Fundationen for Legatet (hvis § 1 fortæller Anledningen) er allernaadigst confirmeret d. 14 Marts 1829 og af følgende Indhold

Legatets Grundfond er 1800 Rbd. i Kongelige Obligationer, der administreres som Universitetets øvrige Legater, altsaa under Bestyrelse af et af dets Medlemmer (som for nærværende Tid er Hr. Etatsraad, Professor Werlauff.) § 2.

Renten af Legatet tildeles hvert Aar, fra Novbr. 1828 af, den meest trængende blandt dem, som i dette Aar ere dimitterede fra Viborg Skole og inscriberede ved Universitetet. Det maa ikke tildeles Nogen, som ikke i Skolen har været Stipendiat eller Gratist, og som ikke ved Examen artium har erholdt i det mindste Charakteren Haud illaud. § 3.

Den Udnævnte oppebærer strax Halvdelen af Legatets Rente. Den anden Halvdeel kommer ham først tilgode, naar han i næste Foraar har underkastet sig den første Deel af Examen philologico-philosophicum, og erholdt saadanne Charakterer, at han derved efter de sædvanlige Regler vilde erholde Hovedcharakteren Laud. Dersom han ikke erholder saadanne Charakterer; eller dersom han ikke til den bestemte Tid underkaster sig denne Deel af Examen, og ikke ved Læge-Attest kan bevise at have været hindret ved Sygdom, da hjemfalder denne Halvdeel af Renten til Legatet og anvendes til Forøgelse af sammes Capital. § 4.

Saafremt i noget Aar Ingen dimitteres fra Viborg Skole, eller saafremt Ingen af de Dimitte-

ryde har havt fri Underviisning i Skolen, eller opnaaet i den mindste Hovedcharakteren Haud illaudabilis, uddeles Legatet ikke i dette Aar, men Renten opsamles, indtil der i et paafølgende Aar findes Tvende, som efter de foranførte Bestemmelser kunne udnævnes til at oppebære Legatet. § 5.

Tvende Studiosi have nu allerede nydt Godt af Legatet.

3. Det Hurtigkarlske Legat ved Kjøbenhavns Universitet.

Etatsraad og Professor Juris Frederik Theodor Hurtigkarl, som døde ugift d. 1 Decbr. 1829, efterlod sig Testamente, hvori han havde indsat Universitetet til sin Universal-Arving. Hans Formue beløber sig til omtrent 60,000 Rbd., hvis Renter skulle anvendes til et Legat for trængende Studerende, især Jurister, men for det første ikkun ¼ Deel, da de ¾ Dele af Renterne ere bestemte til Understøttelse for visse Legatarier, efter hvis Død de skulle anvendes til de Studerendes Tarv efter de nærmere Bestemmelser i Fundatsen, som den Afdøde har overdraget til Consistorium at forfatte.

4. Det Müllerske Legat ved Sorøe Academie.

Dette Sorøe Academie har siden dets Gjenoprettelse været saa lykkeligt at erholde, foruden Gaven af Geheimeraad Bülows (til Sanderumgaard) betydelige Bibliothek, et anseeligt Legat. I Aaret 1827 indsatte nemlig Districtschirurg i Skjelskjør, nu afgangne Heinr. Fried. Müller Academiet til Universalarving af sin Formue, for at Renten af den Capital, hvortil samme efter visse Afdrag maatte beløbe sig, skulde anvendes til Understøttelse for Embedsmænds Sønner, der studere ved Academiet som Elever eller Academister, og iøvrigt ere trængende og værdige. Efter Boets Opgjørelse og Skiftets Slutning udlagdes til Academiet en Capital af circa 20,000 Rbd. Sølv og derved stiftedes et Legat ved Academiet under Navn af det Müllerske, hvorom følgende Bestemmelser ere gjorte i Fundatsen (Kongelig stadfæstet d. 23 Mai 1829): af Capitalens Renter oprettes for det første 16 Stipendieportioner, hver paa 50 Rbd. Sølv, at udbetale tvende Gange aarlig i de sædvanlige Terminer. Disciple, som vel søge Skolen, men ikke ere Elever af Academiets Opdragelsesanstalt, kunne ikke deeltage. Stipendiarii udnævnes af den Kongelige Direction for Universitetet og de lærde Skoler. Hvad der af

Renterne ikke udbetales til Stipendier, oplægges til Capitalens Forøgelse. For hver 1250 Rbd. Sølv, hvormed Capitalen forøges, stiftes en ny Stipendieportion paa 50 Rbd. Sølv, og saaledes fremtures indtil Portionernes Antal er voxet til 20, da nærmere Bestemmelse er forbeholdet. (Jvfr. Collegial-Tidenden No. 28 for 1829, og Maanedsskrift for Literatur, første Aargang, 12te Hefte S. 561).

C.

Fortegnelse

over de under Universitetets Administration henlagte Legater og Fonds, saaledes som deres Status var i 11 December Termin 1830.

Forerindring.

Den sidste offentlige Oversigt, som er givet af denne vigtige Legatmasse, findes i Hr. Etatsraad Engelstofts Universitets- og Skole-Annaler 1812 Side 17-21 og Side 179-229. Den Gang havde endnu den store Omskrivning af Capitaler, som fremkaldtes ved Forordning 5 Januar 1813, ikke fundet Sted. Desto vigtigere er det at underrette Almeenheden om, hvorledes for nærværende Tid ethvert Fonds Status er. Dette skeer ved nedenstaaende Conspectus, hvori er anviist en egen Rubrik for Incrementcapitalerne, hvor saadanne findes. Capitalerne ere efter Regelen

i Tab. — Ved en Stjerne ere de Conti betegnede, som ikke findes i den Engelstoftske Fortegnelse, enten fordi de ikke den Gang vare til, eller fordi de ikke hørte til Hr. Etatsraadens Plan, hvilken kun gik ud paa de private Legater, og ikke tillige paa de offentlige Fonds. Fire af de nyere Legater — nemlig Grev J. G. Moltkes, Hofraad Meyers, Etatsraad Schous og Dr. Carstensens — vil man finde omtalte i samme Forfatters Universitets-Efterretninger for 1823. Om de øvrige vil Mnemosyne vedblive at give den fornødne Oplysning. Ephorerne ere allerede her nævnede, da det er vigtigt for de Studerende (og andre Vedkommende) at vide, hvem Ephorus er. Hvo der vil give sig den Uleilighed at sammenligne nedenstaaende Fortegnelse med Jansons Beskrivelse over Universitetets Midler (1787), vil finde Umagen lønnet.

Om de ældre Legaters Bestemmelse findes det Fornødne i Jansons, Jac. Badens og Engelstofts bekjendte Skrifter.

Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
I. De saakaldte Collegier.					
1. Valkendorfs Capit., hvortil hører:	18,238.	73	1,457.	81	Professor J. Møller.
a. Obelitz Legat	111.	80	8.	39	
b. Risbrighs	295.	58	23.	49	
c. Smiths	79.	84	3.	91	
2. Borchs Collegii Capital	36,570.	80	2,421.	19	Professor Sibbern.
3. Elersens Collegii Capital	26,750.		1,904.	67	Prof. Kold. Rosenvinge.
II. Andre Legater og Fonds.					
1. Anonymi Legat	239.	61	18.	78	Professor Clausen.
2. Arnæ-magnæanske Legat	22,785.				Etatsraad Werlauff.
3. Dr. Bangs Legat	346.	63			Professor J. Møller.
4. Er. Barthol. & A. Finckii Legat	2,835.	60	222.	5	Etatsraad Hornemann.
5. *) Caspar Bartholins Legat	183.	31	14.	42	Professor Clausen.
6. Bings Legater	34,076.		2,509.	66	Etatsraad Hornemann.

	Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
7.	Bircherods Legater	5,500.		414.	64	Etatsraad Bornemann.
8.	Brochm. Fiur. & Müll. Legater	4,331.	70	339.	24	Professor Clausen.
9.	Brochmanns Legat for en Theolog hjemme eller udenlands . .	2,236.	53	175.	17	Professor J. Møller.
10.	Brochmanns Legat. ad viduas	916.	56	71.	60	Etatsraad Wad.
11.	Buchvaldinum Legat. . . .	5,435.	19	288.	89	Etatsraad Sartorph.
12.	Lautrup-Buchwaldske	2,795.	67	218.	83	Professor J. Møller.
13.	Bartholins Legat til Observat. .	1,597.	55	237.	59	Etatsraad Schumacher.
14.	Bartholins Legat til Professor. Huusleie	1,697.	40	132.	93	Qvæsturen.
15.	*) Bramsens Legater til Trinitatis Kirke m. m. 1) . . .	11,748.	34			Etatsraad Sartorph.

1) Herved maa dog mærkes, at da Testatrix, saalænge hun levede, oppebar høiere Renter end Capitalen gav, saa bliver endnu noget af Fremtidens Renter at refundere Legatet.

	Legaternes og Fondernes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
16.	*) Bekkers Legat 2) . . .	200.				Etatsraad Sartorph.
17.	Bibliothekets Capital 3) .	5,200.		372.	32	Qvæsturen.
18.	Christian VII.des Legat til den botaniske Have	4,393.	38	385.	30	Samme.
19.	Carstensens Legat 4) . . .	7,412.	59	55.	75	Etatsraad Sartorph.
20.	Cosmianum Legat.	169.	74	13.	20	Etatsraad Wad.
21.	Dalsgaards Legat	252.	11	19.	76	Samme.
22.	Decollatæ virginis Legat. .	424.	33	33.	28	Professor Clausen.
23.	Domus regiæ Stipendium .	1,437.	75	112.	57	Professor J. Møller.
24.	*) Dom. anat. & Musæi academici 5)	69.	11	12.	48	

2) Capitalen er Sedler og er legeret til Trinitatis Kirke. 3) Under denne Capital er det Trellundske Legat indbefattet, hvilket findes under Trellunds Navn i Universitets-Annalerne. 4) Herom see Engelstofts Efterretninger for Aaret 1823 Side 296-97. 5) Denne lille Sums Historie er ubekjendt.

	Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
25.	1) Elers Legat	3,195.	7			Etatsraad Werlauff.
26.	2) Dr. Eichels Legat	6,034.	21			Etatsraad Bornemann.
27.	Engelstofts Legat pro comparandis libris 7)	215.	64			Decanus fac. philosoph.
28.	Fincks Legat	4,791.	1	365.	34	Professor Bang.
29.	Fiurenianum Legat.	2,903.	11	229.		Etatsraad Ørsted.
30.	D. Fiurens Legat.	453.	28	95.	75	Etatsraad Wad.
31.	Foss's Legat	11,589.	72	859.	89	Etatsraad Hornemann.
32.	Frisers Legat	6,087.	29	496.	65	Etatsraad Ørsted.
33.	Gluds Legat	532.	49	41.	68	Professor J. Møller.
34.	Grils's Legat	2,446.	29	187.	66	Etatsraad Hornemann.
35.	Grønbechs Legat	1,991.	8	153.	48	Professor J. Møller.
36.	*) Hallings Legat 6)	42.	58			Qvæsturen.

6) Renten gaaer til Vedligeholdelsen af sal. Jomfru Hallings Gravsted.

	Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
37.	v. Havens Legat	798.	76	62.	56	Professor J. Møller.
38.	Holbergs Legat til Jomfruers Udstyr	15,326.	38	2,069.	68	Qvæsturen.
39.	Holms Legat	319.	48	25.	1	Professor J. Møller.
40.	Hoepners Legat	14,415.	29	1,346.	17	Etatsraad Ørsted.
41.	Julianum Legat.	239.	61	18.	78	Professor Clausen.
42.	Juliane Maries Legat . . .	7,987.	73			Qvæsturen.
43.	Justitianum Legat. . . .	565.	76	44.	32	Professor Clausen.
44.	Kratzensteins Legat	9,985.	40			Qvæsturen.
45.	*) Klovs Legater 7) . . .	600.				Etatsraad Saxtorph.
46.	Lilliendahls Legat	23,207.	46	1,421.	77	Etatsraad Bornemann.
47.	Longomontani Legat. . . .	366.	61	28.	44	Etatsraad Wad.
48.	Luxdorphs Legat	319.	48	25.	1	Qvæsturen.

7) Ere legerede til Trinitatis Kirke og Skole.

Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
49. Masio-Rostgaards Legat . .	426.	1	33.	38	Professor J. Møller.
50. Medeanum Legat.	366.	61	28.	44	Etatsraad Wad.
51. Meyers Legater, a. til et anthropologisk Museum 8) . . .	10,000.		180.		Etatsraad Sartorph.
b. *) til Trinitatis Kirkeskole .	4,000.				Samme.
c. til trængende Studerende 9)	7,000.				Qvæsturen.
d. til den botaniske Hauge . .	3,000.				Samme.
52. *) Møllers Legat 10) . . .	166.	64			Etatsraad Sartorph.
53. *) Møllers andet Legat 11) .	100.				Samme.
54. Moltkes Legat til Natural. Cabinettet	29,000.				Qvæsturen.
55. Müllerianum Legat. . . .	159.	73	12.	47	Samme.

8) See Engelstofts Efterr. for 1823, Side 286-289. 9) See Engelstoft nysanførte Sted, Side 290-92.
10) Capitalen er Sedler og tilhører Trinitatis Kirke. 11) Capitalen er Sedler og tilhører samme Kirke.

Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen.		Incrementcapitalen.		Ephorernes Navne.
	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	
56. *) Mülerz Legat [12]	146.	64			Dec. facult. philosoph.
57. *) Mallings Legat	1,838.	76			Etatsraad Werlauff.
58. *) Natural. Cabinettets Capital	2,408.	22	189.	37	Etatsraad Wad.
59. Noldianum Legat.	509.	21	39.	82	Qvæsturen.
60. *) Observatoriet eller astronom. Taarn	2,004.	53	174.	91	Etatsraad Schumacher.
61. *) Professorum consistorialium Enkekasse [13]	26,260.		1,741.	32	Professor J. Møller.
62. *) Regentsens Legat	339.	46	26.	54	Qvæsturen.
63. Reesens Legat d. e. Winstrup-Reesenske Reisestipendium . .	3,263.	31	275.	3	Professor J. Møller.
64. Rosborgs Legat.	4,353.	28	81.	60	Samme.

12) Renten har samme Bestemmelse som Engelstofts Legat pro libris comparandis. 13) Dens Capital har siden Jansons Tid mere end fordoblet sig. Den angives af ham til 11,020 Rbd.

	Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
65.	Rosenkrantz's Reisestipendium	8,875.	91	707.	30	Professor J. Møller.
66.	Rostgaards Legat 14)	17,406.	38	1,469.	74	Qvæsturen.
67.	*) Rosenmeyers Legat 15) .	400.				
68.	Stampes Legat for reisende Studenter	6,859.	84	289.	13	Etatsraad Bornemann.
69.	Stampes Legat for fattige Studerende	4,298.	42	320.	56	Samme.
70.	Scheels Legat	28,970.	44	2,230.	49	Etatsraad Hornemann.
71.	Schous Legat til Bibliotheket 16)	3,000.				
72.	Steenbuchs Legat	424.	33	33.	28	Professor J. Møller.
73.	*) Stouds Legat 17)	100.				

14) Skal stige indtil det naaer 30,000 Rbd. Det var 1787, efter Jansons Bog, 6,500 Rdlr.
15) Capitalen er Sedler. Fundats haves endnu ikke. 16) Capitalen er Sedler. See herom Engelstofts Efterretninger for 1823 Side 293-96. 17) Renten bestemt til et Gravstets Vedligeholdelse.

	Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
74.	Thonboes Legat	319.	48	25.	1	Erector.
75.	Thotts Legater	12,138.	47	653.	70	Etatsraad Sartorph.
76.	Thottske Catalogers Legat .	778.	77	63.	73	Qvæsturen.
77.	*) Theatrum anatomicum .	3,945.	48	382.	77	Etatsraad Sartorph.
78.	*) Trinitatis Kirkes Fattig-Capital	2,773.	30	247.	34	Samme.
79.	*) Trinitatis Kirke-Skoles Capital	6,950.				Samme.
80.	*) Thomsens Legat	1,000.				Samme.
81.	Vindings Legat . . .	226.	63	17.	82	Qvæsturen. 18)
82.	Wissings Legat . . .	3,379.	11	255.	23	Rector magnificus.
83.	Universitetets Bygnings-Fond	112,903.				

18) Qvæsturens Bestyrere ere for nærværende Tid Professor J. Møller og Etatsraad Bornemann.

Legaternes og Fondenes Navne.	Grundcapitalen. Rbd.	Sk.	Incrementcapitalen. Rbd.	Sk.	Ephorernes Navne.
III. Legater, hvis Renter tilflyde Universitetet, uden at Capitalerne indestaae hos samme.					
1. Bülows Legat til den botaniske Hauge [19]	4,000.				Etatsraad Hornemann.
2. Moltkes Legater [20]					
a. til naturhistoriske Bøger	10,000.				
b. til philologiske Bøger	5,000.				
c. til historiske Bøger	2,500.				

19) Capitalen staaer paa første Prioritet i Sanderumgaard i Fyen.

20) Foruden de her nævnte tre Legater, og det ovenfor (No. 54) anførte store Legat, har sal. Overkammerherre Joachim Godske Greve af Moltke endnu oprettet mange andre herlige Stiftelser til Fordeel for Videnskaberne og deres Dyrkere (hvoriblandt et Legat paa 50,000 Rbd. til Understøttelse for 10 Embedsmændssønner, som studere ved Kjøbenhavns Universitet); men da ved disse hverken Capitalernes Administration eller Rentens Udbetaling vedkommer Universitetet, kunde de ikke her anføres. See derimod Collegial-Tidenden for 1819 No. 3 og for 1823 No. 1 og 2, samt Engelstofts Efterretninger for 1823 Side 281-286.

Ligesom Janson i sin Beskrivelse over *Universitetets* Midler gav Efterretning om det Kongelige *Communitet*, som vel er en sideordnet Stiftelse under det theologiske Facultets Direction, men nu af dobbelt Vigtighed for Universitetet, da dettes Fornødenheder stedse med Videnskabernes Tilvæxt stige og det derfor aarligen trænger til Tilskud af Communitetet, som dette da ogsaa, efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Bestemmelse, med Glæde yder: saaledes bør jeg i denne korte Conspectus ei heller forbigaae *Communitetets Midler*, hvorved dog her forstaaes — *ikke* dets Tiender og Jordegods; thi da begge Dele ere uforandrede siden 1787, kan jeg derom henvise til Jansons Bog — men *dets rentebærende Capital*. Denne var til Jansons Tid (see hans Beskrivelse Side 7 og 9) ikkun 31,850 Rdlr. Derimod, efterat den i forrige Aar havde afgivet som Bidrag til den nu paatænkte nye academiske Bygning 80,000 Rbd. Sølv og 10,000 Rbd. Sedler, bestode dens rentebærende Activa den 31 Decbr. 1830 af:

	Sølv og r. Sølv		Repræsent.	
	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
A. Prioritets-Obligationer	76,663.	66.	35,921.	56.
B. Bankhæftelser . . .	8,909.	10.		
C. Statspapirer	189,933.	32.		
Tilsammen	275,506.	12.	35,921.	56.

Endnu maa det erindres, at nogle faa Legater (navnligen til Understøttelse for Regentsianer) administreres af Communitetsdirectionen f. Ex. det Grabske. Disse findes derfor ikke i den ovenanførte Fortegnelse, som er uddragen af Universitetets Hovedbog.

Endelig gives der ogsaa nogle Reisestipendier, som ei administreres under Universitetet (og derfor her savnes) saasom det Cappelske for Studiosis Pharmaciæ eller Chirurgiæ et Medicinæ; det Barfodske for to reisende Studenter (Theologer eller Philologer) og for en Depositarius fra Randers. Det første staaer under det Kongel. Frederikshospital; det andet under Hr. Justitsraad Dr. Hammeleff i Bredsted og Hr. Biskop Dr. P. E. Müller i Kjøbenhavn.

J. Møller.